รายงานวิจัยฉบับสมบูรณ์

โครงการ “แบบแผนรายได้และการใช้จ่ายของครัวเรือนเกษตรกรผู้ปลูกข้าวกับการสร้างสมดุลในการดำรงชีพ: กรณีศึกษาจังหวัดอุบลราชธานี”

ภายใต้ชุดโครงการ
“งานวิจัยเชิงนโยบายเกษตรและเสริมสร้างเครือข่ายงานวิจัยเชิงนโยบาย”

โดย ดร. สุภาวดี ขุนทองจันทร์

ตุลาคม 2557

สัญญาเลขที่ RDG5620034

รายงานวิจัยฉบับสมบูรณ์

โครงการ “แบบแผนรายได้และการใช้จ่ายของครัวเรือนเกษตรกรผู้ปลูกข้าวกับการสร้างสมดุลในการดำรงชีพ: กรณีศึกษาจังหวัดอุบลราชธานี”

ที่ปรึกษาโครงการ **สังกัด**

ศ.ดร.อารี วิบูลย์พงศ์ คณะเศรษฐศาสตร์
มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์

ผู้วิจัย **สังกัด**

ดร.สุภาวดี ขุนทองจันทร์ สาขาวิชาการบริหารทรัพยากรมนุษย์
คณะบริหารธุรกิจและการจัดการ
มหาวิทยาลัยราชภัฏอุบลราชธานี

ผู้ช่วยนักวิจัย

นายอดิศักดิ์ บัวเงิน

ชุดโครงการ “งานวิจัยเชิงนโยบายเกษตรและเสริมสร้างเครือข่ายงานวิจัยเชิงนโยบาย

สนับสนุนโดยสำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.)

(ความเห็นในรายงานนี้เป็นของผู้วิจัย สกว.ไม่จำเป็นต้องเห็นด้วยเสมอไป)

บทสรุปสำหรับผู้บริหาร

โครงการ "แบบแผนรายได้และการใช้จ่ายของครัวเรือนเกษตรกรผู้ปลูกข้าวกับการสร้างสมดุลในการดำรงชีพ: กรณีศึกษาจังหวัดอุบลราชธานี"

โดย ดร.สุภาวดี ขุนทองจันทร์

1. ที่มาของโครงการ

ภาคเกษตรกรรมเป็นภาคส่วนที่มีความสำคัญต่อการพัฒนาประเทศ พื้นที่การเกษตรของไทยมีประมาณหนึ่งในสามของพื้นที่ทั้งหมดของประเทศ การเกษตรจึงเป็นแหล่งรองรับแรงงานที่ใหญ่ที่สุด ในปี 2554 มีแรงงานภาคเกษตรร้อยละ 45.23 (สำนักงานเศรษฐกิจการเกษตร 2554) ส่งผลกระทบต่อเศรษฐกิจส่วนรวม ประสิทธิภาพการผลิตมีแนวโน้มเพิ่มขึ้น ความต้องการสินค้าเกษตรและอาหารมีความหลากหลายมากขึ้น ผลจากประชากรของโลกที่เพิ่มมากขึ้น ภาคการเกษตรจึงมีความสำคัญต่อการสร้างความมั่นคงทางด้านอาหาร โดยเฉพาะข้าวเป็นทั้งอาหารหลักของคนไทยและอาหารของประชากรโลก และยังเป็นสินค้าส่งออกที่สำคัญของไทย เกษตรกรผู้ปลูกข้าวจึงเป็นผู้มีบทบาทสำคัญในการผลิตเพื่อการยังชีพและการส่งออก ปีการเพาะปลูก 2555/2556 พื้นที่ปลูกข้าวของไทยรวมทั้งสิ้น 65.158 ล้านไร่ ผลผลิต รวมทั้งประเทศ 27.008 ล้านตันข้าวเปลือก (สำนักวิจัยและพัฒนาข้าว 2557) ปริมาณการส่งออกข้าวปี 2556 ของไทย 133,852 ล้านบาท (สมาคมผู้ส่งออกข้าวไทย 2557)

การเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจและสังคมอย่างต่อเนื่องได้ ได้ส่งผลกระทบไปทุกภาคส่วนเป็นทั้งโอกาสและภัยคุกคามที่ร้ายแรง โดยเฉพาะการดำรงชีพของเกษตรกรผู้ปลูกข้าว ที่ยังต้องพึ่งพิงปัจจัยภายนอกทางด้านการตลาด ก่อให้เกิดทั้งผลดีและผลเสียเพราะแม้จะก่อให้เกิดความเจริญก้าวหน้าในทางกลับกันก็ก่อให้เกิดความกดดันในวิถีชีวิตซึ่งรวมถึงระบบการผลิตและการบริโภคในครัวเรือน ทั้งนี้เนื่องจากเกษตรกรผู้ปลูกข้าวต้องเผชิญกับความซับซ้อนที่มีมากขึ้น เช่น ราคาพืชผลทางการเกษตรตกต่ำ ขาดความรู้ในด้านการจัดการระบบการผลิต ขาดการวางแผนการใช้ปัจจัยการผลิต มีข้อจำกัดในด้านการตลาด ทั้งนี้ไม่นับรวมการเผชิญความผันผวนจากธรรมชาติ เกษตรกรผู้ปลูกข้าวจึงตกอยู่ในสภาพอ่อนแอ มีข้อจำกัดในการพึ่งพาตนเองอย่าง คำกล่าวที่ว่า "เกษตรกรยากจน ถูกเอารัดเอาเปรียบ" ก็ยังอยู่คู่กับสังคมไทยมาโดยตลอด

การดำรงอยู่เกษตรกรผู้ปลูกข้าวจึงต้องต่อสู้กับความยากลำบากทั้งในระต้องปรับตัวมีมากมายอาทิ ปัจจัยด้านสังคมที่มีเงื่อนไขทางด้านเศรษฐกิจ สภาพของครอบครัว เงื่อนไขทางด้านการตลาด การใช้เทคโนโลยีที่เหมาะสม ปัจจัยทางด้านการขาดแคลนแรงงานในภาคการเกษตร ที่มีเงื่อนไขจากค่าแรงที่เพิ่มขึ้น ปัจจัยทางด้านเศรษฐกิจ ที่มีเงื่อนไขจาก แหล่งทุน ราคาผลผลิต ต้นทุนในการผลิตที่เพิ่มขึ้น ในสภาวะที่ยากลำบากนี้ เกษตรกรพยายามหาแนวทางเพื่อให้สามารถประกอบ

กิจกรรมทางการเกษตรได้อย่างต่อเนื่อง การปรับตัวที่สำคัญเพื่อให้ทนต่อแรงกดดันจากปัจจัยต่างๆ ที่ยึดโยงอยู่กับสถานการณ์ด้านเศรษฐกิจ สังคมที่เปลี่ยนแปลงตลอดเวลาได้แก่ (1) การสร้างความหลากหลายในการผลิตผลผลิตทางการเกษตร (2) การเปลี่ยนชนิดของพืชหรือพันธุ์สัตว์ เพื่อให้สอดรับกับสภาพพื้นที่ สภาวะการตลาด และการพัฒนาของเทคโนโลยี (3) การลดความเสี่ยงทางการตลาด (4) การเปลี่ยนช่วงเวลาในการประกอบกิจกรรมทางการเกษตร การปรับเปลี่ยนการไถพรวนดินมาเป็นแบบการอนุรักษ์ความชื้นและความอุดมสมบูรณ์ของดิน รวมทั้งการผลิตที่มีความหลากหลาย

ส่วนการปรับตัวด้านต้นทุนการผลิตที่สูงขึ้นซึ่งเกิดจากอัตราค่าจ้างแรงงาน ปัญหาการขาดแคลนแรงงานในภาคการเกษตรยังคงเป็นปัญหาที่สำคัญในระดับต้น ซึ่งเกษตรกรก็จะทำการปรับตัวโดยใช้แรงงานจากเครื่องจักรแทนการจ้างแรงงานคน การหารายได้จากการทำกิจกรรมนอกภาคการเกษตร ก็เป็นอีกหนึ่งแนวทาง กิจกรรมที่เกษตรกรใช้ในการสร้างรายได้ประกอบด้วยการค้าขาย การรับจ้างใช้แรงงาน เมื่อสิ้นสุดฤดูกาลเก็บเกี่ยวผลผลิต เกษตรกรส่วนใหญ่เดินทางออกนอกพื้นที่เพื่อไปทำงานสร้างรายได้ นำมาใช้เป็นเงินทุนในการประกอบกิจกรรมทางการเกษตรในช่วงฤดูกาลผลิตที่จะถึง และนำมาใช้ในการดำรงชีวิตประจำวัน ในช่วงที่ไม่ได้มีรายได้จากกิจกรรมทางการเกษตร (มณีมัย ทองอยู่ 2546)

การปรับตัวที่สำคัญของเกษตรกรจึงเป็นการปรับตัวในระบบการผลิตและการดำรงชีวิต เพราะการที่เกษตรกรมีการส่งบุตรหลานไปศึกษาในระดับที่สูงขึ้น เมื่อบุตรหลานสำเร็จการศึกษาแล้ว บุตรหลานของเกษตรกรเหล่านั้นไม่ได้กลับเข้าสู่ระบบการเกษตร แต่ประกอบอาชีพนอกภาคการเกษตร แล้วส่งเงิน หรือรายได้ที่ได้รับจากการประกอบอาชีพส่งกลับมาในภาคการเกษตรเพื่อให้ผู้ปกครองที่เป็นเกษตรกรอยู่นั้นได้ใช้สำหรับเป็นทุนในการประกอบกิจกรรมทางการเกษตร ซึ่งก็นับได้ว่าเป็นอีกรูปแบบหนึ่งของการสร้างรายได้ของเกษตรกรที่มาจากนอกภาคการเกษตรอีกทางหนึ่งด้วย

ถึงแม้ประเทศไทยจะมีศักยภาพการผลิตสินค้าเกษตรที่เป็นอาหารพอเพียง และมีเหลือส่งออกเพื่อเลี้ยงประชากรโลกมาโดยตลอด แต่ปัจจัยการผลิตต่างๆ ได้สูงขึ้นอย่างต่อเนื่อง ในขณะที่ราคาสินค้าเกษตรขยับสูงขึ้นไม่สมดุลกับต้นทุนการผลิต รวมทั้งค่าครองชีพที่เพิ่มขึ้นตลอดเวลาส่งผลต่อความเป็นอยู่และคุณภาพชีวิตของเกษตรกรผู้ปลูกข้าวเป็นอย่างมาก เกษตรกรรายย่อยยังต้องยืนอยู่ในจุดที่ยากจน มีข้อจำกัดในการทำกินหรือประกอบอาชีพเสริมอื่น ดังนั้นการหาแนวทางเพื่อสร้างความเข้มแข็งให้เกษตรผู้ปลูกข้าวให้พึ่งพาตนองได้ ทั้งในด้านการผลิต การบริหารจัดการผลผลิต การบริหารจัดการรายรับและรายจ่าย การส่งเสริมพฤติกรรมการดำรงชีพด้วยความพอเพียงเพื่อให้เกษตรกรสามารถพึ่งพาตนเองได้จึงน่าจะเป็นการแก้ปัญหาที่เป็นทางออก เพราะหากเกษตรกรไม่สามารถพึ่งพาตนเองได้ ก็จะไม่มีวันหลุดพ้นจาก “ความยากจน การถูกเอารัดเอาเปรียบ” แต่การที่จะพึ่งพาตนเองได้นั้นนอกจากต้องปรับตัวตามกระแสโลกาภิวัตน์แล้ว ผู้วิจัยเห็นว่า ปัจจัยภายในอีกส่วนหนึ่งมาจากพฤติกรรมการบริโภคหรือแบบแผนการใช้จ่ายของครัวเรือนเกษตรกรเอง

เพราะท้ายที่สุดปัจจัยภายในส่วนนี้จะนำไปสู่การลดต้นทุนการผลิต มีรายได้คงเหลือเพิ่มขึ้นส่งผลต่อการดำรงชีวิตและการบริหารรายรับรายจ่ายที่สมดุล

จังหวัดอุบลราชธานีเป็นจังหวัดที่ประชากรส่วนใหญ่ทำการเกษตร มีพื้นที่ทำการเกษตรทั้งหมด 5.8 ล้านไร่ โดยเฉพาะการทำนาซึ่งเป็นพืชเศรษฐกิจหลักสำคัญที่สุดของประเทศไทย มีส่วนสำคัญต่อการเพิ่มปริมาณการส่งออก เพราะพื้นที่ปลูกข้าวประมาณ 3,837,237 ไร่ หรือคิดเป็นร้อยละ 81 ของพื้นที่การเกษตรทั้งหมดของจังหวัด (กรมการข้าว 2555 : ออนไลน์) การดำรงชีพของเกษตรกรจังหวัดอุบลราชธานีในยุคที่มีการเปลี่ยนแปลงอันเป็นผลจากโลกาภิวัตน์ ครัวเรือนเกษตรกรยังคงประสบปัญหาหลายอย่าง โดยเฉพาะปัญหาทางด้านเศรษฐกิจที่รายได้มาจากการทำการเกษตรกรรม กระแสการบริโภคนิยม ครัวเรือนจึงตกอยู่ในสภาพอ่อนแอ เป็นหนี้สิน ที่มาจากการลงทุนปัจจัยการผลิตที่เน้นการผลิตเพื่อการพาณิชย์ ส่งผลให้รายรับไม่พอกับรายจ่าย ขาดการวางแผนการใช้จ่ายในครัวเรือน (สำนักงานสถิติจังหวัดอุบลราชธานี 2557) สาเหตุที่เป็นเช่นนี้ส่วนหนึ่งมาจากพฤติกรรมการดำรงชีพของเกษตรกรเองซึ่งเป็นพฤติกรรมภายในซึ่งสามารถปรับได้

จากผลกระทบทางด้านต้นทุน และพฤติกรรมการใช้จ่ายของครัวเรือนเกษตรกรที่ยังมีข้อจำกัดรายรับไม่พอกับรายจ่าย อีกทั้งงานวิจัยที่ผ่านมาทั้งของ วิดาวรรณ เพ็งแก้ว (2547) สุดใจ จงวรกิจวัฒนา (2554) สำราญ สรุโณ (2545) และนักวิจัยท่านอื่น ยังไม่เห็นภาพความชัดเจนในแบบแผนของครัวเรือนที่เป็นรูปแบบไว้รองรับการเปลี่ยนแปลงอย่างต่อเนื่องทางด้านเศรษฐกิจและสังคม เนื่องจากปัจจัยทางด้านสภาพเศรษฐกิจและสังคม ในแต่ละพื้นที่จะแตกต่างกันออกไปอีกทั้งเกษตรกรภาคอีสานเป็นเกษตรกรที่มีข้อจำกัดทางด้านการศึกษาซึ่งเป็นปัจจัยที่มีส่วนสำคัญในการคิดวิเคราะห์เพื่อดำเนินกิจกรรมต่างๆ ทำให้ผู้วิจัยสนใจที่จะศึกษาแบบแผนการใช้จ่ายของครัวเรือนเกษตรกรกับการสร้างภูมิคุ้มกันเพื่อรองรับการเปลี่ยนแปลงทั้งทางด้านเศรษฐกิจและสังคม เพราะหากแบบแผนการใช้จ่ายของครัวเรือนมีแบบแผนที่ดีย่อมส่งผลต่อการลดต้นทุนทั้งในระบบการผลิต และมีค่าใช้จ่ายพอเพียงในระดับการดำรงชีพ

งานวิจัยเรื่องนี้จึงเริ่มต้นที่ การศึกษาพฤติกรรมและแนวทางที่ทำให้เกษตรกรพึ่งพาตนเองในระดับปัจเจกบุคคลได้ เพื่อเป็นต้นแบบให้เกษตรกรรายอื่นๆ ได้ประยุกต์ใช้เป็นแนวทางให้เกิดการพึ่งพาตนเองในเบื้องต้น เพราะนอกจากเกษตรกรสามารถพึ่งพาตนเองได้แล้ว ผลที่ได้จากงานวิจัยจะทำให้ภาครัฐได้ข้อมูลเพื่อไปกำหนดเป็นนโยบาย และสร้างกลไก หรือมาตรการต่างๆ โดยการจัดหาปัจจัยพื้นฐานและภารกิจสนับสนุน ในอนาคตให้เป็นไปในทิศทางที่เหมาะสมบนพื้นฐานข้อมูลที่เป็นจริงจากผลการวิจัย ย่อมจะเป็นการแก้ปัญหาได้ตรงจุด ดังนั้นการพัฒนาคุณภาพชีวิตและการเสริมสร้างความเข้มแข็งของเกษตรกรก็จะสามารถเกิดขึ้นอย่างเป็นรูปธรรม เพราะหากเกษตรกรอยู่ดีมีสุขก่อเกิดคุณภาพชีวิต ย่อมเป็นกลไกถาวรในการสร้างความมั่นคงทางด้านอาหารเพื่อธำรงรักษาไว้ในอาชีพที่เปรียบเสมือนครัวของมวลมนุษย์ และเปรียบได้ดั่งกระดูกสันหลังของชาติ

2. วัตถุประสงค์ของการศึกษา

2.1 เพื่อศึกษาแหล่งที่มาของรายได้ของครัวเรือนเกษตรกรผู้ปลูกข้าวจังหวัดอุบลราชธานี

2.2 เพื่อศึกษาพฤติกรรมการใช้จ่ายเงินของครัวเรือนเกษตรกรในระบบการผลิตและการดำรงชีพ

2.3 เพื่อศึกษาปัจจัยที่มีผลกระทบต่อการปรับตัวของครัวเรือนเกษตรกรเพื่อสร้างสมดุลในการดำรงชีพ

2.4 เพื่อศึกษาปัจจัยที่มีอิทธิพลต่อแบบแผนการใช้จ่ายของครัวเรือนเกษตรกรผู้ปลูกข้าวจังหวัดอุบลราชธานี

2.5 เพื่อวิเคราะห์แบบแผนการใช้จ่ายของครัวเรือนเกษตรกรผู้ปลูกข้าวจังหวัดอุบลราชธานีที่เกี่ยวเนื่องจากพฤติกรรมการใช้จ่าย

3. ลำดับการนำเสนอและผลการศึกษาปรากฏดังนี้

ลำดับเนื้อหาการนำเสนอรายงานประกอบด้วย ข้อมูลทั่วไปของเกษตรกร รายจ่าย และภาระหนี้สินของเกษตรกร ความสามารถในการออมของครัวเรือน วิธีการปรับตัวของครัวเรือน ปัจจัยที่มีอิทธิพลต่อการปรับตัวของครัวเรือน ปัจจัยที่มีอิทธิพลต่อแบบแผนการใช้จ่ายของครัวเรือน วิเคราะห์แบบแผนการใช้จ่ายของครัวเรือนเกษตรกรผู้ปลูกข้าว ข้อเสนอแนะในการนำผลการวิจัยไปใช้ และข้อเสนอแนะเชิงนโยบาย ผลการศึกษาเรียงตามลำดับดังนี้

3.1 ข้อมูลทั่วไปของเกษตรกรผู้ปลูกข้าว

ครัวเรือนเกษตรกรส่วนใหญ่พบว่า มีจำนวนสมาชิกครัวเรือนอยู่ระหว่าง 4 – 5 รองลงมามีจำนวนสมาชิกมากกว่า 5 คน เฉลี่ยครัวเรือนละ 4 คน จำนวนสมาชิกที่อยู่ในวัยแรงงาน 15 ปีขึ้นไปเป็นเพศหญิงมากกว่าเพศชาย จำนวนสมาชิกในครอบครัวที่ประกอบอาชีพเกษตรกรรม รองลงมาเรียนหนังสือ เนื่องจากทัศนคติของเกษตรกรได้เปลี่ยนไปว่าการศึกษาสูงขึ้นจะทำให้หารายได้ได้เพิ่มขึ้น จึงต้องการให้บุตรหลานได้เรียนหนังสือเพื่อจะได้ไปทำงานและส่งเงินให้

อาชีพหลักของครัวเรือนคือการปลูกข้าว รองลงมาคือรับจ้างทั่วไป แสดงให้เห็นว่าในสภาพการณ์ปัจจุบันการทำอาชีพหลักอย่างเดียวไม่สามารถพยุงเศรษฐกิจในครอบครัวได้ จำเป็นต้องมีอาชีพที่สามารถทำเป็นหลักเพิ่มขึ้น โดยอาชีพหลักที่ทำควบคู่กับการปลูกข้าวคือการรับจ้างทั่วไปเพื่อให้การดำรงชีพอยู่รอดซึ่งก็คือการรับจ้างนอกภาคการเกษตร

อาชีพรองที่สำคัญของครัวเรือนเกษตรกรพบว่าส่วนใหญ่รับจ้างทั่วไป รองลงมาปลูกพืชผักเศรษฐกิจ การรับจ้างทั่วไปและการปลูกพืชเศรษฐกิจนอกจากเป็นทั้งอาชีพหลักแล้วยังคงเป็นอาชีพรองสำหรับครัวเรือนเกษตรกร ส่วนอาชีพรองอื่นๆ ที่พบ คือ ค้าขายงานฝีมือ สินค้าจักสาน ซ่อมมอเตอร์ไซด์ ตั้งโรงสีขนาดเล็กปลูกยาง เลี้ยงหมูเป็นต้น

รายได้รวมเฉลี่ยต่อปีของครัวเรือนเกษตรกรผู้ปลูกข้าว จำแนกตามประเภทรายได้พบว่ามาจากอาชีพหลักจำนวน 85,530.51 บาทรองลงมามาจากอาชีพรองจำนวน 44,819.57 บาทเมื่อจำแนกตามแหล่งที่มาของรายได้พบว่ามาจากจากการเพาะปลูก (ปลูกข้าว)จำนวน 68,720.39 บาท

รองลงมารายได้จากการหาเองจำนวน 24,768.55 บาท แสดงให้เห็นว่ารายได้ของครัวเรือนทั้งปีทั้งรายได้ที่มาจากอาชีพหลักและอาชีพรองเฉลี่ยครัวเรือนละ 65,175 บาทต่อปี

ลักษณะรายได้ของครัวเรือนเกษตรกรผู้ปลูกข้าวพบว่า เป็นรายได้ที่ไม่ต่อเนื่องตลอดปี รายได้นอกภาคการเกษตรเป็นลักษณะรายได้ไม่ต่อเนื่องตลอดปี รายได้อื่นเป็นลักษณะรายได้ที่ไม่ต่อเนื่องตลอดปี เมื่อรายได้ของเกษตรกรเป็นรายได้ที่ไม่ต่อเนื่องตลอดทั้งปีสิ่งเหล่านี้ย่อมส่งผลต่อการวางแผนการใช้จ่ายของครัวเรือน

3.2 รายจ่าย และภาระหนี้สินของเกษตรกรผู้ปลูกข้าว

3.2.1 การใช้จ่ายเงินในระบบการผลิตค่าใช้จ่ายในภาคการเกษตร

รายจ่ายของครัวเรือนในภาคการเกษตร หากเรียงตามลำดับจากมากไปหาน้อย 3 ลำดับแรกโดยจำแนกตามด้านที่จ่ายในภาคการเกษตรพบว่า ลำดับที่ 1 คือรายจ่ายจากการเพาะปลูกเฉลี่ย21,257.98 บาทต่อปีต่อครัวเรือน ลำดับที่ 2 คือรายจ่ายจากการปลูกพืชผักเศรษฐกิจเฉลี่ย 9,107.88 บาทต่อปีต่อครัวเรือน และลำดับที่ 3 คือรายจ่ายจากการเลี้ยงสัตว์เฉลี่ย 4,317.39 บาทต่อปีต่อครัวเรือน จำแนกตามประเภทรายจ่ายในภาคการเกษตรลำดับที่ 1 คือค่าปุ๋ยและสารเคมีจำกัดศัตรูพืชเฉลี่ย 10,325.29 บาทต่อปีลำดับที่ 2 คือค่าจ้างแรงงานเฉลี่ย 10,094.95 บาทต่อปีต่อครัวเรือน และลำดับที่ 3 คืออื่นๆเฉลี่ย 9,813.16 บาทต่อปีต่อครัวเรือน แสดงให้เห็นว่าวิถีการผลิตในภาคการเกษตรได้เปลี่ยนไปจากเดิมมากโดยเฉพาะเมื่อรายจ่ายที่เป็นค่าปุ๋ยและสารเคมีกำจัดศัตรูพืชอยู่ในลำดับแรกที่เกษตรกรต้องจ่ายย่อมส่งผลต่อต้นทุนที่สูงขึ้น สิ่งแวดล้อมทรุดโทรม และสุขภาพของเกษตรกรเองอาจล้มป่วยเพราะสารเคมี

3.2.2 การใช้จ่ายเงินในระบบการดำรงชีพ ค่าใช้จ่ายนอกภาคการเกษตร

รายจ่ายของครัวเรือนนอกภาคการเกษตรของเกษตรกรผู้ปลูกข้าวเรียงตามลำดับจากมากไปหาน้อย 3 ลำดับแรกพบว่า ลำดับที่1 คือรายจ่ายค่าอาหารและค่าเครื่องดื่มเฉลี่ย 27,772.16 บาทต่อปีลำดับที่ 2 คือรายจ่ายค่าเล่าเรียนบุตรเฉลี่ย 20,019.71 บาทต่อปีและลำดับที่3คือรายจ่ายค่าน้ำค่าไฟฟ้า และค่าโทรศัพท์ (สาธารณูปโภค) เฉลี่ย 6,879.73 บาทต่อปี จากข้อมูลแสดงให้เห็นการให้ความสำคัญของเกษตรกรกับการส่งบุตรหลานเรียนต่อในระดับที่สูงขึ้นเพื่อเป็นความหวังให้ครอบครัว ซึ่งเป็นค่าใช้จ่ายที่รองจากค่าอาหารและค่าเครื่องดื่ม รายจ่ายที่สำคัญประการหนึ่งของครัวเรือนเกษตรกรที่เป็นรายจ่ายที่ไม่สามารถหลีกเลี่ยงได้ คือรายจ่ายที่เกิดจากความเชื่อ ประเพณีและวัฒนธรรมท้องถิ่น โดยเฉพาะงานบุญต่างๆ ซึ่งชาวอีสานและเกษตรกรจังหวัดอุบลราชธานีให้ความสำคัญเพราะถือเป็นจารีต เช่นเงินทำบุญ ทอดกฐิน ทอดผ้าป่า เกษตรกรยังคงต้องจ่ายในส่วนนี้ รายจ่ายในส่วนนี้เป็นรายจ่ายที่ไม่ได้รับกลับคืนมาในรูปสิ่งตอบแทนเหมือนการนำเงินไปลงทุน หรือสินค้าหรือบริการกลับคืนมา

การได้รับการฝึกอบรมของเกษตรกรผู้ปลูกข้าวพบว่า เกษตรกรได้รับการอบรมด้านการผลิตพืชปศุสัตว์และประมงมากที่สุด รองลงมาคือการแปรรูปผลผลิตทางการเกษตร จำนวนครั้งของการอบรมเฉลี่ย 1 ครั้งต่อปีซึ่งถือว่าเกษตรกรได้รับการอบรมความรู้ที่เกี่ยวข้องกับอาชีพน้อยย่อมส่งผลต่อวิถีผลิตและการดำรงชีวิตของเกษตรกรในอนาคต เพราะการฝึกอบรมจะช่วยให้เกษตรกรมี

ขีดความสามารถในการผลิต การประกอบอาชีพหลักและรองที่เกี่ยวข้อง เพื่อนำไปสู่การดำรงชีวิตอย่างมีแบบแผน

การรวมกลุ่มทางเศรษฐกิจและสังคมของเกษตรกรผู้ปลูกข้าวพบว่า เกษตรกรมีการรวมกลุ่มทางเศรษฐกิจและสังคมน้อย เนื่องจากสภาพเศรษฐกิจในปัจจุบัน ต่างคนต่างผลิตเพื่อขาย ให้ความสำคัญกับการรวมกลุ่มกันน้อย เพราะการต่อสู้ดิ้นรนกับสภาพเศรษฐกิจในปัจจุบันที่การใช้ชีวิตโดยมีเงินเป็นปัจจัยสำคัญ เมื่อต่างครัวเรือนต่างต้องทำมาหากิน ทำให้เกิดการพบปะกันน้อยระหว่างตัวเกษตรกรเอง โดยเฉพาะเมื่อหมดฤดูกาลทำนาต่างพากันไปรับจ้างตามโรงงานไม่เหมือนสังคมในอดีตที่เมื่อหมดฤดูกาลทำนาเกษตรกรจะว่างงานและมีการพบปะพูดคุยกันระหว่างครัวเรือนมาก ดังนั้นในสภาพปัจจุบันเมื่อเกษตรกรไม่ได้รวมกลุ่มกันก็จะไม่ได้ร่วมกันคิด ร่วมกันทำ ร่วมกันซื้อปัจจัยการผลิต และร่วมกันขายผลผลิตซึ่งจะเกิดผลดีในการช่วยเหลือและแบ่งปันความรู้และประโยชน์ร่วมกัน นำมาซึ่งแบบแผนการดำรงชีวิตที่แลกเปลี่ยนเรียนรู้กันขึ้น

เกษตรกรมีการสะสมทุนทางกายภาพในรูปแบบอุปกรณ์ทางการเกษตรเมื่อเรียงตามลำดับจากมากไปหาน้อย 3 ลำดับแรกพบว่า ลำดับที่ 1 รถไถขนาดเล็ก ลำดับที่ 2 เครื่องสูบน้ำ ลำดับที่ 3 เครื่องตัดหญ้า เนื่องจากเกษตรกรส่วนใหญ่เป็นเกษตรกรรายย่อยมีความสามารถในการซื้อเครื่องจักรขนาดเล็กที่เป็นรถไถนาขนาดเล็กได้ ส่วนที่เป็นทรัพย์สินอื่นในครัวเรือนเรียงตามลำดับจากมากไปหาน้อย 3 ลำดับแรกพบว่า ลำดับที่1 รถมอเตอร์ไซด์ ลำดับที่ 2 ทีวี และลำดับที่ 3 ตู้เย็น เนื่องจากทรัพย์สินเหล่านี้ได้กลายเป็นสิ่งจำเป็นสำหรับครัวเรือนเกษตรกรแล้ว ในส่วนของสินทรัพย์ที่เป็นที่ดินเรียงตามลำดับจากมากไปหาน้อย 3 ลำดับแรกพบว่าลำดับที่ 1 ที่ดินทำการเกษตร ลำดับที่ 2 ที่ดินอยู่อาศัย และลำดับที่ 3 ที่ดินว่างเปล่า แสดงให้เห็นความแตกต่างในการถือครองทรัพย์สินตามศักยภาพและความสามารถในการหารายได้ของเกษตรกรในแต่ละครัวเรือน โดยแต่ละครัวเรือนมีตัวแปรแตกต่างกัน องค์ประกอบที่คาดว่าเป็นตัวแปรสำคัญ ซึ่งไม่ได้ทดสอบความมีนัยสำคัญทางสถิติในงานนี้คือ การมีแหล่งที่มาของรายได้มากกว่าการทำการเกษตร และสมาชิกที่อยู่ในวัยพึ่งพิงมีจำนวนน้อยกว่า

แหล่งจำหน่ายผลผลิตข้าวของเกษตรกรส่วนใหญ่พบว่า จำหน่ายให้พ่อค้าคนกลางหรือนายหน้า รองลงมาเข้าร่วมโครงการรับจำนำข้าว ซึ่งทั้งสองรายการเป็นสัดส่วนที่ใกล้เคียงกันมาก เนื่องจากเกษตรกรไม่สามารถรอคอยโครงการรับจำนำข้าวได้ เมื่อผลผลิตออกต้องรีบนำไปขายเพื่อนำเงินไปชำระหนี้บางส่วน เกษตรกรอีกส่วนหนึ่งมีข้อมูลจากเจ้าหน้าที่สถาบันการเงิน ว่าปีที่สาม (ปีเพาะปลูก 2556/2557) จำนวนเงินในโครงการรับจำนำข้าวอาจจะมีปัญหาเนื่องจากวงเงินที่ได้จากรัฐบาล มีจำนวนเงินน้อยและรัฐบาลยังไม่สามารถโอนเงินมาที่ธนาคารเพื่อการเกษตรและสหกรณ์การเกษตรได้ เกษตรกรจึงตัดสินใจขายข้าวให้พ่อค้าคนกลาง

ธนาคารเพื่อการเกษตรและสหกรณ์การเกษตร (ธ.ก.ส.) เป็นสถาบันการเงินหลักที่เกษตรกรสามารถเข้าถึงในการทำธุรกรรม การกู้ยืมและการออม แต่วัตถุประสงค์หลักของธนาคารคือให้เกษตรกรกู้ยืมมาลงทุนเพื่อการเกษตร เนื่องจากวิถีการผลิตข้าวของเกษตรกรได้เปลี่ยนแปลงจากเดิมที่ผลิตเพื่อการยังชีพ แต่ปัจจุบันได้ผลิตเพื่อเน้นขายสร้างรายได้ ส่งผลให้มีการลงทุนในการผลิต

ที่เพิ่มขึ้นเพื่อให้ผลผลิตมากโดยใช้ปัจจัยทางด้าน เครื่องจักรเช่นรถไถนา การจ้างแรงงาน ปัจจัยการผลิตพวกปุ๋ยเคมี ยาปราบศัตรูพืชเป็นต้น เมื่อวิถีการผลิตเปลี่ยนแปลงไปมีการลงทุนที่สูงขึ้นธนาคารเพื่อการเกษตรและสหกรณ์การเกษตรจึงเป็นแหล่งเงินทุนให้กู้ยืมที่เกษตรกรชาวนาที่เป็นกลุ่มตัวอย่างในงานวิจัยนี้ เป็นลูกหนี้มากที่สุดในระบบ ดังนั้นจึงอาจกล่าวได้ว่าภาระหนี้สินของครัวเรือนเกษตรกรเป็นผลจากสภาพทางเศรษฐกิจและสังคมที่เปลี่ยนไป การปรับเปลี่ยนวิถีการผลิตนอกจากผลิตเพื่อบริโภคในครัวเรือนแล้วยังผลิตเพื่อการค้า

3.3 ความสามารถในการออมของครัวเรือนเกษตรกรผู้ปลูกข้าว

ความสามารถในการออมของครัวเรือนเกษตรกรพบว่า ครัวเรือนเกษตรกรส่วนใหญ่ไม่มีเงินออม เนื่องจากรายได้ของเกษตรกรค่อนข้างต่ำ เพราะเกษตรกรต้องนำเงินไปใช้ในการทำการเกษตรและชำระหนี้สิน สิ่งเหล่านี้ส่งผลต่อความสามารถในการออมที่ลดลง ถึงแม้เกษตรกรที่มีเงินออม แต่มีระยะเวลาการออมไม่แน่นอน เนื่องจากเกษตรกรมีรายได้ไม่ต่อเนื่อง สำหรับเกษตรกรที่พอมีเงินออมอยู่บ้าง รูปแบบในการออมส่วนใหญ่ฝากธนาคาร ธนาคารที่เกษตรกรนำไปฝากมากที่สุดคือธนาคารเกษตรและสหกรณ์การเกษตร เนื่องจากเป็นสถาบันการเงินที่ทำธุรกรรมกับเกษตรกรเป็นหลัก และเกษตรสามารถเข้าถึงได้ รองลงมาเกษตรกรนำเงินฝากไว้กับกลุ่มออมทรัพย์

จากการมี จำนวนแหล่งที่มาของรายได้ไม่มากนัก อีกทั้งรายได้ที่ได้มาก็ไม่ต่อเนื่องทั้งปี ทั้งในภาคการเกษตรและนอกภาคการเกษตรเป็นปัจจัยสำคัญที่ทำให้เกษตรกรผู้ปลูกข้าวมีขีดความสามารถในการออมลดลงซึ่งส่งผลต่อแบบแผนรายได้และการใช้จ่าย

3.4 วิธีการปรับตัวของครัวเรือนเกษตรกรผู้ปลูกข้าว

แนวทางหรือวิธีการที่ใช้ในการปรับตัวของครัวเรือนเกษตรกรผู้ปลูกข้าวในจังหวัดอุบลราชธานีเพื่อสร้างสมดุลในการดำรงชีพที่นอกเหนือจากการปลูกข้าวที่เป็นพืชเศรษฐกิจหลักมีวิธีการปรับตัวสูงสุดอยู่ในระดับปานกลางโดยมีแนวทางเรียงตามความสำคัญคะแนนเฉลี่ยจากมากไปหาน้อยสามลำดับแรก ดังนี้ ลำดับที่1 การทำไร่นาสวนผสม ลำดับที่ 2 การปลูกพืชเศรษฐกิจ และลำดับที่ 3 การเพิ่มมูลค่าผลผลิตด้วยการแปรรูป

ในการแสวงหารายได้เพื่อการดำรงชีพแนวทางหรือวิธีการที่ใช้ในการปรับตัวของครัวเรือนเกษตรกรผู้ปลูกข้าวในจังหวัดอุบลราชธานีเพื่อสร้างสมดุลในการดำรงชีพที่นอกเหนือจากการปลูกข้าวที่เป็นพืชเศรษฐกิจหลักมีความสำคัญสูงสุดอยู่ในระดับปานกลาง โดยมีแนวทางเรียงตามความสำคัญในการปฏิบัติจากค่าเฉลี่ยมากไปหาค่าเฉลี่ยน้อยสามลำดับ ดังนี้ลำดับที่ 1 เน้นใช้แรงงานในครัวเรือนเพื่อลดการจ้างแรงงาน ลำดับที่ 2 หาอาหารตามแหล่งอาหารธรรมชาติ และลำดับที่ 3 การลดรายจ่ายที่จำเป็นลงสร้างนิสัยการประหยัดและปลูกพืชผักไว้รับประทานเอง

ด้วยสภาพเศรษฐกิจและสังคมที่เปลี่ยนแปลงไปในยุคโลกาภิวัตน์ การปรับตัวของเกษตรกรในการเพิ่มรายได้และลดรายจ่าย คือการหารายได้พิเศษนอกฤดูกาลทำนาเป็นวิธีการที่ได้รับความนิยมจากเกษตรกรเนื่องจากสามารถเพิ่มรายได้อีกทางหนึ่งเช่น การทำงานในโรงงานที่ต้องการแรงงานระดับล่างหรือที่เรียกว่าแรงงานไร้ฝีมือ ไม่ได้จำกัดวุฒิการศึกษา เพียงแต่ต้องการแรงงานซึ่ง

ทำให้เกษตรกรที่สำเร็จการศึกษาในระดับประถมศึกษา สามารถทำงานในโรงงานได้จึงทำให้เกษตรกรมีโอกาสเข้าถึงแหล่งการจ้างงาน

ส่วนใหญ่รายได้ที่มาจากการแสวงหานอกภาคการเกษตรจะถูกนำมาใช้เพื่ออำนวยความสะดวกในครัวเรือนเช่น การซื้อวิทยุ โทรทัศน์ พัดลม โทรศัพท์มือถือ เครื่องซักผ้า รถมอร์เตอร์ไซด์และรถยนต์เป็นต้น ซึ่งส่วนหนึ่งมาจากค่านิยมที่เปลี่ยนแปลงไปตามกระแสบริโภคนิยม

3.5 ปัจจัยที่มีอิทธิพลต่อการปรับตัวของครัวเรือนเกษตรกรผู้ปลูกข้าว

ปัจจัยที่มีอิทธิพลต่อการปรับตัวของครัวเรือนเกษตรกรผู้ปลูกข้าวมี 3 ปัจจัยที่มีความสัมพันธ์หรือมีอิทธิพลต่อตัวแปรตาม (การปรับตัวของเกษตรกร) อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ 0.01 ได้แก่ เพศ การรวมกลุ่มหรือเป็นสมาชิกของกลุ่มทางเศรษฐกิจ และการออม ต่างเป็นมูลเหตุสำคัญที่ทำให้เกษตรกรต้องปรับตัวในการดำรงชีพเนื่องจากเพศหญิงและเพศชายมีความแตกต่างกันในการวางแผน ความรอบคอบ ความละเอียดอ่อนในการวางแผนทางการเงิน เพราะเพศหญิงที่อยู่ตามชนบทจะไม่ชอบเข้าสังคมในขณะที่เพศชายชอบเข้าสังคมและชอบร่วมงานบุญประเพณีและวัฒนธรรมเกิดการสังสรรค์และเกิดเป็นค่าใช้จ่ายในสัดส่วนที่มากพอจะทำให้ครัวเรือนปรับตัวในการใช้จ่ายเพิ่มมากขึ้น การรวมกลุ่มหรือการเป็นสมาชิกของกลุ่ม เป็นการปรับตัวเนื่องจาก เมื่อเกิดปัญหาทั้งทางด้านสังคมหรือเศรษฐกิจ การเป็นสมาชิกของกลุ่มทำให้เกิดความร่วมมือกัน ช่วยกันคิดช่วยกันทำเพื่อหาทางออกร่วมกันโดยให้บรรลุวัตถุประสงค์ในกิจกรรมทางด้านการเงินเพื่อเสริมสภาพคล่องในชีวิตประจำวันโดยเฉพาะการรวมกลุ่มออมทรัพย์ การรวมกลุ่มเป็นสหกรณ์จะช่วยบรรเทาปัญหาด้านเศรษฐกิจลงได้ และการมีหนี้สิน เกิดจากความล้มเหลวของการจัดการรายได้ที่หามาได้น้อยกว่ารายจ่ายและการมีรายจ่ายมากกว่ารายได้ การกู้ยืมมาใช้จ่ายเป็นการบรรเทาปัญหาการขาดสภาพคล่องในระยะสั้นเท่านั้น ไม่ใช่เป็นการแก้ปัญหาในระยาว เพราะในระยะยาวนั้นยังส่งผลให้ครัวเรือนเกษตรกรอาจมีหนี้สินจำนวนมากขึ้นเพราะมีทั้งเงินต้นและดอกเบี้ย ปัจจัยเหล่านี้ล้วนเป็นปัจจัยสำคัญที่เป็นมูลเหตุให้เกษตรกรต้องปรับตัวเพื่อให้สามารถดำรงตนอยู่ได้ในท่ามกลางสภาวการณ์ที่เปลี่ยนแปลงอยู่ตลอดเวลา เพราะหากไม่สามารถปรับตัว ก็จะส่งผลให้ไม่มีเงินออมเพราะเงินออมคือความมั่นคงในชีวิตซึ่งเป็นความคาดหวังของเกษตรกรส่วนนี้จะกลายเป็นภูมิคุ้มกันที่ดีที่สุดสำหรับเกษตรกร

วิธีการปรับตัวเพื่อลดรายจ่ายปรากฏเป็นรูปแบบที่หลากหลายโดยเรียงลำดับความถี่มากที่สุด สามลำดับแรกคือ ลำดับที่ 1 การปรับพฤติกรรม ใช้จ่ายประหยัดงดของใช้ฟุ่มเฟือยที่ไม่จำเป็นลง ลำดับที่ 2 การปลูกพืชผักสวนครัวไว้บริโภคในครัวเรือนเอง และลำดับที่ 3 การหาอาหารจากแหล่งอาหารตามธรรมชาติที่ได้จากป่าและแม่น้ำ เป็นสิ่งสำคัญต่อความเป็นอยู่ของเกษตรกร นำมาเป็นอาหารบริโภคในครัวเรือนแล้วที่เหลือก็สามารถเก็บในรูปแบบการถนอมอาหารไว้บริโภคในระยะยาว สามารถลดค่าใช้จ่ายได้มากเพราะสัตว์หรือแมลงต่างๆ รวมทั้งเห็ดชนิดต่างๆ ที่สามารถหาได้จากป่าธรรมชาตินั้น หาได้ในช่วงระยะเวลาที่แตกต่างกันบางชนิดหาได้ตลอดเวลากล่าวได้ว่าอาหารที่มีอยู่ตามธรรมชาตินั้นหาได้ทั้งปีขึ้นอยู่กับความอุดมสมบูรณ์ของพื้นที่ป่าและแม่น้ำทำให้เกิดความมั่นคงทางด้านอาหารช่วยลดรายจ่ายให้กับครัวเรือนเกษตรกร

วิธีการปรับตัวเพื่อเพิ่มรายได้เป็นข้อคิดเห็นที่มีความถี่มากที่สุดสามลำดับแรกคือ ลำดับที่1 การรับจ้างทั่วไป ลำดับที่สอง คือการปลูกพืชผักเศรษฐกิจไว้ขาย และลำดับที่สามคือ การค้าขายเป็นอาชีพเสริมปรากฏในหลากหลายรูปแบบเช่น ในช่วงระยะเวลาที่ผ่านมาได้มีการรณรงค์เรื่องเศรษฐกิจพอเพียงซึ่งเป็นที่สนใจของชาวนา จนเป็นส่วนหนึ่งของวิธีการประยุกต์ใช้ในครัวเรือนโดยเฉพาะการใช้เป็นทางนำในการดำเนินชีวิต เพื่อแก้ปัญหาเรื่องเศรษฐกิจปากท้องของตนเองและสมาชิกในครัวเรือน นอกจากนี้แล้วการประกอบอาชีพที่หลากหลายมากกว่า 1 อาชีพเป็นทางเลือกให้เกษตรกรภายใต้ข้อจำกัดในด้านคุณวุฒิที่ต่ำกว่าอาชีพทั่วไป

3.6 ปัจจัยที่มีอิทธิพลต่อแบบแผนการใช้จ่ายของครัวเรือนเกษตรกรผู้ปลูกข้าวจังหวัดอุบลราชธานี

ปัจจัยที่มีผลต่อแบบแผนการใช้จ่ายของครัวเรือนต่อรายได้รวมของครัวเรือนเกษตรกรอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติประกอบด้วย ตัวแปรหุ่นเพศของหัวหน้าครัวเรือนและรายได้รวมของครัวเรือนเกษตรกรกล่าวคือ ครัวเรือนที่มีหัวหน้าครัวเรือนเป็นเพศชายมีแนวโน้มที่จะใช้จ่ายแบบมีแผนการน้อยกว่าครัวเรือนที่มีหัวหน้าครัวเรือนเป็นเพศหญิง นอกจากนี้ยังพบว่า เมื่อครัวเรือนเกษตรกรมีรายได้เพิ่มขึ้นจะส่งผลให้สัดส่วนการใช้จ่ายของครัวเรือนต่อรายได้รวมของครัวเรือนเกษตรกรลดลงเนื่องจากการมีรายได้ที่พอเพียงสามารถจ่ายชำระค่าปัจจัยที่จำเป็นในการดำรงชีวิตได้ในลักษณะค่าใช้จ่ายคงที่แต่มีความสามารถในการหารายได้มากขึ้น ทำให้มีเงินเหลือในลักษณะการเก็บออม ข้อมูลส่วนนี้เป็นข้อมูลสำคัญสำหรับการวิเคราะห์แบบแผนการใช้จ่ายของครัวเรือนในหัวข้อถัดไป

3.7 วิเคราะห์แบบแผนการใช้จ่ายของครัวเรือนเกษตรกรผู้ปลูกข้าว

การเปลี่ยนแปลงแบบแผนวิถีดำเนินชีวิตในการทำมาหากินและการปรับตัว ความเชื่อ ความคิด วัฒนธรรมประเพณี การศึกษาของเกษตรกรในจังหวัดอุบลราชธานี อันเป็นไปตามกระแสการพัฒนาที่วิ่งตามกระแสโลกาภิวัตน์ที่มีอิทธิพลอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้นั้น เกษตรกรต้องดิ้นรนหาทางออกและปรับเปลี่ยนวิธีการจากการผลิตเพื่อการยังชีพเป็นการผลิตในเชิงพาณิชย์เพิ่มมากขึ้นเห็นได้จากการรับเอาเทคโนโลยีมาใช้ในการผลิต หรือแทนแรงงานที่ลดน้อยลง แบบแผนนี้เป็นแนวทางในการต่อสู้กับการดำรงชีวิตที่มีค่าใช้จ่ายในสองหมวดหลักสำคัญ เพราะอย่างไรก็ตามเกษตรกรก็ยังคงต้องเลือกทำการเกษตรต่อไปเพราะเป็นอาชีพหลักอาชีพเดียวที่สามารถทำได้และเป็นที่มาของปัจจัยสี่ที่สำคัญ และสร้างรายได้ในการดำรงชีพ

รายจ่ายที่จ่ายไปของเกษตรกรมีหมวดรายจ่ายที่สำคัญ 2 ประเภทคือรายจ่ายที่ใช้ในด้านการผลิตที่เป็นอาชีพหลักนำมาซึ่งรายได้ กับรายจ่ายที่เป็นสิ่งจำเป็นในปัจจัย 4 ของมนุษย์ ค่าใช้จ่ายที่จ่ายไปที่นอกเหนือจากปัจจัย 4 ย่อมต้องพิจารณาให้ละเอียดถี่ถ้วนอย่างไรก็ตามภาพรวมในระดับมหภาคย่อมมาจากระดับจุลภาคซึ่งก็คือหน่วยครัวเรือน ซึ่งเป็นฐานรากในการส่งผลต่อความมั่นคงของอาหารในฐานะหน่วยผลิตปฐมภูมิ จะเห็นว่าแบบแผนการใช้จ่ายของครัวเรือนเกษตรกรกับการสร้างสมดุลในการดำรงชีพมีปัจจัยหลายอย่างเข้ามาเกี่ยวข้องก่อนที่เกษตรกรจะจ่ายไปเกษตรกรต้องมีรายได้เข้ามาก่อนหรือเกษตรกรต้องพิจารณารายได้ที่มีอยู่ก่อน จากการอภิปรายจำลองได้ ดังภาพที่ 1

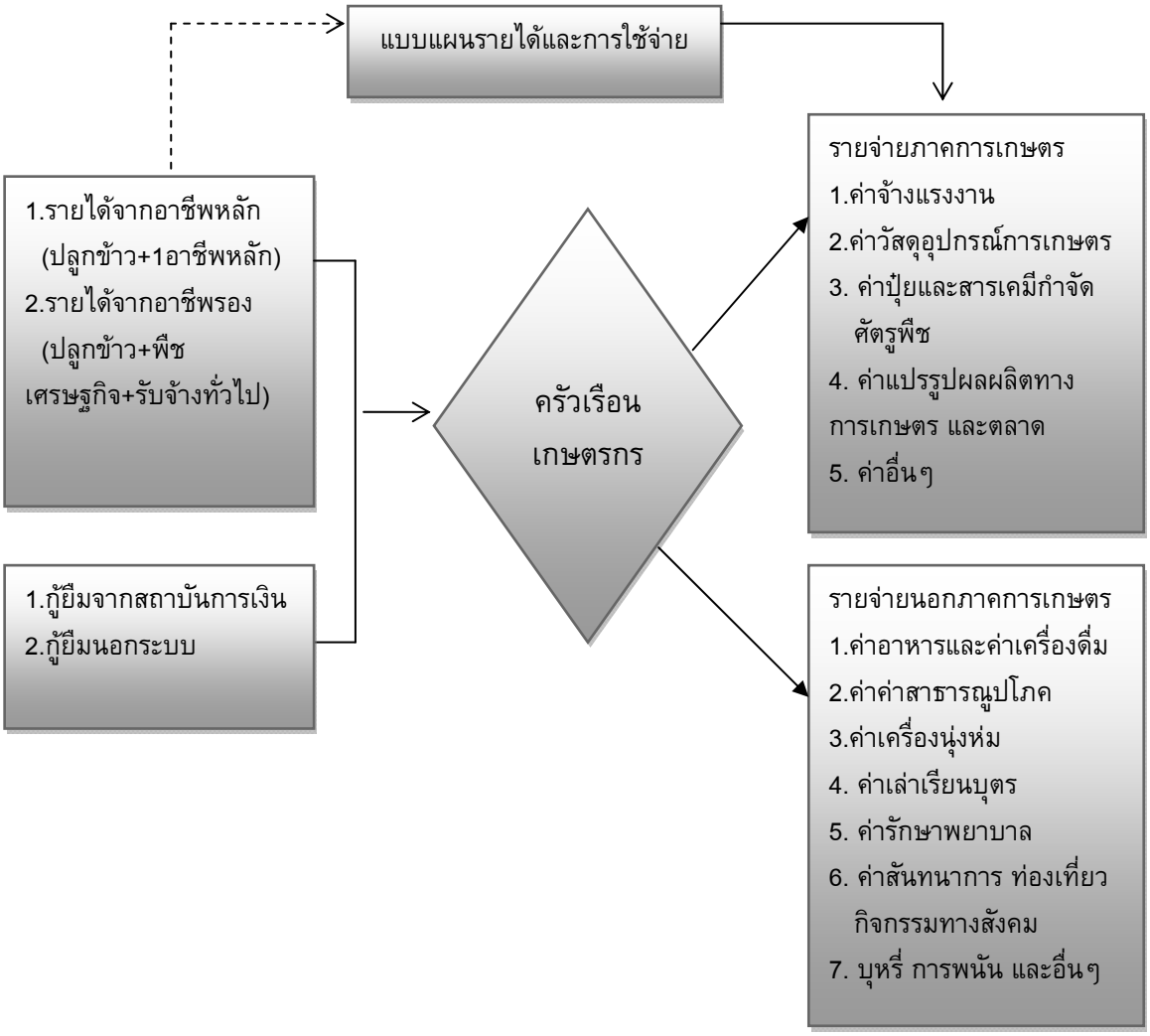

ภาพที่ 1 แบบแผนการใช้จ่ายของครัวเรือนเกษตรกร

เป็นปัจจัยหลักที่ก่อให้เกิดความยั่งยืนและการมีภูมิคุ้มกันในระยะยาวของประเทศ เห็นได้จากเมื่อเกิดสถานการณ์ต่างๆ ที่ไม่ปกติจะมีการกักตุนอาหารและสิ่งจำเป็นไว้ใช้ในยามฉุกเฉิน แต่การที่ประเทศไทยจะมีความมั่นคงได้นั้นมีองค์ประกอบของปัจจัยต่างๆ เข้ามาเกี่ยวข้องมากมายโดยเฉพาะการพัฒนาเกษตรกรที่อยู่ในภาคการผลิตให้เกษตรกรมีพื้นฐานที่แข็งแรง ด้วยวิธีการที่เกษตรกรอยู่ในข่ายที่สามารถทำได้ด้วยหลักการพึ่งพาตนเอง ลดการพึ่งพาบุคคลหรือหน่วยงานอื่น ได้แก่

1) การมีความพร้อมในการประกอบอาชีพหลายอย่างในเวลาเดียวกันภายใต้ข้อจำกัดของเกษตรกรเอง คืออายุเฉลี่ยที่มากขึ้น จำนวนแรงงานในครัวเรือนลดลง ระดับการศึกษาที่ต่ำ ขาดทุนทางปัญญาที่จะใช้ต่อยอดในการประกอบอาชีพ สิ่งเหล่านี้ล้วนนำความเปราะบางมาให้เกษตรกรทั้งสิ้น

2) การเรียนรู้ด้วยการสะสมประสบการณ์ ในการดำรงชีวิต และการผลิต ภายใต้ข้อจำกัดของการมีความรู้ที่ต่ำ ในระดับการศึกษาประถมศึกษา ทำให้การรับข้อมูลข่าวสารที่เป็นประโยชน์เป็นไป

ได้อย่างมีข้อจำกัด ซึ่งสิ่งเหล่านี้เกษตรกรจะสามารถรวมกลุ่มกันในแต่ละหมู่บ้านเพื่อแลกเปลี่ยนเรียนรู้ร่วมกัน

3) การพยามยามเสาะแสวงหาแหล่งที่มาของรายได้ให้ตนเอง เพื่อให้มีทางเลือกมากกว่า 1-2 แหล่งรายได้เพื่อสร้างรายได้ให้ต่อเนื่องตลอดทั้งปี โดยเฉพาะในงานที่ไม่ต้องใช้คุณวุฒิสูงมากนัก กรณีที่ไม่สามารถหารายได้ต่อเนื่องทั้งปี เกษตรกรต้องวางแผนการใช้จ่ายเงินด้วยวิธีการถัวเฉลี่ยในระยะเวลาที่มีรายได้กับระยะเวลาที่ไม่มีรายได้ ต้องรู้จักการวางแผนทางการเงินโดยนำบัญชีครัวเรือนมาใช้ในการวางแผน

4 ข้อเสนอแนะในการนำผลการวิจัยไปใช้ และข้อเสนอแนะเชิงนโยบาย

4.1 ข้อเสนอแนะในการนำผลการวิจัยไปใช้

4.1.1 จากผลการวิจัยที่พบว่า แหล่งที่มาของรายได้เสริมของครัวเรือนเกษตรกรมากที่สุดคือการปลูกพืชผักเศรษฐกิจแต่ไม่เป็นรายได้ต่อเนื่องทั้งปี จึงมีข้อเสนอแนะว่าเกษตรกรควรแบ่งพื้นที่สำหรับการปลูกพืชผักเศรษฐกิจซึ่งอาจจะหมุนเวียนพืชแต่ละชนิดอย่างหลากหลายตามฤดูกาล เกษตรกรควรดำเนินการโดยปลูกพืชที่มีความเชี่ยวชาญก่อน หน่วยงานที่เกี่ยวข้องควรดำเนินการอบรมให้ความรู้เพื่อช่วยให้การผลิตพืชเศรษฐกิจเป็นทางเลือกเพื่อเป็นรายได้ทางเศรษฐกิจหมุนเวียนอย่างต่อเนื่อง เพื่อชดเชยรายได้ที่ไม่ต่อเนื่องทั้งปี และหากครัวเรือนใดมีความถนัดในการปลูกพืชชนิดใด อาจใช้วิธีการแลกเปลี่ยนกันตามความถนัดเพื่อเป็นอาหารในครัวเรือนและสร้างความสัมพันธ์ในลักษณะพึ่งพาอาศัยกันได้ในอีกมิติที่เป็นการช่วยเหลือเกื้อกูลกันก่อเกิดเป็นทุนทางสังคม

4.1.2 จากผลการวิจัยที่พบว่า รายจ่ายที่สำคัญของครัวเรือนเกษตรกรในระบบการผลิตมากที่สุดคือรายจ่ายจากการเพาะปลูก (ค่าปุ๋ยและสารเคมีจำกัดศัตรูพืช) และการดำรงชีพมีรายจ่ายค่าอาหารและเครื่องดื่มมากที่สุดจึงมีข้อเสนอแนะว่าเกษตรกรควรดำเนินการลดต้นทุนการผลิตที่เป็นปัจจัยการผลิตเช่นปุ๋ยและยาปราบศัตรูพืชโดยปรับเปลี่ยนมาใช้ปุ๋ยอินทรีย์และปรับเปลี่ยนยาปราบศัตรูพืชมาเป็นพัฒนาสูตรยาจากใบพืชที่มีอยู่ในท้องถิ่นเพื่อลดต้นทุน หน่วยงานที่เกี่ยวข้องควรดำเนินการอบรมให้ความรู้เกษตรกรเพื่อให้เกษตรได้ปรับเปลี่ยนวิธีการในการลดต้นทุนการผลิตและยังเป็นผลดีต่อสุขภาพ

4.1.3 จากผลการวิจัยที่พบว่า แนวทางการปรับตัวของครัวเรือนเกษตรกรเพื่อสร้างสมดุลในการดำรงชีพมีหลายวิธีเช่น การทำไร่นาสวนผสมและการปลูกพืชผักเศรษฐกิจ การเน้นใช้แรงงานในครัวเรือนสามารถปรับวิธีการหารายได้เพิ่มและการลดรายจ่าย ตามความจำเป็นของแต่ละครัวเรือนบนพื้นฐานของความมีเหตุผลและปัจจัยที่เกี่ยวข้องไม่เหมือนกันโดยทดลองทำแต่ละวิธี เพื่อให้เกิดความสมดุล โดยเฉพาะควรลงมือปฏิบัติตามแนวทางปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงอย่างเป็นรูปธรรม หน่วยงานที่เกี่ยวข้องควรดำเนินการรณรงค์และประชาสัมพันธ์อย่างต่อเนื่องเพื่อยกระดับการปฏิบัติให้ครัวเรือนตระหนักและปรับเปลี่ยนวิถีชีวิตตามแนวทางเศรษฐกิจพอเพียง

4.1.4 จากผลการวิจัยที่พบว่า ปัจจัยที่มีอิทธิพลต่อแบบแผนรายได้และการใช้จ่ายของครัวเรือนเกษตรกร คือเพศของหัวหน้าครัวเรือน คือหัวหน้าครัวเรือนที่เป็นเพศหญิงมีแผนการใช้จ่าย

มากกว่าครัวเรือนที่มีหัวหน้าครัวเรือนเป็นเพศชาย และครัวเรือนเกษตรกรที่มีรายได้เพิ่มขึ้นส่งผลต่อสัดส่วนการใช้จ่ายของครัวเรือนต่อรายได้รวมของเกษตรกรลดลง เพื่อให้เกิดความสมดุล หน่วยงานที่เกี่ยวข้องควรเพื่อแลกเปลี่ยนเรียนรู้ในกระบวนการวางแผนการใช้จ่ายที่สามารถสร้างสมดุลในการดำรงชีพด้านเศรษฐกิจได้

1.1.5 จากผลการวิจัยที่พบว่า เกษตรกรมีข้อจำกัดในด้านการศึกษา คือจบการศึกษาขั้นต่ำระดับประถมศึกษา ทำให้เกิดข้อจำกัดทางด้านการเรียนรู้ต่อเนื่องตลอดชีวิต โดยเฉพาะการเรียนรู้จากประสบการณ์ในวิถีการผลิตและการบริโภคที่พอเพียง ภาครัฐควรสร้างกลไกสนับสนุนให้เกษตรกรตระหนักในการพึ่งพาตนเอง เช่น ความรู้และเทคนิควิธีการผลิต โครงสร้างพื้นฐานที่สำคัญในด้านน้ำ การใช้เทคโนโลยีที่เหมาะสมในการผลิต การใช้แรงงานแลกเปลี่ยนระหว่างครัวเรือนของเกษตรกร ซึ่งจะช่วยลดการพึ่งพาจากภาครัฐ การช่วยเหลือควรเน้นให้เกษตรกรรู้จักวิธีการนำทรัพยากรไปใช้ในการสร้างอาชีพ สร้างทักษะในการพึ่งตนเองให้ได้

4.2 ข้อเสนอแนะในการวิจัยต่อไป

การมีแบบแผนรายได้และการใช้จ่ายที่ดี การวิจัยทางด้านพฤติกรรมของเกษตรกรเพื่อให้กับเกษตรกรได้ปรับแนวคิด ควรดำเนินการ เนื่องจากการวิจัยนี้เพื่อหาแนวทางการเพิ่มประสิทธิภาพการผลิตข้าวในลักษณะการลดต้นทุนและการใช้ประโยชน์จากแรงงานที่มีอยู่ในครัวเรือนให้เกิดประสิทธิภาพสูงสุดเพื่อลดข้อจำกัดในการขาดแคลนแรงงาน ตลอดจนการปลูกพืชผักเศรษฐกิจในวงรอบการผลิตเพื่อให้เกษตรกรมีรายได้อย่างต่อเนื่องทั้งปี เพื่อสร้างความเข้มแข็งให้กับเกษตรกรในลักษณะที่ให้เกิดผลิตภาพที่มากขึ้นไปไปในแนวทางการลดต้นทุนแต่ยังคงไว้ซึ่งคุณภาพข้าว โดยศึกษาเกษตรกรเป็นรายกรณี ที่เน้นการปรับพฤติกรรมที่สอดคล้องกับปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงเพื่อนำมาเป็นแบบอย่างและถ่ายทอดความรู้ให้กับเกษตรกรรายอื่นๆ

4.3 ข้อเสนอแนะเชิงนโยบาย

ต้นเหตุของปัญหาคือข้อจำกัดในด้านคุณวุฒิของเกษตรกรผู้ปลูกข้าว ที่ต่ำกว่าอาชีพทั่วไป สิ่งนี้จะส่งผลต่อวิธีคิด แล้วนำไปสู่พฤติกรรมที่เป็นปัญหาต่อเนื่องกันได้แก่ การวางแผน ภาระหนี้สินความสามารถในการพึ่งพาตนเองลดน้อยลง อันจะเป็นอุปสรรคต่อแบบแผนในการดำรงชีวิตโดยเฉพาะแบบแผนการใช้จ่าย การนำเสนอข้อเสนอแนะในเชิงนโยบายนี้ผู้วิจัย จึงเสนอในลักษณะของตอบคำถามว่า ทำอย่างไรจะทำให้เกษตรกรสามารถบริหารจัดการรายได้ที่หามาได้ให้เกิดสมดุลในการดำรงชีพ ให้มีศักยภาพในการทำงานได้หลากหลายและเกิดเป็นรายได้เพื่อดำรงชีพภายใต้ปัจจัยแวดล้อมที่มาจากสภาพทางเศรษฐกิจและสังคมเพื่อลดการพึ่งพาของรัฐ การศึกษาของเกษตรกรตลอดชีวิตเพื่อเป็นทักษะในการประกอบอาชีพเพื่อช่วยให้เกษตรกรมีผลิตภาพแรงงานเพิ่มขึ้น สามารถทำงานทางด้านการเกษตรให้มีคุณภาพควรจะได้รับการส่งเสริมและช่วยเหลืออย่างต่อเนื่อง ส่วนการดำรงชีวิตนั้นมุ่งให้เกษตรกรปรับพฤติกรรมของเกษตรกรเอง ให้สามารถปรับตัวได้มากขึ้นเพื่อรองรับกระแสการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นในปัจจุบันและในอนาคตที่ไม่มีแนวโน้มว่าจะลดลงได้

สภาพสังคมของเกษตรกรที่ได้ขึ้นชื่อว่าเป็นกระดูกสันหลังของชาติ แต่เต็มไปด้วยปัจจัยเสี่ยงต่างๆ ทั้งทางเศรษฐกิจคือกระแสทุนนิยม การบริโภคจนเกินตัว การมีอุปกรณ์เครื่องใช้ที่ทันสมัยแต่ไม่จำเป็น และทางธรรมชาติคือความเสี่ยงในการผลิต ขาดปัจจัยการผลิต กระดูกสันหลังของชาติก็ย่อมจะผุพังได้หากไม่มีภูมิต้านทานที่เพียงพอต่อสิ่งต่างๆ ที่เข้ามากระทบทั้งทางตรงและทางอ้อม ปัญหาที่ท้าทายคือจากผลการวิจัยที่ได้จะทำให้เกิดแนวทางใดที่ครัวเรือนเกษตรกรจะมีการปรับตัวต่อการเปลี่ยนแปลงภายใต้ ปัจจัยเหล่านี้ ที่เป็นเงื่อนไขสำคัญที่มีอิทธิพลต่อการดำรงชีพที่เข้ามาเกี่ยวข้องโดยที่เกษตรกรไม่สามารถหลีกเลี่ยงได้ ทำให้รูปแบบการดำรงชีวิตของเกษตรกรต้องต่อสู้ดิ้นรนอยู่ภายใต้สภาวการณ์และแนวโน้มที่ไม่มีวันจะลดลง สิ่งต่างๆ เหล่านี้ต้องอาศัยการปรับตัวของเกษตรกรเอง นำมาใช้เป็นยุทธวิธีในการทำกิจกรรมและดำเนินชีวิตภายใต้ปัจจัยเสี่ยงที่เกษตรกรมีอยู่ และการเรียนรู้จากประสบการณ์ตรงและประสบการณ์ของคนอื่นในการหาแนวทางที่ดีที่สุดให้ตนเอง แต่เกษตรกรฝ่ายเดียวย่อมไม่สามารถดำเนินการตามลำพังได้ด้วยข้อจำกัดที่มีอยู่มากมาย จำเป็นต้องอาศัยภาคส่วนอื่นๆ โดยเฉพาะระบบการสนับสนุนจากรัฐ โดยระบบสนับสนุนจากรัฐควรเป็นไปดังนี้

4.3.1 ภายใต้เงื่อนไขจำกัดของเกษตรกรคือได้รับการศึกษาเพียงขั้นพื้นฐาน เนื่องจากส่วนใหญ่จบการศึกษาในระดับประถมศึกษา เกิดข้อจำกัดในการประกอบอาชีพเสริมเพื่อเพิ่มรายได้ ในสภาพเศรษฐกิจและสังคมปัจจุบัน และเกิดข้อจำกัดในการต่อยอดที่จะเรียนรู้และพัฒนาตนเองต่อเนื่องตลอดชีวิตนั้น จะพัฒนาเกษตรกรต่อในรูปแบบการศึกษาตลอดชีวิตของเกษตรกรควรจะเป็นอย่างไร รัฐบาลจะเอื้ออย่างไร เพื่อส่งผลให้เกษตรกรมีการปรับตัวและอยู่รอดอย่างมั่นคง ส่งผลต่อการเพิ่มผลิตภาพแรงงานในภาคการเกษตร หน้าที่ในการเตรียมศักยภาพของเกษตรกรให้มีทางเลือกมากขึ้น เพราะหากเกษตรกรประกอบอาชีพเดียวตลอดชีวิตย่อมมีปัญหาทางด้านเศรษฐกิจในระยะยาวเช่น การกำหนดหลักสูตรการฝึกอบรมที่เข้ากับช่วงชีวิต สถานการณ์การผลิต การดำเนินชีวิตของเกษตรกรอย่างต่อเนื่องในลักษณะศูนย์การเรียนรู้ของเกษตรกร โดยอาศัยบุคลากรภาครัฐ นักวิชาการเกษตร อาจารย์ในมหาวิทยาลัยที่ประจำในจังหวัด และตัวอย่างเกษตรกรที่มีแนวปฏิบัติที่ดี

4.3.2 ให้เกษตรกรมีการเรียนรู้ จากแหล่งเรียนรู้ที่เข้าถึงได้ง่ายที่สุดในการบริหารจัดการรายรับรายจ่ายโดยเฉพาะการจัดทำบัญชีครัวเรือนอย่างง่ายยังคงมีความจำเป็นอย่างมาก เพื่อให้เกิดการเรียนรู้ การรู้จักวางแผนในการใช้จ่ายใน 2 หมวดที่สำคัญคือ รายจ่ายในภาคการเกษตร กับรายจ่ายนอกภาคการเกษตร ซึ่งเป็นหัวใจสำคัญในการตั้งรับสถานการณ์ทางเศรษฐกิจให้อยู่รอดที่เกิดการเปลี่ยนแปลงอยู่ตลอดเวลา สถาบันการศึกษาที่เป็นหลักเพื่อชุมชนที่อยู่ในจังหวัดควรจัดบริการวิชาการ เป็นผู้ดำเนินการจัดฝึกอบรมให้เป็นหลักสูตรประจำในการบริหารรายรับและรายจ่ายของเกษตรกร หากเกษตรกรผ่านการอบรมจะได้รับวุฒิบัตร และการจัดอบรมต้องเข้าถึงเกษตรกรเพราะการที่จะให้เกษตรกรเดินทางเข้าฝึกอบรมตามสถานที่ราชการเป็นไปได้ค่อนข้างลำบาก

4.3.3 เพื่อให้เกิดสภาพแวดล้อมที่เอื้อต่อการทำการเกษตรเช่น ปัจจัยพื้นฐานที่ควรสนับสนุน เทคโนโลยีที่เหมาะสม ข่าวสารความรู้ทางด้านการตลาด การวางแผนการผลิต การอบรม

และพัฒนาในการทำการผลิต การจัดทำคลินิกชาวนา โดยให้เกษตรอำเภอ เกษตรจังหวัดให้มีบทบาทในส่วนนี้มากยิ่งขึ้นในการช่วยเหลือเกษตรกรก็จะเป็นอีกหนทางหนึ่งในการเพิ่มพูนทักษะทางด้านการผลิตและความรู้ด้านการผลิต รวมทั้งเทคโนโลยีที่ถูกหลักวิชาการเหมาะสมในการผลิตในแต่ละพื้นที่และพื้นฐานความรู้ของเกษตรกร

4.3.4 ทรัพยากรทางการเงินถึงแม้จะเป็นปัจจัยสำคัญในการดำรงชีวิต แต่หากรู้จักบริหารจัดการรายจ่ายให้พอกับรายได้ เกษตรกรก็ยังคงมีทางเลือกในการไม่เป็นหนี้ได้ เพราะปัญหาหนี้ของเกษตรกรมาจากการมีรายได้น้อยหรือการไม่มีเงิน จำเป็นต้องกู้ยืมซึ่งส่งผลผูกพันต่ออนาคตเพราะต้องส่งทั้งเงินต้นและดอกเบี้ย นอกจากนี้หนี้สินที่พบส่วนใหญ่เป็นหนี้เพื่อการใช้จ่ายในชีวิตประจำวันโดยนำเงินในอนาคตมาใช้จ่ายล่วงหน้า หากพิจารณาจากปัญหาย่อย การที่เกษตรกรมีรายได้น้อย มีรายจ่ายมากกว่ารายได้ นั้นสาเหตุจากการขาดทุนทางปัญญาที่จะนำไปใช้ในการประกอบอาชีพ และสาเหตุของการขาดทุนทางปัญญาคือการขาดโอกาสทางการศึกษาและการเรียนรู้ ซึ่งเป็นวัฏจักรที่หมุนวนไม่รู้จบสิ้น การตัดวงจรนี้ ต้องมาจากนโยบายของรัฐที่จะจัดการแก้ปัญหาหนี้สินต้องแก้ปัญหาในระยะยาว จึงจะหลุดวงโคจรหนี้ มีระบบการติดตามตรวจสอบให้คำแนะนำในการปลดหนี้ เช่นจัดโครงการค้นหาเกษตรกรที่มีแนวทางในการลดหนี้เพื่อเป็นตัวอย่างที่ดีหรือ (best practices) ในการบริหารจัดการหนี้ ให้กับเกษตรกรรายอื่นๆ

การเสริมสร้างยุทธวิธีในการปรับตัวเพื่อการอยู่รอดจากภาครัฐและหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง โดยการสร้างงาน สร้างอาชีพ กิจกรรม หรือสร้างรูปแบบวิธีการต่าง ๆ อันหลากหลายโดยอาศัยทรัพย์สินหรือทุนที่มีอยู่นั้น มาสนับสนุนในการประกอบอาชีพ ซึ่งยุทธศาสตร์การดำรงชีพของครัวเรือนเกษตรกรหรือชุมชนนี้ จะก่อให้เกิดผลลัพธ์ในการดำรงชีพต่าง ๆ ตามมา คือ การมีรายได้เพิ่มขึ้น การมีความเป็นอยู่ที่ดีขึ้น การลดความอ่อนแอลง การเพิ่มความมั่นคงด้านอาหาร และการเกิดความยั่งยืนในการใช้ทรัพยากรธรรมชาติ อันก่อให้เกิดความอยู่รอดและความยั่งยืนของเกษตรกรผู้ปลูกข้าว ที่ผ่านมาพบแล้วว่าการให้เงินกู้ล่วงหน้าแก่เกษตรกรมาทำการเกษตรนั้น ยังไม่สามารถแก้ไขปัญหาได้ตรงจุด เกษตรกรต้องปรับตัวเองให้มากโดยเฉพาะการปรับพฤติกรรมการใช้เงินเป็นตัวตั้งในระบบการผลิตและการบริโภค แต่ควรใช้เงินเป็นเครื่องมือเพื่อให้การผลิตและการบริโภคอยู่ในระดับที่พอดี ไม่เกิดความกดดันกับตนเองและคนรอบข้าง

การพัฒนาครัวเรือนแรงงานในภาคการเกษตรที่อยู่ในพื้นที่เศรษฐกิจหลักการปลูกข้าว การพัฒนาแรงงานที่อยู่ในภาคการผลิตโดยเฉพาะการเกษตรกรรมที่เชื่อมโยงกับอุตสาหกรรม หากส่งเสริมให้เกษตรกรสามารถพึ่งพาตนเองโดยใช้ทุนที่มีอยู่อย่างจำกัดให้เกิดประโยชน์สูงสุด ก็จะแข่งขันได้ภายใต้ความเสี่ยงในวิถีชีวิตและวิถีการผลิตที่ลดลง แต่การพึ่งพาตนเองได้ของเกษตรกรภายใต้การมีทรัพยากรจำกัด มีปัจจัยหลายอย่างเข้ามาเกี่ยวข้องเช่น ความสามารถในการหารายได้ อย่างไรก็ตามถึงแม้ระบบการสนับสนุนจากรัฐจะดีเพียงไร หากเกษตรกรมีนิสัยหรือพฤติกรรม ทัศนคติ ความเชื่อ ค่านิยม หรือแม้แต่บุคลิกภาพ ที่อยู่ในตัวเกษตรกรเองก็อาจจะเป็นเงื่อนไขที่เป็นข้อจำกัดในการปรับตัวเพราะสภาพแวดล้อมที่อยู่ภายในและรอบ ๆ เกษตรกรเองจำเป็นต้องดูแลตนเอง ความสำเร็จหรือความล้มเหลวในการปรับตัวมาจากพฤติกรรมของเกษตรกรเป็นสำคัญ ถึงแม้

จะมีความซับซ้อนในหลายมิติที่เกษตรกรไม่สามารถรับมือได้เพราะมีข้อจำกัดหลายด้านนั้น หน่วยงานที่เกี่ยวข้องจะต้องเป็นพี่เลี้ยงให้คำปรึกษาโดยเฉพาะเกษตรจังหวัดและเกษตรอำเภอที่ใกล้ชิดกับเกษตรกรต้องส่งเสริมให้เกษตรกรมีการปรับพฤติกรรมทั้งในระบบการผลิตและการดำรงชีพ เพราะการปรับพฤติกรรมของเกษตรกรอย่างน้อยก็เป็นการลดความเสี่ยงจากตัวเกษตรกรเองที่สามารถทำได้ทันทีโดยที่ไม่ต้องรอคอยการพึ่งพาจากส่วนอื่น โดยการเพิ่มทุนและความรู้ทางวิชาการอันจะนำไปสู่การมีพฤติกรรมในวิถีเศรษฐกิจพอเพียงระดับที่หนึ่งดังที่พิพัฒน์ ยอดพฤติการ ได้กล่าวไว้ว่า เป็นเศรษฐกิจพอเพียงแบบพื้นฐาน ที่เน้นความพอเพียงในระดับบุคคลและครอบครัวคือสมาชิกในครอบครัวมีความเป็นอยู่ในลักษณะที่สามารถพึ่งตนเองได้ สามารถสนองความต้องการขั้นพื้นฐานในปัจจัยสี่ของตนเองและครอบครัวได้ดำเนินชีวิตด้วยการประหยัดและลดค่าใช้จ่ายที่ไม่จำเป็น

ข้อเสนอเชิงนโยบายแทบจะทุกงานวิจัยที่ผ่านมามุ่งเน้นให้ภาครัฐให้ความช่วยเหลือเกษตรกรจนลืมไปว่าเกษตรกรก็ต้องช่วยเหลือตนเองด้วยโดยเฉพาะการปรับวิธีคิดที่จะนำไปสู่การการปรับพฤติกรรมที่ส่งผลต่อแบบแผนรายได้และการใช้เพื่อให้เกษตรกรได้ตระหนักในการผลิตสินค้าและบริการที่ผลิตได้เองก่อน ก็คือปลูกข้าว เพื่อลดต้นทุนในการซื้อและการขนส่ง โดยส่วนหนึ่งใช้บริโภคในครัวเรือนให้เพียงพอ และแบ่งขายเพื่อให้มีรายได้ซึ่งเป็นสิ่งที่ถูกต้องแล้ว สิ่งที่ควรระวังคือ การลงทุนในวิถีการผลิตเกษตรกรลืมคำนึงถึง การให้ความสำคัญกับปัจจัยการผลิตที่ตนเองมีก่อน แต่กลับไปกู้ยืมจนเกิดเป็นหนี้สินมาใช้ในระบบการผลิตโดยมุ่งขายเป็นหลักนั่นเป็นวิธีการที่นำไปสู่ความไม่สมดุลในการดำรงชีพ

กิตติกรรมประกาศ

งานวิจัยเรื่อง แบบแผนรายได้และการใช้จ่ายของครัวเรือนเกษตรกรกับการสร้างสมดุลในการดำรงชีพ: กรณีศึกษาจังหวัดอุบลราชธานี สำเร็จลุล่วงไปได้ด้วยดีด้วยความดูแลและเอาใจใส่อย่างดียิ่งจากที่ปรึกษาโครงการวิจัย ศาสตราจารย์ ดร.อารี วิบูลย์พงศ์ และผู้ประสานงานชุดโครงการวิจัยคือ รองศาสตราจารย์สมพร อิศวิลานนท์

ขอขอบคุณกลุ่มตัวอย่างเกษตรกรผู้ปลูกข้าวจำนวน 384 ครัวเรือน และสำนักงานเกษตรจังหวัดอุบลราชธานีที่ให้การสนับสนุนข้อมูลและข้อคิดเห็นที่เป็นประโยชน์อย่างยิ่ง

ขอขอบคุณท่านผู้อำนวยการฝ่ายเกษตร สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย รองศาสตราจารย์ ดร.จันทร์จรัส เรี่ยวเดชะ และผู้ทรงคุณวุฒิจากสำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย ที่ได้ให้ข้อคิดเห็นที่เป็นประโยชน์และมุมมองที่หลากหลายทำให้งานวิจัยสมบูรณ์ยิ่งขึ้นสะท้อนภาพความเป็นเกษตรกรผู้ปลูกข้าวจังหวัดอุบลราชธานี

สุดท้ายนี้ งานวิจัยจะไม่สามารถสำเร็จได้เลย หากขาดการสนับสนุนงบประมาณจากฝ่ายเกษตร สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย นอกจากผลการวิจัยที่บรรลุวัตถุประสงค์แล้ว นักวิจัยยังได้ประสบการณ์และได้รับการพัฒนาทักษะซึ่งเป็นการเสริมสร้างขีดความสามารถในการทำงานวิจัยให้เกิดประโยชน์กับสังคม ผู้วิจัย ใคร่ขอขอบคุณ มา ณ ที่นี้

ดร.สุภาวดี ขุนทองจันทร์

31 ตุลาคม 2557

บทคัดย่อ

ชื่อเรื่อง แบบแผนรายได้และการใช้จ่ายของครัวเรือนเกษตรกรผู้ปลูกข้าวกับการสร้างสมดุลในการดำรงชีพ: กรณีศึกษาจังหวัดอุบลราชธานี

ผู้วิจัย สุภาวดี ขุนทองจันทร์

คำสำคัญ: แบบแผนการใช้จ่ายของครัวเรือนเกษตรกร การปรับตัวของครัวเรือนเพื่อสร้างสมดุลในการดำรงชีพ พฤติกรรมการใช้จ่ายของเกษตรกร

การวิจัยนี้ มีวัตถุประสงค์เพื่อ (1) เพื่อศึกษาแหล่งที่มาของรายได้ของครัวเรือนเกษตรกรผู้ปลูกข้าวจังหวัดอุบลราชธานี (2) เพื่อศึกษาพฤติกรรมการใช้จ่ายเงินของครัวเรือนเกษตรกรในระบบการผลิตและการดำรงชีพ (3) เพื่อศึกษาปัจจัยที่มีผลกระทบต่อการปรับตัวของครัวเรือนเกษตรกรเพื่อสร้างสมดุลในการดำรงชีพ (4) เพื่อศึกษาปัจจัยที่มีอิทธิพลต่อแบบแผนการใช้จ่ายของครัวเรือนเกษตรกรผู้ปลูกข้าว จังหวัดอุบลราชธานี (5) เพื่อวิเคราะห์แบบแผนการใช้จ่ายของครัวเรือนเกษตรกรผู้ปลูกข้าวจังหวัดอุบลราชธานี ที่เกี่ยวเนื่องจากพฤติกรรมการใช้จ่าย ใช้วิธีการวิจัยแบบผสมผสานคือการวิจัยเชิงปริมาณและการวิจัยเชิงคุณภาพ โดยเก็บรวบรวมข้อมูลเชิงปริมาณจากเกษตรกรจำนวน 384 ราย เก็บรวบรวมข้อมูลเชิงคุณภาพจากเกษตรกร จำนวน 12 ราย เลือกกลุ่มตัวอย่างแบบเจาะจง เครื่องมือที่ใช้ในการเก็บรวบรวมข้อมูลคือแบบสอบถาม แบบสัมภาษณ์กึ่งโครงสร้างและการสังเกตการณ์ขณะลงพื้นที่ศึกษา ผลการวิจัยปรากฏดังนี้

1. แหล่งที่มาของรายได้ของครัวเรือนเกษตรกรผู้ปลูกข้าวจังหวัดอุบลราชธานีมาจากการมีอาชีพที่มากกว่า 2 อาชีพ โดยอาชีพหลักคือการปลูกข้าวเพศหญิงในครัวเรือนจะเป็นผู้มีบทบาทหลัก ส่วนอาชีพรองคือการรับจ้างทั่วไปเพศชายในครัวเรือนจะเป็นผู้มีบทบาทหลัก และอาชีพเสริมคือการปลูกพืชผักเศรษฐกิจทุกคนในครัวเรือนจะช่วยกัน รายได้เฉลี่ยของครัวเรือน 65,175 บาทต่อปี ทั้งนี้รายได้ของเกษตรกรยังคงเป็นรายได้ที่ไม่ต่อเนื่องตลอดทั้งปี ส่งผลต่อพฤติกรรมการใช้จ่ายของครัวเรือนที่ขาดความสมดุล

2. พฤติกรรมการใช้จ่ายเงินของครัวเรือนเกษตรกรในระบบการผลิตและการดำรงชีพ ทั้งในระบบการผลิตและการดำรงชีพเกษตรกรส่วนใหญ่จะมีพฤติกรรมเลียนแบบกัน โดยจะนิยมจ่ายชำระสินค้าเป็นเงินเชื่อหรือการผ่อนชำระเนื่องจากการมีรายได้ไม่ต่อเนื่องทั้งปี เมื่อฤดูกาลเก็บเกี่ยวผลผลิต (ข้าว) เสร็จ จึงต้องรีบขายเพื่อนำเงินมาชำระหนี้ โดยค่าใช้จ่ายที่จ่ายไปในระบบการผลิตมากที่สุดคือค่าปุ๋ยและสารเคมีกำจัดศัตรูพืชเฉลี่ยครัวเรือนละ 10,325.29 บาท ส่วนค่าใช้จ่ายที่จ่ายไปเพื่อการดำรงชีพมากที่สุดคือค่าอาหารและเครื่องดื่มเฉลี่ยครัวเรือนละ 27,772.16 บาท

3. ปัจจัยที่มีผลกระทบต่อการปรับตัวของครัวเรือนเกษตรกรเพื่อสร้างสมดุลในการดำรงชีพมี 3 ปัจจัยที่มีความสัมพันธ์หรือมีอิทธิพลต่อ การปรับตัวของเกษตรกรอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่

ระดับ 0.01 ได้แก่ เพศ การรวมกลุ่มหรือเป็นสมาชิกของกลุ่มทางเศรษฐกิจ และการออมส่งผลทางบวกให้เกษตรกรมีวิธีการปรับตัวที่หลากหลายโดยเฉพาะการลดรายจ่ายด้วยการปลูกพืชผักสวนครัวและเลี้ยงสัตว์ไว้รับประทานเอง การเพิ่มรายได้โดยการรับจ้างทั่วไปและปรับพฤติกรรมใช้จ่ายตามแนวทางเศรษฐกิจพอเพียง

4. ปัจจัย (ตัวแปร) ที่มีอิทธิพลต่อแบบแผนการใช้จ่ายของครัวเรือนเกษตรกร อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติประกอบด้วย ตัวแปรหุ่นเพศของหัวหน้าครัวเรือนและรายได้รวมของครัวเรือนเกษตรกรกล่าวคือ ครัวเรือนที่มีหัวหน้าครัวเรือนเป็นเพศชายใช้จ่ายแบบมีแผนการน้อยกว่าครัวเรือนที่มีหัวหน้าครัวเรือนเป็นเพศหญิง

5. แบบแผนรายได้และการใช้จ่ายของครัวเรือนเกษตรกรคือ การนำรายได้ที่มาจากอาชีพหลักและอาชีพเสริม ใช้จ่ายไปในวิถีการผลิต และการดำรงชีพ ในหมวดรายจ่ายที่สำคัญคือ ค่าปุ๋ยและสารเคมี ค่าอาหารและเครื่องดื่ม การปรับตัวเพื่อรักษาสมดุลในการดำรงชีพคือการปรับพฤติกรรมในการแสวงหาโอกาสทำงานเพื่อให้มีรายได้ให้เพียงพอกับรายจ่ายโดยมีข้อจำกัดในเรื่องทุนและความรู้ทางวิชาการ

โดยสรุป เกษตรกรผู้ปลูกข้าวจังหวัดอุบลราชธานี มีรูปแบบในวิถีการผลิตและการบริโภคที่ไม่แตกต่างกันเนื่องจากเป็นเกษตรกรรายเล็ก มีรายได้ทั้งในภาคการเกษตรและนอกภาคการเกษตรในการดำรงชีพที่ไม่ต่อเนื่องทั้งปี ส่งผลให้เกิดการสร้างสมดุลต่อการดำรงชีพด้วยการมีอาชีพที่หลากหลายเพื่อเพิ่มรายได้ มีการปรับตัว และปรับพฤติกรรมในหลากหลายรูปแบบโดยเฉพาะการใช้ชีวิตตามแนวทางปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง

ABSTRACT

TITLE: Income Pattern and Family Allowance of Household Rice Farmer For Balance the Living: Ubon Ratchathani

AUTHOR: Supawadee Khunthongjan

KEYWORDS: Allowance pattern of household rice farmer, Adjustment to balance living, Behavior of family allowance

This study has 5 folds; (1) to study income source of each rice farmer family in Ubon Ratchathani (2) to study the behavior of family allowance as for living and for production process (3) to study the effective factor of self-adjustment of rice farmer families in order to balance the livelihood (4) to study the effective factors toward allowance of household rice farmers in Ubon Ratchathani (5) to analyze the pattern of household rice farmers in Ubon Ratchathani as for behavior of family allowance. The research used both quantitative and qualitative methods. It looked at a population 384 of rice farmers as for quantitative method of data collection and other 12 of rice farmers as for qualitative method of data collection with purposive sampling technique. The research tools were questionnaires, semi-structure interview, and observation. The findings were as follows:

1. The income source of household rice farmers in Ubon Ratchathani are from doing various extra jobs. Men as the house leader will with in non-agriculture sectors, particularly freelance at the companies. Women will work as the main labor in the agriculture sector. Farm families have two main occupations and each may have more than one job, particularly doing commercial planting. The approximate main income is 65,175 Baht per year. This is not a regular income of rice farmers resulting household allowance unbalanced.

2. The behaviors of family allowance as for living and for production process are similar. They prefer installment products because of the fitful income. When harvesting time done, rice will be sold out and money will mainly be paid for production process. The largest expenditure is for fertilizer and chemical insecticide at 10,325.29 Baht (approx.). As for living, the expenditure is for food and drinks at 27,772.16 Baht (approx.).

3. There are 3 effective factors toward self-adjustment as for living balance with statistical significance at 0.01; sex, a cluster for economic purpose, and saving. This results self-adjustment of rice farmer, particularly cultivating home vegetable gardens to decrease

expense, doing extra freelance for more income, and adjusting sufficiency economy based behavior of family allowance.

4. Factors (variables) that effect behavior of family allowance of household rice farmers with statistical significance are gender of house leader and total income of a household. This refers to that having men as house leader would rather less considered about family allowance than women.

5. Pattern of income and spending of household farmers refers to income that gained from main occupation and additional side work is paid for production process and making the living. The majority of payment is for fertilizer and chemical substance, and food and drinks. The adjustment to balance the livelihood is to looking for additional side work to add sufficient income for parents but it is limited by fund and technical skills.

Briefly, rice farmers in Ubon Ratchathani have similar ways in production process and consumption because they are just single farmer with fitful income from both agriculture sector and non-agriculture one resulting their living balance by doing various extra jobs for more income. Self-adjustment and behavior are well-considered based on sufficiency economy.

สารบัญ

เนื้อหา	หน้า
บทสรุปสำหรับผู้บริหาร	
กิตติกรรมประกาศ	ก
บทคัดย่อภาษาไทย	ข
บทคัดย่อภาษาอังกฤษ	ง
สารบัญ	ฉ
สารบัญตาราง	ฌ
สารบัญภาพ	ฎ
บทที่ 1 บทนำ	
1.1 ที่มาของโครงการ	1
1.2 วัตถุประสงค์ของการวิจัย	4
1.3 คำถามการวิจัย	4
1.4 ขอบเขตของการวิจัย	4
1.5 กรอบแนวคิดของการวิจัย	5
1.6 ผลที่คาดว่าจะได้รับเมื่อสิ้นสุดการวิจัย	6
1.7 คำนิยามศัพท์เฉพาะ	7
1.8 ลำดับการนำเสนอรายงาน	8
บทที่ 2 ภูมิหลังของเกษตรกรและพื้นที่ศึกษา วรรณกรรมที่เกี่ยวข้อง	
2.1 ข้อมูลพื้นฐานพื้นที่ศึกษาจังหวัดอุบลราชธานี	9
2.2 วิถีการผลิตข้าวของเกษตรกรจังหวัดอุบลราชธานี	15
2.3 ผลกระทบของโลกาภิวัตน์	23
2.4 พฤติกรรมการบริโภคของครัวเรือนเกษตรกร	24
2.5 งานบุญประเพณีและศิลปวัฒนธรรมท้องถิ่น	29
2.6 แนวคิดการพัฒนาเพื่อพึ่งตนเองของเกษตรกรอันเนื่องมาจากพระราชดำริ	30
2.7 ปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง	32
2.8 บทบาทของธนาคารเพื่อการเกษตรและสหกรณ์การเกษตร	36
2.9 การดำรงชีพอย่างยั่งยืน	37

สารบัญ (ต่อ)

เนื้อหา		หน้า
	2.10 การบริหารการเงินภาคครัวเรือน	40
	2.11 การปรับตัวของครัวเรือนเกษตรกร	42
บทที่ 3	**ระเบียบวิธีวิจัย**	
	3.1 ขอบเขตการศึกษา	44
	3.2 วิธีดำเนินการวิจัย	44
	3.3 ประชากรและกลุ่มตัวอย่าง	45
	3.4 เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย	47
	3.5 การเก็บรวบรวมข้อมูล	48
	3.6 การวิเคราะห์ข้อมูล	48
บทที่ 4	**การวิเคราะห์ข้อมูลและอภิปรายผล**	
	4.1 ข้อมูลทั่วไปของเกษตรกรผู้ปลูกข้าว	53
	4.2 สภาพทางเศรษฐกิจ สังคมและแหล่งที่มาของรายได้	54
	4.3 ภาระหนี้สินของครัวเรือนเกษตรกรผู้ปลูกข้าว	68
	4.4 ปัจจัยที่มีอิทธิพลต่อการปรับตัวของเกษตรกรผู้ปลูกข้าว	75
	4.5 ปัจจัยที่มีอิทธิพลต่อแบบแผนการใช้จ่ายของครัวเรือนเกษตรกรผู้ปลูกข้าว	75
	4.6 ข้อคิดเห็นเพิ่มเติมการลดรายจ่ายและการเพิ่มรายได้ของเกษตรกรผู้ปลูกข้าว	80
บทที่ 5	**การวิเคราะห์เพื่อนำไปสู่ข้อเสนอแนะในการนำผลการวิจัยไปใช้และข้อเสนอเชิงนโยบาย**	
	5.1 วิเคราะห์แบบแผนรายได้และการใช้จ่ายของครัวเรือนเกษตรกรผู้ปลูกข้าว	88
	5.2 ข้อเสนอแนะในการนำผลการวิจัยไปใช้	92
	5.3 ข้อเสนอแนะในการวิจัยต่อไป	93
	5.4 ข้อเสนอแนะเชิงนโยบาย	93

สารบัญ (ต่อ)

เนื้อหา	หน้า
เอกสารอ้างอิง	98
ภาคผนวก	
ภาคผนวก ก ผลการวิเคราะห์แบบจำลองโทบิท	102
ภาคผนวก ข แบบสอบถาม	110
ประวัตินักวิจัย	119

สารบัญตาราง

ตารางที่ **หน้า**

2.1	ภาวะเศรษฐกิจประชากรจังหวัดอุบลราชธานีในเขตชนบท	11
2.2	พื้นที่ปลูกข้าวนาปีรายจังหวัด พ.ศ. 2556 (6 อันดับแรก)	13
2.3	พื้นที่ปลูกข้าวนาปีรายจังหวัดอุบลราชธานี พ.ศ. 2554/2555 รายอำเภอ	13
3.1	แสดงจำนวนกลุ่มตัวอย่างในเชิงปริมาณ	46
3.2	ครัวเรือนตัวอย่างที่ให้ข้อมูลเชิงคุณภาพ	47
4.1	ข้อมูลทั่วไปของเกษตรกรผู้ปลูกข้าว	54
4.2	สภาพครัวเรือนเกษตรกรผู้ปลูกข้าว	55
4.3	อาชีพหลักของครัวเรือนเกษตรกรผู้ปลูกข้าว	56
4.4	อาชีพรองของครัวเรือนเกษตรกรผู้ปลูกข้าว	57
4.5	รายได้รวมของครัวเรือนเกษตรกรผู้ปลูกข้าว	58
4.6	ลักษณะรายได้ของครัวเรือนเกษตรกรผู้ปลูกข้าว	59
4.7	รายจ่ายของครัวเรือนในภาคการเกษตรผู้ปลูกข้าว	61
4.8	รายจ่ายของครัวเรือนนอกภาคการเกษตรผู้ปลูกข้าว	63
4.9	การอบรมด้านการเกษตรของเกษตรกรผู้ปลูกข้าว	64
4.10	การรวมกลุ่มทางเศรษฐกิจและสังคมของครัวเรือนเกษตรกรผู้ปลูกข้าว	65
4.11	ทรัพย์สินในครัวเรือนของเกษตรกรผู้ปลูกข้าว	66
4.12	แหล่งจำหน่ายผลผลิตข้าว	67
4.13	แหล่งที่มาของหนี้สินของครัวเรือนเกษตรกรผู้ปลูกข้าว	68
4.14	สาเหตุของการมีภาระหนี้สินของครัวเรือนเกษตรกรผู้ปลูกข้าว	70
4.15	การเปลี่ยนแปลงของหนี้สินของครัวเรือนเกษตรกรผู้ปลูกข้าว	71
4.16	วัตถุประสงค์ในการกู้เงินและการใช้เงินกู้ของเกษตรกรผู้ปลูกข้าว	71
4.17	ความสามารถในการออมของครัวเรือนเกษตรกรผู้ปลูกข้าว	72
4.18	วิธีการปรับตัวของเกษตรกรผู้ปลูกข้าวในการเพิ่มรายได้	74

สารบัญตาราง (ต่อ)

ตารางที่ **หน้า**

4.19	วิธีการปรับตัวของเกษตรกรผู้ปลูกข้าวในการลดรายจ่าย	75
4.20	ความสัมพันธ์ระหว่างปัจจัยที่มีอิทธิพลต่อการปรับตัวของเกษตรกร	77
4.21	ผลการประมาณค่าปัจจัยที่มีผลต่อสัดส่วนการใช้จ่ายของครัวเรือนต่อรายได้รวมของครัวเรือนเกษตรกรแบบจำลองโทบิท 1	79
4.22	ผลการประมาณค่าปัจจัยที่มีผลต่อสัดส่วนการใช้จ่ายของครัวเรือนต่อรายได้รวมของครัวเรือนเกษตรกรแบบจำลองโทบิท 2	81
4.23	ผลการประมาณค่าปัจจัยที่มีผลต่อสัดส่วนการใช้จ่ายของครัวเรือนต่อรายได้รวมของครัวเรือนเกษตรกรแบบจำลองโทบิท 3	83
4.24	ข้อเสนอแนะเพิ่มเติมการลดรายจ่าย	84
4.25	ข้อเสนอแนะเพิ่มเติมในการเพิ่มรายได้	86

สารบัญภาพ

ตารางที่		หน้า
1.1	กรอบแนวคิดของการวิจัย	6
2.1	แผนที่จังหวัดอุบลราชธานี	10
2.2	การไถเตรียมดิน	16
2.3	การตกกล้า	17
2.4	การปักดำ	18
2.5	การเกี่ยวข้าว	20
2.6	การนวดข้าวแบบฟาดกับการใช้เครื่องจักร	21
2.7	ยุ้งฉางสำหรับเก็บข้าว	22
2.8	งานบุญประเพณีที่สำคัญของจังหวัดอุบลราชธานีที่สอดคล้องกับวิถีชีวิต	29
2.9	ปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง	35
2.10	กรอบการดำรงชีวิตแบบยั่งยืนของเกษตรกร	39
4.1	รายจ่ายในภาคการเกษตรจำแนกตามด้านที่จ่าย	60
4.2	รายจ่ายในภาคการเกษตรจำแนกตามประเภทรายจ่าย	61
4.3	รายจ่ายของครัวเรือนนอกภาคการเกษตร	63
5.1	จำลองแบบแผนรายได้ของเกษตรกรผู้ปลูกข้าว	90

บทที่ 1
บทนำ

1.1 ที่มาของโครงการ

ภาคเกษตรกรรมเป็นภาคส่วนที่มีความสำคัญต่อการพัฒนาประเทศ พื้นที่การเกษตรของไทยมีประมาณหนึ่งในสามของพื้นที่ทั้งหมดของประเทศ การเกษตรจึงเป็นแหล่งรองรับแรงงานที่ใหญ่ที่สุด ในปี 2554 มีแรงงานภาคเกษตรร้อยละ 45.23 (สำนักงานเศรษฐกิจการเกษตร 2554) ส่งผลกระทบต่อเศรษฐกิจส่วนรวม ประสิทธิภาพการผลิตมีแนวโน้มเพิ่มขึ้น ความต้องการสินค้าเกษตรและอาหารมีความหลากหลายมากขึ้น ผลจากประชากรของโลกที่เพิ่มมากขึ้น ภาคการเกษตรจึงมีความสำคัญต่อการสร้างความมั่นคงทางด้านอาหาร โดยเฉพาะข้าวเป็นทั้งอาหารหลักของคนไทยและอาหารของประชากรโลก และยังเป็นสินค้าส่งออกที่สำคัญของไทย เกษตรกรผู้ปลูกข้าวจึงเป็นผู้มีบทบาทสำคัญในการผลิตเพื่อการยังชีพและการส่งออก ปีการเพาะปลูก 2555/2556 พื้นที่ปลูกข้าวของไทยรวมทั้งสิ้น 65.158 ล้านไร่ ผลผลิต รวมทั้งประเทศ 27.008 ล้านตันข้าวเปลือก (สำนักวิจัยและพัฒนาข้าว 2557) ปริมาณการส่งออกข้าวปี 2556 ของไทย 133,852 ล้านบาท (สมาคมผู้ส่งออกข้าวไทย 2557)

การเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจและสังคมอย่างต่อเนื่องได้ ได้ส่งผลกระทบไปทุกภาคส่วน เป็นทั้งโอกาสและภัยคุกคามที่ร้ายแรง โดยเฉพาะการดำรงชีพของเกษตรกรผู้ปลูกข้าว ที่ยังต้องพึ่งพิงปัจจัยภายนอกทางด้านการตลาด ก่อให้เกิดทั้งผลดีและผลเสียเพราะแม้จะก่อให้เกิดความเจริญก้าวหน้าในทางกลับกันก็ก่อให้เกิดความกดดันในวิถีชีวิตซึ่งรวมถึงระบบการผลิตและการบริโภคในครัวเรือน ทั้งนี้เนื่องจากเกษตรกรผู้ปลูกข้าวต้องเผชิญกับความซับซ้อนที่มีมากขึ้น เช่น ราคาพืชผลทางการเกษตรตกต่ำ ขาดความรู้ในด้านการจัดการระบบการผลิต ขาดการวางแผนการใช้ปัจจัยการผลิต มีข้อจำกัดในด้านการตลาด ทั้งนี้ไม่นับรวมการเผชิญความผันผวนจากธรรมชาติ เกษตรกรผู้ปลูกข้าวจึงตกอยู่ในสภาพอ่อนแอ มีข้อจำกัดในการพึ่งพาตนเองอย่าง คำกล่าวที่ว่า “เกษตรกรยากจน ถูกเอารัดเอาเปรียบ” ก็ยังอยู่คู่กับสังคมไทยมาโดยตลอด

การดำรงอยู่เกษตรกรผู้ปลูกข้าวจึงต้องต่อสู้กับความยากลำบากทั้งในระต้องปรับตัวมีมากมายอาทิ ปัจจัยด้านสังคมที่มีเงื่อนไขทางด้านเศรษฐกิจ สภาพของครอบครัว เงื่อนไขทางด้านการตลาด การใช้เทคโนโลยีที่เหมาะสม ปัจจัยทางด้านการขาดแคลนแรงงานในภาคการเกษตร ที่มีเงื่อนไขจากค่าแรงที่เพิ่มขึ้น ปัจจัยทางด้านเศรษฐกิจ ที่มีเงื่อนไขจาก แหล่งทุน ราคาผลผลิต ต้นทุนในการผลิตที่เพิ่มขึ้น ในสภาวะที่ยากลำบากนี้ เกษตรกรพยายามหาแนวทางเพื่อให้สามารถประกอบกิจกรรมทางการเกษตรได้อย่างต่อเนื่อง การปรับตัวที่สำคัญเพื่อให้ทนต่อแรงกดดันจากปัจจัยต่างๆ ที่ยึดโยงอยู่กับสถานการณ์ด้านเศรษฐกิจ สังคมที่เปลี่ยนแปลงตลอดเวลาได้แก่ (1)

การสร้างความหลากหลายในการผลิตผลผลิตทางการเกษตร (2) การเปลี่ยนชนิดของพืชหรือพันธุ์สัตว์ เพื่อให้สอดรับกับสภาพพื้นที่ สภาวะการตลาด และการพัฒนาของเทคโนโลยี (3) การลดความเสี่ยงทางการตลาด (4) การเปลี่ยนช่วงเวลาในการประกอบกิจกรรมทางการเกษตร การปรับเปลี่ยนการไถพรวนดินมาเป็นแบบการอนุรักษ์ความชื้นและความอุดมสมบูรณ์ของดิน รวมทั้งการผลิตที่มีความหลากหลาย

ส่วนการปรับตัวด้านต้นทุนการผลิตที่สูงขึ้นซึ่งเกิดจากอัตราค่าจ้างแรงงาน ปัญหาการขาดแคลนแรงงานในภาคการเกษตรยังคงเป็นปัญหาที่สำคัญในระดับต้น ซึ่งเกษตรกรก็จะทำการปรับตัวโดยใช้แรงงานจากเครื่องจักรแทนการจ้างแรงงานคน การหารายได้จากการทำกิจกรรมนอกภาคการเกษตร ก็เป็นอีกหนึ่งแนวทาง กิจกรรมที่เกษตรกรใช้ในการสร้างรายได้ประกอบด้วย การค้าขาย การรับจ้างใช้แรงงาน เมื่อสิ้นสุดฤดูกาลเก็บเกี่ยวผลผลิต เกษตรกรส่วนใหญ่เดินทางออกนอกพื้นที่เพื่อไปทำงานสร้างรายได้ นำมาใช้เป็นเงินทุนในการประกอบกิจกรรมทางการเกษตรในช่วงฤดูกาลผลิตที่จะถึง และนำมาใช้ในการดำรงชีวิตประจำวัน ในช่วงที่ไม่ได้มีรายได้จากกิจกรรมทางการเกษตร (มณีมัย ทองอยู่ 2546)

การปรับตัวที่สำคัญของเกษตรกรจึงเป็นการปรับตัวในระบบการผลิตและการดำรงชีวิต เพราะการที่เกษตรกรมีการส่งบุตรหลานไปศึกษาในระดับที่สูงขึ้น เมื่อบุตรหลานสำเร็จการศึกษาแล้วบุตรหลานของเกษตรกรเหล่านั้นไม่ได้กลับเข้าสู่ระบบการเกษตร แต่ประกอบอาชีพนอกภาคการเกษตร แล้วส่งเงิน หรือรายได้ที่ได้รับจากการประกอบอาชีพส่งกลับมาในภาคการเกษตรเพื่อให้ผู้ปกครองที่เป็นเกษตรกรอยู่นั้นได้ใช้สำหรับเป็นทุนในการประกอบกิจกรรมทางการเกษตร ซึ่งก็นับได้ว่าเป็นอีกรูปแบบหนึ่งของการสร้างรายได้ของเกษตรกรที่มาจากนอกภาคการเกษตรอีกทางหนึ่งด้วย (ปิ่นแก้ว เหลืองอร่ามศรี 2549)

ถึงแม้ประเทศไทยจะมีศักยภาพการผลิตสินค้าเกษตรที่เป็นอาหารพอเพียง และมีเหลือส่งออกเพื่อเลี้ยงประชากรโลกมาโดยตลอด แต่ปัจจัยการผลิตต่างๆ ได้สูงขึ้นอย่างต่อเนื่อง ในขณะที่ราคาสินค้าเกษตรขยับสูงขึ้นไม่สมดุลกับต้นทุนการผลิต รวมทั้งค่าครองชีพที่เพิ่มขึ้นตลอดเวลาส่งผลต่อความเป็นอยู่และคุณภาพชีวิตของเกษตรกรผู้ปลูกข้าวเป็นอย่างมาก เกษตรกรรายย่อยยังต้องยืนอยู่ในจุดที่ยากจน มีข้อจำกัดในการทำกินหรือประกอบอาชีพเสริมอื่น ดังนั้นการหาแนวทางเพื่อสร้างความเข้มแข็งให้เกษตรผู้ปลูกข้าวให้พึ่งพาตนองได้ ทั้งในด้านการผลิต การบริหารจัดการผลผลิต การบริหารจัดการรายรับและรายจ่าย การส่งเสริมพฤติกรรมการดำรงชีพด้วยความพอเพียง เพื่อให้เกษตรกรสามารถพึ่งพาตนเองได้จึงน่าจะเป็นการแก้ปัญหาที่เป็นทางออก เพราะหากเกษตรกรไม่สามารถพึ่งพาตนเองได้ ก็จะไม่มีวันหลุดพ้นจาก “ความยากจน การถูกเอารัดเอาเปรียบ” แต่การที่จะพึ่งพาตนเองได้นั้นนอกจากต้องปรับตัวตามกระแสโลกาภิวัตน์แล้ว คณะผู้วิจัยเห็นว่า ปัจจัยภายในอีกส่วนหนึ่งมาจากพฤติกรรมการบริโภคหรือแบบแผนการใช้จ่ายของครัวเรือนเกษตรกรเอง เพราะท้ายที่สุดปัจจัยภายในส่วนนี้จะนำไปสู่การลดต้นทุนการผลิต มีรายได้คงเหลือเพิ่มขึ้นส่งผลต่อการดำรงชีวิตและการบริหารรายรับรายจ่ายที่สมดุล

จังหวัดอุบลราชธานีเป็นจังหวัดที่ประชากรส่วนใหญ่ทำการเกษตร มีพื้นที่ทำการเกษตรทั้งหมด 5.8 ล้านไร่ โดยเฉพาะการทำนาซึ่งเป็นพืชเศรษฐกิจหลักสำคัญที่สุดของประเทศไทย มีส่วนสำคัญต่อการเพิ่มปริมาณการส่งออก เพราะพื้นที่ปลูกข้าวประมาณ 3,837,237 ไร่ หรือคิดเป็นร้อยละ 81 ของพื้นที่การเกษตรทั้งหมดของจังหวัด (กรมการข้าว 2555 : ออนไลน์) การดำรงชีพของเกษตรกรจังหวัดอุบลราชธานีในยุคที่มีการเปลี่ยนแปลงอันเป็นผลจากโลกาภิวัตน์ ครัวเรือนเกษตรกรยังคงประสบปัญหาหลายอย่าง โดยเฉพาะปัญหาทางด้านเศรษฐกิจที่รายได้มาจากการทำการเกษตรกรรม กระแสการบริโภคนิยม ครัวเรือนจึงตกอยู่ในสภาพอ่อนแอ เป็นหนี้สินที่มาจากการลงทุนปัจจัยการผลิตที่เน้นการผลิตเพื่อการพาณิชย์ ส่งผลให้รายรับไม่พอกับรายจ่าย ขาดการวางแผนการใช้จ่ายในครัวเรือน (สำนักงานสถิติจังหวัดอุบลราชธานี 2557) สาเหตุที่เป็นเช่นนี้ส่วนหนึ่งมาจากพฤติกรรมการดำรงชีพของเกษตรกรเองซึ่งเป็นพฤติกรรมภายในซึ่งสามารถปรับได้

จากผลกระทบทางด้านต้นทุน และพฤติกรรมการใช้จ่ายของครัวเรือนเกษตรกรที่ยังมีข้อจำกัดรายรับไม่พอกับรายจ่าย อีกทั้งงานวิจัยที่ผ่านมาทั้งของ วิดาวรรณ เพ็งแก้ว (2547) สุดใจ จงวรกิจวัฒนา (2554) สำราญ สรุโณ (2545) และนักวิจัยท่านอื่น ยังไม่เห็นภาพความชัดเจนในแบบแผนของครัวเรือนที่เป็นรูปแบบไว้รองรับการเปลี่ยนแปลงอย่างต่อเนื่องทางด้านเศรษฐกิจและสังคม เนื่องจากปัจจัยทางด้านสภาพเศรษฐกิจและสังคม ในแต่ละพื้นที่จะแตกต่างกันออกไปอีกทั้งเกษตรกรภาคอีสานเป็นเกษตรกรที่มีข้อจำกัดทางด้านการศึกษาซึ่งเป็นปัจจัยที่มีส่วนสำคัญในการคิดวิเคราะห์เพื่อดำเนินกิจกรรมต่างๆ ทำให้ผู้วิจัยสนใจที่จะศึกษาแบบแผนการใช้จ่ายของครัวเรือนเกษตรกรกับการสร้างภูมิคุ้มกันเพื่อรองรับการเปลี่ยนแปลงทั้งทางด้านเศรษฐกิจและสังคม เพราะหากแบบแผนการใช้จ่ายของครัวเรือนมีแบบแผนที่ดีย่อมส่งผลต่อการลดต้นทุนทั้งในระบบการผลิต และมีค่าใช้จ่ายพอเพียงในระดับการดำรงชีพ ทั้งในระดับจุลภาคและในระดับมหภาคต่อไป

งานวิจัยเรื่องนี้จึงเริ่มต้นที่ การศึกษาพฤติกรรมและแนวทางที่ทำให้เกษตรกรพึ่งพาตนเองในระดับปัจเจกบุคคลได้ เพื่อเป็นต้นแบบให้เกษตรกรรายอื่นๆ ได้ประยุกต์ใช้เป็นแนวทางให้เกิดการพึ่งพาตนเองในเบื้องต้น เพราะนอกจากเกษตรกรสามารถพึ่งพาตนเองได้แล้ว ผลที่ได้จากงานวิจัยจะทำให้ภาครัฐได้ข้อมูลเพื่อไปกำหนดเป็นนโยบาย และสร้างกลไก หรือมาตรการต่างๆ โดยการจัดหาปัจจัยพื้นฐานและภารกิจสนับสนุน ในอนาคตให้เป็นไปในทิศทางที่เหมาะสมบนพื้นฐานข้อมูลที่เป็นจริงจากผลการวิจัย ย่อมจะเป็นการแก้ปัญหาได้ตรงจุด ดังนั้นการพัฒนาคุณภาพชีวิตและการเสริมสร้างความเข้มแข็งของเกษตรกรก็จะสามารถเกิดขึ้นอย่างเป็นรูปธรรม เพราะหากเกษตรกรอยู่ดีมีสุขก่อเกิดคุณภาพชีวิต ย่อมเป็นกลไกถาวรในการสร้างความมั่นคงทางด้านอาหารเพื่อธำรงรักษาไว้ในอาชีพที่เปรียบเสมือนครัวของมวลมนุษย์ และเปรียบได้ดั่งกระดูกสันหลังของชาติ

1.2 วัตถุประสงค์ของการวิจัย

1. เพื่อศึกษาแหล่งที่มาของรายได้ของครัวเรือนเกษตรกรผู้ปลูกข้าวจังหวัดอุบลราชธานี

2. เพื่อศึกษาพฤติกรรมการใช้จ่ายเงินของครัวเรือนเกษตรกรในระบบการผลิตและการดำรงชีพ

3. เพื่อศึกษาปัจจัยที่มีผลกระทบต่อการปรับตัวของครัวเรือนเกษตรกรเพื่อสร้างสมดุลในการดำรงชีพ

4. เพื่อศึกษาปัจจัยที่มีอิทธิพลต่อแบบแผนการใช้จ่ายของครัวเรือนเกษตรกรผู้ปลูกข้าวจังหวัดอุบลราชธานี

5. เพื่อวิเคราะห์แบบแผนการใช้จ่ายของครัวเรือนเกษตรกรผู้ปลูกข้าวจังหวัดอุบลราชธานีที่เกี่ยวเนื่องจากพฤติกรรมการใช้จ่าย

1.3 คำถามการวิจัย

1. เกษตรกรผู้ปลูกข้าวจังหวัดอุบลราชธานี มีรายได้หลักมาจากการทำนาหรือรายได้ที่มาจากการผลิตข้าวแล้ว แหล่งที่มาของรายได้อื่นของครัวเรือนมาจากแหล่งใดบ้าง

2. พฤติกรรมการใช้จ่ายเงินของครัวเรือนเกษตรกรผู้ปลูกข้าว จังหวัดอุบลราชธานีในระบบการผลิตและการดำรงชีพเป็นอย่างไร

3. ปัจจัยใดที่มีอิทธิพลต่อการปรับตัวของครัวเรือนเกษตรกรเพื่อสร้างสมดุลในการดำรงชีพ ในกระแสโลกาภิวัตน์

4. ในขณะที่สภาพเศรษฐกิจมีแนวโน้มสูงขึ้นอย่างต่อเนื่อง ครัวเรือนเกษตรกรผู้ปลูกข้าวจังหวัดอุบลราชธานี มีแบบแผนการใช้จ่ายในการดำรงชีพอย่างไร

1.4 ขอบเขตของการศึกษา

ประเด็นที่เน้นศึกษาคือ แบบแผนการใช้จ่ายของครัวเรือนเกษตรกรในระบบการผลิตและการดำรงชีพ ที่หมายถึงโครงสร้างการใช้จ่ายในสินค้าและบริการประเภทต่างๆ ทั้งที่เป็นค่าใช้จ่ายในภาคการเกษตรและค่าใช้จ่ายนอกภาคการเกษตร ที่จะถูกกำหนดจากตัวแปรทางเศรษฐกิจ สังคมที่สะท้อนถึงพฤติกรรมการดำรงชีพของผู้บริโภค เช่น ลักษณะพื้นที่อยู่อาศัย วัฒนธรรม ประเพณีในท้องถิ่น และสถานภาพของของผู้บริโภคในงานศึกษานี้ ผู้บริโภคหมายถึงครัวเรือนเกษตรกรผู้ปลูกข้าวนาปีและนาปรัง พื้นที่จังหวัดอุบลราชธานีที่ขึ้นทะเบียนเกษตรกรผู้ปลูกข้าวครั้งที่ 1 นาปี และขึ้นทะเบียนครั้งที่ 2 ผู้ปลูกข้าวนาปรัง กับสำนักงานเกษตรจังหวัดอุบลราชธานี ใน ปี 2555/56

ดังนั้นค่าใช้จ่ายของครัวเรือนเกษตรกร ครอบคลุมรายจ่ายทั้งในภาคการเกษตรและนอกภาคการเกษตรทั้งที่เป็นตัวเงินและไม่เป็นตัวเงิน รายจ่ายในภาคการเกษตรที่เป็นตัวเงินได้แก่ ค่าจ้างแรงงาน ค่าวัสดุอุปกรณ์ ค่าปุ๋ย สารเคมีกำจัดศัตรูพืช ค่าขนส่งทางการตลาด และค่าน้ำมันเชื้อเพลิง ค่าใช้จ่ายที่ไม่เป็นตัวเงินได้แก่ค่าจ้างแรงงาน ค่าพาหนะ ค่าไฟฟ้า ประปา และค่า

โทรศัพท์ของเกษตรกรเองที่ถูกนำไปใช้ในระบบการผลิตเป็นต้น ส่วนค่าใช้จ่ายนอกภาคการเกษตรได้แก่ ค่าอาหาร ค่าสาธารณูปโภค ค่าเล่าเรียนบุตร ค่ารักษาพยาบาล ค่าเครื่องนุ่งห่ม เป็นต้น

แนวคิดหรือทฤษฎีหลักที่ใช้ในการวิจัยคือปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง เนื่องจากเป็นปรัชญาที่เกิดขึ้นบนภูมิสังคมของประเทศไทย ที่มีพื้นฐานเป็นประเทศเกษตรกรรมประกอบกับแนวคิดการดำรงชีพอย่างยั่งยืน และทฤษฎีการปรับตัว

1.5 กรอบแนวคิดของการวิจัย

ประเทศไทยเป็นประเทศเกษตรกรรม การพัฒนาเศรษฐกิจของประเทศจึงอยู่บนพื้นฐานและอาศัยวัตถุดิบทางการเกษตรเป็นส่วนใหญ่ หากแต่การเปลี่ยนแปลงทางด้านเศรษฐกิจ และสังคมที่รวดเร็วก่อให้เกิดผลกระทบกับเกษตรกร ที่เป็นผู้มีบทบาทในการผลิตวัตถุดิบนั้น ได้ส่งผลกระทบต่อวิถีชีวิตที่เปลี่ยนแปลงไป โดยเฉพาะพฤติกรรมการใช้จ่ายและการบริโภคในครัวเรือน ส่งผลให้เกษตรกรต้องหาวิธีการปรับตัวเพื่อความอยู่รอดทั้งในด้านเศรษฐกิจประกอบด้วยเงื่อนไขที่มาจากรายได้ในภาคการเกษตรเช่นการขายผลผลิต และรายได้นอกภาคการเกษตรเช่นรับจ้างบุคคลอื่น (บุตร-หลาน) ส่งให้ ส่วนด้านสังคมมีเงื่อนไขทางด้าน การรวมกลุ่ม วัฒนธรรม ค่านิยม และประเพณีของท้องถิ่นที่เป็นรูปแบบของกิจกรรมว่าด้วยการบริโภคและสินค้าบริโภคที่มีความสำคัญต่อวิถีการดำเนินชีวิต ที่เข้ามาเกี่ยวข้องระหว่างเงื่อนไขทางด้านเศรษฐกิจและสังคมจะก่อให้เกิดแบบแผนการใช้จ่ายของครัวเรือนเกษตรกรในรูปแบบที่เชื่อมโยงในการนำเอาทรัพยากรมาจัดการภายใต้ความสามารถของครัวเรือนไปสู่การดำรงชีพที่แสดงออกมาในรูปแบบพฤติกรรม พฤติกรรมที่เป็นไปในแนวทางของการปรับตัวในการพึ่งพาตนเองหรือการสร้างภูมิคุ้มกันเพื่อลดความกดดัน ประกอบด้วยการปรับตัวเพื่อเพิ่มรายได้ในรูปแบบต่างๆ ได้แก่ การทำไร่นาสวนผสม การเลี้ยงสัตว์เสริม การปลูกพืชเศรษฐกิจ การเพิ่มมูลค่าผลผลิต ขายพืชหรือสัตว์ที่หาได้จากธรรมชาติ และเงินที่ลูกหลานหรือรัฐบาลส่งมาให้ ส่วนการปรับตัวเพื่อลดรายจ่ายได้แก่ การตัดรายจ่ายที่ไม่จำเป็นออก การลดรายจ่ายที่จำเป็นลง การหารายได้นอกภาคการเกษตร ปลูกพืชผักไว้รับประทานเอง หาอาหารตามแหล่งอาหารธรรมชาติ เน้นใช้แรงงานในครัวเรือนเพื่อลดการจ้างแรงงาน และผลิตปุ๋ยเพื่อใช้ในการเกษตรเอง ส่งผลให้ครัวเรือนเกษตรกรสามารถดำรงอยู่ได้อย่างมั่นคง

ดังนั้นทั้งปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงที่เกิดขึ้นบนภูมิสังคมของประเทศไทย ทฤษฎีการปรับตัว จึงเป็นทฤษฎีที่เหมาะสมที่จะนำมาใช้อธิบาย แบบแผนรายได้และการใช้จ่ายของครัวเรือนเกษตรกรผู้ปลูกข้าวกับการสร้างสมดุลในการดำรงชีพร่วมกัน เนื่องจากเศรษฐกิจพอเพียงเน้นให้มีความพอประมาณ มีเหตุผล มีภูมิคุ้มกัน สามารถนำไปสู่เป้าหมายของการสร้างความมั่นคงทางเศรษฐกิจในระดับที่ครัวเรือนสามารถพึ่งตนเองได้ด้วยการรู้แหล่งที่มาของรายได้ แล้วจึงวางแผนการใช้จ่ายในระบบการผลิตและการดำรงชีพ เพื่อลดความเสี่ยงให้พออยู่พอกินตาม

สมควรแก่อัตภาพและฐานะทางเศรษฐกิจตนในระดับที่ประหยัด ไม่อดอยากเลี้ยงตนเองได้ ส่วนทฤษฎีการปรับตัวเพื่อให้คงภาวะสมดุลในตัวของบุคคล-การเชื่อมโยงของกรอบทฤษฎีที่ใช้ในงานวิจัย ดังภาพที่ 1.1

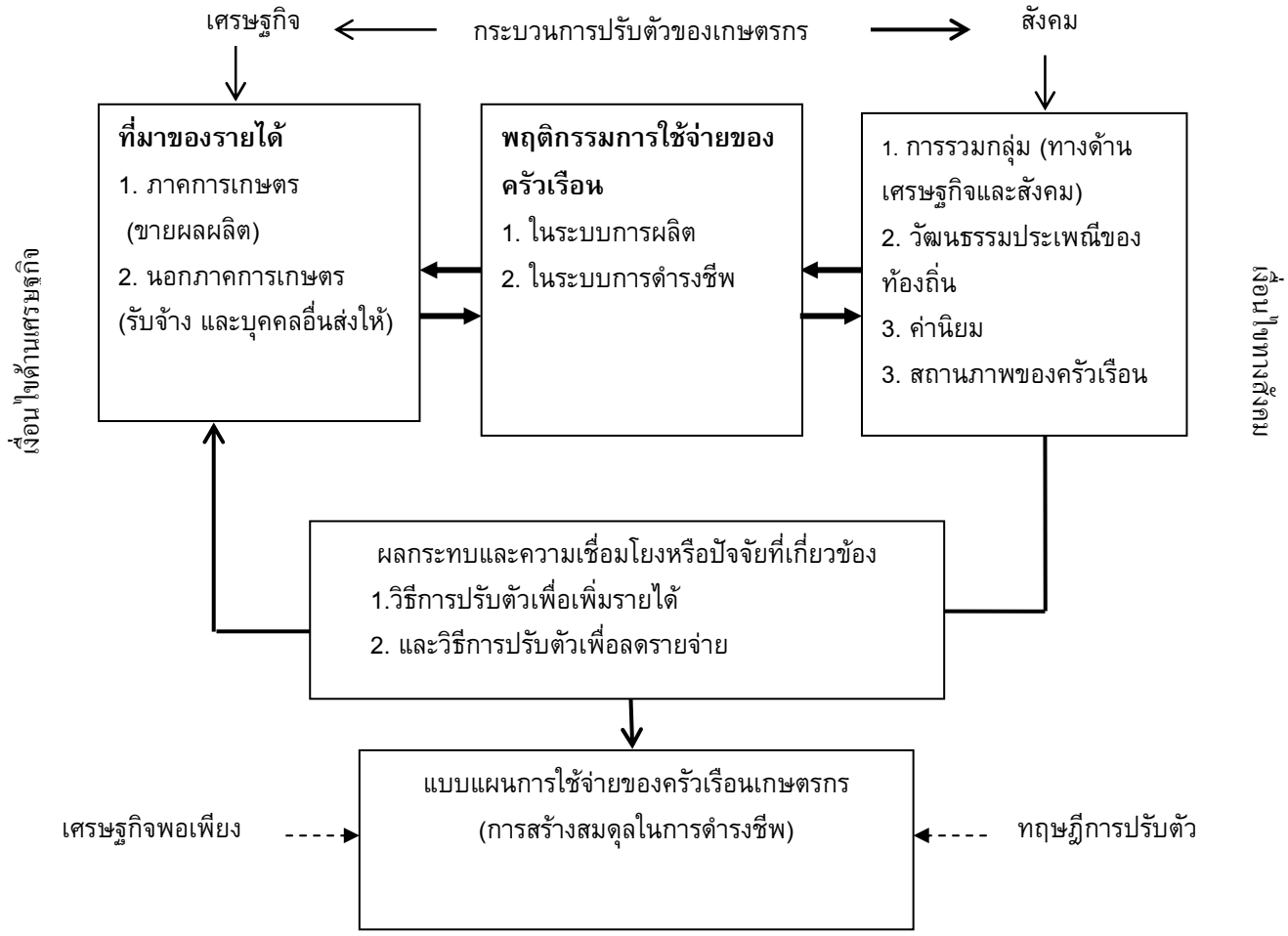

ภาพที่ 1.1 กรอบแนวคิดของการวิจัย

1.6 ผลที่คาดว่าจะได้รับเมื่อสิ้นสุดการวิจัย

1. หน่วยงานภาครัฐที่เกี่ยวข้องนำข้อมูลไปประยุกต์ใช้เพื่อเป็นแนวทางในการพัฒนาเกษตรกรด้านการถ่ายทอดความรู้ เทคโนโลยี แบบแผนการใช้จ่ายเพื่อการพึ่งตนเอง และขึ้นทะเบียนเพื่อให้เกษตรกรรายอื่นๆ ได้แลกเปลี่ยนเรียนรู้ การให้ความช่วยเหลือเกษตรกรที่เหมาะสมสอดคล้องกับความต้องการและความเป็นอยู่ของเกษตรกร

2. เกษตรกร มีแนวทางในการปรับตัวและการบริหารจัดการรายรับและรายจ่ายให้สมดุล เกิดประโยชน์สูงสุดกับการดำรงชีพ นำมาซึ่งความมั่นคงเพิ่มขึ้น

3. สถาบันการเงินโดยเฉพาะธนาคารเพื่อการเกษตรและสหกรณ์การเกษตรที่เป็นสถาบันการเงินในระบบที่ให้เงินกู้แก่เกษตรกร ได้ข้อมูลในการพิจารณาสินเชื่อและแนวทางการส่งเสริมต่อเกษตรกรในปริมาณที่เหมาะสมกับความสามารถในการชำระคืนได้

4. นำเสนอข้อเสนอเชิงนโยบายหรือมาตรการต่างๆ ต่อภาครัฐเพื่อสร้างกลไกสนับสนุนให้เป็นไปในทิศทางที่เหมาะสม สอดคล้องกับลักษณะพื้นที่และความเป็นอยู่ของเกษตรกรในการสร้างสมดุลเพื่อการดำรงชีพเพื่อเป็นภูมิคุ้มกัน

5. นักวิจัยเผยแพร่งานโดยการนำเสนอผลงานทางวิชาการระดับนานาชาติหรือตีพิมพ์ในวารสารทางวิชาการระดับนานาชาติ 2 เรื่อง

1.7 คำนิยามศัพท์เฉพาะ

1. แบบแผนรายได้ หมายถึง โครงสร้างของรายได้ครัวเรือนเกษตรกรที่มาจากแหล่งต่างๆ ทั้งที่อยู่ในภาคการเกษตรและนอกภาคการเกษตร และแหล่งเงินกู้ที่มาจากในระบบและนอกระบบ

2. พฤติกรรมการใช้จ่าย หมายถึง การแสดงออกของเกษตรกรหรือวิธีการใช้จ่ายเงินไปเพื่อกิจกรรมทางการเกษตร และที่จ่ายเงินไปที่นอกเหนือกิจกรรมทางการเกษตร

3. แบบแผนค่าใช้จ่าย หมายถึงโครงสร้างการใช้จ่ายทั้งที่เป็นค่าใช้จ่ายในภาคการเกษตรและนอกภาคการเกษตร เช่นค่าใช้จ่ายอุปโภคหรือบริโภค ในสินค้าและบริการประเภทต่างๆที่สะท้อนถึงพฤติกรรมและรสนิยมของเกษตรกรซึ่งเป็นผู้บริโภค เช่น ลักษณะพื้นที่อยู่อาศัย วัฒนธรรมประเพณีในท้องถิ่น และอายุของผู้บริโภค

4. รายได้ในภาคการเกษตร หมายถึง รายได้ที่มาจากการทำการเกษตรจากพืชกิจกรรมหลักคือข้าว และกิจกรรมทางการเกษตรอื่นๆ ของเกษตรกรเช่น การเลี้ยงสัตว์ พืชผักเศรษฐกิจ เป็นต้น

5. รายได้นอกภาคการเกษตร หมายถึง รายได้ที่เกษตรกรหาได้ที่นอกเหนือจากรายได้จากกิจกรรมทางการเกษตรของครัวเรือนตนเอง เช่น การรับจ้างทั่วไป บุตร-หลานส่งให้ รายได้จากการเสี่ยงโชค รายได้จากเงินช่วยเหลือของรัฐแบบให้เปล่าเช่น เบี้ยยังชีพผู้สูงอายุ

6. ค่าใช้จ่ายในภาคการเกษตร หมายถึง ค่าใช้จ่ายทุกประเภทที่จ่ายไปเพื่อกิจกรรมทางการเกษตรเช่น ค่าจ้างแรงงาน ค่าวัสดุหรืออุปกรณ์การเกษตร ค่าปุ๋ยและสารเคมีกำจัดศัตรูพืช ค่าแปรรูปผลผลิตทางการเกษตร ค่าขนส่งและการตลาด เป็นต้น

7. ค่าใช้จ่ายนอกภาคการเกษตร หมายถึงค่าใช้จ่ายทุกประเภทที่จ่ายไปนอกเหนือกิจกรรมทางการเกษตรได้แก่ค่าใช้จ่ายที่เป็นการบริโภคของครัวเรือนเช่น ค่าอาหารและเครื่องดื่ม ค่าสาธารณูปโภค ค่าเครื่องนุ่งห่ม ค่าเล่าเรียนบุตร ค่ารักษาพยาบาล ค่าสันทนาการและท่องเที่ยว ค่าสุราบุหรี่การพนัน กิจกรรมทางสังคมหรืองานบุญต่างๆ เป็นต้น ค่าใช้จ่ายส่วนนี้จะถูกนำไปวิเคราะห์แบบแผนการใช้จ่ายโดยใช้แบบจำลองโทบิท

8. ครัวเรือนเกษตรกร หมายถึง สมาชิกของบ้านที่อาศัยอยู่ด้วยกันทั้งหมด ทั้งที่ประกอบอาชีพเกษตรกรรมและ และอาชีพอื่น ในระยะเวลาใดเวลาหนึ่งในงานวิจัยนี้สมาชิกอาศัยอยู่ร่วมกันระหว่างปี พ.ศ. 2555-2556

9. การปรับตัวเพื่อสร้างสมดุล หมายถึง การปรับตัวของครัวเรือนเกษตรกรต่อการเปลี่ยนแปลงด้านเศรษฐกิจ สังคม ให้สามารถดำรงชีพได้ในสภาวการณ์ที่ไม่สามารถควบคุมปัจจัยจากภายนอกได้ โดยการปรับเทคนิควิธีการ และพฤติกรรมในการดำรงชีพของตนเองในแบบต่างๆ อย่างหลากหลายให้เหมาะสมกับอัตภาพ ให้สามารถพึ่งตนเองและก่อเกิดเป็นความสุขในการดำรงชีวิตได้

1.8 ลำดับการเสนอรายงาน

เนื้อหาการนำเสนอในงานวิจัยแบ่งออกเป็น 6 บท ดังนี้ บทที่หนึ่ง บทนำ เสนอที่มาและความสำคัญในการวิจัย บทที่สอง วรรณกรรมปริทรรศน์ที่นำไปสู่การวิจัยที่เกี่ยวข้องกับภูมิหลังของเกษตรกรผู้ปลูกข้าวจังหวัดอุบลราชธานี ทฤษฎีที่เกี่ยวข้องได้แก่ ปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง และการดำรงชีพอย่างยั่งยืน บทที่สาม นำเสนอรายละเอียดเกี่ยวกับระเบียบวิธีวิจัย และขั้นตอนการวิจัย บทที่สี่ นำเสนอรายละเอียดจากการสำรวจและวิเคราะห์ผลจากการเก็บข้อมูลเชิงปริมาณ ได้แก่สถานะทางเศรษฐกิจสังคม พื้นที่ทำกิน แบบแผนรายได้และการใช้จ่ายของเกษตรกร บทที่ห้า สรุปผลและอภิปรายผลได้จากการศึกษา และบทที่หก ข้อเสนอแนะเชิงนโยบายจากผลการศึกษา

บทที่ 2
ภูมิหลังของเกษตรกรและพื้นที่ศึกษา

ในบทที่สองนี้ ผู้วิจัยได้นำเสนอวรรณกรรมปริทรรศน์ที่มาจากวรรณกรรมเชิงแนวคิด และวรรณกรรมเชิงข้อมูล ที่สัมพันธ์กับงานวิจัยเรื่อง “แบบแผนรายได้และการใช้จ่ายของเกษตรกรผู้ปลูกข้าวกับการสร้างสมดุลในการดำรงชีพ: กรณีศึกษาจังหวัดอุบลราชธานี” เนื่องจากยังไม่ปรากฏงานวิจัยในลักษณะแบบแผนรายได้และการใช้จ่ายโดยตรง ดังนั้นผู้วิจัยจึงได้นำแนวคิดและทฤษฎีต่างๆ ที่เกี่ยวข้องสัมพันธ์ในบทนี้ไปเป็นแนวทางในการกำหนดระเบียบวิธีวิจัยของบทที่สามการเสนอผลการวิจัยในบทที่สี่และอภิปรายผลการวิจัยในบทที่ห้าอย่างมีระบบ แบบแผนโดยเรียงลำดับตามหัวข้อดังนี้

2.1 ข้อมูลพื้นฐานพื้นที่ศึกษาจังหวัดอุบลราชธานี

จังหวัดอุบลราชธานีตั้งอยู่ทางตะวันออกสุดของภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ของประเทศไทย ห่างจากกรุงเทพมหานคร 630 กิโลเมตรมีพื้นที่ใหญ่เป็นอันดับ 2 ของภาคและเป็นอันดับ 5 ของประเทศ มีเนื้อที่ประมาณ 16,112 ตารางกิโลเมตร แบ่งเขตการปกครองออกเป็น 25 อำเภอ ได้แก่เมืองอุบลราชธานี วารินชำราบ เดชอุดม พิบูลมังสาหาร เขมราฐ เขื่องใน ตระการพืชผล ม่วงสามสิบ น้ำยืน บุณฑริก ศรีเมืองใหม่ โขงเจียม กุดข้าวปุ้น นาจะหลวย ตาลสุม โพธิ์ไทร สำโรง สิรินธร ดอนมดแดง ทุ่งศรีอุดม นาเยีย นาตาล เหล่าเสือโก้ก สว่างวีระวงศ์ และน้ำขุ่น สถิติปี 2553 มีประชากรทั้งสิ้น 1,813,088 คนเป็นชาย 909,405 คนและหญิง 903,683 คนความหนาแน่นของประชากรเท่ากับ 112 คนต่อตารางกิโลเมตรจำนวนประชากรเฉลี่ยต่อครัวเรือนเท่ากับ 3.70 โดยจำนวนครัวเรือนเฉลี่ยต่อหมู่บ้านเท่ากับ 182.80 ครัวเรือนและจำนวนประชากรเฉลี่ยต่อหมู่บ้านเท่ากับ 671.80 คน (สำนักงานสถิติจังหวัดอุบลราชธานี 2553 : ออนไลน์)

ทรัพยากรธรรมชาติที่สำคัญของจังหวัดอุบลราชธานีคือ ป่าไม้ประเภทเต็ง รัง ป่าแดง ป่าดิบแล้งและป่าเบญจพรรณ ปัจจุบันนี้ป่าไม้ที่เหลือไม่เพียงพอที่จะรักษาสภาพอากาศแหล่งต้นน้ำลำธารและการพังทลายของดินได้ในแต่ละปีทำให้ฝนไม่ตกต้องตามฤดูกาลทรัพยากรประเภทแร่ มีแร่อโลหะเพียงชนิดเดียวได้แก่เกลือหินมีแหล่งน้ำใต้ดินหรือน้ำบาดาลอยู่ทั่วไปทรัพยากรดินที่เป็นทรัพยากรสำคัญในการปลูกข้าวของเกษตรกรในจังหวัดอุบลราชธานีแบ่งออกเป็น 3 ประเภท

1. ดินร่วน-ดินร่วนปนทราย ส่วนใหญ่จะอยู่ที่ราบลุ่มแม่น้ำ ปริมาณร้อยละ 25.50 ของพื้นที่ดินทั้งหมด

2. ดินร่วนทราย-ดินร่วนปนทราย เป็นดินตามบริเวณที่ราบสูงทั่วไปมีความอุดมสมบูรณ์ต่ำ มีปริมาณร้อยละ 35.50 ของพื้นที่ทั้งหมด

3. ดินร่วนปนทราย ส่วนใหญ่เป็นดินตามพื้นที่ภูเขาและที่ลาดชัน ดินมีความอุดมสมบูรณ์ระดับปานกลางถึงต่ำ มีปริมาณร้อยละ 28.50 ของพื้นที่ทั้งหมด

การคมนาคมขนส่ง จังหวัดอุบลราชธานีมีเส้นทางการคมนาคมขนส่งที่สะดวกสบายได้แก่ ทางรถไฟ ทางอากาศ และรถโดยสารประจำทาง สภาพถนนมีทั้งสองช่องจราจรและสี่ชองจราจร ทำให้การขนส่งสะดวกมากขึ้นทั้งในตัวจังหวัดและระหว่างจังหวัดเป็นโครงสร้างพื้นฐานที่สนับสนุนให้กิจกรรมการซื้อขายแลกเปลี่ยนสินค้าต่างๆ ของเกษตรกรผู้ผลิตข้าวทั้งในระหว่างจังหวัดและภายในจังหวัดเองเป็นไปอย่างสะดวก

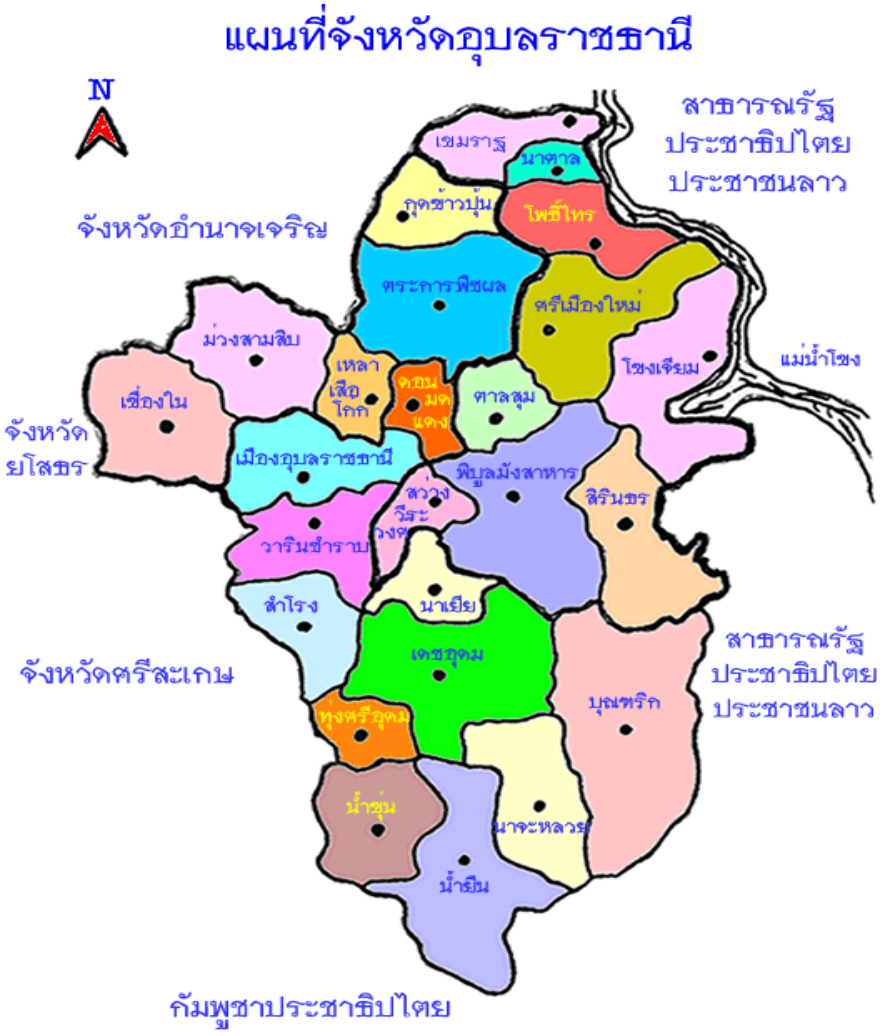

ภาพที่ 2.1 แผนที่จังหวัดอุบลราชธานี
ที่มา: สำนักงานจังหวัดอุบลราชธานี

สภาพภูมิประเทศของจังหวัดอุบลราชธานี ตั้งอยู่ในบริเวณที่ราบสูงแอ่งโคราช ลักษณะทั่วไปเป็นที่ราบสูงต่ำสลับกันมีแม่น้ำสายสำคัญ 3 สายที่เป็นเส้นเลือดหล่อเลี้ยงและมีความสำคัญ

ต่อการดำรงชีวิต โดยเฉพาะการทำการเกษตรของประชากรในจังหวัดอุบลราชธานี คือแม่น้ำโขงที่ไหลผ่านด้านตะวันออกเฉียงเหนือของจังหวัดอุบลราชธานี แม่น้ำมูลที่ไหลผ่านจังหวัดอุบลราชธานีเพื่อไปบรรจบกับแม่น้ำโขง และแม่น้ำชีที่ไหลมาบรรจบกับแม่น้ำมูลที่จังหวัดอุบลราชธานี นอกจากนี้ยังมีลำน้ำสายสำคัญที่ใช้ในการเกษตรคือ ลำเซบก ลำเซบาย ลำโดมใหญ่และลำโดมน้อย สภาพภูมิประเทศมีภูเขาสลับซับซ้อนหลายแห่ง ทางบริเวณชายแดนตอนใต้ที่สำคัญคือเทือกเขาบรรทัดและเทือกเขาพนมดงรักซึ่งกั้นอาณาเขตระหว่างจังหวัดอุบลราชธานีกับสาธารณรัฐประชาธิปไตย ประชาชนลาว และกัมพูชา

จากการสำรวจข้อมูลของสำนักงานเกษตรจังหวัดอุบลราชธานีในปี 2553 เช่นเดียวกัน พบว่าครัวเรือนเกษตรกรมีทั้งหมด 228,866 ครัวเรือน (คิดเป็นร้อยละ 50.02 ของครัวเรือนทั้งจังหวัด) ประชากรในภาคการเกษตรทั้งหมด 966,811 คน (คิดเป็นร้อยละ 54.13 ของครัวเรือนทั้งจังหวัด) แยกเป็นชาย 488,337 คน หญิง 508, 474 คน (สำนักงานเกษตรจังหวัดอุบลราชธานี 2556) หากจะพัฒนาเศรษฐกิจก็ต้องพัฒนาประชากรที่อยู่ในภาคเกษตรกรด้วย เนื่องจากสัดส่วนประชากรในภาคการเกษตรเป็นสัดส่วนที่มากเมื่อเทียบกับประชากรที่อยู่ในภาคอุตสาหกรรมและอื่นๆ

สภาพเศรษฐกิจของจังหวัดอุบลราชธานี โดยทั่วไป ประชากรมีรายได้ต่อหัวจำนวน 59,965 บาทต่อคนต่อปี ส่วนใหญ่มีอาชีพทางการเกษตรประมาณร้อยละ 68 มีการทำนาข้าวเป็นหลัก โดยที่ข้าวนาปีเป็นพืชหลักเศรษฐกิจที่สำคัญของจังหวัดอุบลราชธานี ซึ่งมีพื้นที่เพาะปลูกจำนวน 4,116,728 ไร่ นอกจากข้าวแล้วยังมีการปลูกพืชไร่อื่นๆ เป็นพืชเสริมเพื่อสร้างรายได้ ได้แก่ มันสำปะหลัง ถั่วลิสง อ้อยโรงงาน อ้อยเคี้ยว ข้าวโพดเลี้ยงสัตว์และปอเป็นต้นดังนั้นประเภทอุตสาหกรรมที่ประกอบกิจการมากที่สุดจึงเป็นอุตสาหกรรมประเภทโรงสีข้าว ทั้งนี้ภาวะเศรษฐกิจโดยเฉลี่ยของเกษตรกรจังหวัดอุบลราชธานี ที่อยู่ในเขตชนบท มีรายรับ รายจ่าย เงินออมและหนี้สิน ดังตารางที่ 2.1

ตารางที่ 2.1 ภาวะเศรษฐกิจประชากรจังหวัดอุบลราชธานีในเขตชนบท

รายรับเฉลี่ย		รายจ่ายเฉลี่ย		เงินออมเฉลี่ย		หนี้สินเฉลี่ย	
ครัวเรือน	คน	ครัวเรือน	คน	ครัวเรือน	คน	ครัวเรือน	คน
189,603	48,024	201,252	50,974	14,739	3,733	22,889	5,797

ที่มา:สำนักงานสถิติจังหวัดอุบลราชธานี2554

จากข้อมูลการสำรวจความจำเป็นพื้นฐาน (จปฐ.) ปี 2554 ของจังหวัดอุบลราชธานี ด้านรายได้ พบว่า รายได้ของประชากรในเขตชนบทจังหวัดอุบลราชธานี มีรายได้เฉลี่ยต่อครัวเรือน 189,603 บาท อำเภอเมืองอุบลราชธานี เป็นอำเภอที่มีรายได้เฉลี่ยต่อคนต่อปีสูงที่สุด คิดเป็น 59,974 บาทอำเภอบุณฑริกเป็นอำเภอที่มีรายได้เฉลี่ยต่อคนต่อปีต่ำที่สุด คิดเป็น 40,773.83 บาท

ต่อครัวเรือนด้านหนี้สินของประชากรในเขตชนบทพบว่า มีหนี้สินเฉลี่ยต่อครัวเรือน 22,889 บาทต่อครัวเรือน โดยอำเภอที่มีหนี้สินเฉลี่ยต่อครัวเรือนสูงที่สุดคืออำเภอตระการพืชผล คิดเป็น 27,968.19 บาทต่อครัวเรือน อำเภอที่มีหนี้สินเฉลี่ยต่อครัวเรือนต่ำที่สุดคืออำเภอโขงเจียม คิดเป็น 4,664.69 บาทต่อครัวเรือน และด้านการออม พบว่า เงินออมเฉลี่ยต่อครัวเรือน 14,974 บาท โดยอำเภอที่มีเงินออมเฉลี่ยสูงสุดคืออำเภอดอนมดแดง คิดเป็น 39,304.16 บาทต่อครัวเรือน อำเภอที่มีเงินออมต่ำที่สุดคือ อำเภอกุดข้าวปุ้น คิดเป็น 5,014.96 บาทต่อครัวเรือน

รายจ่ายที่สำคัญของประชากรในเขตชนบทที่ที่อยู่ในภาคการเกษตรคิดเป็นตัวเงิน จำแนกเป็นรายการดังต่อไปนี้

1. รายจ่ายที่เป็นต้นทุนการผลิต ประกอบด้วย ค่าพันธ์พืชและสัตว์ ค่าสารเคมีเพื่อการผลิต เช่นปุ๋ย ยาฆ่าแมลง ค่าจ้างแรงงาน ค่าเช่าต่างๆ ค่าเครื่องจักร ค่าน้ำมันเชื้อเพลงเป็นต้น

2. ค่าใช้จ่ายในการอุปโภคบริโภค จำแนกเป็น ค่าอาหาร ค่าเครื่องนุ่งห่ม ค่าใช้จ่ายเกี่ยวกับที่อยู่อาศัย ค่ารักษาพยาบาล ค่ายารักษาโรค ค่าใช้จ่ายด้านการศึกษา ค่าเดินทาง ค่าน้ำ ค่าไฟฟ้า ค่าติดต่อสื่อสาร ค่าใช้จ่ายส่วนบุคคล ค่าบันเทิง หวย การพนัน ค่าบุหรี่ เหล้ายาดอง และค่าใช้จ่ายเบ็ดเตล็ด

จากรายจ่ายข้างต้นพบว่า ประชาชนจังหวัดอุบลราชธานีในเขตชนบท 288,867 ครัวเรือน ได้จ่ายไปทั้งหมด 58,135 ล้านบาทในปี 2554 โดยแยกเป็นรายจ่ายด้านต้นทุนการผลิต 23,955 ล้านบาท รายจ่ายในการอุปโภคบริโภค 34,179 ล้านบาท ค่าใช้จ่ายเฉลี่ย 50,981.51 บาทต่อคนต่อปีรองลงมาเป็นค่าใช้จ่ายด้านต้นทุนการผลิต คิดเป็น 21,007.63 บาทต่อคนต่อปี

อย่างไรก็ตามจุดแข็งของจังหวัดอุบลราชธานีคือ การมีพื้นที่สำหรับทำการเกษตรเป็นส่วนมาก ประมาณ 5.80 ล้านไร่ เป็นที่นา 4.20 ล้านไร่ พืชไร่ 0.40 ล้านไร่ และ ไม้ยืนต้น 0.40 ล้านไร่ และอื่นๆ อีก 0.10 ล้านไร่ (จังหวัดอุบลราชธานี 2552) จังหวัดอุบลราชธานีถือเป็นแหล่งใหญ่ในการผลิตข้าวหอมมะลิซึ่งเป็นที่ต้องการของตลาดโลก ด้วยปัจจัยสนับสนุนจากการมีเขื่อนสำคัญ 2 เขื่อนคือเขื่อนสิรินธรและเขื่อนปากมูน ซึ่งนอกจากผลิตไฟฟ้าแล้วยังส่งน้ำช่วยเหลือการเกษตรผู้ปลูกข้าวและอำนวยประโยชน์ด้านการเกษตรอื่นๆ ได้ 150,000 ไร่ และ 160,000 ไร่ ตามลำดับ (ไกด์อุบล 2556 : ออนไลน์) จึงเป็นองค์ประกอบในการเพิ่มศักยภาพด้านการเกษตรให้กับเกษตรกร อีกทั้งภาครัฐให้การส่งเสริมการทำการเกษตรที่ยั่งยืนบนแนวคิดเศรษฐกิจพอเพียง ดังวิสัยทัศน์ของจังหวัดอุบลราชธานีที่ว่า **“ชุมชนเข้มแข็ง เมืองน่าอยู่ มีประตูการค้าและการท่องเที่ยวสู่เพื่อนบ้าน การเกษตรมีศักยภาพ”**

ภาพรวมของการปลูกข้าวในปี 2552 จังหวัดอุบลราชธานี มีเนื้อที่ปลูกทั้งหมด 4,108,833 ไร่ เนื้อที่เสียหาย 69,274 ไร่ เนื้อที่เก็บเกี่ยว 4,039,599 ไร่ ผลผลิตรวม 1,656,704 ตัน มูลค่าผลผลิต 19,834 ล้านบาท จำแนกเป็น ข้าวเจ้า ซึ่งมีเนื้อที่เพาะปลูกทั้งหมด 2,634,193 ไร่ ผลผลิตเฉลี่ย 405 กิโลกรัมต่อไร่ ผลผลิตรวม 1,066,484 ตัน มูลค่าผลผลิต 16,000 ล้านบาท ส่วนข้าวเหนียว ประมาณ 1,474,640 ไร่ ผลผลิตเฉลี่ย 400 กิโลกรัมต่อไร่ ผลผลิตรวม 589,856 ตัน มูลค่าผลผลิต 3,834 ล้านบาท มีต้นทุนการผลิตข้าวในปีเพาะปลูก 2552/53 ต้นทุนรวมต่อไร่

2,761 บาทต่อไร่ ต้นทุนต่อกิโลกรัม 6.11 บาทต่อกิโลกรัม และผลผลิตเฉลี่ย 403 กิโลกรัมต่อไร่ ดังตารางที่ 2.2-2.3 (สำนักงานเกษตรจังหวัดอุบลราชธานี 2556) อย่างไรก็ตามข้อมูลที่ผู้วิจัยนำเสนอในตารางที่ 2.2-2.3 นี้เพื่อเน้นย้ำถึงความสำคัญในการปลูกข้าวซึ่งเป็นพืชเศรษฐกิจหลักของเกษตรกรไทย และเป็นที่มาของการเลือกจังหวัดอุบลราชธานีเป็นพื้นที่เป้าหมายที่สามารถเป็นตัวแทนของจังหวัดอื่นๆ ได้ ด้วยลักษณะของบริบทที่คล้ายคลึงกันแต่ความน่าสนใจของจังหวัดอุบลราชธานีคือปริมาณผลผลิตเมื่อเทียบต่อไร่น้อยกว่าจังหวัดอื่นนั้นมีสาเหตุมาจากอะไร โดยเฉพาะการมีผลิตต่อไร่ต่ำกว่าจังหวัดอื่นนั้น พฤติกรรมของเกษตรกรในระบบการผลิตเกี่ยวข้องอย่างไร โดยมีรายละเอียดการเพาะปลูกข้อมูลรายอำเภอในจังหวัดอุบลราชธานีในการเป็นข้อมูลเบื้องต้นประกอบ

ตารางที่ 2.2 พื้นที่ปลูกข้าวนาปีรายจังหวัด พ.ศ. 2556 (6 อันดับแรก)

ลำดับ	จังหวัด	พื้นที่เพาะปลูก (ไร่)	ปริมาณผลผลิต (ตัน)	ผลผลิต/ไร่/ปี (กก.)
1	อุบลราชธานี	4,306,121	1,412,859	328
2	นครราชสีมา	3,899,650	1,437,656	369
3	สุรินทร์	3,251,286	1,151,467	354
4	ร้อยเอ็ด	3,114,156	1,027,582	330
5	ศรีสะเกษ	3,107,594	1,189,218	383
6	บุรีรัมย์	3,070,612	1,110,493	362

ที่มา: สำนักส่งเสริมการค้าสินค้าเกษตร กรมการค้าภายใน กระทรวงพาณิชย์ 2556

ตารางที่ 2.3 พื้นที่ปลูกข้าวนาปีรายจังหวัดอุบลราชธานี พ.ศ. 2554/2555 รายอำเภอ

อำเภอ	พื้นที่เพราะปลูก (ไร่)		ปริมาณผลผลิต (ตัน)		ผลผลิตต่อไร่/ปี (กก.)	
	ข้าวจ้าว	ข้าวเหนียว	ข้าวจ้าว	ข้าวเหนียว	ข้าวจ้าว	ข้าวเหนียว
เมือง	110,951	31,943	82,315	30,383	335	330
เดชอุดม	318,457	102,652	125,276	38,353	420	408
ม่วงสามสิบ	301,924	101,021	135,089	43,693	463	452
พิบูลมังสาหาร	282,277	87,151	118,567	36,168	428	426
ตระการพืชผล	274,109	71,664	120,598	29,855	451	434
เขื่องใน	220,129	81,011	82,315	30,383	458	477
บุณฑริก	211,762	88,252	89,905	35,327	425	403

ตารางที่ 2.3 พื้นที่ปลูกข้าวนาปีรายจังหวัดอุบลราชธานี พ.ศ. 2554/2555 รายอำเภอ (ต่อ)

อำเภอ	พื้นที่เพราะปลูก (ไร่)		ปริมาณผลผลิต (ตัน)		ผลผลิตต่อไร่/ปี (กก.)	
	ข้าวจ้าว	ข้าวเหนียว	ข้าวจ้าว	ข้าวเหนียว	ข้าวจ้าว	ข้าวเหนียว
วารินชำราบ	149,168	59,340	59,341	23,805	416	421
สำโรง	149,090	42,350	58,511	15,517	395	370
ศรีเมืองใหม่	145,715	51,431	57,201	20,647	393	402
นาจะหลวย	125,013	36,162	47,043	13,266	394	393
เขมราช	120,164	42,081	41,572	14,498	350	350
กุดข้าวปุ้น	99,324	30,503	40,220	13,266	405	435
น้ำขุ่น	74,286	23,411	29,459	9,139	400	395
ตาลสุม	71,749	19,685	25,935	6,439	424	425
น้ำยืน	71,051	21,164	29,629	8,915	423	430
โพธิ์ไทร	68,221	18,087	26,444	6,313	391	354
ดอนมดแดง	66,455	22,020	21,747	6,490	418	410
ทุ่งศรีอุดม	64,083	18,107	23,509	6,919	378	400
นาตาล	64,081	17,228	29,081	6,434	461	383
เหล่าเสือโก้ก	62,726	18,254	24,773	7,086	403	400
นาเยีย	52,359	16,331	18,468	5,444	400	398
สิรินธร	47,446	14,759	17,677	5,344	374	364
โขงเจียม	42,021	14,011	16,652	4,799	403	350
สว่างวีระวงศ์	40,309	11,680	16,027	4,152	430	400

ที่มา: สำนักเกษตรจังหวัดอุบลราชธานี 2556

การขึ้นทะเบียนเกษตรกรผู้ปลูกพืชเศรษฐกิจ ปี 2555/56 เพื่อเกษตรกรจะได้นำไปใช้สิทธิ์การเข้าร่วมโครงการตามมาตรการของรัฐขึ้นทะเบียนฯ จำนวน 217,179 ครัวเรือน คิดเป็นร้อยละ 99.19 ของเป้าหมาย โดยมีพื้นที่ในการขึ้นทะเบียนฯ จำนวน 4,492,946.75 ไร่ ผลผลิตจำนวน 1,492,280.37 ตันการขึ้นทะเบียนเกษตรกรผู้ปลูกข้าวปี 2555/56ครั้งที่ 2 (นาปรัง)ขึ้นทะเบียนฯ จำนวน 13,182ครัวเรือน คิดเป็นร้อยละ 89.82 ของเป้าหมาย โดยมีพื้นที่ในการขึ้นทะเบียนฯ จำนวน 158,671.75 ไร่ ผลผลิต จำนวน 72,012.14 ตัน

ถึงแม้ว่าจังหวัดอุบลราชธานีมีจุดแข็งในการเป็นแหล่งผลิตข้าวแหล่งใหญ่ที่จะต้องส่งเสริมอย่างต่อเนื่องแต่จุดอ่อนที่ควรได้รับการพัฒนาคือเกษตรกรส่วนใหญ่ขาดความสามารถในการจัดการด้านการตลาด ขาดอาชีพเสริมและขาดเงินทุน ขาดกรรมสิทธิ์ในที่ดินทำกิน ปัญหาความยากจนและหนี้สิน ซึ่งสอดคล้องกับการนำเสนอของ รองศาสตราจารย์สมพร อิศวิลานนท์ (2554) นักวิชาการอาวุโส สถาบันคลังสมองของชาติ ว่าด้วยนโยบายรัฐด้านการเกษตรและผลกระทบต่อ

เกษตรกร 2554 ได้นำเสนอไว้ว่า “การเกษตรเป็นแหล่งความมั่นคงทางอาหารเป็นฐานทางเศรษฐกิจและอาชีพหลักของครัวเรือนชนบท เกษตรกรจำนวนมาก มีรายได้ต่ำมีฐานะยากจน ตกอยู่ในภาวะเป็นหนี้สิน การผลิตของเกษตรกรประสิทธิภาพการผลิตต่ำและขาดเทคโนโลยีสมัยใหม่ในกระบวนการผลิตทำให้มีต้นทุนสูงการผลิตส่วนใหญ่ยังต้องพึ่งพากับสภาพธรรมชาติเป็นปัจจัยสำคัญเกษตรกรจำนวนไม่น้อยขาดแคลนที่ดินทำกินและรวมถึงการสูญเสียที่ดินทำกิน”ทำให้เกษตรกรมีรายได้ไม่เพียงพอ”

ปัญหาพื้นฐานจากข้อมูลทุติยภูมิของเกษตรกรจังหวัดอุบลราชธานี ที่พบเห็นจึงเป็นปัญหาที่สอดคล้องกับนักวิชาการอาวุโสของสถาบันคลังสมองของชาติกล่าวไว้ โดยเฉพาะวิธีการผลิตข้าวอาศัยแหล่งน้ำธรรมชาติจากน้ำฝน ระบบชลประทานไม่เพียงพอ ปัจจัยการผลิตและปัจจัยการดำรงชีพสูงขึ้นและมีแนวโน้มสูงขึ้นอย่างต่อเนื่องในขณะที่รายได้ของเกษตรกรไม่ได้เพิ่มขึ้นมากนัก ถึงแม้เกษตรกรจะพยายามดิ้นรนอย่างไรก็ยังไม่สามารถหลุดพ้นจากความยากจนความขัดสนจากการมีภาระหนี้สินที่มาจากการเริ่มเข้าสู่วงจรของสถาบันการเงินตามแนวนโยบายของรัฐ แนวทางครัวเรือนเกษตรกรผู้ปลูกข้าวในจังหวัดอุบลราชธานีส่วนใหญ่ที่ใช้ปรับตัวคือพยายามทำงานให้หนักขึ้น เข้าป่าหาอาหารเพื่อลดรายจ่ายในการบริโภคลดมาตรฐานการครองชีพลงเห็นชัดจาก“ยาพารารักษาทุกโรค”ส่งผลต่อสุขภาพอนามัย ถึงแม้มาตรฐานที่เป็นปัจจัยดำรงชีพบางอย่างเป็นความจำเป็นขั้นพื้นฐานก็ต้องตัดลดลงเพื่อความอยู่รอดของครัวเรือน

2.2 วิถีการผลิตข้าวของเกษตรกรจังหวัดอุบลราชธานี

การผลิตข้าวหรือการทำนาเป็นกระบวนการผลิตมีวิธีการหลายขั้นตอนที่พบเห็นในจังหวัดอุบลราชธานี มีวิธีการปลูกข้าว 3 แบบ (สำนักวิจัยและพัฒนาข้าว 2557 : ออนไลน์) ซึ่งแต่ละแบบของการปลูกข้าวนั้น เกี่ยวข้องกับการลงทุนซึ่งเป็นต้นทุนในระบบการผลิต ได้แก่

2.2.1 การปลูกข้าวไร่

การปลูกข้าวบนที่ดอน และไม่มีน้ำขังในพื้นที่ปลูก ชนิดของข้าวที่ปลูก เรียกว่า ข้าวไร่ พื้นที่ดอนส่วนมาก เช่น เชิงภูเขา มักจะไม่มีระดับ คือ สูงๆ ต่ำๆ จึงไม่สามารถไถเตรียมดิน และปรับระดับได้ง่ายๆ เหมือนกับพื้นที่ราบ เพราะฉะนั้น ชาวนามักจะปลูกแบบหยอด โดยขั้นแรกทำการตัดหญ้าและต้นไม้เล็กออก ทำความสะอาดพื้นที่ที่จะปลูก แล้วใช้หลักไม้ปลายแหลมเจาะดินเป็นหลุมเล็กๆ ลึกประมาณ 3-4 เซนติเมตร ปากหลุมมีขนาดกว้างพอ ที่จะหยอดเมล็ดพันธุ์ข้าวลงไปได้ 5-10 เมล็ด หลุมนี้มีระยะห่างกันประมาณ 25 เซนติเมตร จะต้องหยอดเมล็ดพันธุ์ทันทีหลังจากที่ได้เจาะหลุม หลังจากหยอดเมล็ดพันธุ์แล้ว จะใช้เท้ากลบดินปากหลุม เมื่อฝนตกลงมาเมล็ดได้รับความชื้น ก็จะงอกและเจริญเติบโตเป็นต้นข้าว เนื่องจากที่ดอนไม่มีน้ำขัง และไม่มีการชลประทาน การปลูกข้าวไร่จึงต้องใช้น้ำฝนเพียงอย่างเดียว พื้นดินที่ปลูกข้าวไร่จะแห้งและขาดน้ำทันที เมื่อสิ้นฤดูฝน ดังนั้น การปลูกข้าวไร่จะต้องใช้พันธุ์ที่มีอายุเบา โดยปลูกในต้นฤดูฝน และแก่เก็บเกี่ยวได้ ในปลายฤดูฝน การปลูกข้าวไร่ชาวนาจะต้องหมั่นกำจัด วัชพืช ซึ่งเกษตรกรผู้ปลูกข้าวจะมีค่าใช้จ่ายในการซื้อสารกำจัดศัตรูพืชในปริมาณที่มาก และมีค่าใช้จ่ายในการจ้างแรงงาน

ในส่วนนี้เพิ่มขึ้น เพราะที่ดอนมักจะมีวัชพืชมากกว่าที่ลุ่ม ปัจจุบันเนื้อที่ที่ใช้ปลูกข้าวไร่ในจังหวัดอุบลราชธานี มีจำนวนน้อยและเกษตรกรไม่นิยมปลูกแล้ว แต่จะหันไปปลูกพืชเศรษฐกิจอื่นทดแทนเพื่อเป็นรายได้เสริม

2.2.2 การปลูกข้าวนาดำ

การปักดำเป็นการปลูกแบบดั้งเดิมและเป็นวิธีที่นิยมมากที่สุด ซึ่งวิธีการปลูกแบ่งออกได้เป็น 2 ตอน ตอนแรก ได้แก่ การตกกล้าในแปลงขนาดเล็ก และตอนที่สอง ได้แก่ การถอนต้นกล้าเอาไปปักดำในนาผืนใหญ่

1) การเตรียมดินต้องทำการเตรียมดินให้ดีกว่า การปลูกข้าวไร่ โดยมีการไถดะ การไถแปร และการคราด ปกติการไถและคราดในนาดำมักจะใช้แรง วัว ควาย หรือแทรกเตอร์ขนาดเล็กที่เรียกว่า ควายเหล็กหรือไถยนต์เดินตาม ทั้งนี้เป็นเพราะพื้นที่นาดำนั้น ได้มีคันนาแบ่งกั้นออกเป็นแปลงเล็กๆ ขนาด 1-2 ไร่ คันนามีไว้สำหรับกักเก็บน้ำ หรือปล่อยน้ำทิ้งจากแปลงนา นาดำจึงมีการบังคับระดับน้ำในนาได้บ้างพอสมควร ก่อนที่จะทำการไถ ต้องรอให้ดินมีความชื้นพอที่จะไถได้เสียก่อน ปกติจะต้องรอให้ฝนตก จนมีน้ำขังในผืนนา หรือไขน้ำเข้าไปในนา เพื่อทำให้ดินเปียก การไถดะ หมายถึง การไถครั้งแรกเพื่อทำลายวัชพืชในนา และพลิกกลับหน้าดิน แล้วปล่อยทิ้งไว้ประมาณ 1 สัปดาห์ จึงทำการไถแปร ซึ่งหมายถึง การไถเพื่อตัดกับรอยไถดะ ทำให้รอยไถดะแตกออกเป็นก้อนเล็กๆ จนวัชพืชหลุดออกจากดิน การไถแปรอาจไถมากกว่าหนึ่งครั้ง ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับระดับน้ำในนา ตลอดถึงชนิดและปริมาณของวัชพืช เมื่อไถแปรแล้วก็ทำการคราดได้ทันที การคราด คือ การคราดเอาวัชพืชออกจากผืนนา และปรับพื้นที่นาให้ได้ระดับเป็นที่ราบเสมอกัน ด้วยนาที่มีระดับ เป็นที่ราบ ต้นข้าวจะได้รับน้ำเท่าๆ กัน และสะดวกแก่การไขน้ำเข้าออก

ภาพที่ 2.2 การไถเตรียมดิน
ที่มา: ออนไลน์

2) การตกกล้าคือ การเอาเมล็ดไปหว่านให้งอกและเจริญเติบโตขึ้นมาเป็นต้นกล้า เพื่อเอาไปปักดำ การตกกล้าสามารถทำได้หลายวิธีด้วยกัน เช่น การตกกล้าในดินเปียก การตกกล้าในดินแห้ง และการตกกล้าแบบดาปก

การตกกล้าในดินเปียกจะต้องเลือกหาพื้นที่ที่มีความอุดมสมบูรณ์ของดินดีเป็นพิเศษ สามารถป้องกันนกและหนู ที่จะเข้าทำลายต้นกล้าได้เป็นอย่างดี และมีน้ำพอเพียงกับความต้องการ การเตรียมดินก็มีการไถดะ ไถแปร และคราดดังได้กล่าวมาแล้ว แต่ต้องยกเป็นแปลงสูงจากระดับน้ำในผืนนานั้นประมาณ 3 เซนติเมตร ทั้งนี้ เพื่อไม่ให้เมล็ดที่หว่านลงไปจมน้ำและดินจนเปียกชุ่มอยู่เสมอ ถ้าจะให้ดียิ่งขึ้น ควรแบ่งแปลงนี้ออกเป็นแปลงย่อยขนาดกว้าง 50 เซนติเมตร และมีความยาวขนานไปกับทิศทางลม ระหว่างแปลง เว้นช่องว่างไว้สำหรับเดินประมาณ 30 เซนติเมตร ทั้งนี้ เพื่อลดแรงระบาดของโรคที่จะเข้าไปทำลายต้นข้าว เช่นโรคไหม้

การตกกล้าในดินแห้งในกรณีที่ชาวนาไม่มีน้ำเพียงพอสำหรับการตกกล้าในดินเปียก ชาวนาอาจทำการตกกล้าบนที่ดอน ซึ่งไม่มีน้ำขัง โดยเอาเมล็ดพันธุ์ที่สมบูรณ์ ซึ่งยังไม่ได้เพาะให้งอก ไปโรยไว้ในแถวที่เปิดเป็นร่องเล็กๆ ขนาดยาวประมาณ 1 เมตร จำนวนหลายแถว แล้วกลบดิน เพื่อป้องกันนกและหนู หลังจากนั้นก็รดน้ำด้วยบัวรดน้ำวันละ 2-3 ครั้ง เมล็ดจะงอกขึ้นมาเป็นต้นกล้า เหมือนกับการตกกล้าในดินเปียก ปกติใช้เมล็ดพันธุ์จำนวน 7-10 กรัมต่อแถว ที่มีความยาว 1 เมตรและแถวห่างกันประมาณ 10 เซนติเมตร หลังจากโรยเมล็ด และกลบดินแล้ว ควรหว่านปุ๋ยพวกที่ให้ธาตุไนโตรเจน และฟอสฟอรัส ในอัตราต่ำลงไปด้วย การตกกล้าในดินแห้งจะไม่ทำให้ต้นกล้า ที่มีอายุมากกว่า 40 วัน มีปล้องที่ลำต้น เหมาะสำหรับการตกกล้าที่ต้องรอน้ำฝนสำหรับปักดำ

ภาพที่ 2.3 การตกกล้า
ที่มา: ออนไลน์

3) การปักดำเมื่อต้นกล้ามีอายุประมาณ 25-30 วัน จากการตกกล้าในดินเปียก หรือการตกกล้าในดินแห้ง ก็จะโตพอที่จะถอนเอาไปปักดำได้ ขั้นแรก ให้ถอนต้นกล้าขึ้นมาจากแปลงแล้วมัดรวมกันเป็นมัดๆ ตัดปลายใบทิ้ง ถ้าต้นกล้าเล็กมากไม่ต้องตัดปลายใบทิ้ง สำหรับต้นกล้าที่

ได้มาจากการตกกล้าในดินเปียก จะต้องล้างเอาดินที่รากออกเสียด้วยแล้วเอาไปปักดำ ในพื้นที่นาได้เตรียมไว้ พื้นที่นาที่ใช้ปักดำควรมีน้ำขังอยู่ประมาณ 5-10 เซนติเมตร เพราะต้นข้าวอาจจะถูกลมพัด จนพับลงได้ ในเมื่อนานั้น ไม่มีน้ำอยู่เลย ถ้าระดับน้ำในนานั้นลึกมาก ต้นข้าวที่ปักดำอาจจมน้ำในระยะแรก และทำให้ต้นข้าวต้องยืดต้นมากกว่าปกติ จนมีผลให้แตกกอน้อย การปักดำที่จะให้ได้ผลผลิตสูง จะต้องปักดำให้เป็นแถวเป็นแนว และมีระยะห่างระหว่างกอมากพอสมควร การปักดำโดยทั่วไป มักใช้ต้นกล้าจำนวน 3-5 ต้นต่อกอ ระยะปลูกหรือปักดำจะต้องมีระยะห่างระหว่างกอและระหว่างแถวประมาณ 25 เซนติเมตร

การปลูกข้าวนาดำมีขั้นตอนมาก ในแต่ละขั้นตอนจะมีค่าใช้จ่ายเกี่ยวกับค่าแรงงาน ค่าปุ๋ยเคมี เนื่องจากเกษตรกรผู้ปลูกข้าวยังนิยมใช้ปุ๋ยเคมี เพราะเชื่อว่าให้ผลผลิตสูงขึ้น จึงส่งผลต่อการมีต้นทุนที่สูงขึ้นสอดคล้องกับงานวิจัยของสำนักงานเศรษฐกิจการเกษตร (2549) พบว่าต้นทุนการเกษตรที่เป็นค่าปุ๋ยเคมีมีสัดส่วนมากถึงร้อยละ 49 ของต้นทุนทั้งหมด

ภาพที่ 2.4 การปักดำ

2.2.3 การปลูกข้าวนาหว่าน

เป็นการปลูกข้าวโดย เอาเมล็ดพันธุ์หว่านลงไปในพื้นที่นาที่ได้ไถเตรียมดินไว้ การเตรียมดินก็มีการไถดะและไถแปร ปกติชาวนา จะเริ่มไถนา เพื่อปลูกข้าวนาหว่าน ตั้งแต่เดือนเมษายน เนื่องจากพื้นที่นาสำหรับปลูกข้าวนาหว่าน ไม่มีคันนากั้นแบ่งออกเป็นผืนเล็กๆ จึงสะดวกแก่การไถด้วยรถแทรกเตอร์ขนาดใหญ่ อย่างไรก็ตาม ยังมีชาวนาในจังหวัดอุบลราชธานีอีกจำนวนมากที่ใช้แรงวัวและควายไถนา การปลูกข้าวนาหว่านมีหลายวิธีด้วยกัน เช่น การหว่านสำรวย การหว่านคราดกลบ หรือไถกลบ การหว่านหลังขี้ไถ และการหว่านน้ำตม

การหว่านสำรวยการหว่านวิธีนี้ชาวนาจะต้อง เริ่มไถนาเตรียมดินตั้งแต่เดือนเมษายน ซึ่งมีการไถดะ และไถแปร แล้วเอาเมล็ดพันธุ์ที่ไม่ได้เพาะให้งอกหว่าน ลงไปโดยตรง ปกติใช้เมล็ด

พันธุ์ 1-2 ถังต่อไร่ เมล็ดพันธุ์ที่หว่านลงไปบางส่วนจะตกลงไปอยู่ตามซอก ระหว่างก้อนดินและรอยไถ เมื่อฝนตกลงมา ทำให้ดิน เปียกและเมล็ดที่ได้รับความชื้นก็จะงอกขึ้นมาเป็นต้น กล้า การหว่านวิธีนี้ใช้เฉพาะในพื้นที่ที่ฝนตกตามฤดูกาล

การหว่านคราดกลบหรือไถกลบในกรณีที่ดินมีความชื้นอยู่บ้างแล้ว และเป็นเวลาที่ฝนจะเริ่มตกตามฤดูกาล ชาวนาจะปลูกข้าวแบบหว่านคราดกลบหรือ ไถกลบ โดยชาวนาจะทำการไถดะและไถแปร แล้วเอา เมล็ดพันธุ์ที่ยังไม่ได้ เพาะให้งอกจำนวน 1-2 ถังต่อไร่ หว่านลงไปทันที แล้วคราดหรือไถ เพื่อกลบเมล็ดที่หว่าน ลงไปอีกครั้งหนึ่ง เนื่องจากดินมีความชื้นอยู่แล้วเมล็ดก็จะเริ่มงอกทันทีหลังจากหว่านลงไปในดิน วิธีนี้ดูเหมือนว่าจะดีกว่าวิธีแรก เพราะเมล็ดจะงอกทันทีหลังจากที่ ได้หว่านลงไป นอกจากนี้ การตั้งตัวของต้นกล้าก็ดีกว่า วิธีแรกด้วย เพราะเมล็ดที่หว่านลงไปถูกดินกลบฝังลึก ลงไปในดิน

การหว่านน้ำตมการหว่านแบบนี้นิยมใช้ในพื้นที่ ที่มีการชลประทานอย่างสมบูรณ์แบบและพื้นที่นาเป็นผืนใหญ่ มีคันนากั้น การเตรียมดินก็เหมือนกับการ เตรียมดินสำหรับนาดำ ซึ่งมีการไถดะไถแปรและคราด เพื่อจะได้เก็บวัชพืชออกไปจากนาและปรับระดับพื้นที่นา แล้วทิ้งให้ดินตกตะกอนจนเห็นว่าน้ำใส และน้ำในนาไม่ควรลึกกว่า 2 เซนติเมตร จึงเอาเมล็ดพันธุ์จำนวน 1-2 ถังต่อไร่ ที่ได้เพราะให้งอกแล้วหว่านลงไป เมล็ดก็จะเจริญเติบโตเป็นต้นข้าวและโผล่ขึ้นมาเหนือน้ำ มีการเจริญเติบโตอย่างข้าวอื่นๆ ตามปกติ

2.2.4 การดูแลรักษาต้นข้าว

ในระหว่างการเจริญเติบโตของต้นข้าวตั้งแต่การหยอดเมล็ดเพื่อปลูกข้าวไร่ การหว่านเมล็ดเพื่อให้ได้ต้นกล้า การปักดำ เพื่อให้ได้รวงข้าว และการหว่านเมล็ดในการปลูกข้าวนาหว่านต้นข้าวต้องการน้ำและปุ๋ย สำหรับการเจริญเติบโตในระยะนี้ ต้นข้าวอาจถูกโรคและแมลงศัตรูข้าวหลายชนิดเข้ามาทำลายต้นข้าว โดยทำให้ต้นข้าวแห้งตายหรือผลผลิตต่ำและคุณภาพเมล็ดไม่ได้มาตรฐาน เพราะฉะนั้น นอกจากจะมีวิธีการปลูกที่ดีแล้ว จะต้องมีวิธีการดูแลรักษาที่ดีอีกด้วย ชาวนาจะต้องหมั่นออกไปตรวจดูต้นข้าวที่ปลูกไว้เสมอๆ ในแปลงที่ปลูกข้าวไร่ จะต้องมีการกำจัดวัชพืช ใส่ปุ๋ย และพ่นยาเคมี เพื่อป้องกัน และกำจัดโรคแมลงศัตรูที่อาจเกิดระบาดขึ้นได้ ในแปลงกล้าและแปลงปักดำจะต้องมีการใส่ปุ๋ย มีน้ำเพียงพอกับความต้องการของต้นข้าว และพ่นยาเคมีป้องกันกำจัดโรคแมลงศัตรูข้าว นอกจากนี้ ชาวนาจะต้องหมั่นกำจัดวัชพืชในแปลงปักดำอีกด้วย เพราะวัชพืชเป็นตัวที่แย่งปุ๋ยไปจากต้นข้าว ในพื้นที่นาหว่าน ชาวนาจะต้องกำจัดวัชพืชโดยใช้สารเคมี หรือจะใช้แรงคนถอนทิ้งไปก็ได้ นอกจากนี้จะต้องพ่นสารเคมี เพื่อป้องกันกำจัดโรคและแมลงอีกด้วย เนื่องจากพื้นที่นาหว่านมักจะมีระดับน้ำลึกกว่านาดำ ฉะนั้นชาวนา ควรใส่ปุ๋ยก่อนที่น้ำจะลึก ยกเว้นในพื้นที่ที่น้ำไม่ลึกมาก ก็ให้ใส่ปุ๋ยแบบนาดำทั่วๆ ไป (สำนักเกษตรจังหวัดอุบลราชธานี 2557)

2.2.5 การเก็บเกี่ยว

เมื่อดอกข้าวบานและมีการผสมเกสร เวลาผ่านไปหนึ่งสัปดาห์ ภายในเมล็ดข้าวที่ห่อหุ้มด้วยเปลือกนอกใหญ่ ก็จะเริ่มเป็นแป้งเหลวสีขาว ในสัปดาห์ที่สองแป้งเหลวนั้น ก็จะแห้งกลายเป็น

แป้งค่อนข้างแข็ง และในสัปดาห์ที่สาม แป้งก็จะแข็งตัวมากยิ่งขึ้น เป็นรูปร่างของเมล็ดข้าวกล้อง แต่มันจะแก่เก็บเกี่ยวได้ในสัปดาห์ที่สี่นับจากวันที่ผสมเกสรจึงเป็นที่เชื่อถือได้ว่าเมล็ดข้าวจะแก่พร้อมเก็บเกี่ยวได้ หลังจากออกดอกแล้วประมาณ 30-35 วัน

เกษตรกรชาวนาในจังหวัดอุบลราชธานีใช้เคียว สำหรับเกี่ยวข้าวทีละหลายๆ รวง ส่วนเคียวที่ใช้เกี่ยวข้าวมีอยู่ 2 ชนิด ได้แก่ เคียวนาสวนและ เคียวนาเมือง เคียวนาสวนเป็นเคียววงกว้าง ใช้สำหรับเกี่ยวข้าวนาสวน ซึ่งปลูกแบบปักดำ แต่ถ้าผู้ใช้มีความชำนาญก็อาจเอาไปใช้เกี่ยวข้าวนาเมืองก็ได้ ส่วนเคียวนาเมืองเป็นเคียววงแคบและมีด้ามยาวกว่า เคียวนาสวน เคียวนาเมืองใช้เกี่ยวข้าวนาเมือง ซึ่งปลูกแบบหว่านข้าวที่เกี่ยวด้วยเคียวไม่จำเป็นต้องมีคอรวงยาว เพราะข้าวที่เกี่ยวมาจะถูกรวบมัดด้วย ตอซังหรือตอกไม้ไผ่ เป็นกำๆ ส่วนข้าวที่เกี่ยวด้วยแกระ จำเป็นต้องมีคอรวงยาว เพราะชาวนาต้องเกี่ยวเฉพาะรวงทีละรวง แล้วมัดเป็นกำๆ ซึ่งเรียกว่า เรียงข้าวที่เกี่ยวด้วยแกระ ชาวนาจะเก็บไว้ในยุ้งฉางซึ่งโปร่ง มีอากาศถ่ายเทได้สะดวก และจะทำการนวดเมื่อต้องการขายหรือต้องการสีเป็นข้าวสาร ข้าวที่เกี่ยวด้วยเคียวชาวนาจะทิ้งไว้บนตอซังในนา เพื่อตากแดดให้แห้ง เป็นเวลานาน 3-5 วัน หรือจะตากบนราวไม้ไผ่ก็ได้ แล้วจึงขนมาที่ลานสำหรับนวด ข้าวที่นวดแล้วจะถูกขนย้ายไปเก็บไว้ในยุ้งฉาง หรือส่งไปขายที่โรงสีทันที (สำนักงานเกษตรจังหวัดอุบลราชธานี 2557)

ภาพที่ 2.5 การเกี่ยวข้าว
ที่มา: ออนไลน์

การนวดข้าวคือการเอาเมล็ดข้าวออกจากรวง แล้วทำความสะอาด เพื่อแยกเมล็ดข้าวลีบและเศษฟางข้าวออกไป เหลือไว้เฉพาะเมล็ดข้าวเปลือกที่ต้องการเท่านั้น ขั้นแรกจะต้องตากข้าวให้แห้งเสียก่อน การกองข้าวสำหรับตากก็มีหลายวิธี แต่หลักสำคัญมีอยู่ว่าการกองข้าวจะต้องเป็นระเบียบ

การนวดแบบฟาดกำข้าวชาวนาในจังหวัดอุบลราชธานีนิยมทำกันมาก โดยฟาดกำข้าวซึ่งได้เกี่ยวติดเอาส่วนของต้นข้าวมาด้วย ฟาดลงบนแผ่นไม้ที่วางไว้บนภาชนะสำหรับรองรับเมล็ด

ข้าวเปลือกที่หลุดออกมาแต่ในปัจจุบันชาวนาบางครัวเรือนเริ่มนิยมการนวดแบบใช้เครื่องทุ่นแรง เครื่องทุ่นแรงสำหรับนวดข้าวมีหลายชนิด เช่น เครื่องนวดแบบใช้ แรงคน และเครื่องนวดที่ใช้เครื่องยนต์ขนาดเล็กซึ่งสามารถนวดข้าวได้เร็วกว่าการใช้สัตว์หรือคนเหยียบย่ำ

การนวดแบบใช้เครื่องจักรขนาดใหญ่เครื่องจักร ขนาดใหญ่สำหรับนวดข้าว เช่น เครื่องคอมไบน์ (combine) มีใช้น้อยมากในจังหวัดอุบลราชธานีเพราะราคาแพง และไม่เหมาะสมกับสภาพดินนาของจังหวัดอุบลราชธานี เครื่องคอมไบน์นอกจากจะทำการนวดแล้ว ยังทำความสะอาด เมล็ดข้าวเปลือกด้วยซึ่งถือเป็นเทคโนโลยีขั้นสูงสำหรับชาวนา (สำนักงานเกษตรจังหวัดอุบลราชธานี 2557)

ภาพที่ 2.6 การนวดข้าวแบบฟาดกับการใช้เครื่องจักร

2.2.6 การตากข้าว

เป็นวิธีการรักษาคุณภาพเมล็ดข้าวให้ได้มาตรฐานอยู่ ได้เป็นเวลานานๆ หลังจากนวดและทำความสะอาดเมล็ดแล้ว จึงจำเป็นต้องเอาข้าวเปลือกไปตากอีกครั้งหนึ่ง ก่อนที่จะเอาไปเก็บไว้ในยุ้งฉาง ทั้งนี้เพื่อให้ได้เมล็ดข้าวเปลือกที่แห้ง และมีความชื้นของเมล็ด ประมาณร้อยละ 13-15 เมล็ดข้าวในยุ้งฉางที่มีความชื้นสูงกว่านี้ จะทำให้เกิดความร้อนสูง จนคุณภาพข้าวเสื่อม นอกจากนี้ จะทำให้เกิดเชื้อราต่างๆ ที่ติดมากับเมล็ดขยายพันธุ์ได้ดี จนสามารถทำลายเมล็ดข้าวเปลือกได้เป็นจำนวนมาก การตากข้าวในระยะนี้ ชาวนาจะตากบนลานที่สามารถแผ่กระจายเมล็ดข้าวให้ได้รับแสงแดดโดยทั่วถึงกัน และ โดยตากไว้นานประมาณ 3-4 แดด 2.2.7 การเก็บรักษาข้าว

หลังจากชาวนาได้ตากเมล็ดข้าวจนแห้งและมีความชื้นในเมล็ดประมาณร้อยละ13-15แล้วนั้น ชาวนาจะเก็บ ข้าวไว้ในยุ้งฉาง เพื่อไว้บริโภคให้เพียงพอตลอดปี และแบ่งขายเมื่อข้าวมี ราคาสูง และอีกส่วนหนึ่งชาวนาจะแบ่งไว้ทำพันธุ์ ฉะนั้น ข้าวที่เก็บไว้จะต้องเก็บไว้เป็นอย่างดี โดยรักษาให้ ข้าวนั้นมีคุณภาพได้มาตรฐานอยู่ตลอดเวลา และไม่สูญ เสียความงอก ข้าวพวกนี้จะเก็บ

ไว้ในยุ้งฉาง ยุ้งฉางที่ดีเป็นยุ้งฉางที่ทำด้วยไม้ยกพื้นสูงจากพื้นดิน อย่างน้อย 1 เมตร อากาศถ่ายเทได้สะดวก เพื่อจะได้ ระบายความชื้นและความร้อนออกไปจากยุ้งฉาง นอกจากนี้ หลังคาของยุ้งฉางจะต้องไม่รั่วโดยปกติชาวนาจะใช้สังกะสีมุงหลังคาเพื่อกันน้ำฝนไม่ให้หยดลงไปในฉาง ก่อนเอาข้าวขึ้นไปเก็บไว้ ในยุ้งฉาง ก็จะทำความสะอาดยุ้งฉางเสียก่อนโดยปัดกวาดแล้วพ่นด้วยยาฆ่าแมลง (สำนักงานเกษตรจังหวัดอุบลราชธานี 2557) กระบวนการเก็บเกี่ยวข้าวที่รวมตั้งแต่การเก็บเกี่ยว การตาก การนวดข้าวมีต้นทุนที่ต้องจ่ายมากคือค่าแรงงาน โดยเฉพาะค่าแรงงานที่ปรับขึ้นตามนโยบายของรัฐบาลอัตราวันละ 300 เกษตรกรก็ต้องยอมจ่าย เนื่องจากการเก็บเกี่ยวต้องทำอย่างรวดเร็วเพื่อลดความเสียหายของข้าวจากสภาพอากาศในช่วงเดือนตุลาคม-พฤศจิกายนซึ่งเป็นช่วงปลายฝนต้นหนาว บางครัวเรือนเลือกใช้เครื่องนวดข้าว แต่บางครัวเรือนยังคงใช้แรงงานคน

ภาพที่ 2.7 ยุ้งฉางสำหรับเก็บข้าว
ที่มา: ออนไลน์

ระบบและวิถีการผลิตข้าวของเกษตรกรที่ได้ขึ้นชื่อว่าเป็นกระดูกสันหลังของชาตินั้น ในแต่ละขั้นตอนที่ต้องนำมาเสนอในบทนี้เนื่องจากกว่าจะมาเป็นเมล็ดข้าวที่มีคุณค่าสำหรับการบริโภคของคนในประเทศและการส่งออกไปยังต่างประเทศต้องผ่านกระบวนการหลายขั้นตอน นอกจากหลังสู้ฟ้าหน้าสู้ดินแล้ว ในขั้นตอนการผลิตทั้งหมดเกี่ยวข้องกับต้นทุนในการดำเนินงานโดยตรง โดยเฉพาะค่าใช้จ่ายและปัจจัยสนับสนุนการผลิตเช่น เมล็ดพันธ์ข้าว ปุ๋ย ยาปราบศัตรูพืช น้ำมันเชื้อเพลิงสำหรับครัวเรือนที่ใช้เครื่องจักร ค่าอาหารสำหรับแรงงานเมื่อมีการจ้างแรงงานในแต่ละขั้นตอนซึ่งรายจ่ายที่จ่ายไปในแต่ละขั้นตอนนี้ เป็นตัวแปรสำคัญที่สามารถนำมากำหนดเป็นโครงสร้างในแบบแผนการใช้จ่ายของเกษตรกรทั้งสิ้น โดยเฉพาะหากแรงงานในครัวเรือนไม่เพียงพอจำเป็นต้องจ้างแรงงานในท้องถิ่น หรือลงทุนซื้อเครื่องจักรเครื่องทุ่นแรงเช่นรถไถนา รถเกี่ยวข้าว เป็นต้น นำมาซึ่งต้นทุนในการผลิตที่มากขึ้นอีกทั้งเป็นจุดเริ่มต้นของหนี้สินผูกพันเกษตรกรในอนาคต

2.3 ผลกระทบของโลกาภิวัตน์

โลกาภิวัตน์ เป็นคำศัพท์เฉพาะที่บัญญัติขึ้นเพื่อตอบสนองปรากฏการณ์ของสังคมโลกที่เหตุการณ์ทางเศรษฐกิจ การเมือง สิ่งแวดล้อม และวัฒนธรรมที่เกิดขึ้นในส่วนหนึ่งของโลก ส่งผลกระทบอันรวดเร็วและสำคัญต่อส่วนอื่นๆของโลก (พจนานุกรมราชบัณฑิตยสถาน 2542) โลกาภิวัตน์ที่ผู้คนส่วนใหญ่คิดว่านำความเจริญมาให้ ได้สร้างผลกระทบทั้งทางลบและทางบวกกับผู้คนมากมายแม้กระทั่งครัวเรือนเกษตรกร งานศึกษาที่เกี่ยวข้องกับการเปลี่ยนแปลงทั้งด้านเศรษฐกิจและสังคมที่มาจากการพัฒนาเพื่อให้เกิดความเจริญอย่างต่อเนื่องอาทิเช่น ภัทธนันท์ ไชยประภา (2542) สัญญา ศรีคงทอง (2546) ผลการศึกษาที่ได้เป็นไปในแนวทางเดียวกันคือว่า ด้านฐานะทางเศรษฐกิจ ทำให้ชาวบ้านมีรายได้สูงขึ้นจากการเปลี่ยนแปลงเศรษฐกิจของชุมชน เช่น การเปลี่ยนแปลงการประกอบอาชีพหรือปรับปรุงอาชีพของชาวบ้านในชุมชน ชาวบ้านมีรายจ่ายสูงขึ้นเนื่องจากความต้องการในการบริโภคมีมากขึ้น เช่น จากเครื่องอุปโภคบริโภค จากสิ่งอำนวยความสะดวก นอกจากนี้ ชาวบ้านมีภาระหนี้สินสูงขึ้น เช่น จากการใช้เครื่องมือในการผลิตที่ทันสมัยยิ่งขึ้น ทำให้ชาวบ้านต้องลงทุนสูงมีการนำเทคโนโลยีเข้ามาใช้ในการผลิตส่งผลให้ต้นทุนการผลิตสูงขึ้น มีรายจ่ายในการผลิตเพิ่มมากขึ้นและเกิดภาระการเป็นหนี้สิน มีการกู้หนี้ยืมมากขึ้น สอดคล้องกับสุริชัย หวันแก้ว (2553) กล่าวว่า การเปลี่ยนแปลงทางสังคม มีสาเหตุมาจากปัจจัยปัจจัยทางเศรษฐกิจ เนื่องจากมนุษย์ต้องทำมาหากิน ด้วยเหตุความต้องการทางเศรษฐกิจเหล่านี้เองของมนุษย์อาจก่อการเปลี่ยนแปลงได้ เช่น เกษตรกรรม และอุตสาหกรรมเพื่อการส่งออก

ปัญหาทางเศรษฐกิจที่มาพร้อมกับโลกาภิวัตน์ หรือการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นอย่างต่อเนื่องคือเกษตรกรผู้ปลูกข้าวต้องเผชิญกับการมีรายได้ไม่พอกับรายจ่ายทั้งนี้เพราะต้นเหตุของปัญหาเกิดจาก“ความต้องการ” ในระยะเริ่มต้นของปัจจัย 4 เพื่อความอยู่รอดแต่เมื่อปัจจัย 4 ถูกเติมเต็มก็จะกลายเป็นต้องการสิ่งที่นอกเหนือจากปัจจัย 4 ซึ่งอาจจะไม่จำเป็นมากนักเช่นเครื่องอำนวยความสะดวกในครัวเรือน ทั้งหมดเป็นไปเพื่อให้ตนเองมีความสุขความสบายมากยิ่งขึ้นจนบางครั้งอาจกลายเป็นความฟุ้งเฟ้อ ดังนั้นทรัพยากรทางการเงินที่เป็นสื่อกลางในการนำมาแลกเปลี่ยนเป็นทรัพยากรที่ต้องดิ้นรนหาที่ปรากฏในวิธีการที่หลากหลายทั้งรับจ้างนอกภาคการเกษตร ทำงานหนักเพิ่มมากขึ้น ลงทุนในระบบผลิตมากขึ้น ส่วนใหญ่เป็นไปในลักษณะกู้ยืมส่งผลให้ค่านิยมและพฤติกรรมการใช้ชีวิตเปลี่ยนแปลงไปเป็นที่มาของรายจ่ายไม่สมดุลกับรายได้ส่งผลให้ขีดความสามารถในการพึ่งพาตนเองลดลง สุดท้ายทางออกที่เหลือคือรอคอยภาครัฐให้ความช่วยเหลือ

ในสภาพที่การดำรงชีวิตที่พึ่งพิงระบบตลาดซึ่งเป็นปัจจัยภายนอกที่เกษตรกรไม่สามารถควบคุมได้หรือควบคุมได้ยากนั้น ทางออกคือเกษตรกรต้องปรับวิธีคิดที่ส่งผลต่อการเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมการดำรงชีวิต ทั้งในระบบการผลิตที่ต้องทบทวนวิธีการลงทุนด้วยการกู้ยืมมาลงทุนก่อนแล้วค่อยส่งใช้ทีหลัง และระบบการดำรงชีวิตที่เน้นบริโภคโดยเฉพาะสิ่งของที่เป็นเครื่องอำนวยความสะดวกในลักษณะที่เหมาะสมกับฐานะทางเศรษฐกิจ โดยการวางแผนการใช้จ่ายเงิน

2.4 พฤติกรรมการบริโภคของครัวเรือนเกษตรกร

วิดาวรรณ เพ็งแก้ว (2549 : บทคัดย่อ) ได้ศึกษาพฤติกรรมการใช้จ่ายและการออมของเกษตรกรชาวสวนยาง ในพื้นที่กิ่งอำเภอศรีนครินทร์ จังหวัดพัทลุง ซึ่งงานวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาลักษณะทางสังคมและเศรษฐกิจ พฤติกรรมการใช้จ่ายและการออม ความสัมพันธ์ระหว่างปัจจัยด้านสังคมและเศรษฐกิจกับพฤติกรรมการใช้จ่ายและการออม ตลอดจนปัญหาและอุปสรรคของเกษตรกรชาวสวนยางที่ไม่มีเงินออม การศึกษาใช้แบบสอบถามเชิงโครงสร้างสัมภาษณ์กลุ่มตัวอย่างที่ได้จากการสุ่มอย่างง่าย (sample random sampling) จำนวน 150 ราย ครอบคลุมพื้นที่ 4 ตำบล ในพื้นที่กิ่งอำเภอ ศรีนครินทร์ จังหวัดพัทลุง โดยใช้สถิติไคสแควร์วิเคราะห์ความสัมพันธ์ระหว่างปัจจัยด้านสังคมและเศรษฐกิจกับพฤติกรรมการใช้จ่ายและการออมของเกษตรกรชาวสวนยาง ผลการศึกษาพบว่า กลุ่มตัวอย่างส่วนใหญ่เป็นเพศหญิง สถานภาพสมรส นับถือศาสนาพุทธ สำเร็จการศึกษาระดับประถมศึกษา จำนวนสมาชิกในครัวเรือนเฉลี่ย 4.18 คน มีบุตรกำลังศึกษาเฉลี่ยครอบครัวละ 1.78 คน พื้นที่ถือครองเฉลี่ย 14.54 ไร่ พื้นที่กรีดยาง 12.26 ไร่ รายได้เฉลี่ย 18,762.67 บาทต่อเดือน รายจ่ายเฉลี่ย 17,214.13 บาทต่อเดือน ประกอบด้วยรายจ่ายเพื่อการชำระหนี้ 4,370.22 บาท รายจ่ายเพื่อการอุปโภคและบริโภค 4,094.33 บาท รายจ่ายเพื่อการศึกษาบุตร 3,533.91 บาท รายจ่ายสินค้าฟุ่มเฟือย 2,041.25 บาท รายจ่ายเพื่อการผลิต 1853.33 บาท รายจ่ายเพื่อกิจกรรมทางสังคม 963.73 บาทและรายจ่ายเพื่อการรักษาพยาบาล 357.87 บาท กลุ่มตัวอย่างมีเงินออมเฉลี่ย 51,449.29 บาทต่อครัวเรือน โดยให้ความสำคัญกับการออมเงินในรูปแบบกลุ่มออมทรัพย์มากที่สุด คิดเป็นร้อยละ 62.0 มีวัตถุประสงค์การออมเพื่อเป็นทุนในการประกอบอาชีพและใช้จ่ายยามเจ็บป่วยหรือชรา ปัจจัยที่มีผลต่อการใช้จ่าย คือ รายได้เฉลี่ย การมีหนี้สิน รูปแบบการจำหน่ายผลผลิต อายุ และการรับทราบข่าวสารทั่วไปจากวิทยุและโทรทัศน์ อย่างมีนัยสำคัญที่ระดับความเชื่อมั่นร้อยละ 95 และปัจจัยที่มีผลต่อการออม คือ รายได้เฉลี่ย การมีหนี้สิน อายุ และจำนวนบุตรที่กำลังศึกษา อย่างมีนัยสำคัญที่ระดับความเชื่อมั่นร้อยละ 95 ปัญหาและอุปสรรคของเกษตรกรที่ไม่มีเงินออม คือ การมีรายได้น้อย และมีหนี้สินที่ต้องชำระในแต่ละเดือนมาก

วิทยา เจียรพันธุ์ และคณะ (2551) ได้ศึกษาโครงการวิจัยหนี้สินภาคครัวเรือนเกษตรกรในชนบทไทย ผลการวิจัยพบว่า เกษตรกรมีเงินออมเฉลี่ย 14,432 บาท มีหนี้สินเฉลี่ย 167,597 บาท มีรายได้การเกษตรเฉลี่ย 140,076 บาท รายได้นอกภาคการเกษตรเฉลี่ย 60,288 บาท ผลการวิจัยในภาพรวมเกี่ยวกับภาวะหนี้สินของเกษตรกร ปัจจัยที่ทำให้เกษตรกรมีหนี้สินเพิ่มขึ้นในส่วนของปัจจัยส่วนบุคคลประกอบด้วยตัวแปรด้านเพศ คือเพศหญิง มีอายุมากกว่า มีการศึกษามากกว่า มีสมาชิกอยู่ในวัยแรงงานมากกว่า มีจำนวนสมาชิกที่ประกอบอาชีพน้อยกว่า โดยที่ตัวแปรด้านเพศและจำนวนสมาชิกที่ประกอบอาชีพเป็นตัวแปรที่ไม่มีนัยสำคัญทางสถิติ ในขณะที่อายุ การศึกษา และจำนวนสมาชิกในวัยแรงงาน จะมีความสำคัญทางสถิติสูงกว่า กลุ่มปัจจัยส่วนบุคคลที่ทำให้เกษตรกรมีหนี้สินลดลง ประกอบด้วย ความเป็นเพศชาย มีอายุน้อยกว่า มีการศึกษาน้อยกว่า มีจำนวนสมาชิกในวัยแรงงานน้อยกว่า และมีจำนวนสมาชิกที่ประกอบอาชีพมากกว่า

คุณลักษณะด้านอื่นที่เป็นสาเหตุของการเป็นหนี้สินเพิ่มมากขึ้นของเกษตรกรก็คือ การชอบความทันสมัยของเกษตรกร หรืออีกนัยหนึ่งคือต้องการเลียนแบบแผนการบริโภคของคนชั้นกลางในชนบทหรือในเมือง การยอมรับเทคโนโลยีของเกษตรกรโดยเฉพาะอย่างยิ่งเทคโนโลยีที่ช่วยลดต้นทุนการผลิต ส่วนปัจจัยทางด้านเศรษฐกิจที่ทำให้มีหนี้สินมากและมีนัยสำคัญทางเศรษฐกิจคือ ทำการเกษตรผสมผสาน มีแหล่งน้ำทำการเกษตร มีมูลค่าทรัพย์สินมาก มีรายได้จากการเกษตรมาก มีรายได้นอกการเกษตรมากมีแนวโน้มที่จะมีหนี้มาก แต่ในกรณีเป็นหนี้สินที่มีปัญหาไม่มากนัก เพราะผู้เป็นหนี้ยังมีศักยภาพที่สามารถชำระหนี้ได้

จากงานศึกษาของ สุดใจ จงวรกิจวัฒนา (2554) ที่ชี้ให้เห็นพฤติกรรมการบริโภคของครัวเรือนว่าเกษตรกรมีการบริโภคเป็นไปตามทฤษฎีการบริโภคคือผู้บริโภคมีเสรีภาพในการเลือกบริโภคสินค้าและบริการเพื่อสร้างความพึงพอใจสูงสุดภายใต้ข้อจำกัดของรายได้แต่การบริโภคยังเป็นไปเพื่อสร้างความพึงพอใจอย่างเดียวทำโดยไม่มีการจัดการการใช้จ่ายอย่างมีเหตุผลตามรายได้ที่หมายถึงความพอประมาณและการมีภูมิคุ้มกันที่ดีเตรียมพร้อมสำหรับอนาคตดังจะเห็นได้จากการบริโภคในหมวดการเดินทางและการสื่อสารที่มีแนวโน้มในการใช้จ่ายสูงในลำดับต้นๆ ของทุกๆ กลุ่มรายได้เพื่อสร้างความสะดวกสบายในปัจจุบันในขณะที่แนวโน้มในการใช้จ่ายด้านการศึกษาและการรักษาพยาบาลซึ่งเป็นสิ่งที่จะทำให้ชีวิตมีการพัฒนาในด้านสุขอนามัยและความรู้ซึ่งจะเสริมสร้างยกระดับชีวิตให้ดีขึ้นในอนาคตกลับอยู่ในลำดับท้ายๆอย่างไรก็ดีแนวโน้มการบริโภคที่ขาดการจัดการอย่างมีเหตุผลอาจมีข้ออธิบายได้เนื่องจากรายได้ที่มีระดับต่ำทำให้ไม่สามารถจัดการกับรายได้ที่มีอยู่น้อยได้ทุกบาททุกสตางค์ต้องถูกใช้ออกไปเพื่อการดำรงชีพ

การดำรงชีวิตตามแนวทางเศรษฐกิจพอเพียง ได้เริ่มเป็นที่สนใจแก่ประชาชนทั่วไปและเป็นทางเลือก ทางรอดในการดำรงชีวิต ในทุกภาคส่วนทั้งสาขาอุตสาหกรรม และเกษตรกรรม ในส่วนของภาคการเกษตรนั้นได้เน้นวิถีการผลิตตามหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง อย่างที่พิพัฒน์ ยอดพฤติการณ์ (2550) ได้กล่าวว่า วิถีการผลิตตามหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงเริ่มจากการพิจารณาปัจจัยการผลิตได้แก่ ที่ดิน แรงงาน วัตถุดิบ ทุน ควรตั้งอยู่บนพื้นฐานของการพึ่งตนเอง คือที่ดินควรเป็นกรรมสิทธิ์ของตนเอง ไม่ควรใช้ทุนไปซื้อหาหรือเช่ามาโดยเกินกำลัง วัตถุดิบซึ่งเป็นทรัพยากรการผลิตของกลุ่มควรจะต้องหาได้ภายในท้องถิ่นไม่ควรนำมาจากแหล่งอื่นเพราะจะไปเพิ่มต้นทุนในการขนส่ง ส่วนทุนที่ใช้ในการผลิตควรเน้นที่การพอมีพอกินการกู้หนี้ยืมสินมาใช้เป็นทุนในการผลิตหรือไปซื้อปัจจัยการผลิตอื่นๆ จึงเป็นสิ่งที่ต้องหลีกเลี่ยง ในส่วนของแรงงานเป็นอีกหนึ่งปัจจัยการผลิตตามหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงนอกจากจะเน้นการแบ่งปันร่วมมือช่วยเหลือซึ่งกันและกันแล้วยังให้ความสำคัญกับความรู้จึงจะก่อให้เกิดกิจกรรมการผลิตที่ไม่เบียดเบียนตนเอง ผู้อื่นและทรัพยากรธรรมชาติซึ่งเป็นจุดแข็ง” “การปรับตัว” หรือ “การสร้างกันชนป้องกันการครอบงำของทุนนิยม” หรือ “การสร้างภูมิคุ้มกันให้กับครัวเรือน”ซึ่งปรากฏเป็นวิธีการอันหลากหลายเช่นการรับจ้างนอกภาคเกษตรการไปทำงานต่างถิ่นหรือหากจังหวะและโอกาสดีคือ การที่โรงงานย้ายฐานการผลิตจากกรุงเทพมหานครหรือเขตปริมณฑลไปอยู่ตามต่างจังหวัดทำให้เกษตรกรได้รับจ้าง ในขณะที่ยังสามารถปลูกข้าวกินเอง

อีกทั้งงานวิจัยของ สำราญ สรุโณ (2545 : บทคัดย่อ) ได้ศึกษากระบวนการปรับปรุงการผลิตเพื่อการดำรงชีพอย่างยั่งยืนของเกษตรกรที่ทำนาเป็นอาชีพหลัก พื้นที่บ้านนาพรวน ตำบลท่าหิน อำเภอสทิงพระ จังหวัดสงขลา พบว่าปัจจัยที่มีผลต่อความสำเร็จในการปรับปรุงการผลิตที่นำไปสู่การดำรงชีพอย่างยั่งยืนของเกษตรกรที่ทำนาเป็นอาชีพหลักเกษตรกรใช้ยุทธวิธีดำรงชีพด้วยการผลิตขนาดเล็กที่หลากหลายมีกิจกรรมการผลิตเฉลี่ย 5-6 กิจกรรม สาเหตุหลักของการปรับปรุงการผลิตเพื่อเพิ่มรายได้ รองลงมาเพื่อเพิ่มผลผลิตอาหาร ผลลัพธ์จากการปรับปรุงการผลิต ส่วนใหญ่ทำรายได้และจำนวนผลผลิตอาหารเพิ่มขึ้น ความเป็นอยู่ดีขึ้น ความมั่นคงและรายได้เพิ่มขึ้น ความสามารถในการใช้หนี้มากขึ้น ขาดเงินใช้จ่ายลดลง แต่ความเสียหายจากศัตรูพืช ราคาผลผลิตตกต่ำไม่ลดลง สภาพดิน จำนวนสัตว์พืชและป่าไม้ลดลง ปัจจัยต้นทุนที่มีผลต่อความสำเร็จของการปรับปรุงการผลิตนำไปสู่การดำรงชีพอย่างยั่งยืนของเกษตรกรบ้านพรวนคือ ความเหมาะสมของดินทำการเกษตร จำนวนพื้นที่ร่องสวนผลไม้ การเปิดรับข่าวสารการเกษตร ศักยภาพความเป็นผู้นำ จำนวนการผลิตโค และพื้นที่ปลูกพืชฤดูแล้งในนาข้าว

นอกจากนี้การศึกษาวิจัยเพื่อแก้ปัญหาความยากจน โดยนำเอาพระราชดำริเศรษฐกิจพอเพียง มาใช้ในการแก้ปัญหาความยากจน โดยพัฒนาทั้งด้านคน เศรษฐกิจ สังคม สิ่งแวดล้อม ทั้งนี้เพื่อให้เกษตรกรสามารถดำรงชีวิต และประกอบสัมมาอาชีพ ได้สอดคล้องตามแนวพระราชดำริเป็นแนวทางการพัฒนาและแก้ปัญหาได้อย่างยั่งยืน ดังที่สุเมธ ตันติเวชกุล (2556 : ออนไลน์) กล่าวว่า “การดำเนินชีวิตตามแนวพระราชดำริทฤษฎีใหม่ เป็นการดำเนินชีวิตที่ต้องพึ่งตนเองให้มากที่สุด ใช้ทรัพยากรที่มีอยู่ให้เกิดผลคุ้มค่าที่สุด ไม่ผลิตและบริโภคเกินกำลัง และมีส่วนช่วยเหลือซึ่งกันและกัน” การแก้ปัญหาควรเริ่มต้นจากการพัฒนาปัจเจกบุคคล โดยเน้นเพิ่มศักยภาพและโอกาสของเกษตรกรให้สามารถพึ่งพาตนเองได้ จากระดับครัวเรือนไปสู่ระดับชุมชนให้ได้ก่อนเพื่อเป็นรากฐานที่มั่นคง

การปรับตัวที่สำคัญเพื่อให้ทนต่อแรงกดดันจากปัจจัยต่างๆ ที่ผูกมัดอยู่กับโลกาภิวัตน์นั้นก็มีส่วนสำคัญที่ประยุกต์มาจากหลักการเศรษฐกิจพอเพียงเพื่อเพิ่มรายได้และลดรายจ่าย ประกอบด้วย (1) การสร้างความหลากหลายในการผลิต ผลผลิตทางการเกษตร ซึ่งเกษตรกรจะเปลี่ยนจากการปลูกพืชหรือเลี้ยงสัตว์ที่เป็นเชิงเดี่ยว กลับเข้าสู่การปลูกพืชหรือเลี้ยงสัตว์ในแบบที่มีความหลากหลายเพิ่มมากขึ้นจากตัวอย่างงานวิจัยของสำนักวิจัยเศรษฐกิจการเกษตร (2556 : บทคัดย่อ) ได้ศึกษาโครงสร้างอาชีพและการปรับตัวของครัวเรือนเกษตรกรในพื้นที่น้ำท่วมซ้ำซากภาคเหนือตอนล่างได้สนับสนุนแนวทางการสร้างความหลากหลายในการผลิตไว้ว่าครัวเรือนที่ปลูกข้าวเพียงอย่างเดียวสภาพเศรษฐกิจของครัวเรือนมีรายได้ทางการเกษตรไม่เพียงพอต่อการใช้จ่ายในครัวเรือนถึงร้อยละ 70 ถึงแม้จะมีรายได้ส่วนหนึ่งชดเชยความเสียหายจากภาครัฐแล้วก็ตาม สาเหตุเนื่องจากครัวเรือนส่วนใหญ่ปลูกข้าวเพียงอย่างเดียวไม่มีกิจกรรมอื่น เมื่อผลผลิตได้รับความเสียหายจากโรคและแมลงศัตรูพืช ภัยแล้ง และน้ำท่วมส่วนครัวเรือนที่ปลูกข้าวร่วมกับการปลูกพืชอื่น เช่น พืชไร่ พืชผักไม้ดอกไม้ประดับไม้ผล และเลี้ยงสัตว์เพื่อเป็นรายได้เสริมก็จะได้รับผลกระทบน้อยกว่า (2) การเปลี่ยนชนิดของพืชหรือพันธุ์สัตว์ เพื่อให้

สอดรับกับสภาพพื้นที่ สภาวะการตลาด และการพัฒนาของเทคโนโลยี เพื่อให้เกษตรกรสามารถที่จะผลิตผลผลิตที่มีคุณภาพออกสู่ตลาด เพื่อเป็นการลดต้นทุนและเวลาในการผลิตของเกษตรกรอีกทางหนึ่ง (3) การลดความเสี่ยงทางการตลาด ด้วยการศึกษาความต้องการทางการตลาดต่อผลผลิตทางการเกษตร การเน้นคุณภาพของสินค้ามากกว่าปริมาณในการผลิตในแต่ละรอบการผลิต (4) การเปลี่ยนช่วงเวลาในการประกอบกิจกรรมทางการเกษตร การปรับเปลี่ยนการไถพรวนดินมาเป็นแบบการอนุรักษ์ความชื้นและความอุดมสมบูรณ์ของดิน การผลิตที่มีความหลากหลาย

อีกทั้งงานวิจัยของ ไชยรัตน์ ปราณีและคณะ (2550) ที่ได้ศึกษาเรื่อง “เศรษฐกิจพอเพียงเพื่อแก้ปัญหาความยากจน” การผลักดันครัวเรือนที่ยากจนมีรายได้ตกเกณฑ์ ความจำเป็นพื้นฐาน (จปฐ.) ให้ลดลงพบว่ามีวิธีการให้เกษตรกรดำเนินการด้วยวิธีการดังต่อไปนี้

1. สร้างจิตสำนึกแก่ครัวเรือนที่ยากจนเพื่อลดรายจ่ายที่ไม่จำเป็นตัดวงจรหนี้ ดำเนินชีวิตตามแนวทางเศรษฐกิจพอเพียง
2. ปลูกข้าวอย่างพอเพียงต่อการบริโภคของครัวเรือน
3. ปลูกผักสวนครัวรั้วกินได้ หรือเลี้ยงสัตว์ไว้บริโภค
4. ทำการเกษตรโดยใช้ปุ๋ยอินทรีย์/ปุ๋ยชีวภาพที่ผลิตเอง
5. แปรรูปถนอมอาหารเก็บไว้บริโภค
6. ปลูกพืชสมุนไพรไว้ใช้เมื่อจำเป็น
7. มีรายได้จากการประกอบอาชีพสุจริตอื่นๆ
8. มีเงินออมไว้กับกลุ่มการเงินหรือธนาคาร
9. ทำการเกษตรแบบผสมผสานหรือไร่นาสวนผสม
10. แลกเปลี่ยนเรียนรู้ด้านการผลิตกับบุคคลอื่นในชุมชน

พระมหาโสภณมูลหา (2554) ได้ศึกษายุทธศาสตร์การดำรงชีพของครัวเรือนเกษตรกรในชุมชนบริเวณเขื่อนอุบลรัตน์พบว่าพัฒนาการดำรงชีวิตของชุมชนและครัวเรือนเกษตรกรมีการปรับตัวต่อการเปลี่ยนแปลงอย่างมากมายให้สามารถดำรงชีพได้ภายใต้กระแสการเปลี่ยนแปลงโดยมีการปรับตัวปรับเทคนิควิธีในการสร้างยุทธศาสตร์การดำรงชีพในรูปแบบต่างๆอยู่ตลอดเวลาเงื่อนไขที่มีอิทธิพลต่อการดำรงชีพของชุมชนและครัวเรือนเกษตรในชุมชนบริเวณเขื่อนอุบลรัตน์นั้นมี 8 ประการคือนโยบายรัฐกระแสทุนนิยมฤดูกาลหรือภัยธรรมชาติโรคภัยไข้เจ็บการเปลี่ยนแปลงการอพยพการถือครองที่ดินและความผันผวนของราคาผลผลิตเป็นเงื่อนไขสำคัญที่มีอิทธิพลต่อการดำรงชีพที่เข้ามาเกี่ยวข้องโดยที่ชาวบ้านพัฒนาการดำรงชีวิตของชุมชนและครัวเรือนเกษตรกรตลอดถึงเงื่อนไขที่มีอิทธิพลต่อการดำรงชีวิตและยุทธศาสตร์

การดำรงชีวิตของครัวเรือนเกษตรกรในชุมชนบริเวณเขื่อนอุบลรัตน์เป็นวิธีการในการแสวงหาทางเลือกหรือวิธีการในการหาทางออกโดยใช้กลไกในการเข้าถึงทรัพย์สิน/ทุนอย่างชาญฉลาดเมื่อครัวเรือนเกษตรกรต้องประสบกับปัญหาต่างๆเพื่อให้ตนเองและครอบครัวดำรงอยู่ได้โดยอาศัยความรู้ความสามารถในการจัดการทรัพย์สินหรือทุนต่างๆที่มีอยู่ในชุมชนเช่นทุนธรรมชาติทุนทางมนุษย์และทุนทางสังคมนำมาใช้เป็นยุทธวิธีในการทำกิจกรรมและยุทธวิธีในการ

ปรับตัวเพื่อการอยู่รอดโดยการสร้างงานอาชีพกิจกรรมหรือสร้างรูปแบบวิธีการต่าง ๆอันหลากหลายโดยอาศัยทรัพย์สิน/ทุนที่มีอยู่นั้นมาสนับสนุนในการประกอบอาชีพซึ่งยุทธศาสตร์ที่ว่านี้จะอยู่ในรูปแบบการรวมกลุ่มการลงทุนการทดแทนการยอมสละการยอมทนการประท้วงการอพยพแรงงานการฝึกทักษะอาชีพและการประกอบอาชีพเสริมโดยลักษณะของการสร้างยุทธศาสตร์หรือวิธีการในการแสวงหาทางเลือกหรือวิธีการในการหาทางออกนี้จะนำไปสู่การกำหนดยุทธศาสตร์การดำรงชีพของครัวเรือนเกษตรกร หรือชุมชนให้มีประสิทธิภาพในการดำรงชีพได้ซึ่งยุทธศาสตร์การดำรงชีพของครัวเรือนเกษตรกรหรือชุมชนนี้จะก่อให้เกิดผลลัพธ์ในการดำรงชีพต่าง ๆตามมาคือการมีรายได้เพิ่มขึ้นการมีความเป็นอยู่ที่ดีขึ้นการลดความอ่อนแอลงการเพิ่มความมั่นคงด้านอาหารและการเกิดความยั่งยืนในการใช้ทรัพยากรธรรมชาติอันก่อให้เกิดความอยู่รอดและความยั่งยืนของชุมชน

นคร ยิ้มศิริวัฒนะ (2541) ได้ศึกษาการศึกษาการวิเคราะห์พฤติกรรมการบริโภคของครัวเรือนเกษตรกรภาคกลาง โดยมีจุดมุ่งหมายเพื่อศึกษาถึงการบริโภค รายได้ รายจ่ายและการออมตลอดจนปัจจัยที่มีความสัมพันธ์กับการบริโภคของครัวเรือนเกษตรกรในภาคกลางปีการเพาะปลูก 2534/35 จำนวนครัวเรือนตัวอย่าง 11,587 ครัวเรือนพบว่าส่วนใหญ่ครัวเรือนเกษตรกรในภาคกลางมีขนาดครัวเรือน 4 คนต่อครัวเรือน มีกำลังแรงงานเฉลี่ย 2 คนต่อครัวเรือน หัวหน้าครัวเรือนส่วนใหญ่เป็นเพศชาย มีระดับการศึกษาเพียงภาคการศึกษาบังคับ อายุระหว่าง 40-49 ปี ครัวเรือนเกษตรกรมีรายได้เงินสดทางการเกษตรเฉลี่ย 71,464.36 บาทต่อครัวเรือน มีรายจ่ายเงินสดทางการเกษตร 59,915 บาทต่อครัวเรือน มีรายได้สุทธิทางการเกษตร 10,712.43 บาทต่อครัวเรือนมีรายได้เงินสดในการบริโภค 55,508.47 บาทต่อครัวเรือน และการลงทุนนอกการเกษตร 15,025.67 บาทต่อครัวเรือน มีการออมเบื้องต้นของครัวเรือน -11,034.33 บาทต่อครัวเรือนและพบว่าปัจจัยที่กำหนดการบริโภคได้แก่ รายได้เงินสด รายได้เงินสดจากทรัพย์สิน อายุหัวหน้าครัวเรือน จำนวนสมาชิกในครัวเรือน หนี้สินต้นปี และหนี้สินระหว่างปีมีความสัมพันธ์ทางเดียวกันสำหรับการบริโภคกับการออมมีความสัมพันธ์กันแต่ในทิศทางตรงข้ามกัน

งานวิจัยที่พบในอดีตที่กล่าวมาข้างต้น ส่วนใหญ่เป็นงานวิจัยที่ศึกษาการปรับตัวในการดำรงชีพในระบบการผลิตแสดงให้เห็นต้นทุน การเกิดหนี้สิน การออมของครัวเรือน ของเกษตรกรและการปรับตัวเพื่อให้อยู่ได้ในสภาพเศรษฐกิจและสังคมปัจจุบัน แต่งานวิจัยส่วนใหญ่ขาดการศึกษาพฤติกรรมที่เกี่ยวเนื่องไปสู่ต้นทุนการผลิต การเกิดหนี้สิน และการออม จึงแตกต่างจากงานวิจัยเรื่องนี้ ที่เน้นให้เห็นแบบแผนรายได้และการใช้จ่ายทั้งในระบบการผลิตและการดำรงชีพของเกษตรกรที่เชื่อมโยงมาจากพฤติกรรมของเกษตรกรผู้ปลูกข้าวเป็นสำคัญ เพราะหากเกษตรกรสามารถปรับพฤติกรรมของตนเองไปสู่แนวทางที่ลดความเสี่ยงในลักษณะพึ่งพาตนเองได้ จะช่วยให้เกษตรกรอยู่รอดได้และลดภาระของรัฐบาลลงได้บ้าง

2.5 งานบุญประเพณีและศิลปวัฒนธรรมท้องถิ่น

ประชากรส่วนใหญ่มีวิถีความเป็นอยู่เรียบง่าย เป็นพุทธศาสนิกชน นับถือศาสนาพุทธมากที่สุด อีกทั้งวิถีชีวิตดำเนินตามจารีตประเพณี ดังนั้นงานบุญประเพณีต่างๆ ประชากรจะให้ความสำคัญ ในลักษณะของการติดต่อสัมพันธ์กันอย่างใกล้ชิดเหมือนเครือญาติ เช่น การกินดอง หรือ งานพิธีมงคลสมรสการทำบุญบั้งไฟ ในเดือน 6ซึ่งมีขบวนฟ้อนรำ หรือเซิ้ง ซึ่งมีลีลาที่งดงามอ่อนช้อยตามประเพณีของหมู่บ้านแต่ละหมู่บ้าน การทำบุญข้าวประดับดิน ในวันแรม 13 - 14 ค่ำเดือนเก้า โดยการห่ออาหารของคาวหวานเพื่อไปถวายทานบ้างนำไปห้อยตามต้นไม้บ้างส่วนการทำบุญข้าวสากนิยมทำกันในวันขึ้นสิบค่ำเดือนสิบเรียกอีกอย่างหนึ่งว่างานบุญเดือนสิบ การทำบุญออกพรรษาโดยการถวายปราสาทผึ้งข้างในมี ขนม นมเนย ข้าวต้ม กล้วย อ้อย เสื่อ หมอนฝ้ายและอื่น ๆ ไปทอดเพื่อถวายพระ สำหรับการไหลเรือไฟเป็นประเพณีที่นิยมทำกันในวันออกพรรษา คือการปล่อยเรือไฟ ชาวอุบลราชธานี เรียกว่า “ไหลเฮือไฟ” นอกจากนี้ยังมีประเพณีแห่เทียนพรรษาเป็นประเพณีทางพุทธศาสนา ของชาวจังหวัดอุบลราชธานี โดยกำหนดให้จัดขึ้นในวันขึ้น 15 ค่ำ เดือน 8 และแรม 1 ค่ำเดือน 8 ของทุกปี มีการประกวดต้นเทียน (สำนักงานวัฒนธรรมจังหวัดอุบลราชธานี 2557)

ประเพณีวัฒนธรรมที่กล่าวถึงนี้ เป็นส่วนหนึ่งของวิถีชีวิตของประชาชนซึ่งรวมถึงเกษตรกรผู้ปลูกข้าว จังหวัดอุบลราชธานีมีลักษณะความสัมพันธ์เป็นแบบส่วนตัวมากกว่าเป็นทางการ โดยอาศัยความสนิทสนมที่มีระหว่างกัน มีการช่วยเหลือพึ่งพาอาศัยกัน โดยประเพณีต่างๆ ในปัจจุบันได้สะท้อนออกมาในลักษณะของต้นทุนทางสังคม ทำให้มีค่าใช้จ่ายในการดำเนินงานซึ่งถือเป็นค่าใช้จ่ายทั้งทางตรงและทางอ้อมของเกษตรกรอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้เช่น การทำบุญต่างๆ จะมีการบริจาคเป็นเงิน หรือสิ่งของเพื่อร่วมทำบุญ สิ่งของเหล่านั้นเกษตรกรต้องใช้เงินในการซื้อหามา อีกทั้งการบริจาคในลักษณะนี้จะไม่ได้ข้าวของหรือเงินทองกลับมาแต่อย่างใด

ภาพที่ 2.8 งานบุญประเพณีที่สำคัญของจังหวัดอุบลราชธานีที่สอดคล้องกับวิถีชีวิต
ที่มา: ออนไลน์

2.6 แนวคิดการพัฒนาเพื่อพึ่งตนเองของเกษตรกรอันเนื่องมาจากพระราชดำริ

แนวพระราชดำริเกี่ยวกับการส่งเสริมชุมชนหรือการพัฒนาชนบทที่สำคัญๆ คือ การที่พระองค์ทรงมุ่งช่วยเหลือพัฒนาให้เกิดการพึ่งตนเองได้ของคนในชนบทเป็นหลัก กิจกรรมและโครงการตามแนวพระราชดำริที่ดำเนินการอยู่หลายพื้นที่ทั่วประเทศในปัจจุบันนั้นล้วนแล้วแต่มีเป้าหมายสุดท้ายอยู่ที่การพึ่งตนเองได้ของราษฎรทรงยึดหลักสภาพของท้องถิ่นเป็นแนวทางในการดำเนินงานตามโครงการอันเนื่องมาจากพระราชดำริ ทั้งด้านสภาพแวดล้อม ทางภูมิศาสตร์ วัฒนธรรม และขนบธรรมเนียมประเพณี ของแต่ละท้องถิ่นในแต่ละภูมิภาคของประเทศ เพราะทรงตระหนักดีว่าการเปลี่ยนแปลงใดที่ดำเนินการโดยฉับพลันอาจก่อให้เกิดผลกระทบต่อค่านิยม ความคุ้นเคย และการดำรงชีพในวิถีชีวิตประชาชนเหล่านั้นเป็นอย่างมาก (สุเมธ ตันติเวชกุล 2556 : ออนไลน์)

การสร้างความแข็งแรงให้ชุมชน ด้วยการสร้างโครงสร้างพื้นฐานหลักที่จำเป็นต่อการผลิต อันจะเป็นรากฐานนำไปสู่การพึ่งตนเองได้ในระยะยาว โครงสร้างพื้นฐานที่สำคัญ คือ แหล่งน้ำ เพราะเป็นปัจจัยสำคัญที่จะทำให้เกษตรกรส่วนใหญ่ที่ต้องพึ่งพาอาศัยน้ำฝนจักได้มีโอกาสที่จะมีผลิตผลได้ตลอดปี ซึ่งเป็นเงื่อนไขปัจจัยสำคัญยิ่งที่จะทำให้ชุมชนพึ่งตนเองได้ในเรื่องอาหารได้ระดับหนึ่ง และเมื่อชุมชนแข็งแรงพร้อมดีแล้ว ก็อาจจะมีการสร้างโครงสร้างพื้นฐานอื่นๆ ที่จำเป็นต่อการยกระดับรายได้ของชุมชน เช่น เส้นทางคมนาคม การมีสาธารณูปโภคพื้นฐานที่จำเป็น ซึ่งการพัฒนาในลักษณะที่เป็นการมุ่งเตรียมชุมชนให้พร้อมต่อการติดต่อสัมพันธ์กับโลกภายนอกอย่างเป็นขั้นตอนนี้ทรงเรียกว่า การระเบิดจากข้างในส่งเสริมหรือสร้างเสริมสิ่งที่ชาวชนบทขาดแคลน และเป็นความต้องการอย่างสำคัญ คือ ความรู้ ด้านต่างๆ (มูลนิธิชัยพัฒนา 2556 : ออนไลน์)

พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงตระหนักว่า ชาวชนบทควรจะมีความรู้ในเรื่องของการทำมาหากิน การเลี้ยงชีพ การทำการเกษตรโดยใช้เทคโนโลยีที่เหมาะสมโดยทรงเน้นถึงความจำเป็นที่จะต้องมีต้องคำนึงถึงสิ่งอื่นเป็นพื้นฐานและส่วนประกอบของงานที่ทำด้วย อย่างในประเทศไทยประชาชนที่ทำมาหาเลี้ยงชีพด้วยการกสิกรรมและการลงแรงทำงานเป็นพื้นฐาน การใช้เทคโนโลยีอย่างใหญ่โตเต็มรูปหรือเต็มขนาดในงานอาชีพหลักของประเทศย่อมจะมีปัญหา เช่น อาจทำให้ต้องลงทุนมากมายสิ้นเปลืองเกินกว่าเหตุ หรืออาจก่อให้เกิดการว่างงานอย่างรุนแรงขึ้น เป็นต้น ผลที่เกิดก็จะพลาดเป้าหมายไปห่างไกลและกลับกลายเป็นผลเสียดังนั้นการนำเทคโนโลยีขั้นสูงมาใช้ในขณะที่ไม่พร้อมหรือไม่มีความรู้ตามหลักวิชาการย่อมเกิดผลเสียมากกว่าผลดี

พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงเลือกใช้เทคนิควิธีการต่างๆ หลายประการเพื่อบรรลุถึงเป้าหมายการรวมกลุ่มประชาชนเพื่อแก้ไขปัญหาหลักของชุมชนชนบท ซึ่งเป็นรากฐานสำคัญประการหนึ่งของการพัฒนาพึ่งตนเอง โดยเฉพาะการรวมตัวกันเป็นรูปของสหกรณ์การส่งเสริมโดยกระตุ้นผู้นำชุมชนให้เป็นผู้นำในการพัฒนาก็เป็นอีกวิธีหนึ่งที่ทรงใช้ในบางพื้นที่ตามความเหมาะสม ทรงพิจารณาผู้นำโดยเน้นในด้านคุณธรรม ความโอบอ้อมอารี ความเป็นคนในท้องถิ่นและรักท้องถิ่น จากนั้นทรงอาศัยโครงสร้างสังคมไทย โดยเฉพาะระบบอุปถัมภ์กระตุ้นให้ผู้นำ

ชุมชนที่มักจะมีฐานะดี น่าเชื่อถือให้เป็นผู้นำในการสร้างสรรค์ความเจริญให้กับท้องถิ่น โดยชาวบ้านที่ยากจนให้ความสนับสนุนร่วมมือการส่งเสริมการพัฒนาเพื่อพึ่งตนเองนั้นจะต้องทำอย่างค่อยเป็นค่อยไป ไม่รีบร้อนที่จะให้เกิดผลในทางความเจริญอย่างรวดเร็ว สิ่งสำคัญที่ท่านทรงมีพระราชดำริอยู่เสมอ คือ ชุมชนจะต้องพึ่งตนเองได้ในเรื่องอาหารก่อนเป็นลำดับแรก จากนั้นจึงค่อยก้าวไปสู่การพัฒนาในเรื่องอื่นๆ การขยายการผลิตเพื่อการค้าใดๆ ก็ตาม ทรงมีข้อสังเกตเกี่ยวกับความพร้อมในด้านการตลาด โดยเฉพาะในด้านความรู้เบื้องต้นเกี่ยวกับการจัดทำบัญชีธุรกิจการเกษตรของชาวบ้านอย่างง่ายๆ อีกด้วย (มูลนิธิชัยพัฒนา 2556 : ออนไลน์)

การพัฒนาอาชีพเพื่อเพิ่มพูนรายได้ เป็นเรื่องเศรษฐกิจในครัวเรือนซึ่งเป็นเศรษฐกิจระดับจุลภาคของประชาชนฐานราก และส่งผลต่อเศรษฐกิจมหภาคประชาชนผู้มีส่วนได้เสียควรเป็นผู้กำหนดวิถีทางของตนเองในการผลิต เพื่อเลือกแนวทางการพัฒนาและยกระดับคุณภาพชีวิตของของประชาชนซึ่งเป็นพสกนิกรของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ตลอดระยะเวลา 50 ปี ที่ทรงครองสิริราชสมบัติ ท่านได้พัฒนาแนวคิดและทฤษฎีที่ทรงคิดค้นขึ้นเองในเรื่องของการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ตลอดจนด้านการพัฒนาสังคมและการส่งเสริมคุณภาพชีวิตของประชาชน โดยเสริมสร้างความมั่นคงทั้งในด้านเศรษฐกิจและสังคมแก่ประเทศชาติเป็นส่วนรวมเป็นหลัก ดังนั้นเกษตรกรในพื้นที่ทุกแห่งหากได้นำแนวทางของพระองค์ท่านมาปรับใช้ในวิถีการผลิตและวิถีการดำรงชีวิตย่อมสร้างสมดุลให้กับครัวเรือน หรือการสร้างสมดุลทางเศรษฐกิจที่ชั้นฐานรากย่อมจะพึ่งพาตนเองได้ในระดับพื้นฐานก่อนที่จะก้าวไปสู่ระดับที่สูงขึ้น

ปัจจัยที่ทำให้สมดุลทางเศรษฐกิจในระดับฐานรากเสียไปดังที่พิพัฒน์ ยอดพฤติการ (2556 : ออนไลน์) กล่าวไว้อย่างน่าสนใจว่าสมดุลทางเศรษฐกิจในระดับฐานรากเสียไปเกี่ยวข้องกับ สัดส่วนการบริโภคกับการผลิต หรือสัดส่วนค่าใช้จ่ายต่อรายได้ มีปริมาณที่ไม่พอดีกัน จนสะท้อนออกมาในรูปของหนี้สินการอัดฉีดเงินเข้าสู่กระเป๋าของคนในระดับฐานรากทั้งแบบตรงและแบบอ้อม ด้วยหลักการเพิ่มตัวคูณ (Multiplier) เพื่อให้เกิดกิจกรรมทางเศรษฐกิจด้วยการหมุนเวียนหลายๆ รอบ อาจมิได้แก้ปัญหาหนี้สินและสร้างให้เกิดสมดุลทางเศรษฐกิจขึ้นใหม่ ตราบใดที่เงินซึ่งได้รับมานั้น มิได้ถูกนำไปใช้ในการสร้างอาชีพ สร้างทักษะในการพึ่งตนเองให้ได้ แต่กลับนำไปจับจ่ายใช้สอยกับสิ่งไม่จำเป็น รวมถึงอบายมุขต่างๆ

ในทางทฤษฎี การแก้ปัญหาของกลุ่มประชาชนฐานราก ซึ่งส่วนใหญ่ยังยึดอาชีพเกษตรกรรม รัฐต้องเข้าไปส่งเสริมความเข้มแข็งและการพึ่งตนเองจากภายใน มิใช่คอยให้ความช่วยเหลือโดยอาศัยทรัพยากรจากภายนอกแต่สถานเดียว จนกระทั่งทำให้คนในชุมชนอ่อนแอจนพึ่งตนเองไม่ได้ แต่วิธีนี้จำเป็นต้องใช้ระยะเวลาและค่อยเป็นค่อยไป ซึ่งมักไม่สอดคล้องกับความใจร้อนหรือความต้องการผลงานแบบปัจจุบันทันด่วนของผู้ที่เกี่ยวข้องในระดับต่างๆทางปฏิบัติมาตรการในระยะสั้นแนวทางหนึ่ง คือ รัฐสามารถใช้กลไกสถาบันการเงินของรัฐ ในการแปลงหนี้สินของเกษตรกรให้เป็นการร่วมทุนกับเกษตรกร หรือแปลงหนี้สินของครัวเรือนที่กู้ไปเพื่อการประกอบอาชีพให้เป็นการลงทุนของรัฐ เพื่อระงับการเดินของดอกเบี้ยกู้ยืม แล้วพัฒนาโครงการลงทุนในท้องถิ่น ทำให้แต่ละครัวเรือนมีรายได้เพียงพอต่อการดำรงชีพ และมีรายได้ส่วนเกินที่

สามารถนำมาคืนให้รัฐในรูปของเงินปันผลแทนการใช้คืนในรูปดอกเบี้ยแบบเดิม โดยใช้เงื่อนไขของการมีส่วนร่วมในโครงการให้สัมพันธ์กับเงินร่วมลงทุน ซึ่งก็คือ ยอดมูลหนี้ของแต่ละเกษตรกรหรือแต่ละครัวเรือนเป็นสำคัญ

2.7 ปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง

"เศรษฐกิจพอเพียงเป็นปรัชญาชี้ถึงแนวทางการดำรงอยู่และปฏิบัติตนของประชาชนในทุกระดับตั้งแต่ครอบครัวระดับชุมชนจนถึงระดับรัฐทั้งในการพัฒนาและบริหารประเทศ ให้ดำเนินไปในทางสายกลางโดยเฉพาะการพัฒนาเศรษฐกิจเพื่อให้ก้าวทันต่อยุคโลกาภิวัตน์ความพอเพียงหมายถึงความพอประมาณความมี เหตุผลรวมถึงความจำเป็นที่จะต้องมีระบบภูมิคุ้มกันในตัวที่ดีพอสมควรต่อการมีผลกระทบใดๆอันเกิดจากการเปลี่ยนแปลงทั้งภายนอกและภายในทั้งนี้จะต้องอาศัยความรอบรู้ความรอบคอบและระมัดระวังอย่างยิ่งในการนำวิชาการต่างๆมาใช้ในการวางแผนการดำเนินการทุกขั้นตอนและขณะเดียวกันจะต้องเสริมสร้างพื้นฐานจิตใจของคนในชาติโดยเฉพาะเจ้าหน้าที่ของรัฐนักทฤษฎีและนักธุรกิจในทุกระดับให้มีจิตสำนึกในคุณธรรมความซื่อสัตย์สุจริตและให้มีความรอบรู้ที่เหมาะสมดำเนินชีวิตอยู่ด้วย ความอดทนความเพียรมีสติปัญญาและความรอบคอบ เพื่อให้สมดุลพร้อมต่อการรองรับการเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็วกว้างขวางทั้งทางด้านวัตถุสังคมสิ่งแวดล้อมและวัฒนธรรมจากโลกภายนอกได้เป็นอย่างดี" (ประมวลและกลั่นกรองโดยคณะผู้ทรงคุณวุฒิสาขาต่างๆ จากพระราชดำรัสพระบาทสมเด็จ พระเจ้าอยู่หัวซึ่งพระราชทานในโอกาสต่างๆ ปี พ.ศ. 2546)

ความพอประมาณที่เป็นคุณลักษณะที่หนึ่งในองค์ประกอบของความพอเพียงคือความเหมาะสมในการดำเนินกิจกรรมต่างๆ ที่ไม่เกินกำลังและความสามารถของตนเอง เป็นไปตามอัตภาพ ฐานะทางเศรษฐกิจ ความเป็นอยู่ที่สอดคล้องกับปัจจัยหรือสภาพแวดล้อมตน การดำเนินงานในความพอประมาณนี้จะเป็นไปโดยที่ไม่สร้างความเดือดร้อนให้กับตนเองและผู้อื่น ในส่วนความมีเหตุผลที่เป็นคุณลักษณะที่สองของความพอเพียงคือการคิดให้รอบคอบในการดำเนินกิจกรรมใดๆ ก็ตาม หรือคิดถึงเหตุและผลปัจจัยต่างๆ ที่เป็นความพร้อมของตนเองทั้งนี้ก็เป็นไปในลักษณะเดียวกันกับความพอประมาณคือการไม่เบียดเบียนตนเอง ผู้อื่นรวมทั้งสิ่งแวดล้อม และคุณลักษณะที่สามคือความจำเป็นที่ต้องมีระบบภูมิคุ้มกันที่ดี คือการเตรียมตัวและจิตใจให้พร้อมรับต่อสิ่งที่กำลังเกิดขึ้นหรือกำลังจะเกิดขึ้นในอนาคตอันเกิดจากการเปลี่ยนแปลงที่มากระทบกับตนเองไม่ว่าจะเป็นปัจจัยที่เกิดจากสภาพภายในและสภาพภายนอกด้านวัตถุ สังคม สิ่งแวดล้อมและวัฒนธรรม ที่เราเรียกว่าสภาพโลกาภิวัตน์

หากมองในแง่ของวิถีการผลิตตามปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง ต้องเริ่มจากการพิจารณาปัจจัยการผลิตทั้งหมดได้แก่ ที่ดิน แรงงาน วัตถุดิบ ทุน และข่าวสารต่างๆ ต้องอยู่ในข่ายที่สามารถพึ่งตนเองรวมทั้งจัดการทุกอย่างด้วยตนเองในเบื้องต้นให้ได้ก่อน โดยเฉพาะในส่วนของเกษตรกรที่ดินเป็นสิ่งจำเป็นในการผลิตและถือเป็นความมั่นคงในระบบการผลิตหากที่ดินนั้นเป็นเจ้าของกรรมสิทธิ์ แต่ถ้าเมื่อใดก็ตามไม่ได้เป็นเจ้าของกรรมสิทธิ์หากแต่เช่าเพื่อทำมาหากินความ

มั่นคงย่อมน้อยลงและส่งผลให้การพึ่งพาตนเองเป็นไปได้อย่างยากลำบาก สำหรับทุนที่ใช้ในการผลิตนั้นต้องไม่ลืมว่าเศรษฐกิจพอเพียงเน้นให้เกิดความพออยู่พอกิน ไม่เน้นให้กู้หนี้ยืมสินเพื่อมาใช้เป็นทุนในการผลิตโดยเฉพาะปัจจัยการผลิตที่เกินกำลังความสามารถจึงควรหลีกเลี่ยง แต่ถ้าหากการกู้ยืมนั้นเป็นไปในลักษณะบริหารจัดการได้และก่อให้เกิดการสร้างผลผลิตที่สามารถทำให้มีทุนงอกเงยนำกลับมาเป็นรายได้ในกิจกรรมครัวเรือนในทางเศรษฐกิจพอเพียงก็ถือว่าสามารถทำได้ สำหรับปัจจัยการผลิตที่สำคัญอีกอย่างหนึ่งคือแรงงานซึ่งถือเป็นปัจจัยการผลิตในครัวเรือนที่สำคัญแรงงานเป็นมนุษย์ที่มีความรู้สึกนึกคิดคุณสมบัติของแรงงานจึงต้องเป็นผู้มีความซื่อสัตย์สุจริตต่อตนเองและผู้อื่น ดังนั้นเมื่อแรงงานอยู่ร่วมกันเป็นสังคมต้องเน้นการแบ่งปัน ร่วมมือช่วยเหลือซึ่งกันและกัน เพื่อให้เกิดการเรียนรู้ร่วมกันในชุมชนและกลุ่มเกษตรกรจะเห็นว่าในสมัยก่อนนั้นมีการลงแขกทำกิจกรรมร่วมกันสิ่งเหล่านี้สะท้อนถึงความสามัคคีช่วยเหลือแบ่งปันกันในชุมชนได้เป็นอย่างดี แต่ทุกวันนี้กิจกรรมในการลงแขกอาจจะลดน้อยลงไปตามสภาพของโลกาภิวัตน์แต่ยังถือว่ามีให้เห็นอยู่บ้าง

ปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงเป็นปรัชญาที่มี 2 เงื่อนไขที่สำคัญคือความรู้และคุณธรรมซึ่งไม่มีปรัชญาใดในโลกที่มีเงื่อนไขสำคัญโดยเฉพาะคุณธรรมที่ประกอบด้วยความซื่อสัตย์สุจริต ความอดทน มีความเพียร รอบคอบระมัดระวัง หากทุกคนมีสิ่งเหล่านี้ประกอบย่อมทำกิจการงานทุกอย่างได้สำเร็จ เงื่อนไขความรู้นั้นคือความรู้จริงในการงานที่กำลังดำเนินการโดยใช้สติปัญญาไตร่ตรองก่อนการลงมือทำงานเพื่อให้งานสำเร็จก้าวหน้าดังนั้นคุณธรรมและความรู้จำเป็นต้องมีส่วนประกอบคู่กันในทางเศรษฐกิจพอเพียงจะขาดเงื่อนไขใดเงื่อนไขหนึ่งไม่ได้ เพื่อให้การดำเนินงานเกิดความสำเร็จ เพราะหากมีความรู้แต่ขาดคุณธรรมย่อมส่งผลเสียหายต่อส่วนรวมหรือผู้อื่นสุดท้ายก็กลายเป็นเบียดเบียนผู้อื่นหรือสังคมซึ่งไม่เป็นไปตามเศรษฐกิจพอเพียงนั่นเอง

ในการบริโภคเศรษฐกิจพอเพียงมีแนวทาง ควรเริ่มจากการพิจารณาสินค้าบริการที่ผลิตได้เองก่อน เพื่อลดต้นทุนในการซื้อและการขนส่ง หรือหากต้องการบริโภคสิ่งใดก็ให้ผลิตสิ่งนั้นก่อนในที่นี้เห็นได้ชัดจากพืชผักสวนครัวในทางการเกษตร ไม่ควรมุ่งผลิตเพื่อขายอย่างเดียวโดยไม่คำนึงถึงปัจจัยพื้นฐานครัวเรือนเช่น ครัวเรือนในภาคตะวันออกเฉียงเหนือจะนิยมบริโภคข้าวเหนียวมากกว่าข้าวเจ้า (ข้าวหอมมะลิ) เมื่อต้องการเงินและต้องการผลิตเพื่อขายให้ได้เงินหันไปผลิตข้าวหอมมะลิจนลืมไปว่าครัวเรือนตนเองนั้นบริโภคข้าวเหนียว เมื่อเป็นเช่นนี้แล้วถึงแม้จะขายข้าวหอมมะลิได้ แต่ต้องนำเงินจากข้าวหอมมะลิไปซื้อข้าวเหนียวมาไว้บริโภคที่ครัวเรือนอีก อย่างนี้ก็ย่อมไม่สมเหตุสมผลและเกิดความไม่คุ้มค่าเนื่องจาก ต้องเสียค่ารถ ค่าขนส่งในการไปซื้อข้าวเหนียวจากที่อื่นมาบริโภค นี่เป็นเพียงตัวอย่างที่หยิบยกมาหากแต่ในทางปฏิบัติหรือการผลิตใดๆ ก็ตามควรมุ่งในการผลิตที่ต้องใช้บริโภคในครัวเรือนให้เพียงพอก่อนเป็นอันดับแรก ที่เหลือค่อยขายและแบ่งปันคนอื่น

ในความเป็นจริงเศรษฐกิจพอเพียงมีความกว้างขวางและลึกซึ้งกว่าการพึ่งตนเอง เพียงแต่การพึ่งตนเองเป็นจุดเริ่มต้นของความมั่นคงในระดับแรกเท่านั้น ดังนั้นเศรษฐกิจพอเพียง ถูกจัดแบ่งออกเป็น 3 ระดับ (พิพัฒน์ ยอดพฤติการ 2550) เศรษฐกิจพอเพียงระดับที่หนึ่ง เป็น

เศรษฐกิจพอเพียงแบบพื้นฐาน ที่เน้นความพอเพียงในระดับบุคคลและครอบครัวคือสมาชิกในครอบครัวมีความเป็นอยู่ในลักษณะที่สามารถพึ่งตนเองได้ สามารถสนองความต้องการขั้นพื้นฐานในปัจจัยสี่ของตนเองและครอบครัวได้ดำเนินชีวิตด้วยการประหยัดและลดค่าใช้จ่ายที่ไม่จำเป็น จนสามารถดำรงชีวิตได้อย่างมีความสุข ส่วนในระดับที่สองเป็นเศรษฐกิจพอเพียงแบบก้าวหน้าที่เน้นความพอเพียงในระดับกลุ่ม องค์กร เมื่อบุคคลหรือครอบครัวมีความพอเพียงในระดับที่หนึ่งแล้ว ก็จะรวมตัวกันเป็นพลังในรูปกลุ่มหรือสหกรณ์เพื่อดำเนินงานในด้านต่างๆ สำหรับเศรษฐกิจพอเพียงระดับที่สามนั้น เป็นเศรษฐกิจพอเพียงแบบก้าวหน้าอีกขั้น ที่ต่อยอดมาจากเศรษฐกิจพอเพียงระดับที่สองจะร่วมมือกับหน่วยงานภายนอกเพื่อสร้างเครือข่าย มีการติดต่อร่วมมือกับธนาคารและบริษัทต่างๆ ในด้านการลงทุน การผลิต การตลาด การจำหน่ายและการบริหารจัดการเพื่อขยายกิจกรรมทางเศรษฐกิจ

เศรษฐกิจพอเพียงจึงเป็นทั้งวิธีการ (ทำดี) วิธีคิด (คิดดี) วิถีชีวิต (ความสุข) ที่จะนำพาชีวิตของมวลมนุษยชาติให้มีความสุขตามอัตภาพส่วนตนหรือมีสภาวะความทุกข์ที่ลดน้อยลงเพราะเน้นการมีภูมิคุ้มกันด้วยการพึ่งพาตนเอง โดยใช้ทุนทางสติปัญญา ความรู้ และคุณธรรมที่เป็นเงื่อนไขของเศรษฐกิจพอเพียง ที่มีอยู่ในตัวบุคคลให้เกิดประโยชน์ต่อตนเองและสังคมส่วนรวม หากทุกคนมีจุดเน้นไปที่ความพอประมาณซึ่งเป็นที่มาของความสุขอย่างแท้จริง เพราะความพอประมาณทำให้ไม่เกิดความโลภ เมื่อไม่เกิดความโลภมากก็ไม่เบียดเบียนคนอื่น ธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ดังนั้นในระบบนิเวศน์ที่ต่างก็ต้องพึ่งพาอาศัยกัน ขณะเดียวกันก็มีความเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ก่อเกิดเป็นทุนทางสังคมคือการช่วยเหลือเกื้อกูลกัน (สุภาวดี ขุนทองจันทร์ 2553) เศรษฐกิจพอเพียงจึงเขียนเป็นแผนภาพอย่างง่ายได้ตามภาพที่ 2.9

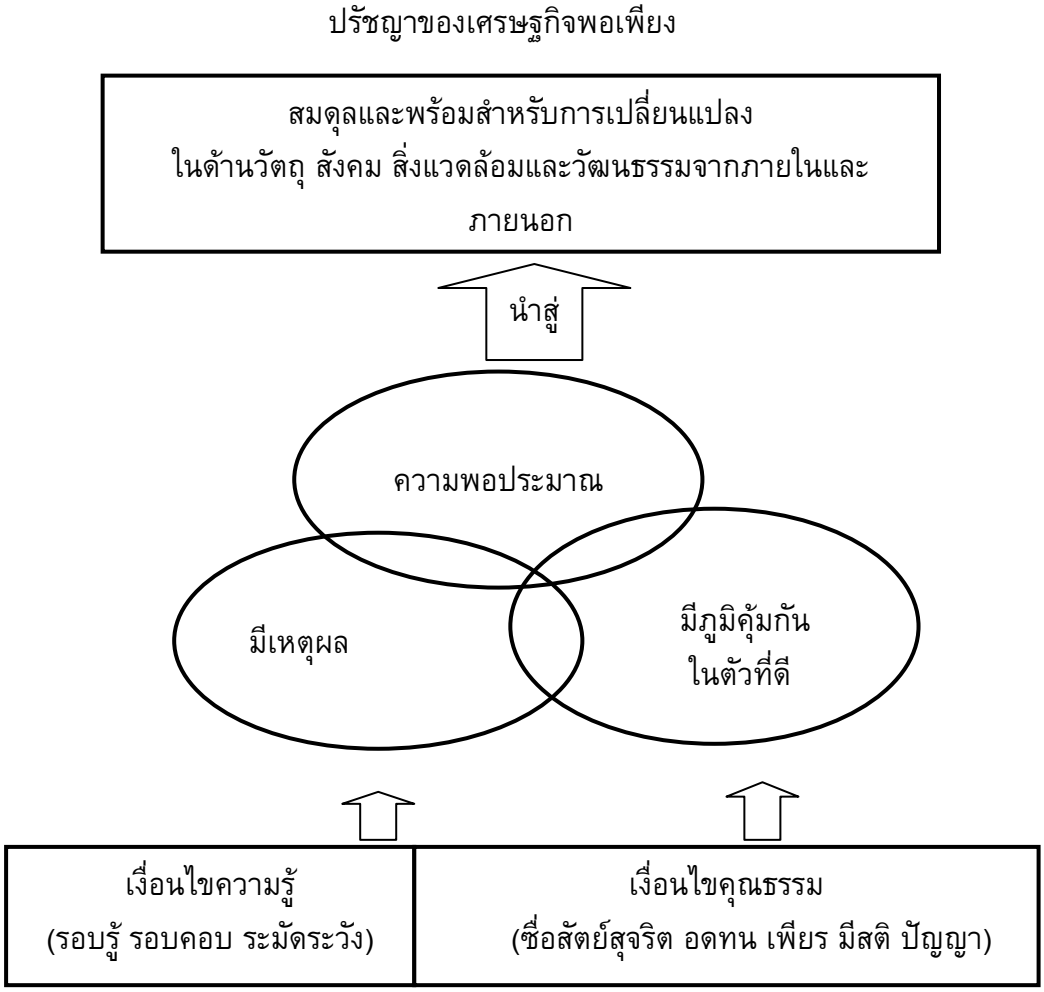

ภาพที่ 2.9 ปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง

เมื่อคุณลักษณะของเศรษฐกิจพอเพียงประกอบด้วยความพอประมาณ ความมีเหตุผลและการมีระบบภูมิคุ้มกันที่ดีด้วยเงื่อนไขความรู้และคุณธรรม ซึ่งเป็นคุณลักษณะที่สำคัญโดยเฉพาะการพึ่งตนเอง การรู้จักใช้จ่าย รู้จักใช้ทรัพยากรให้ประหยัดและคุ้มค่า การลงทุนเพื่อก่อให้เกิดรายได้ ทั้งหมดนี้เกี่ยวข้องกับการดำรงชีวิตประจำวันของเกษตรกร ดังนั้นงานวิจัยเรื่องนี้จึงเน้นศึกษาเศรษฐกิจพอเพียงในระดับที่ 1 คือระดับครัวเรือนที่มีวิถีการผลิตเพื่อการยังชีพ และการหารายได้เพื่อใช้จ่ายในการบริโภค โดยนำแนวคิดเศรษฐกิจพอเพียงมาเป็นกรอบหรือประเด็นในการเทียบเคียงเรื่องราวที่ศึกษา เนื่องจากเศรษฐกิจพอเพียงเป็นปรัชญาที่สามารถประยุกต์ใช้ได้จริงในทุกระดับ

2.8 บทบาทของธนาคารเพื่อการเกษตรและสหกรณ์การเกษตร

ธนาคารเพื่อการเกษตรและสหกรณ์การเกษตรเป็นหน่วยงานประเภทสถาบันการเงินที่มีความเกี่ยวข้องกับเกษตรกรมากที่สุด เพราะถือเป็นแหล่งเงินทุนกู้ยืมที่เกษตรกรสามารถเข้าถึงเป็นบริการทางการเงินฐานราก ได้อย่างทั่วถึง ตรงกับความต้องการ และสามารถลดภาระการกู้ยืมเงินนอกระบบได้ โดยใช้กระบวนการเสริมสร้างความเข้มแข็งให้แก่ชุมชน ส่งเสริมองค์ความรู้ในการประกอบอาชีพเพื่อสร้างงานเสริมรายได้ให้คนในชุมชนสามารถพึ่งตนเองได้เพื่อยกระดับคุณภาพชีวิตของเกษตรกรรายย่อยส่งเสริมองค์ความรู้แก่เกษตรกรในเรื่องที่กระทบต่อคุณภาพชีวิตและสิ่งแวดล้อมอาทิบัตรสินเชื่อเกษตรกร ที่มีวัตถุประสงค์ให้เกษตรกรลูกค้าเกิดความสะดวกรวดเร็วในการจัดซื้อวัสดุอุปกรณ์การเกษตรลดภาระค่าใช้จ่ายในการจัดหาปัจจัยการผลิตของเกษตรกรลูกค้า เพิ่มช่องทางการจัดหาปัจจัยการผลิตให้แก่เกษตรกรลูกค้า สร้างความปลอดภัยในชีวิตและทรัพย์สินของเกษตรกรลูกค้าจากมิจฉาชีพและโครงการพัฒนาชุมชนต้นแบบตามหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงและทฤษฎีใหม่เป็นต้นเนื่องจากมีวัตถุประสงค์เพื่อส่งเสริมให้เกษตรกรนำแนวคิดเศรษฐกิจพอเพียงไปใช้เป็นแนวทางในการดำรงชีวิต และการดำเนินกิจกรรมด้านการเกษตรซึ่งก็เป็นแนวทางที่ดี หากเกษตรกรมีระเบียบวินัยในการใช้จ่ายเงิน

ถึงแม้ว่าจะมีธนาคารพาณิชย์หลายแห่ง หรือสหกรณ์ต่างๆ แต่บทบาทของธนาคารเพื่อการเกษตรและสหกรณ์การเกษตรจะมีความโดดเด่นในการเป็นสถาบันการเงินเพื่อเกษตรกร ดังจะเห็นได้จากโครงการสินเชื่อ และโครงการพัฒนาเกษตรกร ที่ธนาคารเพื่อการเกษตรและสหกรณ์การเกษตรได้ดำเนินการล้วนมีบทบาทโดยตรงกับเกษตรกร ดังนั้นในงานวิจัยนี้ จึงมุ่งศึกษาบทบาทของธนาคารเพื่อการเกษตรและสหกรณ์การเกษตรมากกว่าสถาบันการเงินอื่นๆ โดยเฉพาะข้อมูลที่เกษตรกรฝากเงินหรือการออมเงิน การใช้บริการสินเชื่อเพื่อการเกษตร เพื่อดูว่าเกษตรกรมีการทำธุรกรรมเกี่ยวกับการเงินในสถาบันการเงินใดมากที่สุด เกษตรกรมีทางเลือกจากสถาบันการเงินอื่นอีกหรือไม่

วิถีชีวิตของเกษตรกรผู้ปลูกข้าวโดยเฉพาะชาวอีสาน หากมองย้อนไปในอดีตที่ผ่านมาจะมีวิถีชีวิตที่สอดคล้องกับหลักคำสอนของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวโดยเฉพาะการดำรงตนให้พอมีพอกิน เหมะสมฐานะทางเศรษฐกิจของตนเอง แต่เนื่องจากกระแสบริโภคนิยม และวิถีการผลิตที่เปลี่ยนแปลงไปทำให้เกษตรกรส่วนใหญ่ต้องติดอยู่กับกระแสทุนนิยมจนไม่สามารถหลีกเลี่ยงได้ ความกังวลห่วงใยของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวที่มีให้กับพสกนิกรชาวไทย จึงถูกถ่ายทอดและพร่ำสอนในรูปแบบปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงที่พระองค์ท่านสะท้อนในสิ่งที่ท่านได้ทดลองปฏิบัติในโครงการต่างๆ ตลอดระยะเวลามากกว่า 30 ปี ให้เห็นหลักการดำรงชีวิตอย่างพออยู่พอกิน ให้ยืนได้ด้วยลำแข้งของตนเอง การใช้จ่ายภายในกำลังความสามารถของตัวเองการมีภูมิคุ้มกันที่สำคัญที่สุดคือการไม่เป็นหนี้แต่ถ้าหากมีความสามารถในการจัดการกับหนี้ได้ ก็ไม่เป็นปัญหาแต่อย่างใด ในสภาพที่พบเห็นเกษตรกรส่วนใหญ่สร้างหนี้ที่ไม่สมเหตุสมผล กู้เงินมาใช้ในสิ่งที่ไม่ก่อให้เกิดรายได้ หรือใช้จ่ายในสิ่งที่ฟุ่มเฟือยโดยไม่ประมาณตน ซึ่งลักษณะนี้เป็นการ

ทำลายภูมิคุ้มกันของตนเองซึ่งหากมีอะไรมากระทบไม่ว่าจากภายในและภายนอกย่อมจะใช้ชีวิตอย่างยากลำบาก

จากการเข้าถึงแหล่งเงินกู้ยืมที่สะดวกขึ้นรวมทั้งมาตรการให้เครดิตสินเชื่อ เครดิตสินค้าที่ผ่อนปรนจูงใจให้มีการซื้อสินค้าเงินผ่อนในสารพัดรูปแบบประกอบกับการช่วยเหลือของภาครัฐเชิงสวัสดิการสำคัญครัวเรือนที่มีรายได้น้อยและหรือมีการศึกษาต่ำจะเป็นกลุ่มที่มีการออมต่ำและมีปัญหาต่อการวางแผนการออมด้วยเนื่องจากค่าครองชีพในปัจจุบันได้เพิ่มสูงขึ้นมากทำให้ประชาชนเดือดร้อนจากข้าวของแพงรวมทั้งพฤติกรรมการบริโภคทำให้ประชาชนจับจ่ายใช้สอยและเป็นหนี้สินกันมากขึ้น นำมาซึ่งความไม่สมดุลระหว่างรายได้กับรายจ่ายที่สถาบันการเงินเพื่อการเกษตรของรัฐ (ธ.ก.ส.) กลายเป็นส่วนหนึ่งของกับดักหรือกระบวนการขูดรีดที่ทำให้เกษตรกรถลำลึกสู่หนี้สินมากขึ้นนโยบายรัฐนั้นเองคือการทำลายเงื่อนไขของความพอเพียงและผลักดันเกษตรกรเข้าสู่วงจรการหมุนเวียนของทุนอย่างไม่สิ้นสุด ทั้งนี้ภาครัฐต้องไม่ลืมว่าเกษตรกรส่วนใหญ่จบการศึกษาในระดับประถมศึกษาพวกเขาย่อมมีข้อจำกัดในวิธีคิดและการวางแผนที่ครอบคลุมที่มาจากกระแสทุนนิยมที่ทะลักเข้ามาในวงจรชีวิต

2.9 การดำรงชีพอย่างยั่งยืน

แนวทางการดำรงชีพแบบยั่งยืนเป็นวิธีที่จะช่วยให้เกิดความเข้าใจของการดำรงชีวิตของคนยากจนที่ยึดโยงอยู่กับปัจจัยหลักที่มีผลต่อวิถีชีวิตของพวกเขา ความสัมพันธ์ระหว่างปัจจัยสามารถใช้ในการวางแผนกิจกรรมและประเมินผลงานที่มีองค์ประกอบสำคัญ 2 อย่างคือ กรอบที่จะช่วยทำความเข้าใจในความซับซ้อนของความยากจน และหลักการเพื่อเป็นแนวทางการดำเนินการเพื่อแก้ไขและเอาชนะความยากจน ในงานวิจัยนี้กลุ่มตัวอย่างคือเกษตรกรผู้ปลูกข้าวหรือชาวนา

แนวทางการดำรงชีพอย่างยั่งยืน (Sustainable Livelihoods Approach) มีวัตถุประสงค์ที่จะศึกษาและทำความเข้าใจระบบการดำรงชีวิต ในลักษณะการใช้ทรัพยากรที่เกี่ยวข้องกับวิถีชีวิตให้เป็นไปในลักษณะเกื้อกูลกัน ซึ่งเป็นการสนับสนุนโอกาสในการปรับปรุงลดความยากจน ให้มีคุณภาพชีวิตที่ดีขึ้น โดยเฉพาะประชากรที่อยู่ในเขตชนบท การทำความเข้าใจการดำรงชีพอย่างยั่งยืนอาศัยแนวความคิดหลัก 7 ประการ

1. แนวทางการดำรงชีพอย่างยั่งยืนมีคนเป็นศูนย์กลาง (Be people-centred) เริ่มต้นโดยการวิเคราะห์วิถีชีวิตของผู้คนและวิธีที่พวกเขามีการเปลี่ยนแปลงตลอดเวลา คนที่ตัวเองมีส่วนร่วมตลอดวงจรโครงการ

2. แนวทางการดำรงชีพอย่างยั่งยืนมีลักษณะเป็นแบบองค์รวม (Be holistic) เป็นที่ยอมรับว่าคนที่นำมาใช้หลายกลยุทธ์ที่จะรักษาวิถีชีวิตของพวกเขาและว่านักแสดงหลายคนที่เกี่ยวข้องเช่นภาคเอกชนกระทรวงองค์กรชุมชนและองค์การระหว่างประเทศ

3. แนวทางการดำรงชีพอย่างยั่งยืนเป็นแบบไดนามิก (Be dynamic) พยายามที่จะเข้าใจความเชื่อมโยงลักษณะของการดำรงชีวิตและสิ่งที่มีอิทธิพลต่อพวกเขา

4. แนวทางการดำรงชีพอย่างยั่งยืนสร้างจุดแข็ง (Build on strengths) สร้างขึ้นบนจุดแข็งของการรับรู้ของผู้คนและมีโอกาสมากกว่าที่จะมุ่งเน้นไปที่ปัญหาและความต้องการของพวกเขาจะสนับสนุนกลยุทธ์การทำมาหากินที่มีอยู่

5. แนวทางการดำรงชีพอย่างยั่งยืนส่งเสริมการเชื่อมโยงไมโครแมคโคร (Promote micro-macro links) ตรวจสอบอิทธิพลของนโยบายและสถาบันการศึกษาเกี่ยวกับตัวเลือกการทำมาหากินและไฮไลท์ที่จำเป็นสำหรับนโยบายที่จะรับแจ้งจากข้อมูลเชิงลึกจากระดับท้องถิ่นและตามความคาดหวังของคนยากจน

6. แนวทางการดำรงชีพอย่างยั่งยืนสนับสนุนความร่วมมือในวงกว้าง (Encourage broad partnerships) นับความร่วมมือในวงกว้างเมื่อภาพวาดบนทั้งภาครัฐและเอกชน

7. แนวทางการดำรงชีพอย่างยั่งยืนจุดมุ่งหมายเพื่อความยั่งยืน (Aim for sustainability) การพัฒนาอย่างยั่งยืนเป็นสิ่งสำคัญหากการลดความยากจนคือกรอบแนวทางการดำรงชีพอย่างยั่งยืนแสดงให้เห็นถึงองค์ประกอบหลักของแนวทางการดำรงชีพอย่างยั่งยืนและวิธีการที่ปัจจัยแต่ละอย่างมีการเชื่อมโยง ทำงานในลักษณะเชิงความสัมพันธ์เป็นเหตุเป็นผล ในลักษณะที่สะท้อนความเป็นจริงเมื่อเกิดผลกระทบพร้อมทั้งมุ่งที่จะเสนอวิธีคิดเกี่ยวกับวิถีชีวิตของคนยากจนที่จะกระตุ้นให้เกิดการรักษาผลิตภาพในการใช้ทรัพยากรสะท้อนเกี่ยวกับปัจจัยหลายอย่างที่มีผลต่อการดำรงชีวิตในแบบที่พวกเขามีปฏิสัมพันธ์ไว้ให้ได้นานที่สุดก่อให้เกิดความยั่งยืนในการใช้ทรัพยากรสิ่งแวดล้อมทั้งทางเศรษฐกิจของระดับบุคคล ระดับครัวเรือน สังคมเพื่อหาวิธีที่มีประสิทธิภาพมากขึ้นในการสนับสนุนการดำรงชีวิตและการลดความยากจนลง

เมื่อเกิดสภาพบริบทของความอ่อนแอและความไม่แน่นอนในระบบการดำรงชีพ ซึ่งมีสาเหตุจากปัจจัยหลายอย่างที่ส่งผลกระทบโดยตรงต่อสภาพความเป็นอยู่และวิถีชีวิต อาจจะกระทบขึ้นอย่างรุนแรงทันทีอย่างที่ไม่อาจคาดคิดมาก่อนเช่นภาวะจากภัยธรรมชาติ ความไม่ปลอดภัยในทรัพย์สิน สุขภาพและความเจ็บป่วยที่เกิดขึ้นกะทันหัน นอกจากนี้ ในภาวการณ์ดำรงชีวิตยังคงมีปัจจัยแนวโน้มอย่างอื่นที่มาเกี่ยวข้องทั้งทางตรงและทางอ้อม ปัจจัยดังกล่าวได้แก่ เศรษฐกิจ การเมือง นโยบายของภาครัฐ เทคโนโลยีและการสื่อสารหรืออาจกล่าวได้ว่าเป็นสภาพของโลกาภิวัตน์ที่เป็นไปตามสภาพการณ์ของโลกอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้ อีกทั้งการเปลี่ยนแปลงไปตามฤดูกาลหากมองทางด้านการเกษตรนอกจากราคาผลผลิต ภาวการณ์ตลาดการจ้างงาน เหล่านี้เป็นต้น

การสร้างความมั่นคงโดยการมีทุนสำหรับการดำรงชีพจึงเป็นสิ่งสำคัญสำหรับคนยากจนหรือเกษตรกรเพื่อรองรับความกดดันจากปัจจัยต่างๆ ที่สามารถเกิดขึ้นได้ตลอดเวลา ซึ่งประกอบไปด้วยทุนที่สำคัญคือ ทุนมนุษย์ ซึ่งหมายถึงความรู้ ความสามารถและทักษะในการผลิต และทักษะในการดำรงชีวิต การมีคุณธรรมจริยธรรมเอื้ออาทรกัน ทุนทางสังคม หมายถึงการรวมกลุ่มให้ความช่วยเหลือและร่วมมือร่วมใจกันให้เกิดความเข้มแข็งมีอำนาจต่อรองเพื่อไม่ให้ถูกเอารัดเอาเปรียบจากผู้ไม่หวังดีหรือต้องการแสวงหาผลประโยชน์จากเกษตรกร ทุนทางธรรมชาติหมายถึงการมีที่ดินในการทำกินเป็นกรรมสิทธิ์ของตนเอง การมีทรัพยากรสนับสนุนในการดำรงชีวิตเช่น

การชลประทาน ดินที่อุดมสมบูรณ์เหมาะแก่การเพาะปลูก อากาศที่บริสุทธิ์ และป่าไม้ที่อุดมสมบูรณ์ เป็นแหล่งของอาหารที่ไม่ต้องซื้อ ทุนทางการเงิน หมายถึงเงินออมหรือเงินสะสมไว้เพื่อใช้เป็นเครื่องมือ เพิ่มความคล่องตัวในการทำงานให้บรรลุผลสำเร็จและเกิดประโยชน์สูงสุดซึ่งไม่ควรเป็นเงินที่กู้ยืมมาและต้องจ่ายดอกเบี้ยในอัตราที่สูง สุดท้ายคือทุนทางกายภาพ หมายถึงสิ่งอำนวยความสะดวก เช่นสาธารณูปโภคที่เป็นปัจจัยที่จำเป็นในการผลิต จะต้องเป็นไปเพื่อเอื้ออำนวยให้การทำงานสำเร็จลุล่วงและจำเป็นจริงๆ ให้เหมาะสมกับฐานะทางเศรษฐกิจของเกษตรกรเอง

วิธีการดำรงชีพควรเป็นไปในลักษณะยืดหยุ่นและปรับให้เหมาะสมกับสภาพพื้นที่และครัวเรือนของเกษตรกร เช่นหากครัวเรือนมีแรงงาน ก็ไม่จำเป็นต้องจ้างแรงงานซึ่งมีค่าแรงแพง เครื่องจักรและเทคโนโลยีที่ใช้ในการผลิตต้องให้เหมาะสมและตนเองมีความรู้ในการใช้งานสามารถซ่อมแซมในเบื้องต้นได้ อีกทั้งจะต้องหมั่นเรียนรู้ในสภาพกาลที่แปรเปลี่ยนอยู่ตลอดเวลาเพื่อให้เกิดการปรับตัวและตั้งรับกับปัจจัยที่เกิดขึ้นทันทีทันใด เพื่อลดความสูญเสียให้น้อยลงทั้งหมดที่กล่าวมาเพื่อให้เกิดผลลัพธ์สุดท้ายคือ การมีความเป็นอยู่และคุณภาพชีวิตดีขึ้น ลดความยากจนลงมีความยั่งยืนในการใช้ทรัพยากรและทุนต่างๆ ที่มีอยู่ ดังภาพที่ 2.10

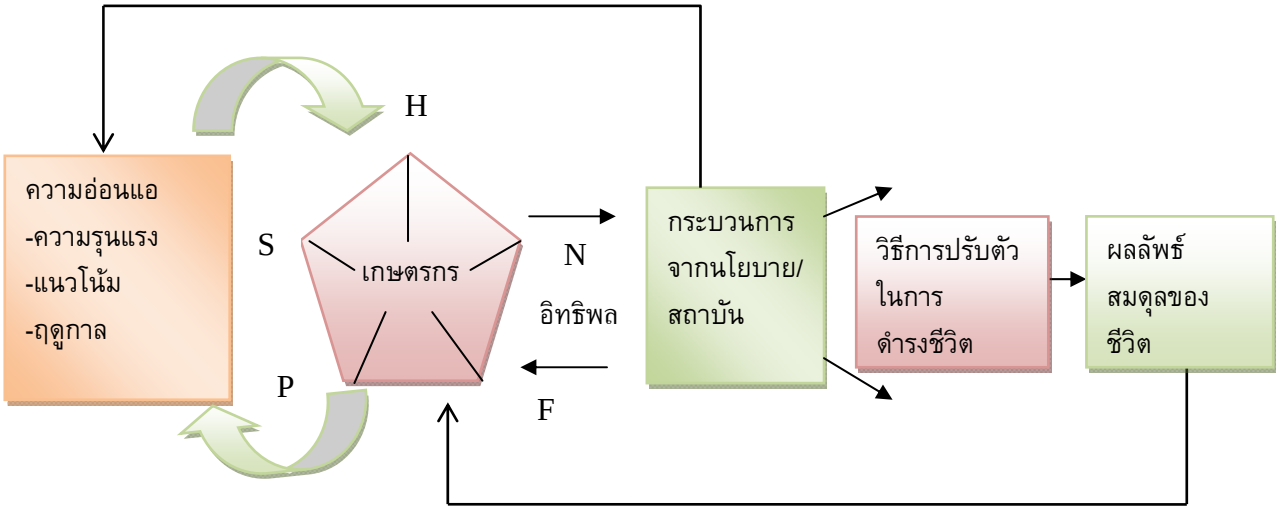

H=ทุนมนุษย์
S=ทุนทางสังคม
N=ทุนทางธรรมชาติ
F= ทุนทางการเงิน
P=ทุนทางกายภาพ

ภาพที่ 2.10 กรอบการดำรงชีวิตแบบยั่งยืนของเกษตรกร
ที่มา: ออนไลน์

การใช้ยุทธศาสตร์ในการดำรงชีพจะต้องมีการใช้ต้นทุนในการประกอบกิจกรรมต่างๆ ซึ่งทุนมีอยู่ 5 ชนิดด้วยกัน ประกอบด้วย 1) ทุนทางด้านทรัพยากรมนุษย์ ได้แก่ ความชำนาญเฉพาะทาง การศึกษาและสุขภาพอนามัย 2) ทุนทางด้านกายภาพ ได้แก่ โครงสร้างพื้นฐานและสิ่งที่จำเป็นต่อการดำรงชีพ ประกอบไปด้วย เส้นทางคมนาคม ที่อยู่อาศัยที่มีความมั่นคง มีน้ำสะอาดและพลังงานอย่างเพียงพอ 3) ทุนทางด้านสถาบันการเงิน ได้แก่ ฐานะทางการเงิน การออม และการเข้าถึงแหล่งเงินทุน 4) ทุนทางด้านทรัพยากรธรรมชาติ เช่น ที่ดิน แหล่งน้ำ และ 5) ทุนทางด้านสังคม ได้แก่ โครงข่ายทางด้านสังคม และความร่วมมือกันทางสังคม (Ellis and Freeman 2005) ซึ่งต้นทุนทั้ง 5 ชนิดนั้นมีการเชื่อมโยงกันอยู่ในลักษณะที่แตกต่างกันไป เช่น ต้นทุนทางด้านทรัพยากรมนุษย์จะเชื่อมโยงกับทุนทางด้านสังคมด้วยการศึกษาและสุขภาพอนามัย เป็นต้น

2.10 การบริหารการเงินภาคครัวเรือน

การมีแบบแผนการใช้จ่ายเงินก็เป็นส่วนหนึ่งของการบริหารการเงินภาคครัวเรือน วัตถุประสงค์ของการถือเงินส่วนหนึ่งนำไปสู่การใช้จ่ายเงิน ซึ่งวัตถุประสงค์ของการถือเงินได้แก่ (1) เพื่อการจับจ่ายใช้สอยที่เกิดจากความจำเป็นในระบบเศรษฐกิจให้เพียงพอต่อการใช้จ่ายในชีวิตประจำวันซึ่งจะมากหรือน้อยขึ้นอยู่กับรายได้ของแต่ละบุคคลที่มาจากปัจจัยอื่นๆ เช่น อาชีพ มาตรฐานการครองชีพ (2) เพื่อเหตุฉุกเฉินในกรณีที่เจ็บป่วยและอุบัติเหตุที่ไม่คาดคิดซึ่งมาจากรายได้ของบุคคลเช่นเดียวกัน (3) เพื่อเก็งกำไร ทำให้เกิดมูลค่าเพิ่มเช่นการออมเงินเพื่ออัตราดอกเบี้ย (อ้างในบัญชา ไตรวิทยาคุณ 2532)

ปัจจุบันเงินเป็นเครื่องมือในการสร้างรากฐานชีวิตของครัวเรือน ใช้เพื่อการแลกเปลี่ยนสินค้าและบริการ การวางแผนการเงินสำหรับเกษตรกรเพื่อสร้างสมดุลในชีวิตนั้นจำเป็นต้องมีหลักสำหรับผู้ที่มีรายได้ไม่พอกับค่าใช้จ่ายมี 2 ทางเลือกคือพยายามตัดหรือลดรายจ่ายที่ไม่จำเป็นกับการต้องทำงานพิเศษเพื่อหารายได้เสริมทางเลือกและการตัดสินใจนี้ก็ถือเป็นส่วนหนึ่งของการวางแผนการเงินมีหลักว่าทุกครั้งที่มีรายได้ต้องเจียดไว้เก็บออมส่วนหนึ่งทุกครั้งก่อนนำไปใช้จ่ายเพื่อการดำรงชีวิตวางแผนการใช้จ่ายคือจัดแบ่งรายจ่ายให้เป็นหมวดหมู่คนส่วนใหญ่จะแบ่งใช้เป็นค่าที่อยู่อาศัยค่าสาธารณูปโภคค่าอาหารค่าเสื้อผ้าค่ารักษาพยาบาลค่าใช้จ่ายบันเทิงพักผ่อนท่องเที่ยวและอาจมีค่าใช้จ่ายบางอย่างที่ต้องเก็บออมไว้เพื่อใช้ในวันหน้าเช่นค่าเล่าเรียนบุตรหรือเงินเก็บเผื่อฉุกเฉินการก่อหนี้สินให้ก่อเท่าที่มีกำลังจะผ่อนชำระอย่าก่อหนี้เกินตัว

หลักการใช้เงินคือต้องใช้น้อยกว่าที่หาได้ซึ่งหมายความว่าหากเงินที่หามาได้ไม่พอใช้ก็มีอยู่สองทางเลือกคือพยายามประหยัดใช้น้อยลงหรือต้องหารายได้พิเศษเสริมการเดินสายกลางจะช่วยให้เราใช้ชีวิตอย่างมีคุณภาพมีสมดุลทำบัญชีรายรับ – รายจ่ายซึ่งจะเกิดประโยชน์ช่วยป้องกันความขัดสนทางการเงินได้เป็นอย่างดีเพราะทำให้เรารู้ว่าเราเป็นหนี้สินใครเท่าไรจะได้วางแผนใช้คืนอย่างเหมาะสมเศรษฐกิจพอเพียงเป็นเสมือนรากฐานของชีวิตประหยัดตัดทอนค่าใช้จ่ายที่ไม่จำเป็นลดละความฟุ่มเฟือยในการดำรงชีพอย่างจริงจังไม่ฟุ้งเฟ้อไม่หวังร่ำรวยทางลัดประกอบ

อาชีพอย่างถูกต้องสุจริตแม้จะต้องเผชิญกับการท้าทายและปัญหาช่วยกันสร้างให้สังคมมีศีลธรรมมากขึ้น

การบริหารการเงินเป็นทักษะที่ต้องเรียนรู้ เนื่องจากประเทศไทยเป็นประเทศที่กำลังพัฒนาคนจำนวนมากยังขาดทักษะในเรื่องพื้นฐานทางการเงินสะท้อนจากการมีปัญหาหนี้สินที่เพิ่มมากขึ้นในครัวเรือน ดังนั้น หากคนไทยสามารถบริหารจัดการทางการเงิน นอกจากต้องใช้น้อยกว่าที่หามาได้แล้ว ในหลักการใช้เงินต้องแบ่งเงินเพื่อออมในวัตถุประสงค์ที่สำคัญคือ เพื่อเก็บไว้ใช้ยามเจ็บป่วยหรือชราเพื่อการศึกษาของบุตรหลาน เพื่อเป็นเงินทุนในการประกอบอาชีพเพื่อต้องการดอกเบี้ยให้เงินมีดอกผล เพื่อเป็นหลักประกันในการกู้ยืมเพื่อซื้อสินทรัพย์อื่นๆ และเพื่อกิจกรรมทางศาสนาและประเพณี ในกรณีงานวิจัยเรื่องนี้ การบริหารจัดการด้านการเงินของภาคครัวเรือนโดยเฉพาะการมีบัญชีรายรับรายจ่ายย่อมจะทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมการใช้จ่ายเงินเนื่องจากมีรายการแสดงให้เห็นชัดเจนว่ารายจ่ายใดบ้างที่ก่อให้เกิดประโยชน์และรายจ่ายใดบ้างที่ไม่ก่อให้เกิดประโยชน์ เพื่อให้เกิดความสมดุล ดังนั้นบัญชีครัวเรือน (home accounting) จึงเป็นอีกหนึ่งองค์ประกอบและตัวแปรสำคัญที่มีผลต่อแบบแผนรายได้และการใช้จ่ายของเกษตรกร

ทั้งนี้เนื่องจาก บัญชีครัวเรือนหมายถึงการจดบันทึกรายรับและรายจ่ายที่เกิดขึ้นในชีวิตประจำวันของแต่ละครัวเรือน ว่าในแต่ละช่วงเวลา วัน เดือน ปีหนึ่งๆ นั้นครัวเรือนมีรายรับเข้ามาจำนวนเท่าไหร่แล้วค่าใช้จ่ายจ่ายออกไปเท่าไหร่ ปัจจุบันมียอดเงินคงเหลือเท่าไหร่ เพื่อให้เกิดการวางแผนการใช้จ่ายเงินอย่างรอบคอบและระมัดระวังเป็นองค์ประกอบในการสร้างสมดุลในชีวิตของครัวเรือนทุกครัวเรือนดังนั้นเมื่อผู้จัดทำบัญชีได้รับทราบรายได้และค่าใช้จ่ายในแต่ละช่วงเวลาของตนเองหรือครัวเรือนแล้วจะทำให้เกิดการวางแผนการใช้จ่ายในปัจจุบันและอนาคตเป็นไปด้วยความรอบคอบเชื่อมโยงไปถึงความสามารถในการควบคุมพฤติกรรมการใช้จ่ายของตนเองและคนในครัวเรือน หาแนวทางในการเพิ่มรายได้และลดรายจ่าย การบริหารจัดการหนี้สินให้ลดลงตลอดจนวางแผนการออมเงิน ก่อเกิดเป็นคุณลักษณะและเงื่อนไขที่สอดคล้องกับปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงคือความพอประมาณในการใช้จ่าย ความมีเหตุในการตัดสินใจใช้จ่าย ส่งผลต่อภูมิคุ้มกันที่ดีทางการเงินในอนาคตที่มีการเตรียมพร้อมเงินออมไว้ใช้จ่ายในยามฉุกเฉินเมื่อเกิดเหตุการณ์ที่จำเป็นเร่งด่วน อีกทั้งมีความรู้ในการจัดทำบัญชี แบ่งปันความรู้ระหว่างครัวเรือน ชุมชน ก่อเกิดเป็นคุณธรรมที่สำคัญตามมาคือความขยันหมั่นเพียรในการประกอบสัมมาอาชีพ ความอดทนในการดำเนินชีวิตในแต่ละช่วงเวลาและผลลัพธ์สุดท้ายคือการประมาณตนจึงอาจจกล่าวได้ว่าแบบแผนการใช้จ่ายกับการจัดทำบัญชีครัวเรือนมีความสัมพันธ์เนื่องจากบัญชีครัวเรือนทำให้ทราบฐานะทางการเงินส่งผลให้เกิดการวางแผนในการใช้จ่ายเงิน

ถึงแม้ว่าปัจจัยที่มีอิทธิพลต่อการกำหนดพฤติกรรมการบริโภคของครัวเรือนเกษตรกรมีทั้งปัจจัยที่มาจากทางเศรษฐกิจและปัจจัยทางสังคม แต่การรู้จักใช้ รู้จักออม รู้จักวางแผนทางการเงินเพื่ออนาคต ย่อมจะส่งผลต่อครัวเรือนโดยตรง อีกทั้งจะช่วยให้สังคมไทยมีความเข้มแข็งทางเศรษฐกิจได้มากขึ้นเกษตรกรลดความกังวลทางการเงินแล้วหันมาเพิ่มศักยภาพในการทำงานเพิ่ม

ขีดความสามารถในการผลิต พัฒนาประเทศชาติให้ทัดเทียมกับนานาประเทศไดดังนั้นแบบแผนการใช้จ่ายของครัวเรือนเกษตรกรในจังหวัดอุบลราชธานี คือการศึกษาโครงสร้างการใช้จ่ายในสินค้าและบริการประเภทต่างๆ ทั้งที่เป็นทางตรงและทางอ้อมที่สะท้อนมาจากคุณลักษณะของครัวเรือนนั้นๆ

2.11 การปรับตัวของครัวเรือนเกษตรกร

ทฤษฎีการปรับตัวของรอย (Roy 1999) การปรับตัวเป็นตัวแปรสำคัญที่แสดงถึงความสามารถของบุคคลในการตอบสนองทางบวกต่อสถานการณ์ต่างๆ ที่เกี่ยวพัน พฤติกรรมของการปรับตัว มี 4 ด้านได้แก่ การปรับตัวทางด้านร่างกายเพื่อรักษาสุขภาพกายให้แข็งแรงเพื่อจะได้แสดงออกถึงความต้องการขั้นพื้นฐาน การปรับตัวด้านอัตมโนทัศน์ ที่เกิดจากการรับรู้จากบุคคลที่รอบข้าง การปรับตัวด้านบทบาทหน้าที่เพื่อตอบสนองทางด้านความมั่นคงหรือการได้รับการยอมรับในสังคม

ในกรณีของเกษตรกรผู้ปลูกข้าว สังคมคาดหวังว่าเกษตรกรต้องปลูกข้าวที่มีคุณภาพเพื่อหล่อเลี้ยงผู้คน ดังนั้นบทบาทของเกษตรกรจึงต้องทำหน้าที่ปลูกข้าวตามความคาดหวังของสังคม ซึ่งในความคาดหวังเกษตรกรอาจจะล้มเหลวหรือประสบผลสำเร็จในบทบาทนั้นๆ แต่เกษตรกรย่อมพยายามที่จะปรับตัวเพื่อความสำเร็จตามบทบาทหน้าที่ของตนเอง และการปรับตัวด้านการพึ่งพาระหว่างกัน เป็นการสร้างความมั่นคงทางสังคมคือการช่วยเหลือเกื้อกูลกันระหว่างบุคคลเพื่อให้เกิดความมั่นใจและปลอดภัย ดังนั้นเพื่อให้เกิดความเหมาะสมบุคคลต้องพึ่งตนเองและผู้อื่นภายในของเขตที่สังคมยอมรับ ด้วยเหตุนี้ผู้วิจัยจึงต้องใช้การปรับตัวตามแนวคิดของรอยเนื่องจากมิติที่เป็นตัวบุคคลมีความเชื่อมโยงกันไม่สามารถแยกจากกันได้เด็ดขาด เป็นความคิดรวบยอดของการทบทวนในงานวิจัยเรื่องนี้ แนวคิดการปรับตัวของครัวเรือนและพฤติกรรมการปรับตัวของครัวเรือนที่มีสาเหตุหลักจากความกดดันจากสภาพทางด้านเศรษฐกิจ และสังคมที่เป็นสภาพแวดล้อมของเกษตรกรที่ไม่สามารถจะควบคุมได้ ดังนั้นวิธีการที่เหมาะสมที่สุดคือการปรับตัวด้วยวิธีการต่างๆ เพื่อให้ดำรงอยู่อย่างมีความสุขในชีวิต

จังหวัดอุบลราชธานี ประชากรส่วนใหญ่มีอาชีพทางการเกษตร จากการทบทวนวรรณกรรมปริทรรศน์ที่นำไปสู่การวิจัย ครัวเรือนเกษตรกรที่มีฐานะยากจนและเป็นเกษตรกรรายย่อยยังคงมีอยู่เป็นจำนวนมาก สัดส่วนหนี้สินต่อรายได้ก็ยังเพิ่มสูงขึ้น ถึงแม้จะมีนโยบายให้ความช่วยเหลือจากรัฐบาลทุกยุคทุกสมัย การเพิ่มขึ้นของหนี้สินเป็นผลสะท้อนพฤติกรรมการใช้จ่ายของเกษตรกรที่ไม่สมดุลกับรายได้ ดังนั้นการทำวิจัยเรื่องแบบแผนการใช้จ่ายของครัวเรือนเกษตรกรผู้ปลูกข้าวจังหวัดอุบลราชธานี โดยใช้กรอบแนวพระราชดำริในการดำเนินชีวิตแบบเศรษฐกิจพอเพียงที่มีความเหมาะสมกับสภาพสังคมของประเทศไทย เป็นงานวิจัยที่จำเป็นต้องดำเนินการเพื่อสร้างทางเลือกให้เกษตรกรผู้ปลูกข้าวได้นำไปใช้เพื่อตอบสนองให้เกิดการพึ่งพาตนเองในระดับปัจเจกชน เป็นพื้นฐานการพัฒนาคุณภาพชีวิตที่ดีและการเสริมสร้างความเข้มแข็งของเกษตรกรที่เป็นกระดูกสันหลังของชาติ อันเป็นยุทธศาสตร์ที่สำคัญของจังหวัดอุบลราชธานีอันจะ

ส่งผลต่อนโยบายยุทธศาสตร์ชาติที่สำคัญในการเสริมศักยภาพเกษตรกรที่ได้ขึ้นชื่อว่าเป็นกระดูกสันหลังของชาติต่อไป

งานในอดีตที่ผ่านมายังไม่มีการศึกษาแบบแผนการใช้จ่ายของครัวเรือนเกษตรกรไทยเพื่อให้เกิดสมดุลในการดำรงชีพ โดยการวิเคราะห์ผลกระทบที่มาจากสภาพโลกาภิวัตน์ ข้อมูลที่ค้นพบจากวรรณกรรมปริทัศน์ คือรายได้หรือค่าใช้จ่ายจะสะท้อนถึงแบบแผนการใช้จ่ายในการอุปโภคและบริโภคในหมวดค่าใช้จ่ายต่างๆ ของครัวเรือนซึ่งครัวเรือนที่มีระดับรายได้ที่แตกต่างกันย่อมจะมีแบบแผนการบริโภคที่แตกต่างกันแต่ยังไม่สามารถตอบโจทย์ของชาวนาได้ในการดำรงชีพแบบยั่งยืนเนื่องจากสมดุลในชีวิตเกษตรกรนั้นมีปัจจัยเงื่อนไขต่างๆ เข้ามาเกี่ยวข้องโดยเฉพาะวงจรการขูดรีดที่มาจากนโนยายต่างๆ ของภาครัฐได้ส่งผลกระทบทั้งทางตรงและทางอ้อม ซึ่งความหมายของคำว่าสมดุลในการดำรงชีพในงานวิจัยนี้ หมายถึงการมีชีวิตที่พอเพียง เป็นสุขไม่กดดันจากกระแสโลกาภิวัตน์หรือทุนนิยมที่รุกคืบเข้ามาในระบบการดำรงชีพ

ในงานวิจัยนี้ นอกจากดูแบบแผนการใช้จ่ายในลักษณะที่มาของรายได้และรายจ่ายที่จ่ายไปของเกษตรกร ว่ามีความสมดุลกันหรือไม่อย่างไรนั้น ในงานนี้ยังหมายรวมถึงการนำทุนต่างๆ ที่เป็นต้นทุนในชีวิตมีหลักบริหารจัดการอย่างไรภายใต้ข้อจำกัดของความเป็นเกษตรกรที่ได้ขึ้นชื่อว่ายังไม่ “หลุดพ้นจากความยากจน” ดังนั้นงานวิจัยเรื่องนี้จึงมุ่งเน้นไปที่การศึกษาพฤติกรรม การปรับตัว ของเกษตรกรที่พยายามแสวงหาแนวทางอยู่รอดจากการเกิดวิกฤตการณ์ในรูปแบบต่างๆ เช่น การหารายได้เพิ่มทั้งในภาคการเกษตรและนอกภาคการเกษตร การใช้จ่ายของครัวเรือนในยุคที่เศรษฐกิจและสังคมเปลี่ยนแปลงตลอดเวลา ปัจจัยการผลิตทางการเกษตรมีราคาสูง ในขณะที่ราคาผลผลิตไม่เพิ่มขึ้นมากนัก เพื่อลดความเสี่ยงจากการเปลี่ยนแปลงอย่างต่อเนื่องทางด้านเศรษฐกิจและสังคมด้วยการปรับสมดุลในการดำรงชีพโดยใช้กรอบแนวคิดของปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงในระดับขั้นต้นคือกลุ่มบุคคลและครัวเรือน

บทที่ 3
ระเบียบวิธีวิจัย

บทที่สามนี้ ผู้วิจัยจะกล่าวถึงขั้นตอนและกระบวนการวิจัย ที่แสดงถึงเนื้อหาและโครงสร้างที่เกี่ยวกับขอบเขตของการศึกษา วิธีดำเนินการวิจัย สถานที่ในการทำวิจัย ประชากรและกลุ่มตัวอย่าง ตัวแปร สถิติที่ใช้ และการวิเคราะห์ข้อมูล เพื่อให้ผู้อ่านได้ทราบถึงเงื่อนไขหรือวิธีการที่การศึกษาวิจัยเรื่อง “แบบแผนรายได้และการใช้จ่ายของครัวเรือนเกษตรกรผู้ปลูกข้าวกับการสร้างสมดุลในการดำรงชีพกรณีศึกษาจังหวัดอุบลราชธานี” ที่สะท้อนให้เห็นลักษณะการดำเนินการที่เกิดขึ้นตามลำดับดังนี้

3.1 ขอบเขตการศึกษา

ประเด็นที่เน้นศึกษาคือ แบบแผนการใช้จ่ายของครัวเรือนเกษตรกรในระบบการผลิตและการดำรงชีพ ที่หมายถึงโครงสร้างการใช้จ่ายในสินค้าและบริการประเภทต่างๆ ทั้งที่เป็นค่าใช้จ่ายในภาคการเกษตรและค่าใช้จ่ายนอกภาคการเกษตร ที่จะถูกกำหนดจากตัวแปรทางเศรษฐกิจสังคมที่สะท้อนถึงพฤติกรรมการดำรงชีพของผู้บริโภค เช่น ลักษณะพื้นที่อยู่อาศัย วัฒนธรรมประเพณีในท้องถิ่น และสถานภาพของผู้บริโภคในงานศึกษานี้ ผู้บริโภคหมายถึงครัวเรือนเกษตรกรผู้ปลูกข้าวนาปีและนาปรัง พื้นที่จังหวัดอุบลราชธานีที่ขึ้นทะเบียนเกษตรกรผู้ปลูกข้าวครั้งที่ 1 นาปี และขึ้นทะเบียนครั้งที่ 2 ผู้ปลูกข้าวนาปรัง กับสำนักงานเกษตรจังหวัดอุบลราชธานี ใน ปี 2555/56

ดังนั้นค่าใช้จ่ายของครัวเรือนเกษตรกร ครอบคลุมรายจ่ายทั้งในภาคการเกษตรและนอกภาคการเกษตรในลักษณะที่เป็นตัวเงิน รายจ่ายในภาคการเกษตรที่เป็นตัวเงินได้แก่ ค่าจ้างแรงงาน ค่าวัสดุอุปกรณ์ ค่าปุ๋ย สารเคมีกำจัดศัตรูพืช ค่าขนส่งทางการตลาด และค่าน้ำมันเชื้อเพลิง และค่าใช้จ่ายนอกภาคการเกษตรได้แก่ ส่วนค่าใช้จ่ายนอกภาคการเกษตรได้แก่ ค่าอาหาร ค่าสาธารณูปโภค ค่าเล่าเรียนบุตร ค่ารักษาพยาบาล และค่าเครื่องนุ่งห่ม เป็นต้น

3.2 วิธีดำเนินการวิจัย (research methodology)

ในการศึกษาครั้งนี้ มีรูปแบบของการศึกษาวิจัย 2 รูปแบบผสมผสานกันคือ การวิจัยเชิงปริมาณ (quantitative) เพื่อให้ได้ข้อมูลทางสถิติที่สามารถตรวจสอบได้ในความถูกต้องของผลการวิจัย เก็บข้อมูลตัวเลขจากกลุ่มประชากรเป้าหมายด้วย ด้วยวิธีการทางเศรษฐมิติซึ่งเป็นการประยุกต์ใช้วิธีการทางสถิติกับปัญหาทางเศรษฐศาสตร์ มีองค์ประกอบพื้นฐานที่สำคัญสองส่วนคือทฤษฎีและข้อเท็จจริง จะช่วยให้เกิดการตีความจากข้อมูลอย่างมีประสิทธิผล โดยรวมทั้งสองส่วนเข้าด้วยกันและใช้เทคนิคทางสถิติในการประมาณค่า (estimate) ความสัมพันธ์เชิงเศรษฐกิจ

(อารี วิบูลย์พงศ์ 2549 : 1-2) และการวิจัยเชิงคุณภาพ (qualitative) เก็บรวบรวมข้อมูลที่ละเอียดลึกจากกลุ่มตัวอย่างขนาดเล็ก ซึ่งในงานวิจัยนี้จำนวนกลุ่มตัวอย่าง 12 รายเพื่อเจาะลึกบรรยายเหตุการณ์ที่เป็นเหตุเป็นผลสนับสนุนการดำเนินงานซึ่งจะทำให้ได้คำตอบที่ลึกซึ้งกว่าข้อมูลเชิงปริมาณแต่เพียงอย่างเดียว (นราศรี ไววนิชกุล และชูศักดิ์ อุดมศรี 2547 : 179)

ดังนั้นจึงอาจกล่าวได้ว่างานวิจัยเชิงปริมาณส่วนหนึ่งชี้ให้เห็นว่ามีเหตุการณ์บางอย่างเกิดขึ้น ซึ่งเหตุการณ์นั้นสามารถอธิบายได้ด้วยการเก็บข้อมูลเชิงคุณภาพ แต่วิธีการทั้งสองคือศึกษาปัญหาเดียวกัน การผสานกันระหว่างวิธีการวิจัยเชิงปริมาณและเชิงคุณภาพจะทำให้ได้ผลผลิตสุดท้ายที่สามารถแสดงให้เห็นประโยชน์อย่างสำคัญของวิธีการวิจัยทั้งสองแบบ ในงานวิจัยเรื่องนี้จึงมีลำดับขั้นตอนของการวิจัยแบ่งออกเป็นสองขั้นตอนในส่วนของเชิงปริมาณและเชิงคุณภาพ ดังนี้

มีพื้นที่เป้าหมายของการศึกษาคือ จังหวัดอุบลราชธานี 25 อำเภอประกอบด้วย อำเภอเมืองอุบลราชธานี วารินชำราบ เดชอุดม พิบูลมังสาหาร เขมราฐ เขื่องใน ตระการพืชผล ม่วงสามสิบ น้ำยืน บุณฑริก ศรีเมืองใหม่ โขงเจียม กุดข้าวปุ้นนา จะหลวย ตาลสุม โพธิ์ไทร สำโรง สิรินธร ดอนมดแดง ทุ่งศรีอุดม นาเยีย นาตาล เหล่าเสือโก้ก สว่างวีระวงศ์ และน้ำขุ่น

ตัวแปรที่ใช้ในการศึกษา ปัจจัยที่มีอิทธิพลต่อการปรับตัวของเกษตรกร ตัวแปรต้นคือ เพศ อายุ จำนวนสมาชิกในครัวเรือน ระดับการศึกษาของหัวหน้าครัวเรือน การรวมกลุ่มเป็นสมาชิกของครัวเรือน รายได้รวมของครัวเรือน การออมของครัวเรือน หนี้สินของครัวเรือน ตัวแปรตามคือ การปรับตัวของเกษตรกร ด้านการหารายได้ และการปรับตัวของเกษตรกรด้านการลดรายจ่าย

ตัวแปรที่ใช้ในการศึกษาปัจจัยที่มีอิทธิพลต่อแบบแผนการใช้จ่ายของครัวเรือนเกษตรกรผู้ปลูกข้าวตัวแปรต้นคือ เพศ อายุ จำนวนสมาชิกของครัวเรือน ระดับการศึกษาของหัวหน้าครัวเรือน รวมกลุ่มเป็นสมาชิกของครัวเรือน การจัดทำบัญชีครัวเรือน รายได้รวมของครัวเรือน การออมของครัวเรือน หนี้สินของครัวเรือน แปรตามคือ แบบแผนการใช้จ่ายของครัวเรือน

3.3 ประชากรและกลุ่มตัวอย่าง

ประชากรได้แก่ เกษตรกรผู้ปลูกข้าวนาปีและนาปรัง จังหวัดอุบลราชธานี ที่ขึ้นทะเบียนกับสำนักงานเกษตรจังหวัดอุบลราชธานี จำนวน 198,187 ครัวเรือน (สำนักงานเกษตรจังหวัดอุบลราชธานี 2556)

กลุ่มตัวอย่างแบ่งออกเป็น 2 กลุ่มตามวิธีการศึกษากลุ่มแรกเป็นการศึกษาเชิงปริมาณ กลุ่มที่สองเป็นการศึกษาเชิงคุณภาพ

กลุ่มตัวอย่างกลุ่มแรกที่ใช้ในการวิจัยเชิงปริมาณตามวัตถุประสงค์ข้อที่ 1-3 ได้แก่ เกษตรกร ผู้ปลูกข้าวจังหวัดอุบลราชธานีกำหนดขนาดตัวอย่างจากตารางของ krejcie และ Morgan (1970) ที่ระดับความคลาดเคลื่อน .05 ได้ขนาดตัวอย่างจำนวน 384 ครัวเรือน สุ่มตัวอย่างโดยอาศัยความน่าจะเป็น โดยวิธีการสุ่มอย่างง่าย (simple random sampling) ใช้การ

เทียบบัญญัติไตรยางศ์ ของเกษตรกรในแต่ละอำเภอ รายละเอียดดังตารางที่ 3.1 ได้กลุ่มตัวอย่างจำนวน 384 ครัวเรือนจากเชิงปริมาณนี้จะถูกเลือกเป็นกลุ่มตัวอย่างในการศึกษาเชิงคุณภาพจำนวน 12 ครัวเรือน

ตารางที่ 3.1 แสดงจำนวนกลุ่มตัวอย่างในเชิงปริมาณ

ลำดับที่	อำเภอ	จำนวนเกษตรกรที่ขึ้นทะเบียน	จำนวนกลุ่มตัวอย่าง
1	เมืองอุบลราชธานี	9,063	18
2	วารินชำราบ	10,558	20
3	เดชอุดม	23,142	45
4	พิบูลมังสาหาร	15,027	29
5	เขมราฐ	7,752	15
6	ตระการพืชผล	16,077	31
7	ม่วงสามสิบ	14,193	27
8	น้ำยืน	5,442	11
9	บุณฑริก	11,215	22
10	ศรีเมืองใหม่	9,292	18
11	โขงเจียม	3,035	6
12	กุดข้าวปุ้น	5,910	11
13	นาจะหลวย	6,433	12
14	ตาลสุม	4,612	9
15	โพธิ์ไทร	4,877	9
16	สำโรง	9,709	19
17	สิรินธร	3,728	7
18	ดอนมดแดง	4,013	8
19	ทุ่งศรีอุดม	3,884	8
20	นาเยีย	3,447	7
21	นาตาล	4,388	9
22	เหล่าเสือโก้ก	4,146	8
23	สว่างวีระวงศ์	2,864	6

ตารางที่ 3.1 แสดงจำนวนกลุ่มตัวอย่างในเชิงปริมาณ (ต่อ)

ลำดับที่	อำเภอ	จำนวนเกษตรกรที่ขึ้นทะเบียน	จำนวนกลุ่มตัวอย่าง
24	น้ำขุ่น	3,441	7
25	เขื่องใน	15,254	30
	รวม	198,187	384

ที่มา: สำนักงานเกษตรจังหวัดอุบลราชธานี 2556

กลุ่มตัวอย่างกลุ่มที่สองใช้ในการวิจัยเชิงคุณภาพตามวัตถุประสงค์ข้อที่ 4 ได้แก่ เกษตรกรผู้ปลูกข้าว จำนวน 12 ครัวเรือน คัดเลือกจากกลุ่มตัวอย่างการวิจัยเชิงปริมาณ ใช้การเลือกกลุ่มตัวอย่างแบบเจาะจง (purposive sampling) โดยลักษณะกลุ่มตัวอย่างที่เลือกเป็นไปตามวัตถุประสงค์ของการวิจัยเพื่อให้ได้แบบแผนการใช้จ่ายที่เป็นแบบอย่างที่ดี (best practices) ให้เกษตรกรรายอื่นๆ โดยมีเกณฑ์การเลือกสำคัญดังนี้ ครัวเรือนมีอาชีพเสริม ครัวเรือนมีการออม ครัวเรือนมีการเรียนรู้ปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง และครัวเรือนรู้จักใช้เทคโนโลยีที่เหมาะสมในระบบการผลิตเช่นรู้จักใช้ปุ๋ยชีวภาพในการเพาะปลูก ดังตารางที่ 3.2

ตารางที่ 3.2 ครัวเรือนเกษตรกรตัวอย่างให้ข้อมูลเชิงคุณภาพ

ลำดับที่	ครัวเรือนตัวอย่าง	อำเภอ
1	2 ครัวเรือน	สำโรง
2	2 ครัวเรือน	วารินชำราบ
3	2 ครัวเรือน	เมือง
4	1 ครัวเรือน	เมือง
5	1 ครัวเรือน	เขื่องใน
6	1 ครัวเรือน	เดชอุดม
7	1 ครัวเรือน	เขมราฐ
8	1 ครัวเรือน	สว่างวีระวงศ์
9	1 ครัวเรือน	พิบูลมังสาหาร

3.4 เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย

เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัยเชิงปริมาณ ได้แก่ แบบสอบถาม ซึ่งสร้างตามขอบเขตและกรอบแนวคิดของการวิจัย แบ่งออกเป็น 4 ตอน ตอนที่ 1 ข้อมูลทั่วไปของครัวเรือนเกษตรกร ตอนที่ 2 สภาพทางเศรษฐกิจ สังคมและแหล่งที่มาของรายได้ ตอนที่ 3 รายจ่าย และภาระหนี้สินของ

ครัวเรือนเกษตรกร ตอนที่ 4 ความสามารถในการออมของครัวเรือนเกษตรกร และตอนที่ 5 การปรับตัวของครัวเรือนเกษตรกร

การทดสอบความเชื่อมั่นของแบบสอบถาม โดยหาค่าสัมประสิทธิ์แอลฟาตามวิธีของ Cronbach เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัยเชิงคุณภาพ ได้แก่ แบบสัมภาษณ์ เทปบันทึกเสียง การจดบันทึก และตัวผู้วิจัย

3.5 การเก็บรวบรวมข้อมูล

1) การเก็บรวบรวมข้อมูลปฐมภูมิ (primary data) เชิงปริมาณด้วยการลงพื้นที่เก็บข้อมูลจากเกษตรกรผู้ปลูกข้าวนาปี โดยใช้แบบสอบถาม จำนวน 384 ชุด ตรวจสอบความถูกต้องของแบบสอบถามหลังการเก็บข้อมูล การเก็บรวบรวมข้อมูลเชิงคุณภาพโดยใช้แบบสัมภาษณ์จากเกษตรกร กลุ่มตัวอย่าง 12 ครัวเรือน

2) ข้อมูลทุติยภูมิ (secondary data) เป็นข้อมูลที่ได้จากการเก็บรวบรวมจากเอกสารทางวิชาการ เอกสารเผยแพร่ และผลการศึกษาของหน่วยงานต่างๆ ที่เกี่ยวข้อง ได้แก่ ข้อมูลเชิงพื้นที่จังหวัดอุบลราชธานี สถานะทางเศรษฐกิจและสังคมของเกษตรกร การปรับตัวของครัวเรือน ผลกระทบของโลกาภิวัตน์ที่เกิดการเปลี่ยนแปลงทาด้านเศรษฐกิจและสังคม และภาวะเศรษฐกิจ เป็นต้น

3.6 การวิเคราะห์ข้อมูล

การวิเคราะห์ข้อมูลเชิงปริมาณ ใช้การวิเคราะห์เชิงพรรณนา (descriptive analysis) ด้วยค่าความถี่ ค่าเฉลี่ย และค่าร้อยละ นำเสนอข้อมูลในรูปแบบตารางและการบรรยายสรุปผลการวิจัย

การวัดระดับการปฏิบัติของเกษตรกรในการปรับตัวเพื่อสร้างสมดุลเพื่อการดำรงชีพ กำหนดให้คะแนนระดับการปรับตัวของเกษตรกร ดังนี้ (บุญชม ศรีสะอาด 2541: 99)

ระดับการปรับตัวมากที่สุด	กำหนดให้	5 คะแนน
ระดับการปรับตัวมาก	กำหนดให้	4 คะแนน
ระดับการปรับตัวปานกลาง	กำหนดให้	3 คะแนน
ระดับการปรับตัวน้อย	กำหนดให้	2 คะแนน
ระดับการปรับตัวน้อยที่สุด	กำหนดให้	1 คะแนน

จากนั้นหาค่าเฉลี่ยของระดับการปรับตัว โดยกำหนดเกณฑ์การแปลผล ดังนี้ (บุญชม ศรีสะอาด 2541: 99)

ค่าเฉลี่ย 4.51-5.00	หมายถึง	ให้ระดับการปรับตัว อยู่ในระดับมากที่สุด
ค่าเฉลี่ย 3.51-4.50	หมายถึง	ให้ระดับการปรับตัว อยู่ในระดับมาก
ค่าเฉลี่ย 2.51-3.50	หมายถึง	ให้ระดับการปรับตัว อยู่ในระดับปานกลาง
ค่าเฉลี่ย 1.51-2.50	หมายถึง	ให้ระดับการปรับตัว อยู่ในระดับน้อย
ค่าเฉลี่ย 1.00-1.50	หมายถึง	ให้ระดับการปรับตัว อยู่ในระดับน้อยที่สุด

ตัวเลขระดับการปรับตัวที่กำหนดให้มีความหมายแตกต่างกันในลักษณะของระดับหรืออันดับว่ามีการปรับตัวอยู่ในระดับใด ตั้งแต่มากที่สุด มาก ปานกลาง น้อย และน้อยที่สุด ทั้งนี้ตัวเลขดังกล่าวจะถูกนำไปใช้คำนวณค่าทางสถิติเช่น ค่าเฉลี่ย และการหาสหสัมพันธ์ต่อไป

การวิเคราะห์ปัจจัยที่มีผลกระทบต่อแบบแผนการใช้จ่าย โดยใช้แบบจำลองโทบิท (Tobit model) ซึ่งเหมาะกับแบบจำลองที่มีค่าตัวแปรตามต่อเนื่อง แต่ในบางครั้งมีค่าในช่วงปลายที่ขาดหายไป อาจเป็นเพราะไม่สามารถวัดค่าหรือสังเกตเห็นได้ จึงพบตัวแปรตามมีค่าเท่ากับศูนย์มีเป็นจำนวนมากหรือตัวแปรตามนั้นอาจจะมีค่าอยู่ในช่วงใดช่วงหนึ่งซึ่งมีค่าที่ไม่เป็นลบแบบจำลองในลักษณะดังกล่าวนี้ถูกนำเสนอโดย Jame Tobin ในปี 1958 ซึ่งได้ถูกนำมาวิเคราะห์ค่าใช้จ่ายของครัวเรือนในการสินค้าคงทนโดยพิจารณาจากค่าใช้จ่ายที่มีค่าเป็นบวกและได้เรียกแบบจำลองถดถอยดังกล่าวว่าแบบจำลองถูกเซนเซอร์หรือ censored regression model และต่อมาในปี 1964 Goldberger ได้เรียกแบบจำลองดังกล่าวนี้ว่า แบบจำลองโทบิท Tobit ซึ่งมาจากคำว่า Tobin's probit model เนื่องจากแบบจำลองดังกล่าวนี้มีลักษณะใกล้เคียงกับแบบจำลองโพรบิท (probit model) (อารีย์ วิบูลย์พงศ์ 2549) แบบจำลอง Tobit เขียนในรูปแบบสัมการได้ดังนี้

$y_i = X_i^{'}\beta + u_i$

$y_i = y^{*}\ 0$ ถ้า $y^{*}_{I} > 0$

$y_i = 0$ ถ้า $y^{*} \leq 0$

ในการประมาณค่าสัมประสิทธิ์ด้วยวิธีภาวะน่าจะเป็นสูงสุด (Maximum likelihood estimator: MLE) เพื่อหาค่าสัมประสิทธิ์ของ β และ σ^2

โดยกำหนดตัวแปรที่ใช้ในสมการแบบจำลองโทบิทได้ดังนี้

$$y^{*}_{i} = \beta_0 + \beta_1 \text{(Gender)} + \beta_2 \text{(Age)} + \beta_3 \text{(Member)} + \beta_4 \text{(Education)} + \beta_5 \text{(Aggregation)} + \beta_6 \text{(Household account)} + \beta_7 \text{(Income)} + \beta_8 \text{(Saving)} + \beta_9 \text{(Debt)}$$

โดยที่ y^{*}_{i} คือสัดส่วนการใช้จ่ายของครัวเรือนเกษตรกรต่อรายได้รวม (หน่วยบาท) ของครัวเรือนเกษตรกรใช้อธิบายการมีแบบแผนการใช้จ่าย

เมื่อ

$y_i = 0$ ถ้า $y^{*}_{I} \leq 0$ ครัวเรือนไม่มีค่าใช้จ่ายหรือหมายถึงครัวเรือนมีการวางแผนและมีแบบแผนการใช้จ่าย

$y_i = 0$ ถ้า $y^{*}_{I} > 0$ ครัวเรือนมีค่าใช้จ่ายหรือหมายถึงครัวเรือนไม่มีการวางแผนและแบบแผนค่าใช้จ่าย

β_i คือค่าสัมประสิทธิ์ของแบบจำลอง

u_i คือค่าความคาดเคลื่อน

โดยที่สมการ (1) y_i	คือ	แบบแผนค่าใช้จ่ายของครัวเรือน
β_0	คือ	ค่าคงที่
$\beta_1, \beta_2 ... \beta_i$	คือ	ค่าสัมประสิทธิ์ของตัวแปรต่างๆ
GENDER	คือเพศของหัวหน้าครัวเรือน	
	= 1 เพศชาย	
	= 0 เพศหญิง	
AGE	คืออายุของหัวหน้าครัวเรือน (ปี)	
MEMBER	คือจำนวนสมาชิกของครัวเรือน (คน)	
EDUCATION	คือระดับการศึกษาของหัวหน้าครัวเรือน (ปี)	
AGGREGATION	คือการรวมกลุ่มเป็นสมาชิกของครัวเรือน	
	= 1 มีการรวมกลุ่มเป็นสมาชิก	
	= 0 ไม่มีการรวมกลุ่มเป็นสมชิก	
HOUSEHOLD ACCOUNT	คือการจัดทำบัญชีครัวเรือน	
	= 1 มีการจัดทำบัญชีครัวเรือน	
	= 0 ไม่มีการจัดทำบัญชีครัวเรือน	
INCOME	คือรายได้รวมของครัวเรือน (บาท)	
SAVING	คือการออมของครัวเรือน	
	= 1 ครัวเรือนเกษตรกรมีเงินออม	
	= 0 ครัวเรือนเกษตรกรไม่มีเงินออม	
DEBT	คือหนี้สินของครัวเรือน (บาท)	

GENDER คือ ตัวแปรหุ่นเพศของหัวหน้าครัวเรือนเกษตรกรโดยมีสมมติฐานให้เพศของหัวหน้าครัวเรือนเป็นปัจจัยที่มีอิทธิพลในทางบวกต่อแบบแผนรายได้และการใช้จ่ายของครัวเรือน กล่าวคือเพศชายจะนิยมการพบปะรวมกลุ่มสังสรรค์งานทางสังคมหรืองานบุญประเพณีในชุมชนของตนเองโดยมีตัวแปรหุ่นที่ศึกษาดังนี้

= 1 เพศชาย

= 0 เพศหญิง

AGE คืออายุของหัวหน้าครัวเรือนเกษตรกร (ปี) โดยมีสมมติฐานให้อายุของ

หัวหน้าครัวเรือนเกษตรกรเป็นปัจจัยที่มีอิทธิพลในทางบวกต่อแบบแผนรายได้และการใช้จ่ายของครัวเรือน กล่าวคือ อายุของหัวหน้าครัวเรือนเกษตรกรที่เพิ่มขึ้นทุกๆ หนึ่งปีจะมีผลกระทบต่อแบบแผนรายได้และการใช้จ่ายของครัวเรือนที่เพิ่มขึ้น

MEMBER คือจำนวนสมาชิกของครัวเรือนเกษตรกร (คน) โดยมีสมมติฐานให้จำนวนสมาชิกของครัวเรือนเกษตรกรเป็นปัจจัยที่มีอิทธิพลในทางลบต่อแบบแผนรายได้และการใช้จ่ายของครัวเรือนกล่าวคือจำนวนสมาชิกในครัวเรือนเกษตรกรที่เพิ่มขึ้นจะมีผลกระทบต่อแบบแผนรายได้และการใช้จ่ายของครัวเรือน

EDUCATION คือระดับการศึกษาของหัวหน้าครัวเรือนเกษตรกร (ปี) โดยมีสมมติฐานให้จำนวนปีของการศึกษาของหัวหน้าครัวเรือนเกษตรกรเป็นปัจจัยที่มีอิทธิพลในทางบวกต่อแบบแผนรายได้และการใช้จ่ายของครัวเรือนกล่าวคือเมื่อหัวหน้าครัวเรือนมีการศึกษาสูงขึ้นจะมีผลกระทบต่อแบบแผนรายได้และการใช้จ่ายของครัวเรือน

AGGREGATION คือตัวแปรหุ่นการรวมกลุ่มเป็นสมาชิกของครัวเรือนโดยมีสมมติฐานให้การรวมกลุ่มเป็นสมาชิกต่างๆ เช่น สหกรณ์ หรือการรวมกลุ่มทางเศรษฐกิจเป็นปัจจัยที่มีอิทธิพลในทางบวกต่อแบบแผนรายได้และการใช้จ่ายของครัวเรือนกล่าวคือ หากครัวเรือนมีการรวมกลุ่มจะทำให้มีผลกระทบต่อแบบแผนรายได้และการใช้จ่ายของครัวเรือน โดยมีตัวแปรหุ่นที่ศึกษาดังนี้

= 1 มีการรวมกลุ่มเป็นสมาชิก

= 0 ไม่มีการรวมกลุ่มเป็นสมชิก

HOUSEHOLD ACCOUNT คือตัวแปรหุ่นการจัดทำบัญชีครัวเรือนโดยมีสมมติฐานให้การจัดทำบัญชีครัวเรือนเป็นปัจจัยที่มีอิทธิพลในทางบวกต่อแบบแผนรายได้และการใช้จ่ายของครัวเรือนเกษตรกรกล่าวคือ หากครัวเรือนมีการจัดทำบัญชีครัวเรือนจะทำให้มีผลกระทบต่อแบบแผนรายได้และการใช้จ่ายของครัวเรือน โดยมีตัวแปรหุ่นที่ศึกษาดังนี้

= 1 มีการจัดทำบัญชีครัวเรือน

= 0 ไม่มีการจัดทำบัญชีครัวเรือน

INCOME คือรายได้รวมของครัวเรือน (บาท) แต่ละครัวเรือนมีรายได้ 10,000 บาทต่อเดือน โดยมีสมมติฐานให้ รายได้รวมของครัวเรือนเกษตรกรเป็นปัจจัยที่มีอิทธิพลในทางลบต่อแบบแผนรายได้และการใช้จ่ายของครัวเรือนกล่าวคือครัวเรือนเกษตรกรที่มีรายได้มากกว่า 10,000 บาทต่อเดือนจะมีผลกระทบต่อแบบแผนรายได้และการใช้จ่ายของครัวเรือน

SAVING คือตัวแปรหุ่นการออมของครัวเรือนเกษตรกร โดยมีสมมติฐานให้การออมของครัวเรือนเกษตรกรเป็นปัจจัยที่มีอิทธิพลในทางบวกต่อแบบแผนรายได้และการใช้จ่ายของครัวเรือนเกษตรกรกล่าวคือหากครัวเรือนมีการออมที่มากขึ้น ผลกระทบต่อแบบแผนรายได้และการใช้จ่ายของครัวเรือน โดยมีตัวแปรหุ่นที่ศึกษาดังนี้

= 1 ครัวเรือนเกษตรกรมีเงินออม

= 0 ครัวเรือนเกษตรกรไม่มีเงินออม

DEBT คือหนี้สินของครัวเรือน (บาท) โดยมีสมมติฐานให้หนี้สินของครัวเรือนเกษตรกรเป็นปัจจัยที่มีอิทธิพลในทางบวกต่อแบบแผนรายได้และการใช้จ่ายของครัวเรือนเกษตรกรกล่าวคือหากครัวเรือนมีหนี้สินที่เพิ่มขึ้นจะส่งผลกระทบต่อแบบแผนรายได้และการใช้จ่ายของครัวเรือน

การวิเคราะห์ปัจจัยที่มีอิทธิพลต่อการปรับตัวของเกษตรกร ใช้การวิเคราะห์การถดถอยพหุคูณ (multiple regression analysis) โดยการหาค่าสัมประสิทธิ์สหสัมพันธ์ระหว่างตัวแปร ซึ่งแปรต้นคือ เพศ อายุ จำนวนสมาชิกในครัวเรือน ระดับการศึกษาของหัวหน้าครัวเรือน การรวมกลุ่มหรือเป็นสมาชิกของกลุ่มทางเศรษฐกิจ การรวมกลุ่มหรือเป็นสมาชิกของกลุ่มทางสังคม รายได้รวมของครัวเรือน การออมของครัวเรือน และหนี้สิน ตัวแปรตามคือ การปรับตัวของเกษตรกรผู้ปลูกข้าว

การวิเคราะห์เชิงคุณภาพ ใช้การวิเคราะห์เนื้อหา (content analysis) พิจารณาส่วนย่อยที่คล้ายๆ หรือประเภทเดียวกันมารวมกันจัดเป็นประเด็นรวม ในลักษณะความถี่ กัน

บทที่ 4
การวิเคราะห์ผลการศึกษาและการอภิปรายผล

ในบทนี้ ผู้วิจัยได้นำเสนอผลการวิเคราะห์ข้อมูลในเชิงปริมาณผสมผสานกับเชิงคุณภาพ ประกอบด้วยข้อมูลทั่วไปของเกษตรกรผู้ปลูกข้าว สภาพทางเศรษฐกิจ สังคมและแหล่งที่มาของรายได้ ภาระหนี้สินของครัวเรือนเกษตรกรผู้ปลูกข้าว ปัจจัยที่มีผลกระทบต่อการปรับตัวของครัวเรือนเกษตรกร ปัจจัยที่มีอิทธิพลต่อแบบแผนการใช้จ่ายของครัวเรือนเกษตรกรผู้ปลูกข้าว และวิธีการปรับตัวที่สำคัญของเกษตรกรที่เป็นวิธีการลดรายจ่ายและวิธีการเพิ่มรายได้ ซึ่งการนำเสนอในบทนี้จะนำเสนอผลการวิเคราะห์ข้อมูลและการอภิปรายผลไปพร้อมกันเพื่อให้เกิดความชัดเจนในผลการศึกษาในลักษณะที่เป็นปรากฏการณ์ ตามลำดับดังนี้

4.1 ข้อมูลทั่วไปของเกษตรกรผู้ปลูกข้าว

เกษตรกรผู้ปลูกข้าวจังหวัดอุบลราชธานีที่ทำงานเป็นหลักในไร่นาพบว่า ส่วนใหญ่เป็นเพศหญิง (ร้อยละ 60.94) อายุต่ำกว่า 50 ปี (ร้อยละ 57.29) การศึกษาระดับประถมศึกษา (ร้อยละ 71.40) รองลงมามัธยมศึกษาตอนปลายหรือประกาศนียบัตรวิชาชีพ ปวช. (ร้อยละ 12.00) อายุเฉลี่ยคือ 48.60 ปี ดังตารางที่ 4.1

สาเหตุที่เกษตรกรผู้ทำนาเป็นหลักส่วนใหญ่เป็นเพศหญิงเนื่องจากการปรับตัวของครัวเรือนเกษตรกรในปัจจุบันได้เกิดการเปลี่ยนแปลงขึ้น โดยที่ผู้ชายจะออกไปรับจ้างนอกภาคการเกษตรในการเป็นลูกจ้างตามโรงงาน บริษัท ห้างร้านหรือ หน่วยงานราชการในลักษณะการใช้แรงงาน เพื่อนำเงินค่าจ้างมาใช้จ่ายในครัวเรือนจึงพบว่าผู้ที่เป็นหลักในการทำนาปลูกข้าวกลับกลายเป็นเพศหญิง

อย่างไรก็ตาม ในสภาพเศรษฐกิจและสังคมที่เปลี่ยนแปลงไปถึงแม้ว่าเพศชายจะคอยสอดส่องหาโอกาสในการทำงานเพื่อเพิ่มรายได้ ในการรับจ้างนอกภาคการเกษตร แต่เนื่องจากส่วนใหญ่มีการศึกษาในระดับประถมศึกษาจึงมีข้อจำกัดในเรื่องทุนและความรู้ทางวิชาการทางเลือกในการประกอบอาชีพจึงมีไม่มากนัก เพราะระดับการศึกษา เป็นปัจจัยหนึ่งที่ส่งผลต่อรายได้และความเป็นอยู่ของครัวเรือนในระยะยาวเพราะการศึกษาถือเป็นทุนมนุษย์ที่สำคัญในการเป็นเครื่องมือสำหรับการหารายได้ หากทุนมนุษย์มีจำกัด ความสามารถในการหารายได้ย่อมมีจำกัดตามทุนมนุษย์ ตามไปด้วย

ตารางที่ 4.1 ข้อมูลทั่วไปของเกษตรกรผู้ปลูกข้าว

ลักษณะ	จำนวน	ร้อยละ
1. เพศ		
ชาย	143	39.06
หญิง	234	60.94
รวม	384	100
2. อายุ		
ต่ำกว่า 50 ปี	220	57.29
51 ปีขึ้นไป	164	42.71
รวม	384	100
3. ระดับการศึกษา		
ไม่ได้เข้าเรียน	18	4.60
ประถมศึกษา	274	71.40
มัธยมศึกษาตอนต้น	35	9.10
มัธยมศึกษาตอนปลาย	46	12.00
อนุปริญญาขึ้นไป	11	2.90
รวม	384	100

ที่มา: จากการสำรวจและคำนวณ

4.2 สภาพทางเศรษฐกิจ สังคมและแหล่งที่มาของรายได้

ครัวเรือนเกษตรกรส่วนใหญ่พบว่า มีจำนวนสมาชิกครัวเรือนอยู่ระหว่าง 4 – 5 คน (ร้อยละ 55.73) รองลงมามีจำนวนสมาชิกมากกว่า 5 คน (ร้อยละ 23.18) จำนวนสมาชิกที่อยู่ในวัยแรงงาน 15 ปีขึ้นไปเป็นเพศหญิงมากกว่าเพศชาย (ร้อยละ 63.00) จำนวนสมาชิกในครัวเรือนที่ประกอบอาชีพเกษตรกรรม (ร้อยละ 50.00) รองลงมาเรียนหนังสือ (ร้อยละ 25.00) และประกอบอาชีพอื่น (ร้อยละ 25.00) ดังตารางที่ 4.2

จากการที่สัดส่วนแรงงานในภาคการเกษตรลดลง เป็นผลจากสภาพทางเศรษฐกิจเนื่องจากทัศนคติของเกษตรกรได้เปลี่ยนไปว่าการศึกษาสูงขึ้นจะทำให้หารายได้เพิ่มขึ้น จึงต้องการให้บุตรหลานได้เรียนหนังสือที่เป็นการสร้างโอกาสในการประกอบอาชีพอื่น เพื่อจะได้ทำงานและส่งเงินมาให้ครอบครัวได้ใช้จ่ายซึ่งเป็นการเปลี่ยนแปลงทางสังคมที่ต่อเนื่องมาจากสภาพเศรษฐกิจที่เปลี่ยนไปทำให้ต้องหารายได้เพิ่มเพื่อการดำรงชีพให้เป็นไปอย่างพอเพียง

ตารางที่ 4.2 สภาพครัวเรือนเกษตรกรผู้ปลูกข้าว

ลักษณะ	จำนวน	ร้อยละ
1. สมาชิกในครอบครัว		
$\leq$ 3 คน	81	21.09
4 – 5 คน	214	55.73
มากกว่า 5 คน	89	23.18
รวม	384	100
2. จำนวนวัยแรงงาน 15 ปีขึ้นไป		
ชาย	109	37.00
หญิง	186	63.00
รวม	295	100
3. จำนวนสมาชิกในครอบครัว		
ประกอบอาชีพเกษตรกรรม	เฉลี่ยครอบครัวละ 2-3 คน	
เรียนหนังสือ	เฉลี่ยครอบครัวละ 1-2 คน	
ประกอบอาชีพอื่นๆ	เฉลี่ยครอบครัวละ 0-1 คน	

หมายเหตุ: อายุเฉลี่ย[1] 48.60 ปี

ที่มา: จากการสำรวจและคำนวณ

อาชีพหลักของครัวเรือนคือการปลูกข้าว (ร้อยละ 100) รองลงมาคือรับจ้างทั่วไป (ร้อยละ 34.40) ดังตารางที่ 4.3 ข้อมูลจากการสัมภาษณ์เกษตรกร 12 รายเพิ่มเติมพบว่า ถึงแม้การปลูกข้าวในปัจจุบันจะส่งผลต่อต้นทุนที่สูงขึ้น แต่เนื่องจากเป็นอาชีพดั้งเดิมที่ทำมาอย่างยาวนานตั้งแต่บรรพบุรุษ หากไม่ปลูกข้าวก็ไม่มีอาชีพอย่างอื่นรองรับหรือหากมีก็คือการรับจ้างทั่วไปเป็นรายได้เพิ่มมาสนับสนุนรายได้หลักจากการปลูกข้าว เพื่อนำเงินมาใช้จ่าย การปลูกข้าวจึงเป็นแหล่งรายได้หลักของครัวเรือนเพราะไม่มีอาชีพที่เป็นทางเลือกอื่นมากนัก เกษตรกรรุ่นเก่าก็ยังคงจะปลูกข้าวเพื่อขายและเลี้ยงชีพคนในครัวเรือนต่อไปตามกำลังและความสามารถที่จะทำได้

การปลูกข้าวก็ยังคงเป็นแหล่งรายได้หลัก แต่ในสภาพการณ์ปัจจุบันการทำอาชีพหลักที่มาจากการปลูกข้าวอย่างเดียวไม่ไม่พอเพียงที่จะพยุงฐานะทางเศรษฐกิจในครัวเรือนได้ จำเป็นต้องมีอาชีพที่สามารถทำเป็นหลักเพิ่มขึ้นไม่น้อยกว่าหนึ่งอาชีพ โดยอาชีพหลักที่ทำควบคู่กับการปลูกข้าวคือการรับจ้างทั่วไป เพื่อให้การดำรงชีพอยู่ได้ท่ามกลางภาวะเศรษฐกิจที่เชื่อมโยงกับปัจจัยภายนอก

[1] อายุรวมของหัวหน้าครัวเรือนเกษตรกรทั้งหมดหารด้วยจำนวนหัวหน้าครัวเรือนเกษตรกรทั้งหมด

ตารางที่ 4.3 อาชีพหลัก[2]ของครัวเรือนเกษตรกรผู้ปลูกข้าว

อาชีพหลัก	จำนวน	ร้อยละ
1. ปลูกข้าว	384	100
2. พืชผักเศรษฐกิจ	86	22.40
3. รับจ้างทั่วไป	132	34.40
4. เลี้ยงสัตว์	69	18.00
5. ประมง	1	0.30
6. อื่นๆ เช่น ค้าขายปลูกยาง	26	6.77

หมายเหตุ: 1. ระยะเวลาในการปลูกข้าวเฉลี่ย[3] 22.68 ปี

2. ตอบได้มากกว่า 1 คำตอบ

ที่มา: จากการสำรวจและคำนวณ

อาชีพรองคืออาชีพที่เกษตรกรทำควบคู่กับอาชีพหลักเพื่อสร้างรายได้เพิ่มเติม อาชีพรองที่สำคัญของของครัวเรือนเกษตรกรพบว่า รับจ้างทั่วไปมากที่สุด (ร้อยละ 50.80) รองลงมาปลูกพืชผักเศรษฐกิจ (ร้อยละ 35.90) การรับจ้างทั่วไปและการปลูกพืชเศรษฐกิจนอกจากเป็นทั้งอาชีพหลักแล้วยังคงเป็นอาชีพรองสำหรับครัวเรือนเกษตรกร ส่วนอาชีพรองอื่นๆ ที่พบเพียง (ร้อยละ 7.29) คือ ค้าขายงานฝีมือ สินค้าจักสาน ซ่อมมอเตอร์ไซด์ ตั้งโรงสีขนาดเล็ก ปลูกยาง และเลี้ยงหมู ดังตารางที่ 4.4

เกษตรกรมีการปรับตัวด้วยการทำอาชีพที่หลากหลายซึ่งเป็นแนวทางในการต่อสู้เพื่อลดความเสี่ยงในระบบการผลิตและการดำรงชีวิต โดยมีอาชีพหลักที่มีมากกว่าสองอาชีพแล้ว ยังมีอาชีพรองเข้ามาเสริมอีกทาง โดยเฉพาะการปลูกพืชผักเศรษฐกิจเพื่อนำมาเสริมกับอาชีพหลักสร้างสมดุลให้รายจ่ายไม่มากกว่ารายรับที่เหลือเก็บออมไว้ใช้ยามฉุกเฉินอันจะนำไปสู่การมีแบบแผนในการใช้จ่ายเงิน แนวทางนี้สอดคล้องกับปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงที่เน้นสร้างความหลากหลายในอาชีพเพื่อลดความเสี่ยงในการดำรงชีพ

[2] อาชีพหลักหมายถึงอาชีพที่เกษตรกรให้เวลามากที่สุดและถือเป็นแหล่งรายได้หลัก (แม้จะทำเงินไม่ได้สูงสุด)

[3] จำนวนปีรวมในการปลูกข้าวของครัวเรือนเกษตรกรทั้งหมดหารด้วยจำนวนครัวเรือนเกษตรกรทั้งหมด

ตารางที่ 4.4 อาชีพรองของครัวเรือนเกษตรกรผู้ปลูกข้าว

อาชีพรอง	จำนวน	ร้อยละ
1. ปลูกข้าว	6	1.60
2. พืชผักเศรษฐกิจ	138	35.90
3. รับจ้างทั่วไป	195	50.80
4. ค้าขาย/ธุรกิจส่วนตัว	67	17.40
5. พนักงาน/ลูกจ้าง	47	12.20
6. อื่นๆ เช่น	28	7.29

หมายเหตุ: ตอบได้มากกว่า 1 คำตอบ
ที่มา: จากการสำรวจและคำนวณ

รายได้รวมเฉลี่ยต่อปีของครัวเรือนเกษตรกรผู้ปลูกข้าว จำแนกตามประเภทรายได้พบว่ามาจากอาชีพหลักจำนวน 85,530.51 บาทรองลงมามาจากอาชีพรองจำนวน 44,819.57 บาทเมื่อจำแนกตามแหล่งที่มาของรายได้พบว่ามาจากจากการปลูกข้าว จำนวน 68,720.39 บาท รองลงมารายได้จากการหาเองเป็นรายได้จากการรับจ้างทั่วไปของเกษตรกร จำนวน 38,834.38 บาท ดังตารางที่ 4.5

อาชีพหลักก็ยังถือว่าเป็นอาชีพที่ทำรายได้ให้เกษตรกรมากที่สุด เมื่อดูรายได้ทั้งปีของครัวเรือนทั้งรายได้ที่มาจากอาชีพหลักและอาชีพรองเฉลี่ยแล้วครัวเรือนละ 65,175 บาท ต่อปี ซึ่งก็ยังถือว่ามีรายได้น้อยเมื่อเทียบกับอาชีพอื่น รายได้จากการรับจ้าง เป็นรายได้ที่เกิดจากการปรับตัวในวิถีทางที่มากที่สุดของเกษตรกรที่เป็นชาวชนบทในภาคอีสาน ซึ่งมีคุณลักษณะในการสู้ชีวิต จึงทำงานทุกอย่างหากมีรายได้ อย่างไรก็ตามถึงแม้เกษตรกรจะทำงานมากขึ้นเพียงใด หากครัวเรือนของเกษตรกรไม่มีการวางแผนการใช้จ่ายเงินอย่างรัดกุม ก็ยังมีความเสี่ยงในการเผชิญกับปัญหาหนี้สิน

ตารางที่ 4.5 รายได้รวมเฉลี่ย[4] ต่อปีของครัวเรือนเกษตรกรผู้ปลูกข้าว

รายการ	เฉลี่ยต่อปี (บาท)
1. จำแนกตามประเภทของรายได้	
รายได้จากอาชีพหลัก	85,530.51
รายได้จากอาชีพรอง	44,819.57
2. จำแนกตามแหล่งที่มาของรายได้	
รายได้จากการปลูกข้าว	68,720.39
รายได้จากการเลี้ยงสัตว์	10,374.59
รายได้จากการประมง	1,623.60
รายได้จากการหาเอง (รับจ้างทั่วไป)	38,834.38
รายได้ที่บุคคลอื่นส่งมาให้	10,797.12

หมายเหตุ: ข้อมูลรายได้ที่ใช้ในงานวิจัยนี้เป็น flow
ที่มา: จากการสำรวจและคำนวณ

ลักษณะความต่อเนื่องของรายได้ที่ได้รับจากการประกอบอาชีพหรือจากผลตอบแทนอื่นของครัวเรือนเกษตรกรผู้ปลูกข้าวพบว่า เป็นรายได้ที่ไม่ต่อเนื่องตลอดปี (ร้อยละ 90.10) รายได้นอกภาคการเกษตรเป็นลักษณะรายได้ไม่ต่อเนื่องตลอดปี (ร้อยละ 57.80) รายได้อื่นเป็นลักษณะรายได้ที่ไม่ต่อเนื่องตลอดปี (ร้อยละ 57.80) ดังตารางที่ 4.6 ข้อมูลจากการสัมภาษณ์เกษตรกร 12 ราย ระบุว่า ว่าส่วนใหญ่รายได้ที่มาจากการแสวงหานอกภาคการเกษตรจะถูกนำมาใช้เพื่ออำนวยความสะดวกในครัวเรือนเช่น การซื้อวิทยุ โทรทัศน์ พัดลม โทรศัพท์มือถือ เครื่องซักผ้า รถมอร์เตอร์ไซด์ และรถยนต์เป็นต้น ซึ่งส่วนหนึ่งมาจากค่านิยมที่เปลี่ยนแปลงไปตามกระแสบริโภคนิยม บางครัวเรือนต้องกู้จากสถานบันการเงินเพื่อมาซื้อเครื่องอำนวยความสะดวก

สาเหตุที่เกษตรกรมีรายได้ไม่ต่อเนื่อง เนื่องจากทางเลือกในการประกอบอาชีพมีน้อย ทำงานได้เฉพาะการใช้แรงงานรับจ้าง ซึ่งส่วนใหญ่เป็นลักษณะจ้างชั่วคราว หรือจ้างเหมาเป็นงานๆ ไป หรือหากปลูกพืชผักเศรษฐกิจบางชนิดก็ไม่ชำนาญ อีกทั้งส่วนหนึ่งอาจจะมาจากการขาดความเพียรพยายาม

ถึงแม้ว่ารายได้ของเกษตรกรผู้ปลูกข้าว จะมาจากภาคการเกษตรและนอกภาคการเกษตร แต่ก็เป็นรายได้ที่ไม่ต่อเนื่องตลอดปี ส่วนนี้ย่อมเป็นจุดเริ่มต้นที่เป็นอุปสรรคของเกษตรกรที่จะนำไปสู่การมีแบบแผนรายได้และการใช้จ่ายที่ดีหรือไม่ดีในอนาคต เพราะเมื่อรายได้ของเกษตรกรเป็นรายได้ที่ไม่ต่อเนื่องตลอดทั้งปี พฤติกรรมที่เกษตรกรแสดงออกย่อมเป็นไปในลักษณะการขน

[4] ผลรวมของรายได้ทั้งปีของครัวเรือนเกษตรกรทั้งหมดหารด้วยจำนวนครัวเรือนเกษตรกร

ขวยหารายได้ในลักษณะต่างๆ การหารายได้ก็มีอยู่สองแบบคือ เลือกที่จะขยันทำงานมากขึ้นและลดค่าใช้จ่ายที่ไม่จำเป็นลง และเลือกวิธีการกู้ยืมเงินจากแหล่งเงินกู้เพื่อมาใช้จ่าย กรณีที่เลือกการกู้ยืมและการกู้ยืมนั้นเป็นพฤติกรรมที่ขาดการวางแผนย่อมส่งผลต่อภาระผูกพันในอนาคตที่ต้องรับผิดชอบต่อเนื่อง สิ่งเหล่านี้ย่อมส่งผลต่อแบบแผนรายได้และการใช้จ่ายของครัวเรือนอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้

ตารางที่ 4.6 ลักษณะรายได้ของครัวเรือนเกษตรกรผู้ปลูกข้าว

รายการ	จำนวน	ร้อยละ
1. รายได้ในภาคการเกษตร		
ต่อเนื่องตลอดทั้งปี	38	9.90
ไม่ต่อเนื่องตลอดปี	346	90.10
รวม	384	100
2. รายได้นอกภาคการเกษตร		
ต่อเนื่องตลอดทั้งปี	76	19.80
ไม่ต่อเนื่องตลอดปี	222	57.80
รายได้จากการทำนาเพียงอย่างเดียว	86	22.40
รวม	384	100
3. รายได้อื่น		
ต่อเนื่องตลอดทั้งปี	10	2.60
ไม่ต่อเนื่องตลอดปี	33	8.60
รายได้จากการทำนาเพียงอย่างเดียว	341	88.80
รวม	384	100

ที่มา: จากการสำรวจและคำนวณ

รายจ่ายของครัวเรือนในภาคการเกษตร หากเรียงตามลำดับจากมากไปหาน้อย 3 ลำดับแรกโดยจำแนกตามด้านที่จ่ายในภาคการเกษตรพบว่า ลำดับที่ 1 คือรายจ่ายจากการปลูกข้าวปลูกข้าว เฉลี่ย 21,257.98 บาทต่อปีต่อครัวเรือน ลำดับที่ 2 คือรายจ่ายจากการปลูกพืชผักเศรษฐกิจเพื่อไว้บริโภคในครัวเรือนและขายเฉลี่ย 9,107.88 บาทต่อปีต่อครัวเรือน และลำดับที่ 3 คือรายจ่ายจากการเลี้ยงสัตว์เฉลี่ย 4,317.39 บาทต่อปีต่อครัวเรือน จำแนกตามประเภทรายจ่ายในภาคการเกษตรลำดับที่ 1 คือค่าปุ๋ยและสารเคมีจำกัดศัตรูพืชเฉลี่ย 10,325.29 บาทต่อปีลำดับที่ 2

คือค่าจ้างแรงงานเฉลี่ย 10,094.95 บาทต่อปีต่อครัวเรือน และลำดับที่ 3 คืออื่นๆเฉลี่ย 9,813.16 บาทต่อปีต่อครัวเรือน ดังภาพที่ 4.1-4.2 และตารางที่ 4.7 ตามลำดับ ผลจากการสัมภาษณ์เกษตรกรเพิ่มเติม 12 รายพบว่า การผลิตในปัจจุบันได้เปลี่ยนแปลงไปจากอดีตมากขึ้น มีการลงทุนในระบบการผลิตสูงขึ้น เพื่อให้ได้ผลผลิตต่อไร่ในปริมาณที่มาก อันจะส่งผลต่อรายได้ที่เพิ่มขึ้น ถึงแม้จะต้องกู้ยืมมาลงทุนก่อนก็ตาม โดยเฉพาะปัจจัยการผลิต ประเภทปุ๋ยเคมีและยากำจัดศัตรูพืช เพราะเกษตรกรเข้าใจว่าการลงทุนในปัจจัยการผลิตมากก็จะได้ผลตอบแทนสูงจากการมีผลผลิตที่เพิ่มมากขึ้น อีกทั้งเข้าใจว่าใช้ปุ๋ยอินทรีย์เห็นผลผลิตออกช้ากว่าปุ๋ยเคมี

รายจ่ายที่เป็นค่าปุ๋ยและสารเคมีจำกัดศัตรูพืชเป็นรายจ่ายที่มากที่สุดในระบบการผลิตของเกษตรกรผู้ปลูกข้าว ซึ่งสอดคล้องกับงานวิจัยของสำนักงานเศรษฐกิจการเกษตร (2549) ที่ระบุว่าร้อยละ 49 ของต้นทุนทั้งหมดมาจากค่าปุ๋ย ที่เป็นเช่นนี้เนื่องจากเป็นปัจจัยการผลิตที่เกษตรกรเชื่อว่าจะทำให้ได้ผลผลิตเพิ่มขึ้นและรายได้ก็จะตามมา พฤติกรรมที่ต่อเนื่องจากความหวังที่จะมีรายได้จากผลผลิตที่มากนี้เอง เกษตรกรบางรายตัดสินใจและยอมเสี่ยงกู้ยืมเงินจากแหล่งเงินกู้เพื่อมาลงทุนในระบบการผลิตก่อน และพึ่งพาโครงการของรัฐทุกประเภท นอกจากนี้การที่เกษตรกรใช้ปุ๋ยเคมีมากจะทำให้ สิ่งแวดล้อมทรุดโทรม และสุขภาพชาวนาล้มป่วย อันจะเชื่อมโยงไปสู่ค่าใช้จ่ายที่อยู่นอกภาคการเกษตรได้เช่น ค่ารักษาพยาบาล ทั้งหมดนี้ย่อมมีผลต่อแบบแผนรายได้และการใช้จ่ายของเกษตรกรทั้งทางตรงและทางอ้อมอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้

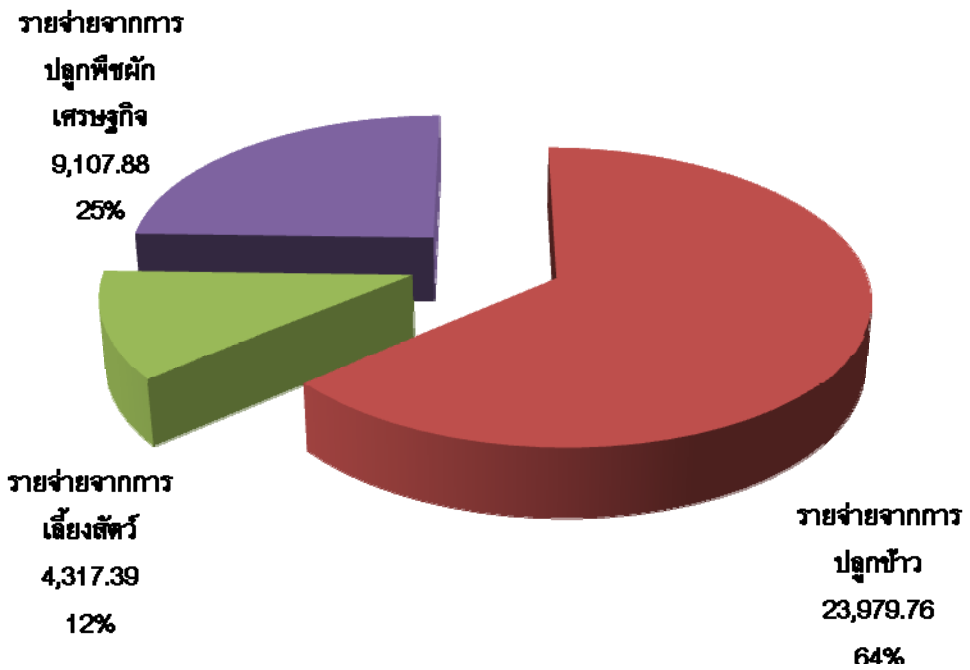

ภาพที่ 4.1 รายจ่ายในภาคการเกษตรจำแนกตามด้านที่จ่าย

ที่มา: จากการคำนวณ

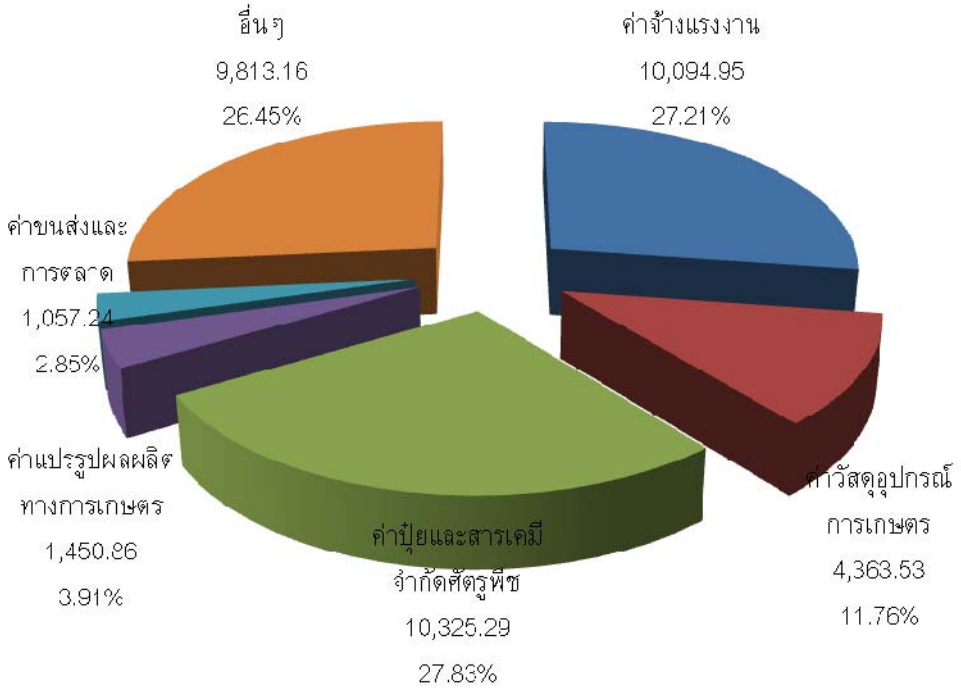

ภาพที่ 4.2 รายจ่ายในภาคการเกษตรจำแนกตามประเภทรายจ่าย

ที่มา: จากการคำนวณ

ตารางที่ 4.7 รายจ่ายของครัวเรือนในภาคการเกษตรผู้ปลูกข้าว

รายการ	เฉลี่ยต่อปีต่อครัวเรือน (บาท)	ร้อยละ
1. จำแนกตามด้านที่จ่ายในภาคการเกษตร		
รายจ่ายจากการปลูกข้าว	23,679.76	63.82
รายจ่ายจากการเลี้ยงสัตว์	4,317.39	11.64
รายจ่ายจากการปลูกพืชผักเศรษฐกิจ	9,107.88	24.55
2. จำแนกตามประเภทรายจ่ายในภาคการเกษตร		
ค่าจ้างแรงงาน	10,094.95	27.21
ค่าวัสดุอุปกรณ์การเกษตร	4,363.53	11.76
ค่าปุ๋ยและสารเคมีจำกัดศัตรูพืช	10,325.29	27.83
ค่าแปรรูปผลผลิตทางการเกษตร	1,450.86	3.91
ค่าขนส่งและการตลาด	1,057.24	2.85
อื่นๆ	9,813.16	26.45

ที่มา: จากการสำรวจและคำนวณ

รายจ่ายของครัวเรือนเกษตรกรผู้ปลูกข้าวที่จ่ายไปนอกภาคการเกษตรเรียงตามลำดับจากมากไปหาน้อย 3 ลำดับแรกพบว่า ลำดับที่ 1 คือรายจ่ายค่าอาหารและค่าเครื่องดื่มเฉลี่ย 27,772.16 บาทต่อปี ลำดับที่ 2 คือรายจ่ายค่าเล่าเรียนบุตรเฉลี่ย 20,019.71 บาทต่อปี และลำดับที่ 3 รายจ่ายค่าน้ำค่าไฟฟ้า และค่าโทรศัพท์ (สาธารณูปโภค) เฉลี่ย 6,879.73 บาทต่อปี ดังภาพที่ 4.3 และตารางที่ 4.8 ตามลำดับ

รายจ่ายค่าอาหารและค่าเครื่องดื่มเป็นรายจ่ายที่มากที่สุดของครัวเรือนเกษตรกรซึ่งไม่ใช่เรื่องที่น่าแปลก แต่จากข้อมูลมีรายจ่ายที่สำคัญที่น่าสนใจคือเกษตรกรให้ความสำคัญกับการส่งบุตรหลานเรียนต่อในระดับที่สูงขึ้นเพื่อเป็นความหวังให้ครอบครัว ซึ่งเป็นค่าใช้จ่ายที่รองจากค่าอาหารและค่าเครื่องดื่ม รายจ่ายที่สำคัญประการหนึ่งของครัวเรือนเกษตรกรที่เป็นรายจ่ายที่ไม่สามารถหลีกเลี่ยงได้เพราะเกิดขึ้นในเชิงความสัมพันธ์ทางสังคม คือรายจ่ายที่เกิดจากความเชื่อประเพณีและวัฒนธรรมท้องถิ่น โดยเฉพาะงานบุญต่างๆ ซึ่งชาวอีสานและเกษตรกรจังหวัดอุบลราชธานีให้ความสำคัญเพราะถือเป็นจารีต เช่นเงินทำบุญ ทอดกฐิน ทอดผ้าป่า เกษตรกรยังคงต้องจ่ายในส่วนนี้เพื่อรักษาสถานภาพความสัมพันธ์ทางสังคม รายจ่ายในส่วนนี้เป็นรายจ่ายที่ไม่ได้รับกลับคืนมาในรูปสิ่งตอบแทนเหมือนการนำเงินไปลงทุนในระบบการผลิตแล้วได้เงินจากการขายผลผลิตกลับคืนมาแต่ก็ส่งผลต่อแบบแผนรายได้และการใช้จ่ายของเกษตรกรเช่นกัน

กล่าวได้ว่าภาวะเศรษฐกิจที่เปลี่ยนแปลงไปก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงการทำมาหากินเปลี่ยนแปลงทางด้านการผลิต ส่งผลให้เกิดการเปลี่ยนแปลงทางสังคมที่เห็นชัดคือให้ความสำคัญกับการศึกษาด้วยการส่งบุตรหลานให้เรียนต่อในระดับที่สูงขึ้นเพื่อสร้างโอกาสในการหารายได้กลับเข้ามาช่วยเหลือครอบครัวอีกทางหนึ่ง

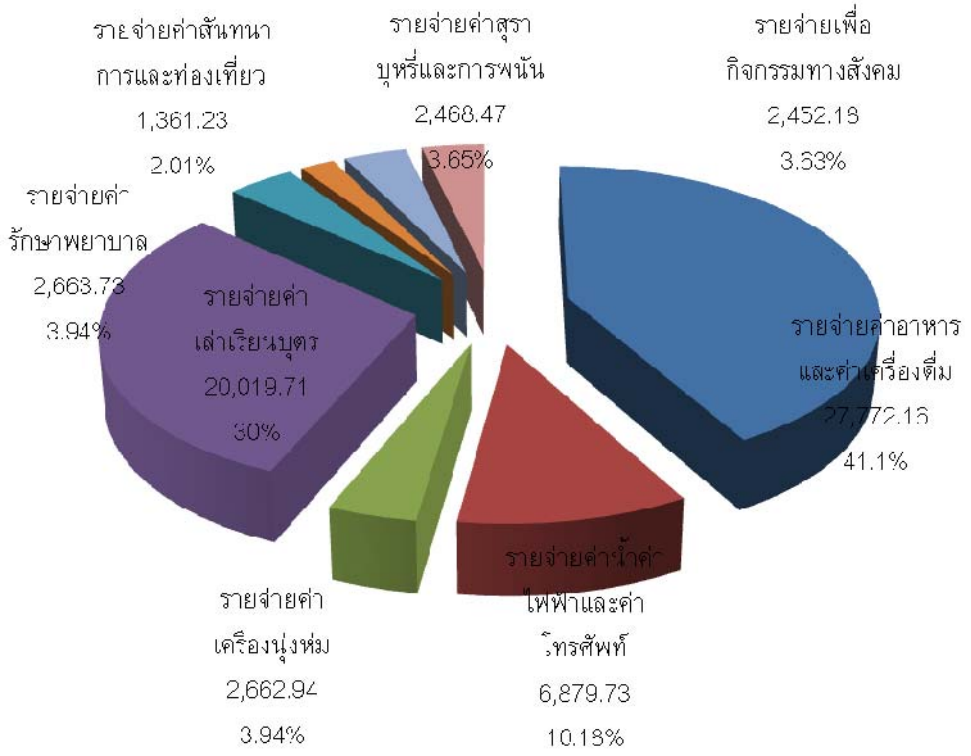

ภาพที่ 4.3 รายจ่ายของครัวเรือนนอกภาคการเกษตร
ที่มา: จากการคำนวณ

ตารางที่ 4.8 รายจ่ายของครัวเรือนนอกภาคการเกษตรผู้ปลูกข้าว

รายการ	เฉลี่ยต่อปีต่อครัวเรือน (บาท)	ร้อยละ
1. รายจ่ายค่าอาหารและค่าเครื่องดื่ม	27,772.16	41.10
2. รายจ่ายค่าน้ำค่าไฟฟ้าและค่าโทรศัพท์ (สาธารณูปโภค)	6,879.73	10.18
3. รายจ่ายค่าเครื่องนุ่งห่ม	2,662.94	3.94
4. รายจ่ายค่าเล่าเรียนบุตร	20,019.71	29.63
5. รายจ่ายค่ารักษาพยาบาล	2,663.73	3.94
6. รายจ่ายค่าสันทนาการและท่องเที่ยว	1,361.23	2.01
7. รายจ่ายค่าสุราบุหรี่และการพนัน	2,468.47	3.65
8. รายจ่ายเพื่อกิจกรรมทางสังคม	2,452.18	3.63
9. รายจ่ายอื่นๆ	1,293.05	1.91

ที่มา: จากการสำรวจและคำนวณ

การได้รับการฝึกอบรมของเกษตรกรผู้ปลูกข้าวพบว่า เกษตรกรได้รับการอบรมด้านการผลิตพืชปศุสัตว์และประมงมากที่สุด (ร้อยละ 8.90) รองลงมาคือการแปรรูปผลผลิตทางการเกษตร (ร้อยละ 5.70) จำนวนครั้งของการอบรมเฉลี่ย 1 ครั้งต่อปี ดังตารางที่ 4.9

การฝึกอบรมของเกษตรกรที่เกี่ยวข้องกับอาชีพที่เป็นแหล่งรายได้ของครัวเรือน น้อยมาก เนื่องจากเกษตรกรเองไม่ได้ให้ความสนใจในการอบรมเพื่อเพิ่มพูนความรู้ในการผลิตทั้งที่การผลิตเป็นแหล่งรายได้ที่สำคัญ หากเป็นเช่นนี้ย่อมส่งผลต่อวิถีผลิตและการดำรงชีวิตของเกษตรกรในอนาคต การฝึกอบรมในการประกอบอาชีพในการทำเกษตร เพื่อให้เกิดทักษะในการทำงาน เป็นการยกระดับความสามารถให้กับเกษตรกรได้หากทำได้ต่อเนื่องสม่ำเสมอเพราะการฝึกอบรมจะช่วยให้เกษตรกรมีขีดความสามารถในการผลิต การประกอบอาชีพหลักและรองที่เกี่ยวข้อง เพื่อนำไปสู่การดำรงชีวิตอย่างมีแบบแผน

ตารางที่ 4.9 การอบรมด้านการเกษตรของเกษตรกรผู้ปลูกข้าว

หลักสูตรอบรม	จำนวน	ร้อยละ
1. การผลิตพืชปศุสัตว์และประมง	34	8.90
2. การแปรรูปผลผลิตทางการเกษตร	22	5.70
3. การตลาดผลผลิตทางการเกษตร	18	4.70
4. อื่นๆ (การเพาะเห็ด)	6	1.60

หมายเหตุ: 1 จำนวนครั้งการอบรมเฉลี่ย 0-1 ครั้งต่อปี
2 ตอบได้มากกว่า 1 ข้อ

ที่มา: จากการสำรวจและคำนวณ

การรวมกลุ่มของเกษตรกรมีการติดต่อสัมพันธ์กันตามสถานภาพและบทบาท มีความรู้สึกเป็นพวกเดียวกัน มีความเชื่อในด้านคุณค่าจากการร่วมกันทำร่วมกันคิด การรวมกลุ่มทางเศรษฐกิจเป็นการรวมตัวกันของเกษตรกรผู้ปลูกข้าวในการรักษาผลประโยชน์ด้านเศรษฐกิจ ในงานวิจัยนี้พบในรูปแบบกลุ่มออมทรัพย์ สหกรณ์หมู่บ้าน และกองทุนหมู่บ้าน ส่วนการรวมกลุ่มทางสังคมเป็นการรวมตัวกันของเกษตรกรที่มีวัตถุประสงค์เพื่อช่วยเหลือกันในเชิงความสัมพันธ์อันดีต่อกันระหว่างครัวเรือนพบในรูปแบบกลุ่มฌาปนกิจ และกลุ่มผู้สูงอายุ จากข้อมูลพบว่าเกษตรกรไม่มีการรวมกลุ่มทางเศรษฐกิจ (ร้อยละ 16.40) และมีการรวมกลุ่มเพียง (ร้อยละ 9.60) การรวมกลุ่มทางสังคมเกษตรกรได้มีการรวมกลุ่มทางสังคมเพียง (ร้อยละ 20.60) อีก (ร้อยละ 3.40) ไม่มีการรวมกลุ่มทางสังคม ดังตารางที่ 4.10 ผลการสัมภาษณ์เกษตรกร 12 รายเพิ่มเติมพบว่า การรวมกลุ่มเพื่อช่วยเหลือกันเป็นสิ่งที่ดีเพราะได้แลกเปลี่ยนและช่วยเหลือกันหาทางออก แต่ที่ผ่านมา การรวมกลุ่มเป็นไปอย่างไม่ต่อเนื่อง เพราะไม่มีผู้นำในการรวมกลุ่มทำให้ต้องล้มเลิก

ไป อีกทั้งปัญหาจากการรวมกลุ่มคือเกิดความขัดแย้งกัน และเมื่อหาทางออกไม่ได้และไม่มีการไกล่เกลี่ยเกษตรกรบางรายก็ลาออกจากการเป็นกลุ่มสมาชิก

การรวมกลุ่มทางเศรษฐกิจและการรวมกลุ่มทางสังคมเป็นจำนวนมากที่ล้มเลิกไป เนื่องจากเกษตรกรขาดเป้าหมายและไม่มีการดำเนินกิจกรรมที่ต่อเนื่อง ผลการวิเคราะห์นี้สะท้อนให้เห็นว่าการรวมกลุ่มเพื่อช่วยเหลือกันระหว่างเกษตรกรเป็นเป็นสิ่งที่ดีนำมาซึ่งความเข้มแข็งและการรักษาผลประโยชน์ในเชิงความร่วมมือ หากแต่การรวมกลุ่มควรต้องดำเนินการให้เป็นไปอย่างถาวรและมีจุดมุ่งหมายร่วมกัน

ตารางที่ 4.10 การรวมกลุ่มทางเศรษฐกิจและสังคมของครัวเรือนเกษตรกรผู้ปลูกข้าว

	จำนวน	ร้อยละ
1. การรวมกลุ่มทางเศรษฐกิจ		
ไม่มีหรือไม่ได้เป็น	63	16.40
มีหรือได้เป็น	37	9.60
เคยรวมกลุ่มแต่ได้เลิกไปแล้ว	284	73.96
2. การรวมกลุ่มทางสังคม		
ไม่มีหรือไม่ได้เป็น	13	3.40
มีหรือได้เป็น	79	20.60
เคยรวมกลุ่มแต่ได้เลิกไปแล้ว	292	76.04

หมายเหตุ: ระยะเวลาการเป็นสมาชิกเฉลี่ย 0-1 ปี
ที่มา: จากการสำรวจและคำนวณ

เกษตรกรมีทรัพย์สินในครัวเรือนที่เป็นอุปกรณ์ทางการเกษตรเมื่อเรียงตามลำดับจากมากไปหาน้อย 3 ลำดับแรกพบว่า ลำดับที่ 1 รถไถขนาดเล็ก (ร้อยละ 62.00) ลำดับที่ 2 เครื่องสูบน้ำ (ร้อยละ 35.40) และลำดับที่ 3 เครื่องตัดหญ้า (ร้อยละ 27.90) ส่วนที่เป็นทรัพย์สินอื่นในครัวเรือนเรียงตามลำดับจากมากไปหาน้อย 3 ลำดับแรกพบว่า ลำดับที่ 1 รถมอเตอร์ไซด์ (ร้อยละ 129.95) ลำดับที่ 2 โทรทัศน์ (ร้อยละ 99.00) และลำดับที่ 3 ตู้เย็น (ร้อยละ 96.90) ในส่วนของสินทรัพย์ที่เป็นที่ดินเรียงตามลำดับจากมากไปหาน้อย 3 ลำดับแรกพบว่าลำดับที่ 1 ที่ดินเกษตร (ร้อยละ 94.30) ลำดับที่ 2 ที่อยู่อาศัย (ร้อยละ 93.50) และลำดับที่ 3 ที่ว่างเปล่า (ร้อยละ 6.00) ดังตารางที่ 4.11

ข้อมูลนี้แสดงให้เห็นความแตกต่างในการถือครองทรัพย์สินตามศักยภาพและความสามารถในการหารายได้ของเกษตรกรแต่ละครัวเรือนเนื่องจากเกษตรกรส่วนใหญ่เป็นเกษตรกรรายย่อยจึงมีความสามารถในการซื้อเครื่องจักรขนาดเล็กที่เป็นรถไถนาขนาดเล็กได้มาก

อีกทั้งการซื้อทรัพย์สินในครัวเรือนในลักษณะที่มีจำนวนใกล้เคียงกัน เนื่องจากทรัพย์สินเหล่านี้ได้กลายเป็นความต้องการสำหรับครัวเรือนเกษตรกรเพื่ออำนวยความสะดวกแล้ว

ตารางที่ 4.11 ทรัพย์สินในครัวเรือนของเกษตรกรผู้ปลูกข้าว

ทรัพย์สินในครัวเรือน	จำนวน	ร้อยละ	มูลค่ารวม
1. อุปกรณ์ทางการเกษตร			
1.1 รถไถขนาดเล็ก	238	62.00	16,402,800
1.2 รถไถขนาดกลาง	11	2.90	6,570,000
1.3 รถไถขนาดใหญ่	7	1.80	3,940,000
1.4 เครื่องสูบน้ำ	136	35.40	135,650
1.5 เครื่องพ่นยา	107	27.90	519,790
1.6 เครื่องตัดหญ้า	125	32.60	994,070
1.7 เครื่องเกี่ยวข้าวและอื่นๆ	17	4.43	6,972,505
2. ทรัพย์สินในครัวเรือน			
2.1 บ้าน	374	97.40	48,366,866
2.2 ตู้เย็น	372	96.90	2,754,170
2.3 ทีวี	380	99.00	2,516,110
2.4 เครื่องเสียง	150	39.10	737,469
2.5 เครื่องซักผ้า	198	51.60	1,489,869
2.6 เครื่องปรับอากาศ	6	1.60	101,000
2.7 เงินฝากธนาคารหรือกลุ่มหรือ	71	18.50	3,063,006
กองทุน	7	1.80	99,400
2.8 อัญมณีหรือเครื่องประดับ	92	24.00	2,872,970
2.9 ทองคำ	116	30.21	46,029,000
2.10 รถยนต์	499	129.95	22,540,455
2.11 รถมอเตอร์ไซด์	20	5.20	78,900
2.12 จักรยาน			

ตารางที่ 4.11 ทรัพย์สินในครัวเรือนของเกษตรกรผู้ปลูกข้าว (ต่อ)

ทรัพย์สินในครัวเรือน	จำนวน	ร้อยละ	มูลค่ารวม
3. ที่ดิน			
3.1 ที่อยู่อาศัย	359	93.50	22,527,000
3.2 ที่ดินเกษตร	362	94.30	208,388,600
3.3 ให้เช่า	5	1.30	1,322,500
3.4 ที่ว่างเปล่า	23	6.00	1,230,000

ที่มา: จากการสำรวจและคำนวณ มูลค่าทรัพย์สินของเกษตรกรเฉลี่ย[5] 1,040,761 บาท

แหล่งจำหน่ายผลผลิตข้าวของเกษตรกรส่วนใหญ่พบว่า จำหน่ายให้พ่อค้าคนกลางหรือนายหน้า (ร้อยละ 41.90) รองลงมาเข้าร่วมโครงการรับจำนำข้าว (ร้อยละ 41.70) ซึ่งทั้งสองรายการเป็นสัดส่วนที่ใกล้เคียงกันมาก ดังตารางที่ 4.12

สาเหตุที่โครงการรับจำนำข้าวมีสัดส่วนใกล้เคียงกับการนำข้าวขายให้พ่อค้าคนกลาง เป็นผลจากส่วนหนึ่งเกษตรกรไม่สามารถรอคอยโครงการรับจำนำข้าวได้ เมื่อผลผลิตออกต้องรีบนำไปขายเพื่อนำเงินไปชำระหนี้บางส่วน เกษตรกรอีกส่วนหนึ่งมีข้อมูลจากเจ้าหน้าที่สถาบันการเงินว่าปีที่สาม (ปีเพาะปลูก 2556/2557) จำนวนเงินในโครงการรับจำนำข้าวอาจจะมีปัญหาเนื่องจากวงเงินที่ได้จากรัฐบาล มีจำนวนเงินน้อยและรัฐบาลยังไม่สามารถโอนเงินมาที่ธนาคารเพื่อการเกษตรและสหกรณ์การเกษตรได้ เกษตรกรจึงตัดสินใจขายข้าวให้พ่อค้าคนกลาง

ตารางที่ 4.12 แหล่งจำหน่ายผลผลิตข้าว

แหล่งจำหน่ายผลผลิตข้าว	จำนวน	ร้อยละ
1. โครงการรับจำนำข้าว	160	41.70
2. พ่อค้าคนกลางหรือนายหน้า	161	41.90
3. สหกรณ์การเกษตร หรือวิสาหกิจ	33	8.60
ชุมชน	30	7.81
4. อื่นๆ		
รวม	384	100.00

ที่มา: จากการสำรวจและคำนวณ

[5] ผลรวมของข้อมูลทรัพย์สินของครัวเรือนเกษตรกรทั้งหมด (อุปกรณ์ทางการเกษตร ทรัพย์สินในครัวเรือน และที่ดิน) หารด้วยจำนวนข้อมูล (จำนวนของครัวเรือนเกษตรกร)

4.3 ภาระหนี้สินของครัวเรือนเกษตรกรผู้ปลูกข้าว

หนี้สินในระบบเมื่อเรียงตามลำดับจำนวนเงินเฉลี่ยต่อครัวเรือนที่เป็นหนี้กับสถาบันการเงินจากมากไปหาน้อยพบว่า ลำดับที่1 คือเป็นหนี้ธนาคารเพื่อการเกษตรและสหกรณ์การเกษตรจำนวนเฉลี่ย 98,977.72 บาท ลำดับที่ 2 คือเป็นหนี้สหกรณ์จำนวนเฉลี่ย 34,842.47 บาท และลำดับที่ 3 คือเป็นหนี้กองทุนในหมู่บ้านจำนวนเฉลี่ย 20,917.19 บาทอัตราดอกเบี้ยเงินกู้ในระบบ 6.93 บาทต่อปี ส่วนหนี้สินนอกระบบเรียงตามลำดับจำนวนเงินเฉลี่ยต่อครัวเรือนจากมากไปหาน้อยพบว่าลำดับที่1 คือนายทุนเงินกู้จำนวนเฉลี่ย 38,375.00 บาท ลำดับที่ 2 คือญาติเพื่อนบ้าน จำนวนเฉลี่ย 34,456.52 ดังตารางที่ 4.13

ภาระหนี้สินของครัวเรือนเกษตรกรผู้ปลูกข้าว เป็นภาระผูกพันที่เกิดจากพฤติกรรมการกู้ยืมโดยเกษตรกรต้องชดใช้คืนในอนาคต จำแนกเป็นหนี้สินในระบบซึ่งเป็นหนี้สินที่กระทำกับสถาบันการเงินอัตราดอกเบี้ยเป็นไปตามที่กฎหมายกำหนด และหนี้สินนอกระบบซึ่งอัตราดอกเบี้ยสูงกว่าที่กฎหมายกำหนด สำหรับข้อมูลที่นำเสนอในตารางเกี่ยวกับหนี้สินเป็นตัวเลขที่เกษตรกรไม่ได้จัดเก็บอย่างเป็นระบบ โดยเฉพาะข้อมูลสำคัญคือจำนวนหนี้สินที่เกิดขึ้นต้นปี จำนวนหนี้สินที่เกิดขึ้นระหว่างปี และหนี้สินคงเหลือปลายปี ดังนั้นตัวเลขที่ได้จากเกษตรกรจึงเป็นเพียงยอดหนี้สินที่ครัวเรือนมี ณ เดือนมีนาคม 2557

ทั้งธนาคารเพื่อการเกษตร สหกรณ์ และกองทุนหมู่บ้านเป็นสถาบันการเงินที่เกษตรกรสามารถเข้าถึงได้อันเนื่องมาจากนโยบายของรัฐบาลทั้งนี้เงินกู้ในระบบและนอกระบบนั้น ทำให้เกษตรกรต้องแบกรับดอกเบี้ยในอัตราส่วนที่แตกต่างกัน และระยะเวลาของการเป็นหนี้ที่อยู่ระหว่าง 1-2 ปี ถือว่าเป็นระยะเวลาปานกลางถึงยาวบ่งบอกถึงความสามารถในการชำระหนี้คืนได้เมื่อรอบระยะเวลาเก็บเกี่ยวของผลผลิตข้าว 1 ปี

ตารางที่ 4.13 แหล่งที่มาของหนี้สินของครัวเรือนเกษตรกรผู้ปลูกข้าว

รายการ	เฉลี่ยต่อครัวเรือน (บาท)
1. หนี้สินในระบบ	
ธนาคารเพื่อการเกษตรและสหกรณ์การเกษตร	98,977.72
ธนาคารพาณิชย์หรือธนาคารออมสิน	9,650.95
สหกรณ์	34,842.47
กองทุนในหมู่บ้าน	20,917.19
อื่นๆ	-
2. อัตราดอกเบี้ยเงินกู้ในระบบ	6.93 ต่อปี

ตารางที่ 4.13 แหล่งที่มาของหนี้สินของครัวเรือนเกษตรกรผู้ปลูกข้าว (ต่อ)

รายการ	เฉลี่ยต่อครัวเรือน (บาท)
3. หนี้สินนอกระบบ	
นายทุนเงินกู้	38,375.00
ญาติเพื่อนบ้าน	34,456.52
อื่นๆ	-
4. อัตราดอกเบี้ยเงินกู้นอกระบบ	2.87 ต่อเดือน
5. ระยะเวลาการเป็นหนี้สิน[6]	1-2 ปี

หมายเหตุ: ข้อมูลหนี้สินที่ใช้ในงานวิจัยนี้เป็น flow

ที่มา: จากการสำรวจและคำนวณ

สาเหตุของการเกิดภาระหนี้สิน เรียงตามลำดับจากมากไปหาน้อย 3 ลำดับแรกพบว่า ลำดับที่ 1 มีภาระค่าใช้จ่ายเพิ่มขึ้นและรายได้ไม่เพียงพอ (ร้อยละ 65.40) ลำดับที่ 2 ขายผลผลิตไม่ได้ หรือได้น้อยหรือราคาตกต่ำ (ร้อยละ 34.60) และลำดับที่ 3 มีค่าใช้จ่ายฉุกเฉินเกิดขึ้นในครัวเรือนเช่น อุบัติเหตุหรือการเจ็บป่วยของสมาชิกในครัวเรือน (ร้อยละ 34.60) ข้อมูลการสัมภาษณ์เกษตรกร 12 ราย พบว่าหนี้สินที่เกิดขึ้นเป็นหนี้สินที่เกี่ยวกับการกู้ยืมมาเพื่อลงทุนในการปลูกข้าว และการใช้จ่ายในครัวเรือน โดยหนี้สินที่เกิดขึ้นในครัวเรือนส่วนใหญ่เป็นหนี้ที่ไม่ได้วางแผนและไม่รู้ว่าจะวางแผนอย่างไร เพราะบางครั้งเกิดขึ้นอย่างฉุกเฉิน ดังนั้นเมื่อหนี้สินเกิดขึ้นแล้ว เงินที่จะนำมาใช้หนี้คืนมาจากการขายข้าวในฤดูกาลเก็บเกี่ยว เงินที่บุตรหลานที่ไปรับจ้างหรือทำงานต่างถิ่นส่งมาให้ เงินช่วยเหลือจากรัฐบาล และเงินจากการเสี่ยงโชค เช่นซื้อหวย พนันเสี่ยงโชคในงานบุญและประเพณีต่างๆ ดังตารางที่ 4.14

การที่เกษตรกรมีภาระค่าใช้จ่ายเพิ่มขึ้นและรายได้ไม่เพียงพอ เป็นสาเหตุของการเกิดภาระหนี้สินมากที่สุดนั้น ส่วนหนึ่งเป็นผลจากเกษตรกรมีพฤติกรรมเล่นการพนัน เสี่ยงโชค ซึ่งไม่ได้ปรากฏในตารางชัดเจน ในความเป็นจริงค่าใช้จ่ายส่วนนี้เป็นค่าใช้จ่ายที่ไปแฝงอยู่กับค่าใช้จ่ายฉุกเฉิน เป็นสาเหตุให้เกิดการมีภาระค่าใช้จ่ายที่เพิ่มขึ้นนั่นเอง การมีภาระหนี้สินของครัวเรือนเกษตรกรเป็นผลจากการวางแผนการใช้จ่ายเงินไม่เหมาะสมกับรายรับและรายจ่าย ซึ่งมาจากพฤติกรรมของตัวเกษตรกรเองโดยเฉพาะพฤติกรรมการเล่นพนันเพื่อหวังโชคลาภ ดังนั้นเมื่อเกษตรกรมีรายรับน้อยกว่ารายจ่าย ต้องแก้ปัญหาในการนำเงินมาใช้จ่ายให้เพียงพอ ซึ่งส่วนใหญ่

[6] หนี้สินของเกษตรกรอยู่ระยะสั้นถึงยาวมีระยะเวลาอยู่ระหว่าง 1-2 ปี แบ่งตามระยะเวลาทางการบัญชี หนี้สินระยะสั้นเป็นหนี้สินที่กำหนดชำระภายใน 1 ปี หนี้สินระยะยาวเป็นหนี้สินที่กำหนดชำระมากกว่า 1 ปีขึ้นไป

กู้ยืมมาใช้จ่ายแต่การกู้ยืมมาใช้จ่ายเป็นการบรรเทาปัญหาการขาดสภาพคล่องในระยะสั้นเท่านั้น แต่ในระยะยาวหากตัวเกษตรกรเองไม่ปรับพฤติกรรม อาจจะส่งผลให้ครัวเรือนเกษตรกรมีหนี้สินเพิ่มขึ้นได้

ตารางที่ 4.14 สาเหตุของการมีภาระหนี้สินของครัวเรือนเกษตรกรผู้ปลูกข้าว

สาเหตุการมีหนี้สิน	จำนวน	ร้อยละ
1. มีภาระค่าใช้จ่ายเพิ่มขึ้นและรายได้ไม่เพียงพอ	251	65.40
2. มีค่าใช้จ่ายฉุกเฉินเกิดขึ้นในครัวเรือน	117	30.50
3. มีพฤติกรรมชอบเล่นการพนัน ติดยาเสพติด	0	0
4. ไม่ได้ใช้เงินกู้ตามวัตถุประสงค์	19	4.90
5. ผลผลิตได้รับความเสียหาย	88	22.90
6. ขายผลผลิตไม่ได้หรือได้น้อยหรือราคาตกต่ำ	133	34.60

หมายเหตุ: ตอบได้มากกว่า 1 ข้อ
ที่มา: จากการคำนวณ

การเปลี่ยนแปลงหนี้สินของครัวเรือนเกษตรกรพบว่า ครัวเรือนเกษตรกรมีหนี้สินลดลงเรื่อยๆ มากที่สุด (ร้อยละ 45.30) รองลงมาหนี้สินไม่เปลี่ยนแปลง (ร้อยละ 25.80) ดังตารางที่ 4.15

สาเหตุที่เกษตรกรมีหนี้สินลดลงเรื่อยๆ มากที่สุด เพราะเกษตรกรมีการปรับตัวคือการลดรายจ่ายที่ไม่จำเป็นลง และการหารายได้พิเศษจากการรับจ้างทั่วไป หรือเป็นไปในลักษณะการมีแบบแผนรายได้และการใช้จ่ายเงิน

การเปลี่ยนแปลงหนี้สินของครัวเรือนเกษตรกรบ่งบอกถึงพฤติกรรมการใช้จ่ายเงินและแบบแผนการใช้จ่ายเงิน เมื่อหนี้สินเกิดการเปลี่ยนแปลงในลักษณะลดลง หมายความว่าครัวเรือนเกษตรกรมีวิธีการจัดการกับหนี้สิน หากหนี้สินเปลี่ยนแปลงในทางที่เพิ่มขึ้นหมายความว่าแนวโน้มการใช้จ่ายเงินของเกษตรกรในอนาคตอาจจะส่งผลต่อการมีภาระผูกพัน (หนี้) ในอนาคต

ตารางที่ 4.15 การเปลี่ยนแปลงของหนี้สินของครัวเรือนเกษตรกรผู้ปลูกข้าว

	จำนวน	ร้อยละ
1. ลดลงเรื่อยๆ	174	45.30
2. ไม่เปลี่ยนแปลง	99	25.80
3. เพิ่มขึ้นเรื่อยๆ	42	10.90
4. ไม่ได้จัดเก็บข้อมูล/ไม่ได้เป็นหนี้	69	17.97
รวม	384	100

ที่มา: จากการสำรวจและคำนวณ

เกษตรกรผู้ปลูกข้าวมีพฤติกรรมในการนำเงินกู้ไปใช้จ่ายในวัตถุประสงค์ต่างๆ เรียงตามลำดับจากมากไปหาน้อยดังนี้ 1 เพื่อทำการเกษตร (ร้อยละ 65.10) ลำดับที่ 2 เพื่อชำระหนี้สิน (ร้อยละ 57.30) และลำดับที่ 3 เพื่อใช้จ่ายในครัวเรือน (ร้อยละ 57.30) ส่วนพฤติกรรมการใช้เงินกู้พบว่ามีพฤติกรรมในการใช้เงินกู้เป็นไปตามวัตถุประสงค์การกู้บางส่วน (ร้อยละ 30.50) รองลงมามีพฤติกรรมการใช้เงินกู้เป็นไปตามวัตถุประสงค์การกู้ทั้งหมด (ร้อยละ 28.40) จากข้อมูลดังกล่าวสะท้อนให้เห็นพฤติกรรมที่เกี่ยวกับวินัยทางการเงินของครัวเรือนเกษตรกรที่มีแตกต่างกันเพราะ (ร้อยละ 16.70) ของเกษตรกรมีพฤติกรรมที่ไม่ได้ใช้จ่ายเงินให้เป็นไปตามวัตถุประสงค์การกู้ทั้งหมด ดังตารางที่ 4.16

สะท้อนให้เห็นว่าพฤติกรรมการใช้จ่ายของเกษตรกรเองเป็นตัวกำหนดให้เกิดสิ่งผูกพันตามมาเช่น การพึ่งระบบเครดิตในลักษณะนำมาใช้ก่อนแล้วค่อยชำระคืนภายหลัง อันนี้ถึงแม้เกษตรกรจะรู้ว่ามีดอกเบี้ยเกิดขึ้นก็ยังยอมรับได้ สูญเสียวินัยทางการเงินย่อมส่งผลให้มีหนี้สินผูกพันทั้งจำนวนหนี้สินและดอกเบี้ยที่ต้องรับในอนาคต ความสามารถในการออมน้อย ความมั่นคงในอนาคตลดลง เป็นเหตุให้พึ่งพาโครงการของรัฐทุกประเภท พฤติกรรมดังกล่าวของเกษตรกรย่อมนำไปสู่แบบแผนรายได้และการใช้จ่ายที่ไม่สอดคล้องกับแนวทางปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงที่ไม่เน้นให้เกิดการกู้ยืมในลักษณะที่ไม่ก่อให้เกิดรายได้

ตารางที่ 4.16 วัตถุประสงค์ในการกู้เงินและการใช้เงินกู้ของเกษตรกรผู้ปลูกข้าว

รายการ	จำนวน	ร้อยละ
1. สร้างบ้าน	29	7.60
2. ค้าขาย	31	8.10
3. ทำการเกษตร	250	65.10
4. ชำระหนี้สิน	220	57.30
5. ใช้จ่ายในครัวเรือน	220	57.30
6. ค่าเล่าเรียนบุตร	112	29.20

ตารางที่ 4.16 วัตถุประสงค์ในการกู้เงินของเกษตรกรผู้ปลูกข้าว (ต่อ)

รายการ	จำนวน	ร้อยละ
7. ไม่ได้ใช้เงินกู้ไปตามวัตถุประสงค์การกู้ทั้งหมด	64	16.70
8. ใช้เงินกู้ไปตามวัตถุประสงค์การกู้บางส่วน	117	30.50
9. ใช้เงินกู้ไปตามวัตถุประสงค์การกู้ทั้งหมด	109	28.40

ที่มา: จากการสำรวจและคำนวณ

จากการวิเคราะห์พบว่า ครัวเรือนเกษตรกรส่วนใหญ่ไม่มีเงินออม (ร้อยละ 47.40) มีระยะเวลาการออมไม่แน่นอน (ร้อยละ 28.90) รูปแบบในการออมคือฝากธนาคาร (ร้อยละ 22.90) ธนาคารที่เกษตรกรนำไปฝากมากที่สุดคือธนาคารเกษตรและสหกรณ์การเกษตร รองลงมาเงินฝากกลุ่มออมทรัพย์ (ร้อยละ 21.60) ดังตารางที่ 4.17 ข้อมูลการสัมภาษณ์เกษตรกร 12 ราย พบว่าการที่ไม่มีเงินออมส่วนหนึ่งเป็นผลจากการต้องนำเงินไปใช้ในการทำการเกษตร และชำระหนี้สินที่เกิดขึ้นทั้งในการผลิตและการบริโภคในครัวเรือน ส่งผลต่อความสามารถในการออมที่ลดลง

ความสามารถในการออมของครัวเรือนเกษตรกรเป็นผลต่อเนื่องจากการมีพฤติกรรมใช้จ่ายเงินที่พอเพียงและเหลือเก็บออม บ่งบอกถึงความสามารถในการจัดการรายได้ที่หามาได้ให้มากกว่ารายจ่ายและการจัดการรายจ่ายให้น้อยกว่ารายได้ ส่วนที่เหลือคือเงินออม อย่างไรก็ตามการที่เกษตรกรไม่มีเงินออม ส่วนหนึ่งมาจากเกษตรกรมีรายได้ไม่ต่อเนื่อง และมีข้อจำกัดในการหางานทำนอกภาคการเกษตรเพื่อเพิ่มรายได้

ข้อจำกัดของข้อมูลเรื่องการออมและการเป็นหนี้สินเป็นตัวเลขของเกษตรกรที่จัดเก็บเพียงปีปลูกข้าว 2555/2556 เท่านั้น ซึ่งเกษตรกรบางรายมีเงินออมต่อเนื่องมาก่อนปีปลูกข้าวที่ทำการศึกษา

ตารางที่ 4.17 ความสามารถในการออมของครัวเรือนเกษตรกรผู้ปลูกข้าว

รายการ	จำนวน	ร้อยละ
การออม		
1. ไม่มีเงินออม	182	47.40
2. มีเงินออม	175	45.60
ระยะเวลาในการออม		
1. มีระยะเวลาการออมไม่แน่นอน	111	28.90
2. มีระยะเวลาการออมแน่นอน	72	18.80

ตารางที่ 4.17 ความสามารถในการออมของครัวเรือนเกษตรกรผู้ปลูกข้าว (ต่อ)

รูปแบบในการออม		
1. ออมในรูปแบบเงินฝากธนาคาร	88	22.90
2. ออมในรูปแบบเงินฝากสหกรณ์	5	1.30
3. ออมในรูปแบบเงินฝากกลุ่มออมทรัพย์	83	21.60
4. ออมในรูปแบบซื้อที่ดิน	7	1.80
5. ออมในรูปแบบอื่นๆ	7	1.80

หมายเหตุ: ปริมาณเงินออมเฉลี่ย[7] 38,785.25 บาทต่อครัวเรือน
ที่มา: จากการสำรวจและคำนวณ

การปรับตัวเป็นวิธีการดำรงชีวิตเพื่อให้ตนเองและครอบครัวอยู่ได้ในสถานการณ์ที่แตกต่างหรือเกิดการเปลี่ยนแปลงอยู่ตลอดเวลา ซึ่งอาจจะมาจากปัจจัยภายในและภายนอก ดังนั้นแนวทางหรือวิธีการที่ใช้ในการปรับตัวของครัวเรือนเกษตรกรผู้ปลูกข้าวในจังหวัดอุบลราชธานีเพื่อสร้างสมดุลในการดำรงชีพที่นอกเหนือจากการปลูกข้าวที่เป็นพืชเศรษฐกิจหลักมีวิธีการปรับตัวสูงสุดเพียงระดับปานกลางเท่านั้นโดยมีแนวทางเรียงตามความสำคัญคะแนนเฉลี่ยจากมากไปหาน้อยสามลำดับแรก ดังนี้ ลำดับที่1 การทำไร่นาสวนผสม ($\overline{X}$ = 3.11) ลำดับที่ 2 การปลูกพืชเศรษฐกิจ ($\overline{X}$ = 3.11) และลำดับที่ 3 การเพิ่มมูลค่าผลผลิต ($\overline{X}$ = 2.81) ดังตารางที่ 4.18

แนวทางนี้เป็นแนวทางในการเพิ่มรายได้ หากการเพิ่มรายได้เป็นไปอย่างต่อเนื่องจะส่งผลต่อเงินออมของเกษตรกรที่เพิ่มมากขึ้นเป็นลำดับ ซึ่งจากข้อมูลที่พบเกษตรกรผู้ปลูกข้าวมีระดับการปรับตัวเพียงระดับปานกลางและระดับน้อยเท่านั้นไม่พบระดับการปรับตัวที่มาก และมากที่สุด ทั้งนี้ผลจากการสัมภาษณ์เพิ่มเติมกลุ่มเกษตรกร 12 รายได้ให้เหตุผลว่าเกษตรกรเองมีข้อจำกัดในด้านการศึกษามีความรู้เพียงระดับประถมศึกษาจึงขาดการวางแผน และการหาวิธีการที่ดีในการปรับตัว อีกทั้งครัวเรือนส่วนใหญ่มีแนวความคิดว่า รัฐบาลจะคอยช่วยเหลือพวกตนจากโครงการต่างๆ ทำให้เข้าร่วมโครงการของรัฐแทบจะทุกโครงการ

ซึ่งจากแนวทางในการปรับตัวของเกษตรกรผู้ปลูกข้าวที่พบดูเหมือนไม่มีแนวทางอะไรใหม่ๆ เป็นแนวทางที่เป็นทางออกของชาวชนบทที่พบเห็นได้โดยทั่วไปนั้น แต่การที่เกษตรกรมีความคาดหวังว่าจะได้รับการช่วยเหลือจากรัฐบาล เป็นเหตุใดให้เกษตรกรมีระดับการปรับตัวไม่มาก สิ่งเหล่านี้ย่อมจะส่งผลต่อพฤติกรรมที่ไม่รู้จักขนขวยหาวิธีการในการพึ่งพาตนเองทั้งในปัจจุบันและอนาคตซึ่งจะเป็นปัญหาต่อไปในระยะยาว

[7] ผลรวมของข้อมูล (เงินออม) ของครัวเรือนเกษตรกรทั้งหมดหารด้วยจำนวนข้อมูล (จำนวนของครัวเรือนเกษตรกร)

ตารางที่ 4.18 วิธีการปรับตัวของเกษตรกรผู้ปลูกข้าวในการเพิ่มรายได้

วิธีการปรับตัว	$\overline{X}$	S.D.	ความสำคัญ
1. การทำไร่นาสวนผสม	3.11	1.24	ปานกลาง
2. การเลี้ยงสัตว์เสริม	2.66	1.18	ปานกลาง
3. การปลูกพืชเศรษฐกิจ	3.11	1.23	ปานกลาง
4. การเพิ่มมูลค่าผลผลิต	2.81	1.06	ปานกลาง
5. ขายพืชหรือสัตว์ที่หาได้จากธรรมชาติ	2.50	1.11	น้อย
6. เงินที่ลูกหลานส่งมาให้	2.36	1.27	น้อย
7. เบี้ยยังชีพผู้สูงอายุ/เงินที่รัฐช่วยเหลือ	2.36	1.29	น้อย

ที่มา: จากการสำรวจและคำนวณ

หมายเหตุ: ค่าเฉลี่ย 4.51-5.00 = มากที่สุด 3.51-4.50 = มาก 2.51-3.50 = ปานกลาง 1.51-2.50 = น้อย และ 1.00-1.50 = น้อยที่สุด

ในการแสวงหารายได้เพื่อการดำรงชีพแนวทางหรือวิธีการที่ใช้ในการปรับตัวของครัวเรือนเกษตรกรผู้ปลูกข้าวในจังหวัดอุบลราชธานีเพื่อสร้างสมดุลในการดำรงชีพที่นอกเหนือจากการปลูกข้าวที่เป็นพืชเศรษฐกิจหลักมีความสำคัญสูงสุดอยู่ในระดับปานกลาง โดยมีแนวทางเรียงตามความสำคัญในการปฏิบัติจากค่าเฉลี่ยมากไปหาค่าเฉลี่ยน้อยสามลำดับ ดังนี้ลำดับที่ 1 เน้นใช้แรงงานในครัวเรือนเพื่อลดการจ้างแรงงาน ($\overline{X}$ = 3.49) ลำดับที่ 2 หาอาหารตามแหล่งอาหารธรรมชาติ ($\overline{X}$ = 3.42) และลำดับที่ 3 การลดรายจ่ายที่จำเป็นลงสร้างนิสัยการประหยัดและปลูกพืชผักไว้รับประทานเอง ($\overline{X}$ = 3.37) อีกทั้งผลการสัมภาษณ์เพิ่มเติมจากเกษตรกร 12 รายให้ข้อคิดเห็นเพิ่มเติมว่าแนวทางนี้เป็นแนวทางที่เน้นการลดรายจ่าย ซึ่งหากสามารถดำเนินการได้อย่างต่อเนื่อง จะช่วยในการลดภาระหนี้ได้เร็วขึ้นด้วยหรือกล่าวอีกนัยหนึ่งว่า **"การลดการใช้จ่ายเป็นวิธีการที่เห็นผลเร็วที่สุดในการลดภาระหนี้"** ดังตารางที่ 4.19

สาเหตุที่เกษตรกรผลิตปุ๋ยเพื่อใช้ในการเกษตรเองเป็นวิธีการปรับตัวที่ให้ความสำคัญน้อยทั้งๆ ที่ส่วนนี้จะทำให้ต้นทุนลดลงในวิถีการผลิต ส่งผลดีต่อแบบแผนการใช้จ่ายที่ลดลงได้ เนื่องจากเกษตรกรให้ความสำคัญกับปุ๋ยเคมี ที่หาซื้อได้ง่ายตามท้องตลาดในระบบเงินเชื่อ

ตารางที่ 4.19 วิธีการปรับตัวของเกษตรกรผู้ปลูกข้าวในการลดรายจ่าย

วิธีการปรับตัว	$\overline{X}$	S.D.	ความสำคัญ
1. การตัดรายจ่ายที่ไม่จำเป็นออก	3.27	1.05	ปานกลาง
2. การลดรายจ่ายที่จำเป็นลง สร้างนิสัยการประหยัด	3.37	0.98	ปานกลาง
3. การหารายได้นอกภาคการเกษตร	3.35	1.00	ปานกลาง
4. ปลูกพืชผักไว้รับประทานเอง	3.37	1.04	ปานกลาง
5. หาอาหารตามแหล่งอาหารธรรมชาติ	3.42	1.05	ปานกลาง
6. เน้นใช้แรงงานในครัวเรือนเพื่อลดการจ้างแรงงาน	3.49	1.15	ปานกลาง
7. ผลิตปุ๋ยเพื่อใช้ในการเกษตรเอง	1.77	0.97	น้อย

ที่มา: จากการสำรวจและคำนวณ

หมายเหตุ: ค่าเฉลี่ย 4.51-5.00 = มากที่สุด 3.51-4.50 = มาก 2.51-3.50 = ปานกลาง 1.51-2.50 = น้อย และ 1.00-1.50 = น้อยที่สุด

4.4 ปัจจัยที่มีอิทธิพลต่อการปรับตัวของครัวเรือนเกษตรกรผู้ปลูกข้าว

การวิเคราะห์หาปัจจัยที่มีอิทธิพลต่อการปรับตัวของครัวเรือนเกษตรกรผู้ปลูกข้าว ด้วยวิธีการวิเคราะห์การถดถอยพหุคูณ (Multiple Regression Analysis) โดยการหาค่าสัมประสิทธิ์สหสัมพันธ์ระหว่างตัวแปรตาม (การปรับตัวของเกษตรกร) กับตัวแปรอิสระ (ปัจจัย) แต่ละตัว โดยคำนึงถึงระดับนัยสำคัญทางสถิติ และสมมติฐานที่ตั้งไว้ ที่ระดับความเชื่อมั่นร้อยละ 99 โดยมีสมมติฐานทางสิติที่ตั้งไว้คือ H_0 = ปัจจัยต่างๆ ของเกษตรกรไม่มีอิทธิพลต่อการปรับตัวของเกษตรกร H_1 =ปัจจัยต่างๆ ของเกษตรกรมีอิทธิพลต่อการปรับตัวของเกษตรกร เมื่อพิจารณาตัวแปรตาม (การปรับตัวของเกษตรกร) กับตัวแปรอิสระ (ปัจจัย) แต่ละตัวผลการทดสอบพบว่ามี 3 ปัจจัยที่มีอิทธิพลต่อตัวแปรตาม (การปรับตัวของเกษตรกร) อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ 0.01 ในทิศทางเป็นบวก (พิจารณาจากค่าสัมประสิทธิ์เครื่องหมายเป็นบวก) ได้แก่ เพศ การรวมกลุ่มหรือเป็นสมาชิกของกลุ่มทางเศรษฐกิจ และการออมของครัวเรือน ส่วนปัจจัยอื่นๆ ไม่มีอิทธิพลต่อการปรับตัวของเกษตรกร ดังตารางที่ 4.20

เพศ การรวมกลุ่มหรือเป็นสมาชิกของกลุ่มทางเศรษฐกิจ และการออมของครัวเรือน เป็นปัจจัยที่มีอิทธิพลทางบวกต่อเกษตรกรในการปรับตัวในการดำรงชีพ เมื่อพิจารณาปัจจัยด้านเพศ ความเป็นเพศหญิงและเพศชายมีความแตกต่างกันในลักษณะนิสัย ความรอบคอบ ความละเอียดอ่อน ในการวางแผนทางการเงิน เพราะเพศหญิงที่อยู่ตามชนบทจะไม่ชอบเข้าสังคมในขณะที่เพศชายชอบเข้าสังคมและชอบร่วมงานบุญประเพณีและวัฒนธรรมเกิดการสังสรรค์ในกลุ่ม

เพื่อนฝูงบ่อย ความเป็นเพศหญิงจึงมีอิทธิพลทางบวกมากพอที่จะทำให้ครัวเรือนปรับตัวในทางที่ดีขึ้น

การรวมกลุ่มหรือการเป็นสมาชิกของกลุ่มทางด้านเศรษฐกิจมีอิทธิพลทางบวกที่ส่งผลต่อการปรับของครัวเรือนเกษตรกรเนื่องจาก เมื่อเกิดปัญหาทั้งทางด้านสังคมหรือเศรษฐกิจ การเป็นสมาชิกของกลุ่มทำให้เกิดความร่วมมือกัน ช่วยกันคิด ช่วยกันทำเพื่อหาทางออกร่วมกัน ยิ่งหากมีวัตถุประสงค์ในกิจกรรมทางด้านการเงินเพื่อเสริมสภาพคล่องในชีวิตประจำวันโดยเฉพาะการรวมกลุ่มออมทรัพย์ การรวมกลุ่มเป็นสหกรณ์จะช่วยบรรเทาปัญหาด้านเศรษฐกิจลงได้ในระดับหนึ่ง

การออมมีอิทธิพลทางบวกที่ส่งผลดีต่อการปรับของครัวเรือนเกษตรกร เพราะการออมเงินบ่งบอกถึงพฤติกรรมและความมีวินัยทางการเงินที่ดีในการจัดการรายจ่ายให้น้อยกว่ารายได้ ลดความเสี่ยงจากการกู้ยืมมาใช้จ่าย ส่งผลให้เกิดภูมิคุ้มกันในอนาคตโดยเฉพาะการรับมือกับค่าใช้จ่ายฉุกเฉินที่ไม่สามารถคาดการณ์ได้ ปัจจัยเหล่านี้ล้วนเป็นปัจจัยสำคัญที่มีอิทธิพลให้เกษตรกรให้เกิดการปรับตัวเป็นไปในแนวทางที่ดี เพื่อให้สามารถดำรงตนอยู่ได้ในท่ามกลางสภาวการณ์ที่เปลี่ยนแปลงอยู่ตลอดเวลา เพราะหากไม่สามารถปรับตัวโดยการออมเงินไว้ใช้จ่ายในยามฉุกเฉินได้เป็นการดำเนินชีวิตในลักษณะที่มีความเสี่ยงสูญเสียความมั่นคง เพราะเงินออมคือความมั่นคงในชีวิต อันเป็นความคาดหวังของเกษตรกรหรือแม้แต่คนในอาชีพอื่นๆ ส่วนนี้จะกลายเป็นภูมิคุ้มกันที่ดีที่สุดสำหรับเกษตรกรตามแนวทางปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง

ตารางที่ 4.20 ปัจจัยที่มีอิทธิพลต่อการปรับตัวของเกษตรกร

ปัจจัย	ค่าสัมประสิทธิ์การถดถอย (β)	t	Sig.
เพศ	0.240	3.009	0.003**
อายุ	0.024	0.295	0.768
จำนวนสมาชิกในครัวเรือน	- 0.074	- 0.901	0.369
ระดับการศึกษาของหัวหน้าครัวเรือน	- 0.012	- 0.147	0.883
การรวมกลุ่มหรือเป็นสมาชิกของกลุ่มทางเศรษฐกิจ	0.396	3.295	0.001**
การรวมกลุ่มหรือเป็นสมาชิกของกลุ่มทางสังคม	- 0.092	- 0.793	0.429
รายได้	0.082	0.976	0.331
การออมของครัวเรือน	0.295	3.587	0.000**
หนี้สิน	- 0.072	- 0.147	0.393

ที่มา: จากการคำนวณ

** ระดับนัยสำคัญทางสถิติที่ 0.01

4.5 ปัจจัยที่มีอิทธิพลต่อแบบแผนการใช้จ่ายของครัวเรือนเกษตรกรผู้ปลูกข้าว

การมีแบบแผนการใช้จ่ายพิจารณาจากสัดส่วนการใช้จ่ายของครัวเรือนต่อรายได้รวมของครัวเรือนเกษตรกร ซึ่งมีค่ามากกว่า 0 โดยค่าสัดส่วนดังกล่าวจะมีค่าต่ำสุดเท่ากับ 0 ซึ่งหมายความว่า ครัวเรือนไม่มีการใช้จ่ายใดๆ เลย แบบจำลองที่ใช้ในการศึกษาครั้งนี้คือแบบจำลองโทบิท (Tobit) ในงานวิจัยนี้ได้แบ่งสมการออกเป็น 3 สมการหรือแบบจำลอง 3 แบบ ในแต่ละสมการจึงมีตัวแปร income saving และ debt ไว้ด้วยกันอาจก่อให้เกิดปัญหา multicollinearity ในทาง econometric ดังนั้นผู้วิจัยได้ทดสอบค่าสหสัมพันธ์ระหว่างตัวแปร พบว่าไม่มีปัญหา multicollinearity ระหว่างตัวแปร income saving และ debt โดยค่า correlation ระหว่างตัวแปร 3 ตัวแปรที่กล่าวถึงไม่เกิน 0.5 ซึ่งถือว่าใช้ได้ ผลการทดสอบสหสัมพันธ์ระหว่างตัวแปร ดังภาคผนวก ก หน้า 100 สมการ 3 สมการจึงมีรายละเอียดและผลการศึกษาแตกต่างกันดังนี้

แบบจำลองที่ 1

$$y^*_i = \beta_0 + \beta_1 (\text{Gender}) + \beta_2 (\text{Age}) + \beta_3 (\text{Member}) + \beta_4 (\text{Education}) + \beta_5 (\text{Aggregation}) + \beta_6 (\text{Household account}) + \beta_7 (\text{Income1}) + \beta_8 (\text{Saving}) + \beta_9 (\text{Debt})$$

วิเคราะห์จาก รายได้รวมของครัวเรือนคำนวณจากผลรวมของรายได้จากอาชีพหลักและอาชีพรองของครัวเรือน ส่วนรายจ่ายรวมของครัวเรือนคำนวณจากผลรวมของรายจ่ายของครัวเรือนในภาคเกษตร (รายจ่ายจากการปลูกข้าว + รายจ่ายจากการปศุสัตว์ + รายจ่ายจากการปลูกพืช) และรายจ่ายของครัวเรือนนอกภาคเกษตร

ผลการประมาณค่าแบบจำลองพิจารณาจากระดับนัยสำคัญทางสถิติ (ค่าสัมประสิทธิ์เป็นลบหมายถึงการลดลง หากเป็นบวกหมายถึงการเพิ่มขึ้น) ผลการประมาณค่าพบว่า พบว่า ปัจจัยที่มีผลต่อแบบแผนการใช้จ่ายของครัวเรือนต่อรายได้รวมของครัวเรือนเกษตรกรอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติประกอบด้วย ตัวแปรหุ่นเพศของหัวหน้าครัวเรือนและรายได้รวมของครัวเรือนเกษตรกร กล่าวคือ ครัวเรือนที่มีหัวหน้าครัวเรือนเป็นเพศชายมีแบบแผนการใช้จ่ายของครัวเรือนลดลง นอกจากนี้ยังพบว่า เมื่อครัวเรือนเกษตรกรมีรายได้เพิ่มขึ้นจะส่งผลให้แบบแผนการใช้จ่ายของครัวเรือนต่อรายได้รวมของครัวเรือนเกษตรกรลดลง ดังตารางที่ 4.21

การที่ครัวเรือนเกษตรกรมีหัวหน้าครัวเรือนเป็นเพศชาย ทำให้แบบแผนการใช้จ่ายลดลง เนื่องจาก ในสังคมเกษตรกรผู้ปลูกข้าวในชนบทมีความสัมพันธ์ทางด้านสังคมกันสูง ที่มาจากวัฒนธรรม ประเพณีและงานบุญต่างๆ ทำให้เพศชายมีต้องเข้าสังคมมีการสังสรรค์กันบ่อยมากกว่าเพศหญิง อีกทั้งค่าใช้จ่ายบางอย่างแฝงอยู่กับเพศชายมากเช่น เหล้า บุหรี่ อบายมุข หรือแม้แต่การพนันซึ่งเป็นนิสัยของเพศชาย

ตารางที่ 4.21 ผลการประมาณค่าปัจจัยที่มีผลต่อแบบแผนการใช้จ่ายของครัวเรือนต่อรายได้รวมของครัวเรือนเกษตรกรแบบจำลองโทบิท 1

ตัวแปร	ค่าสัมประสิทธิ์	ผลกระทบส่วนเพิ่ม
ค่าคงที่	1.044	0.775
	(1.000)	(0.744)
ตัวแปรหุ่นเพศ (ชาย=1) (GEN)	-0.366*	-0.272*
	(0.189)	(0.140)
อายุ (ปี) (AGE)	0.005	0.004
	(0.008)	(0.006)
จำนวนสมาชิกของครัวเรือน (คน) (MEM)	0.020	0.015
	(0.053)	(0.040)
ระดับการศึกษาของหัวหน้าครัวเรือน (ปี) (EDU)	0.019	0.014
	(0.115)	(0.085)
ตัวแปรหุ่นการรวมกลุ่มเป็นสมาชิกของครัวเรือน	0.535	0.397
(AGG)	(0.810)	(0.601)
ตัวแปรหุ่นการจัดทำบัญชีครัวเรือน (ACC)	-0.002	-0.001
	(0.238)	(0.177)
รายได้รวมของครัวเรือน (บาท) (INCOME 1)	-0.0000049***	-0.0000036***
	(0.000)	(0.000)
ตัวแปรหุ่นการออมของครัวเรือน (SAV)	-0.174	-0.129
	(0.159)	(0.118)
หนี้สินของครัวเรือน (บาท) (DEBT)	0.00000039	0.00000029
	(0.000)	(0.000)
Sigma	1.791***	-
	(0.065)	
Log likelihood	-768.607	

ที่มา: จากการคำนวณ

** ระดับนัยสำคัญทางสถิติที่ 0.01

*** ระดับนัยสำคัญทางสถิติที่ 0.001

หมายเหตุ: Income 1 หมายถึง ผลรวมของรายได้จากอาชีพหลักและอาชีพรอง

แบบจำลองที่ 2

$$y^*_i = \beta_0 + \beta_1 (\text{Gender}) + \beta_2 (\text{Age}) + \beta_3 (\text{Member}) + \beta_4 (\text{Education}) + \beta_5 (\text{Aggregation}) + \beta_6 (\text{Household account}) + \beta_7 (\text{Income2}) + \beta_8 (\text{Saving}) + \beta_9 (\text{Debt})$$

วิเคราะห์ผลจาก รายได้รวมของครัวเรือนคำนวณจากผลรวมของรายได้จากการปลูกข้าว รายได้จากการปศุสัตว์ รายได้จากการประมง รายได้ที่หามาได้เองและรายได้บุคคลอื่นส่งให้ ส่วนรายจ่ายรวมของครัวเรือนคำนวณจากผลรวมของรายจ่ายของครัวเรือนในภาคเกษตรโดยจำแนกตามประเภทของค่าใช้จ่าย (ค่าจ้างแรงงาน ค่าวัสดุ/อุปกรณ์การเกษตร ค่าปุ๋ยและสารเคมีกำจัดศัตรูพืช ค่าแปรรูปผลผลิตทางการเกษตร ค่าขนส่งและการตลาด และค่าใช้จ่ายอื่นๆ) และรายจ่ายของครัวเรือนนอกภาคเกษตร

ผลการประมาณค่าแบบจำลองพิจารณาจากระดับนัยสำคัญทางสถิติ (ค่าสัมประสิทธิ์เป็นลบหมายถึงการลดลง หากเป็นบวกหมายถึงการเพิ่มขึ้น) ผลการประมาณค่าพบว่า ปัจจัยที่มีผลต่อแบบแผนการใช้จ่ายของครัวเรือนต่อรายได้รวมของครัวเรือนเกษตรกรอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติ ประกอบด้วยคือ อายุของหัวหน้าครัวเรือน ตัวแปรหุ่นการจัดทำบัญชีครัวเรือน และรายได้รวมของครัวเรือนเกษตรกรกล่าวคือ แบบแผนการใช้จ่ายของครัวเรือนต่อรายได้รวมของครัวเรือนเกษตรกรจะลดลง เมื่อหัวหน้าครัวเรือนเกษตรกรมีอายุมากขึ้น และครัวเรือนที่มีการจัดทำบัญชีครัวเรือนจะมีแบบแผนการใช้จ่ายของครัวเรือนต่อรายได้รวมของครัวเรือนเกษตรกรสูงกว่าครัวเรือนที่ไม่มีการจัดทำบัญชีครัวเรือนอย่างไรก็ตาม แบบแผนการใช้จ่ายของครัวเรือนต่อรายได้รวมของครัวเรือนเกษตรกรจะลดลงเมื่อครัวเรือนเกษตรกรมีรายได้เพิ่มขึ้น ดังตารางที่ 4.22

แบบแผนการใช้จ่ายของครัวเรือนต่อรายได้รวมของครัวเรือนเกษตรกรจะลดลงเมื่อหัวหน้าครัวเรือนเกษตรกรมีอายุมากขึ้น เนื่องจากเพศชายมีอายุมากขึ้นจะเข้าสังคมมากขึ้นและการเข้าสังคมนั้นทำให้เกิดค่าใช้จ่ายทางสังคมสูงตามไปด้วย ครัวเรือนที่มีการจัดทำบัญชีครัวเรือนจะมีแบบแผนการใช้จ่ายของครัวเรือนต่อรายได้รวมของครัวเรือนเกษตรกรสูงกว่าครัวเรือนที่ไม่มีการจัดทำบัญชีครัวเรือนเนื่องจาก การจัดทำบัญชีครัวเรือนทำให้รับรู้รายรับและรายจ่ายตลอดช่วยให้เกิดการวางแผนทางการเงินที่รอบคอบ และช่วยให้เห็นค่าใช้จ่ายบางอย่างที่ไม่จำเป็นแล้วทำให้ตัดลดลงได้ ทั้งนี้ แบบแผนการใช้จ่ายของครัวเรือนต่อรายได้รวมของครัวเรือนเกษตรกรจะลดลงเมื่อครัวเรือนเกษตรกรมีรายได้เพิ่มขึ้น ทั้งนี้เพราะหากการใช้จ่ายของครัวเรือนมีการใช้จ่ายคงที่ในสิ่งที่จำเป็นหากเกษตรกรสามารถหารายได้เพิ่มขึ้นย่อมทำให้มีเงินเหลือ

ตารางที่ 4.22 ผลการประมาณค่าปัจจัยที่มีผลต่อแบบแผนการใช้จ่ายของครัวเรือนต่อรายได้รวมของครัวเรือนเกษตรกรแบบจำลองโทบิท 2

ตัวแปร	ค่าสัมประสิทธิ์	ผลกระทบส่วนเพิ่ม
ค่าคงที่	2.901**	2.061**
	(1.444)	(1.032)
ตัวแปรหุ่นเพศ (ชาย=1) (GEN)	-0.244	-0.173
	(0.273)	(0.194)
อายุ (ปี) (AGE)	-0.022*	-0.015*
	(0.012)	(0.009)
จำนวนสมาชิกของครัวเรือน (คน) (MEM)	0.013	0.009
	(0.077)	(0.055)
ระดับการศึกษาของหัวหน้าครัวเรือน (ปี) (EDU)	-0.085	-0.060
	(0.166)	(0.118)
ตัวแปรหุ่นการรวมกลุ่มเป็นสมาชิกของครัวเรือน	0.856	0.608
(AGG)	(1.168)	(0.830)
ตัวแปรหุ่นการจัดทำบัญชีครัวเรือน (ACC)	0.603*	0.428*
	(0.344)	(0.244)
รายได้รวมของครัวเรือน (บาท) (INCOME 2)	-0.0000093***	-0.0000066***
	(0.000)	(0.000)
ตัวแปรหุ่นการออมของครัวเรือน (SAV)	-0.287	-0.204
	(0.230)	(0.163)
หนี้สินของครัวเรือน (บาท) (DEBT)	0.00000001	0.00000001
	(0.000)	(0.000)
Sigma	2.586***	-
	(0.093)	
Log likelihood	-909.731	

ที่มา: จากการคำนวณ

* ระดับนัยสำคัญทางสถิติที่ 0.05

*** ระดับนัยสำคัญทางสถิติที่ 0.001

หมายเหตุ: Income 2 หมายถึง ผลรวมของรายได้จากการ ปลูกข้าว รายได้จากปศุสัตว์ รายได้จากการประมง รายได้ที่หามาได้เอง (รับจ้างทั่วไป) และรายได้ที่บุคคลอื่นส่งให้

แบบจำลองที่ 3

$$y_i^* = \beta_0 + \beta_1 (\text{Gender}) + \beta_2 (\text{Age}) + \beta_3 (\text{Member}) + \beta_4 (\text{Education}) + \beta_5 (\text{Aggregation}) + \beta_6 (\text{Household account}) + \beta_7 (\text{Income3}) + \beta_8 (\text{Saving}) + \beta_9 (\text{Debt})$$

วิเคราะห์ผลจากรายได้รวมของครัวเรือนคำนวณจากผลรวมของรายได้จากอาชีพหลัก อาชีพรอง รายได้จากการปลูกข้าว รายได้จากการปศุสัตว์ รายได้จากการประมง รายได้ที่หามาได้เองและรายได้บุคคลอื่นส่งให้ ส่วนรายจ่ายรวมของครัวเรือนคำนวณจากผลรวมของรายจ่ายของครัวเรือนในภาคเกษตร (รายจ่ายจากการปลูกข้าว รายจ่ายจากการปศุสัตว์ รายจ่ายจากการปลูกพืชค่าจ้างแรงงาน ค่าวัสดุและอุปกรณ์การเกษตร ค่าปุ๋ยและสารเคมีกำจัดศัตรูพืช ค่าแปรรูปผลผลิตทางการเกษตร ค่าขนส่งและการตลาด และค่าใช้จ่ายอื่นๆ) และรายจ่ายของครัวเรือนนอกภาคเกษตร

ผลการประมาณค่าแบบจำลองพิจารณาจากระดับนัยสำคัญทางสถิติ (ค่าสัมประสิทธิ์เป็นลบหมายถึงการลดลง หากเป็นบวกหมายถึงการเพิ่มขึ้น) พบว่า ปัจจัยที่มีผลต่อแบบแผนการใช้จ่ายของครัวเรือนต่อรายได้รวมของครัวเรือนเกษตรกรอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติประกอบด้วย ตัวแปรหุ่นเพศของหัวหน้าครัวเรือนและรายได้รวมของครัวเรือนเกษตรกรกล่าวคือ ครัวเรือนที่มีหัวหน้าครัวเรือนเป็นเพศชายมีแบบแผนการใช้จ่ายลดลง และแบบแผนการใช้จ่ายของครัวเรือนต่อรายได้รวมของครัวเรือนเกษตรกรจะลดลงเมื่อครัวเรือนเกษตรกรมีรายได้เพิ่มขึ้น ดังตารางที่ 4.23

ครัวเรือนที่มีหัวหน้าครัวเรือนเป็นเพศชายมีแบบแผนการใช้จ่ายลดลง เนื่องจากความเป็นเพศชายเมื่ออายุมากขึ้น จะมีสังคมและให้ความสำคัญกับการสันทนาการกับกลุ่มเพื่อนมากขึ้น การที่แบบแผนการใช้จ่ายของครัวเรือนต่อรายได้รวมของครัวเรือนเกษตรกรจะลดลงเมื่อครัวเรือนเกษตรกรมีรายได้เพิ่มขึ้น ทั้งนี้แสดงให้เห็นว่าหากการใช้จ่ายเงินของครัวเรือนมีการใช้จ่ายคงที่ในสิ่งที่จำเป็น ในขณะที่เกษตรกรสามารถหารายได้เพิ่มขึ้นย่อมทำให้มีเงินเหลือเพิ่มมากขึ้น

ตารางที่ 4.23 ผลการประมาณค่าปัจจัยที่มีผลต่อแบบแผนการใช้จ่ายของครัวเรือนต่อรายได้รวมของครัวเรือนเกษตรกรแบบจำลองโทบิท 3

ตัวแปร	ค่าสัมประสิทธิ์	ผลกระทบส่วนเพิ่ม
ค่าคงที่	0.907**	0.773**
	(0.368)	(0.315)
ตัวแปรหุ่นเพศ (ชาย=1) (GEN)	-0.120*	-0.103*
	(0.070)	(0.059)
อายุ (ปี) (AGE)	-0.003	-0.003
	(0.003)	(0.003)
จำนวนสมาชิกของครัวเรือน (คน) (MEM)	0.009	0.007
	(0.020)	(0.017)
ระดับการศึกษาของหัวหน้าครัวเรือน (ปี) (EDU)	0.010	0.008
	(0.042)	(0.036)
ตัวแปรหุ่นการรวมกลุ่มเป็นสมาชิกของครัวเรือน	0.278	0.237
(AGG)	(0.299)	(0.255)
ตัวแปรหุ่นการจัดทำบัญชีครัวเรือน (ACC)	0.053	0.045
	(0.088)	(0.075)
รายได้รวมของครัวเรือน (บาท) (INCOME 3)	-0.0000015***	-0.0000013***
	(0.000)	(0.000)
ตัวแปรหุ่นการออมของครัวเรือน (SAV)	-0.083	-0.071
	(0.059)	(0.050)
หนี้สินของครัวเรือน (บาท) (DEBT)	0.00000001	0.00000001
	(0.000)	(0.000)
Sigma	0.660***	-
	(0.024)	
Log likelihood	-385.386	

ที่มา: จากการคำนวณ

* มีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ 0.05

*** มีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ 0.001

หมายเหตุ: Income 3 หมายถึง ผลรวมของรายได้จากอาชีพหลักและอาชีพรอง รายได้จากการปลูกข้าว รายได้จากการปศุสัตว์ รายได้จากการประมง รายได้ที่หามาได้เอง (รับจ้างทั่วไป) และรายได้จากผู้อื่นส่งมาให้

4.6 ข้อเสนอแนะเพิ่มเติมวิธีการลดรายจ่ายและเพิ่มรายได้ของเกษตรกรผู้ปลูกข้าว

ในบริบทของการเปลี่ยนแปลงทางด้านเศรษฐกิจ การปรับตัวของครัวเรือนจะเน้นวิธีการลดรายจ่ายและการเพิ่มรายได้ เพื่อให้ครัวเรือนเกษตรกรมีความสามารถในการรับมือและสร้างภูมิคุ้มกันต่อสภาพทางด้านเศรษฐกิจของครัวเรือน การลดปัจจัยเสี่ยง สรุปตามข้อคิดเห็นเพิ่มเติมที่เป็นการศึกษาในเชิงคุณภาพจากเกษตรกรผู้ปลูกข้าวจำนวน 12 รายโดยใช้วิธีการจัดกลุ่มเนื้อหาที่ใกล้เคียงกันนำเสนอในรูปของความถี่

พบว่าวิธีการปรับตัวเพื่อลดรายจ่ายปรากฏเป็นรูปแบบที่หลากหลายโดยเรียงลำดับความถี่มากที่สุด สามลำดับแรกคือ ลำดับที่ 1 การปลูกพืชผักสวนครัวไว้บริโภคในครัวเรือนเอง (ความถี่ = 12) ลำดับที่ 2 การปรับพฤติกรรม ใช้จ่ายประหยัดงดของใช้ฟุ่มเฟือยที่ไม่จำเป็น (ความถี่ = 12) และลำดับที่ 3 การหาอาหารจากแหล่งอาหารตามธรรมชาติ (ความถี่ = 8) ดังตารางที่ 4.24

ตารางที่ 4.24 ข้อเสนอแนะเพิ่มเติมการลดรายจ่าย

ลำดับความคิดเห็น	วิธีการ	รูปแบบที่ปรากฏ
1	การปลูกพืชผักสวนครัวไว้เป็นอาหารในครัวเรือน (ความถี่ = 12)	1. แบ่งพื้นที่ปลูกไว้ในบริเวณบ้าน 2. ปลูกในที่นาหลังการเก็บเกี่ยวข้าวเสร็จ 3. ชนิดของพืชที่ปลูก ผักชีฝรั่ง ตะไคร้ หอมทุกชนิด เป็นต้น
2	เลี้ยงสัตว์เพื่อไว้ใช้เป็นอาหารในครัวเรือน (ความถี่ = 7)	1.ไก่ เป็ด ปลา
3	หาอาหารจากแหล่งอาหารตามธรรมชาติ (ความถี่ = 8)	1. หา ปู ปลา กุ้ง หอย อึ่งอ่าง กบและเขียดตามท้องไร่ท้องนาและริมแม่น้ำ 2. เก็บเห็ด หน่อไม้ ผักหวานป่าและพืชผักอื่นๆ ที่เกิดในป่าตามธรรมชาติ 3. หาสัตว์ป่าเช่น กระรอก นกกิ้งก่า แย้ หนู บึ้ง ไข่มดแดง และแมลงต่างๆ

ตารางที่ 4.24 ข้อเสนอแนะเพิ่มเติมการลดรายจ่าย (ต่อ)

ลำดับความคิดเห็น	วิธีการ	รูปแบบที่ปรากฏ
4	ลดต้นทุนการผลิต (ความถี่ = 7)	1. ทำปุ๋ยชีวภาพใช้เอง 2. ลดการจ้างแรงงาน เน้นการใช้แรงงานในครัวเรือน 3. ทำการเกษตรในรูปแบบเกษตรพอเพียง
5	ปรับพฤติกรรมการใช้จ่ายในระบบการผลิตและการดำรงชีพ (ความถี่ = 12)	1. สร้างนิสัย ประหยัด อดออม ใช้จ่ายในสิ่งที่จำเป็น ไม่ฟุ่มเฟือย ไม่สุรุ่ยสุร่าย 2. ไม่สนใจในสิ่งที่ยั่วยุ จากการโฆษณาโดยเฉพาะการเลียนแบบแผนการบริโภคของคนในเมือง 3. ทำบัญชีรายรับรายจ่าย ตัดรายจ่ายที่ไม่จำเป็นออกเช่นบุหรี่ เหล้า และการพนัน (หวย) 4. มีเหตุผลในการซื้อ

ที่มา: จากการสัมภาษณ์

ข้อคิดเห็นเพิ่มเติมจากเกษตรกรผู้ปลูกข้าวในวิธีการปรับตัวเพื่อเพิ่มรายได้เป็นข้อคิดเห็นที่มีความถี่มากที่สุดสามลำดับแรกคือ ลำดับที่1 การรับจ้างทั่วไป (ความถี่ = 12) ลำดับที่สอง คือการปลูกพืชผักเศรษฐกิจไว้ขาย (ความถี่ = 10)และลำดับที่สามคือ การค้าขายเป็นอาชีพเสริม (ความถี่ = 8)ซึ่งปรากฏในหลากหลายรูปแบบ ดังตารางที่ 4.25

การหารายได้พิเศษนอกฤดูกาลทำนาเป็นวิธีการที่ได้รับความนิยมจากเกษตรกรเนื่องจากสามารถเพิ่มรายได้อีกทางหนึ่งเช่น การทำงานในโรงงานต่างๆ เช่นโรงงานทอผ้า โรงงานน้ำแข็ง โรงงานเย็บกระเป๋า ที่ย้ายฐานการผลิตจากกรุงเทพและปริมณฑลมาประจำอยู่ตามจังหวัดรอบนอก ทำให้เกษตรกรมีทางเลือกในการหารายได้มากขึ้นเนื่องจากโรงงานต่างๆ ต้องการแรงงานระดับล่างหรือที่เรียกว่าแรงงานไร้ฝีมือ ไม่ได้จำกัดวุฒิการศึกษา เพียงแต่ต้องการแรงงานซึ่งทำให้เกษตรกรที่สำเร็จการศึกษาในระดับประถมศึกษา สามารถทำงานในโรงงานได้จึงทำให้เกษตรกรมีโอกาสเข้าถึงแหล่งการจ้างงาน

การปรับตัวของเกษตรกรที่ปรากฏในรูปแบบที่หลากหลายนี้ ได้สอดคล้องกับงานวิจัยของ ไชยรัตน์ ปราณีและคณะ (2550) ที่พบว่า ครัวเรือนสร้างจิตสำนึกแก่ครัวเรือนที่ยากจนเพื่อลดรายจ่ายที่ไม่จำเป็นตัดวงจรหนี้ ดำเนินชีวิตตามแนวเศรษฐกิจพอเพียงปลูกผักสวนครัวรั้วกินได้ หรือเลี้ยงสัตว์ไว้บริโภค

ตารางที่ 4.25 ข้อเสนอแนะเพิ่มเติมในการเพิ่มรายได้

ลำดับความคิดเห็น	วิธีการ	รูปแบบ
1	การรับจ้างทั่วไป (ความถี่ = 12)	1.ทำงานในโรงงานที่ตั้งอยู่ใกล้หมู่บ้าน 2. ทำงานรับจ้างก่อสร้าง 3. ขับรถรับส่งนักเรียน
2	ปลูกพืชและสัตว์เศรษฐกิจไว้ขาย (ความถี่ = 10)	1. พืชเศรษฐกิจคือ แตงโม แตงกวา ถั่วฝักยาว หอมแดง กระเทียม 2.สัตว์เศรษฐกิจคือ เป็ด ไก่ วัว ควาย และหมู
3	การค้าขาย (ความถี่ = 8)	1.ขายเสื้อผ้ามือสองตามตลาดนัด 2. ขายอาหารในหมู่บ้าน 3. การขายผลิตภัณฑ์จากการเกษตรริมถนน
4	รวมกลุ่มเพื่อทำอาชีพเสริม (ความถี่ = 6)	1. สินค้าหัตถกรรมเครื่องใช้ในครัวเรือน เสื่อ กระติ๊บข้าว อุปกรณ์หาปลา 2. การเพาะเห็ด
5	ปรับพฤติกรรมการใช้ชีวิต (ความถี่ = 12)	1. ลงทุนในภาคการเกษตรให้เหมาะสมกับฐานะทางเศรษฐกิจของครัวเรือน 2. ขยันหมั่นเพียร ไม่เกี่ยงงาน 3. ทำงานทุกชนิดที่สุจริตและสร้างรายได้

ที่มา: จากการสัมภาษณ์

ลักษณะการปรับตัวของเกษตรกรผู้ปลูกข้าว มีวิธีการที่สำคัญอยู่ 2 ประการ ดูเหมือนเป็นประเด็นที่พบโดยทั่วไปในกลุ่มเกษตรกรผู้ปลูกข้าว ประการที่หนึ่งคือการลดรายจ่ายคือการตัดรายจ่ายที่ไม่จำเป็นออก และการลดรายจ่ายที่จำเป็นลง และประการที่สองคือหารายได้เพิ่ม ในงานวิจัยนี้การลดรายจ่ายที่พบคือการตัดรายจ่ายที่ไม่จำเป็นออก เพื่อลดภาระการจ่ายเงินออกจากครอบครัวโดยการปรับพฤติกรรมรายจ่ายฟุ่มเฟือย การลดรายจ่ายที่จำเป็นลงถึงแม้จะเป็นรายจ่ายที่จำเป็น แต่เพื่อสร้างนิสัยการใช้ทรัพยากรให้คุ้มค่า โดยการปลูกผักผลไม้ตามฤดูกาลไว้รับประทานเองช่วยลดภาระค่าอาหารและค่าเดินทางไปตลาด อีกทั้งยังส่งผลต่อสุขภาพอีกด้วย และ การเพิ่มรายได้คือการทำอาชีพอื่นควบคู่กับการปลูกข้าว การหารายได้เสริมนอกเวลาทำงานปกติ การใช้เวลาว่างในการรับจ้างทั่วไป สิ่งเหล่านี้ทำให้เกษตรกรสามารถพึ่งพาตนเองได้ในระดับหนึ่ง แต่การปรับตัวของเกษตรกรต้องพึ่งพาตนเองได้ในระยะยาวด้วยการสร้างสมดุลให้รายได้มากกว่ารายจ่าย ลดการเข้าร่วมนโยบายที่ทำให้เกิดหนี้สินขึ้นในระยะยาว จึงจะทำให้การดำรงชีวิตมีแนวทางในการสร้างสมดุลได้ในด้านเศรษฐกิจ พบว่าเงื่อนไขสำคัญที่ทำให้เกษตรกรปรับตัวได้ดีคือ เกษตรกรสามารถใช้จ่ายเงินที่หามาได้ให้เกิดประสิทธิภาพสูงสุดคือใช้ให้น้อยกว่าที่หามาได้ และขยันหมั่นเพียรในการหารายได้เพิ่มมากขึ้นด้วยการทำงานที่หลากหลาย มีอาชีพหลักมากกว่า 1 อาชีพ นอกจากนี้เกษตรกรสามารถลดต้นทุนการผลิตได้จะทำให้รายจ่ายลดลง และรัฐบาลควรมีนโยบายสนับสนุนให้เหมาะสมโดยนโยบายนั้นจะต้องไม่ทำให้เกษตรกรมีหนี้สินหรือภาระผูกพันในอนาคต หรือหากเป็นหนี้สินก็ต้องเป็นหนี้สินที่ก่อให้เกิดรายได้

บทที่ 5
การวิเคราะห์เพื่อนำไปสู่ข้อเสนอแนะในการนำผลการวิจัยไปใช้และข้อเสนอเชิงนโยบาย

ในบทนี้ผู้วิจัยได้วิเคราะห์แบบแผนรายได้และการใช้จ่ายของเกษตรกรผู้ปลูกข้าวเพื่อนำไปสู่ข้อเสนอแนะในงานวิจัย ใน 3 ประเด็นหลักคือ การนำผลการวิจัยในเรื่องนี้ไปใช้ประโยชน์ ประเด็นที่ควรทำวิจัยในครั้งต่อไปที่สามารถต่อยอดจากการวิจัยในเรื่องนี้เพื่อให้เกิดประโยชน์ต่อเนื่อง และข้อเสนอแนะในเชิงนโยบายอันจะนำไปสู่ความพอเหมาะพอดีในการพึ่งพาตนเองของเกษตรกร ลดภาระของหน่วยงานภาครัฐ และการจัดหาปัจจัยเอื้อสนับสนุนที่จำเป็นของภาครัฐตามลำดับดังนี้

5.1 วิเคราะห์แบบแผนรายได้และการใช้จ่ายของครัวเรือนเกษตรกรผู้ปลูกข้าว

การเปลี่ยนแปลงแบบแผนการดำเนินชีวิตในการทำมาหากินและการปรับตัว ความเชื่อ ความคิด วัฒนธรรมประเพณี ส่งผลต่อแบบแผนรายได้และการใช้จ่ายของครัวเรือนเกษตรกร ผลการศึกษาจากกลุ่มเกษตรกรผู้ปลูกข้าวในจังหวัดอุบลราชธานี กับการปรับตัวทางด้านเศรษฐกิจและสังคมที่ส่งผลต่อเนื่องตลอดเวลาหรือที่เข้าใจว่ากระแสโลกาภิวัตน์ สิ่งเหล่านี้มีอิทธิพลอย่างมากกับเกษตรกรผู้ปลูกข้าว เพราะในระบบการดำรงชีวิตเกษตรกรยังต้องการปัจจัยอื่นอีกที่ไม่สามารถผลิตได้เองเหมือนการปลูกข้าว เพียงแต่การปลูกข้าวของครัวเรือนเกษตรกรสามารถสร้างความมั่นคงในด้านอาหารหลักที่เป็นปัจจัยสี่ให้กับตนเองซึ่งสามารถลดความเสี่ยงในระดับหนึ่งแต่เนื่องจากเกษตรกรต้องพึ่งพาปัจจัยในการดำรงชีวิตที่จำเป็นอีกมาก และปัจจัยการดำรงชีวิตที่จำเป็นนั้นผูกติดอยู่กับระบบตลาด คือการซื้อเพื่อให้ได้สินค้ามาสนองตอบต่อความต้องการจำเป็นต้องดิ้นรนหาทางออกและปรับเปลี่ยนวิธีการจากการผลิตเพื่อการยังชีพมาเป็นการผลิตในเชิงพาณิชย์เพิ่มมากขึ้นเพื่อจะได้นำเงินจากการขายผลผลิตที่ตนเองสามารถผลิตได้ไปใช้ในการดำรงชีวิต

วิถีการผลิตที่เปลี่ยนแปลงไป ที่พบเห็นคือ มีการจ้างแรงงานมากขึ้นเนื่องจากแรงงานในครัวเรือนไม่เพียงพอ การรับเอาเทคโนโลยีมาใช้ในการผลิต เพื่อทดแทนแรงงานที่ลดน้อยลง มีการสะสมทุนทางกายภาพในรูปแบบของอุปกรณ์ในการปลูกข้าวเพิ่มมากขึ้นโดยเฉพาะรถไถขนาดเล็ก มีกิจกรรมการปลูกพืชเศรษฐกิจเสริมหลากหลายขึ้น มีการกู้ยืมเงินทั้งในระบบที่เป็นสถาบันการเงินของรัฐ และนอกระบบของนายทุนมาช่วยเป็นทุนในการผลิต เกษตรกรคุ้นเคยกับระบบสินเชื่อ สามารถเข้าถึงสินเชื่อได้ตามนโยบายของรัฐบาลผ่านทางธนาคารเพื่อการเกษตรและสหกรณ์การเกษตร (ธกส.) มีการซื้อปัจจัยการผลิตมากเมื่อเทียบกับอดีต และเงินที่ลงทุนไปในระบบการผลิตกับเงินที่ขายผลผลิตได้ใกล้เคียงกัน เกษตรกรเผชิญกับการผลิตที่มากกว่าเดิมแต่

กำไรกลับไม่เพิ่มขึ้นเลย ซึ่งเป็นแบบแผนการใช้จ่ายในวิถีการผลิตของเกษตรกรที่มีรายได้มาจากการขายผลผลิตและการกู้ยืมมาลงทุนส่งผลต่อแนวโน้มการเสียสมดุลในบางครัวเรือนนำไปสู่การปรับตัวในที่สุด

วิถีการดำรงชีวิตที่เปลี่ยนแปลงไป ที่พบเห็นคือ เกษตรกรมีการสอดส่องหาโอกาสทำงานเพื่อให้มีรายได้เพิ่มมากขึ้น แม้จะมีข้อจำกัดในเรื่องทุนและความรู้ทางวิชาการ การรับจ้างทั่วไปเกษตรกรคุ้นเคยกับระบบสินเชื่อในการซื้อสิ่งอำนวยความสะดวกมากขึ้นเมื่อเทียบกับในอดีตที่ผ่านมา แต่สิ่งที่เกษตรกรประสบคือรายได้เพิ่มขึ้น แต่รายจ่ายก็เพิ่มมากขึ้นเช่นกันและเป็นไปในลักษณะรายจ่ายมากกว่ารายได้ ถึงแม้จะมีแหล่งรายได้ที่สามารถทำเงินให้ แต่หากรายจ่ายมีมากกว่ารายได้ก็ทำให้เสียสมดุลในแบบแผนการใช้จ่ายในบางครัวเรือนนำไปสู่การปรับตัวในที่สุด

วิถีการผลิตและวิถีการดำรงชีวิต เป็นแบบแผนที่เกี่ยวข้องซึ่งกันและกัน หากพิจารณาวิถีการผลิตที่นำไปสู่แบบแผนการใช้จ่าย รายจ่ายที่จ่ายไปของเกษตรกรมีหมวดรายจ่ายที่สำคัญ 2 ประเภทคือรายจ่ายที่ใช้ในภาคการผลิตที่เป็นอาชีพหลัก (การปลูกข้าว) ยังคงเป็นรายจ่ายประเภทปุ๋ยและสารเคมีกำจัดศัตรูพืชมากที่สุดอันดับหนึ่ง รายจ่ายนี้เกษตรกรสามารถตัดลดได้แต่ไม่ตัดลดเพราะมีพฤติกรรมที่เกี่ยวเนื่องกับความเชื่อว่าปุ๋ยเคมีให้ผลผลิตดีกว่าปุ๋ยตามธรรมชาติหรือปุ๋ยอินทรีย์ที่สามารถผลิตเองได้ ส่วนรายจ่ายที่อยู่นอกภาคการเกษตรยังคงเป็นค่าอาหารและเครื่องดื่มส่วนนี้เกษตรกรก็สามารถตัดลดได้เช่นกันเช่น การปลูกพืชผักสวนครัวไว้บริโภคในครัวเรือน การหาอาหารจากแหล่งอาหารตามธรรมชาติ รายจ่ายในหมวดสำคัญของเกษตรกรผู้ปลูกข้าวก็สอดคล้องกับงานวิจัยอื่นๆ เพราะรายจ่ายค่าอาหารเป็นสิ่งจำเป็นในปัจจัย 4 ของมนุษย์ แต่รายจ่ายอื่นที่สามารถตัดลดได้คือรายจ่ายที่จ่ายไปนอกเหนือจากปัจจัยสี่ อันได้แก่เครื่องอำนวยความสะดวกต่างๆ ที่ระบบตลาดพัฒนามาให้เกษตรกรได้เลือกบริโภคในรูปแบบอื่นมากมายดังนั้นหากจะให้เกิดแบบแผนการใช้จ่ายที่ดี ค่าใช้จ่ายที่จ่ายไปที่นอกเหนือจากปัจจัย 4 ต้องตัดลดให้เป็นไปตามอัตภาพและฐานะทางเศรษฐกิจของเกษตรกรเอง

จะเห็นว่าแบบแผนรายได้และการใช้จ่ายของครัวเรือนเกษตรกรกับการสร้างสมดุลในการดำรงชีพของเกษตรกรผู้ปลูกข้าวในจังหวัดอุบลราชธานี มีความเชื่อมโยงกันระหว่างพฤติกรรมการใช้จ่ายเงินของครัวเรือน กับการปรับตัว เป็นลำดับ เมื่อเกษตรกรเผชิญกับภาวะทางเศรษฐกิจและสังคมที่มาพร้อมกับกระแสโลกาภิวัตน์ หรือกล่าวอีกนัยหนึ่งก็คือการพัฒนาที่ไม่หยุดนิ่งเกษตรกรประสบกับรายได้ไม่เพียงพอกับรายจ่าย จึงเกิดการปรับพฤติกรรมเป็นไปในแนวทางเพื่อแก้ปัญหาระยะสั้นคือการกู้ยืมเงินเพื่อเสริมสภาพคล่องทั้งในระบบการผลิตและการดำรงชีพขาดการวางแผนการใช้จ่ายจนกระทั่งเกือบเสียสมดุลเกษตรกรจึงปรับตัวในรูปแบบที่เข้มข้นขึ้นโดยเฉพาะการปรับพฤติกรรมในการดำรงชีพเน้นการลดรายจ่ายและหารายได้เพิ่มตามแนวทางปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง ภาระหนี้สินลดลงส่งผลต่อแบบแผนการใช้จ่ายที่ดี ดังนั้นการปรับพฤติกรรมนำมาซึ่งแบบแผนที่ดี

กล่าวได้ว่าสมดุลในการดำรงชีพ มาจากการมีแบบแผนรายได้และการใช้จ่ายที่ดีทั้งในระบบการผลิตและการดำรงชีพ และการมีแบบแผนรายได้และการใช้จ่ายที่ดีก็มาจากการมี

พฤติกรรมที่เน้นการปรับตัวไปในลักษณะความพอประมาณตามแนวทางปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงด้วย การปรับตัวในสภาพเศรษฐกิจและสังคมที่มีการเปลี่ยนแปลงตลอดเวลาด้วยวิธีการที่หลากหลายอาทิ ขยันหมั่นเพียรในการประกอบอาชีพ ปลูกพืชเศรษฐกิจอื่นๆ เสริมเพื่อลดความเสี่ยง มีวินัยทางการเงิน ใช้จ่ายให้พอดีเหมาะสมกับฐานะทางเศรษฐกิจตน ไม่สุรุ่ยสุร่าย ตัดทอนรายจ่ายที่ไม่จำเป็นออก สุดท้ายเกษตรกรจะเกิดทักษะในการบริหารจัดการที่ดีในระบบการผลิตและระบบการดำรงชีพนำไปสู่การมีแบบแผนรายได้และการใช้จ่ายที่ดี ดังภาพที่ 5.1

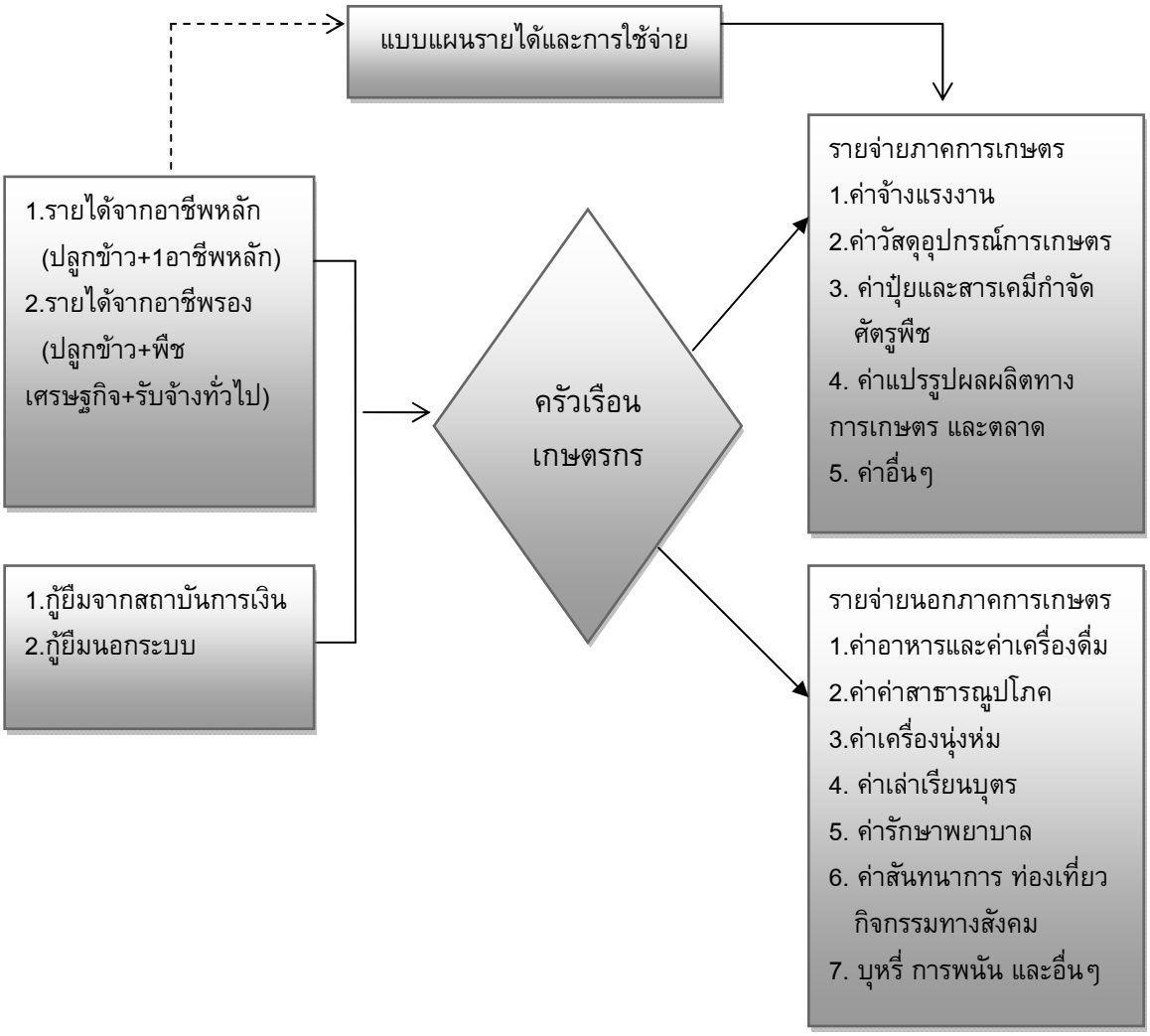

ภาพที่ 5.1 แบบแผนรายได้และการใช้จ่ายของของครัวเรือนเกษตรกรผู้ปลูกข้าว

หากมองในระดับมหภาคความมั่นคงของอาหารและพลังงานของประเทศ เป็นปัจจัยหลักที่ก่อให้เกิดความยั่งยืนและการมีภูมิคุ้มกันในระยะยาวของประเทศ เห็นได้จากเมื่อเกิดสถานการณ์

ต่างๆ ที่ไม่ปกติจะมีการกักตุนอาหารและสิ่งจำเป็นไว้ใช้ในยามฉุกเฉิน แต่การที่ประเทศไทยจะมีความมั่นคงได้นั้นมีองค์ประกอบของปัจจัยต่างๆ เข้ามาเกี่ยวข้องมากมายโดยเฉพาะการพัฒนาเกษตรกรที่อยู่ในภาคการผลิตให้เกษตรกรมีพื้นฐานที่แข็งแรง ด้วยวิธีการที่เกษตรกรอยู่ในข่ายที่สามารถทำได้ด้วยหลักการพึ่งพาตนเอง ลดการพึ่งพาบุคคลหรือหน่วยงานอื่น ได้แก่

1) การมีความพร้อมในการประกอบอาชีพหลายอย่างในเวลาเดียวกันภายใต้ข้อจำกัดของเกษตรกรเอง คืออายุเฉลี่ยที่มากขึ้น จำนวนแรงงานในครัวเรือนลดลง ระดับการศึกษาที่มีเพียงประถมศึกษา ขาดทุนทางปัญญาที่จะใช้ต่อยอดในการประกอบอาชีพ สิ่งเหล่านี้ล้วนนำความเปราะบางมาให้เกษตรกรทั้งสิ้น การเข้ารับการอบรมถ่ายทอดความรู้จะช่วยลดความเปราะบางได้บ้าง

2) การเรียนรู้ด้วยการสะสมประสบการณ์ ในการดำรงชีวิต และการผลิต ภายใต้ข้อจำกัดของการมีความรู้ ในระดับการศึกษาประถมศึกษา ทำให้การรับข้อมูลข่าวสารที่เป็นประโยชน์เป็นไปได้อย่างมีข้อจำกัด ซึ่งสิ่งเหล่านี้เกษตรกรจะสามารถรวมกลุ่มกันทางสังคมในแต่ละหมู่บ้านเพื่อแลกเปลี่ยนเรียนรู้ร่วมกัน

3) การพยามยามเสาะแสวงหาแหล่งที่มาของรายได้ให้ตนเอง เพื่อให้มีทางเลือกมากกว่า 1-2 แหล่งรายได้เพื่อสร้างรายได้ให้ต่อเนื่องตลอดทั้งปี โดยเฉพาะในงานที่ไม่ต้องใช้คุณวุฒิสูงมากนัก กรณีที่ไม่สามารถหารายได้ต่อเนื่องทั้งปี เกษตรกรต้องวางแผนการใช้จ่ายเงินด้วยวิธีการถัวเฉลี่ยในระยะเวลาที่มีรายได้กับระยะเวลาที่ไม่มีรายได้ ต้องรู้จักการวางแผนทางการเงินโดยการจัดทำบัญชีครัวเรือนมาใช้ในการวางแผนหากเกษตรกรไม่สามารถทำบัญชีด้วยตนเองได้ อาจจะให้บุตรหลานที่ได้เรียนหนังสือช่วยทำได้

อย่างไรก็ตามกระบวนการปรับตัวของเกษตรกรทั้งในระบบการผลิตและการดำรงชีพให้เข้ากับสภาพใหม่ที่เกิดขึ้นทางด้านเศรษฐกิจและสังคมมีปัจจัยที่เข้ามาเกี่ยวข้องมากมายแต่สิ่งหนึ่งที่จะช่วยให้กระบวนการปรับตัวประสบผลสำเร็จคือการปรับพฤติกรรมของเกษตรกรเองเพราะพฤติกรรมเป็นตัวควบคุมให้ทำสิ่งต่างๆ โดยเฉพาะพฤติกรรมเกษตรกรย่อมส่งผลต่อแบบแผนรายได้และการใช้จ่ายอย่างสมเหตุสมผลของเกษตรกรเอง เพราะการที่จะหวังพึ่งพาจากรัฐอย่างเดียวเหมือนที่ผ่านมาก็ช่วยบรรเทาปัญหาได้เพียงระดับหนึ่งเท่านั้น

กล่าวได้ว่า การมีแบบแผนรายได้และการใช้จ่ายจะส่งผลต่อการสร้างสมดุลในการดำรงชีพที่มาจากพฤติกรรมของเกษตรกรผู้ปลูกข้าว เนื่องจากระบบเศรษฐกิจเป็นพื้นฐานทางสังคมที่สำคัญ เกษตรกรผู้ปลูกข้าวต้องแสวงหาเครื่องอุปโภคเช่น เครื่องมือเครื่องใช้ในการปลูกข้าว และเครื่องบริโภคในระบบการดำรงชีพ เมื่อเกษตรกรผู้ปลูกข้าวมีความต้องการในการบริโภคมากขึ้นทำให้ต้องเสียค่าใช้จ่ายมากขึ้นเกษตรกรก็ต้องแสวงหารายได้ที่เพิ่มขึ้นเพื่อจ่ายค่าจ้างและการลงทุนในการปลูกข้าว

5.2 ข้อเสนอแนะในการนำผลการวิจัยไปใช้

5.2.1 ประเด็นสำคัญในงานวิจัยที่พบคือ แหล่งที่มาของรายได้เสริมของครัวเรือนเกษตรกรมากที่สุดคือการปลูกพืชผักเศรษฐกิจแต่ไม่เป็นรายได้ต่อเนื่องทั้งปี จึงมีข้อเสนอแนะว่าเกษตรกรควรแบ่งพื้นที่สำหรับการปลูกพืชผักเศรษฐกิจซึ่งอาจจะหมุนเวียนพืชแต่ละชนิดอย่างหลากหลายตามฤดูกาล เกษตรกรควรดำเนินการโดยปลูกพืชที่มีความเชี่ยวชาญก่อน หน่วยงานที่เกี่ยวข้องควรดำเนินการอบรมให้ความรู้เพื่อช่วยให้การผลิตพืชเศรษฐกิจเป็นทางเลือกเพื่อเป็นรายได้ทางเศรษฐกิจหมุนเวียนอย่างต่อเนื่อง เพื่อชดเชยรายได้ที่ไม่ต่อเนื่องทั้งปี และหากครัวเรือนใดมีความถนัดในการปลูกพืชชนิดใด อาจใช้วิธีการแลกเปลี่ยนกันตามความถนัดเพื่อเป็นอาหารในครัวเรือนและสร้างความสัมพันธ์ในลักษณะพึ่งพาอาศัยกันได้ในอีกมิติที่เป็นการช่วยเหลือเกื้อกูลกันก่อเกิดเป็นทุนทางสังคม

5.2.2 ประเด็นสำคัญในงานวิจัยที่พบว่า รายจ่ายที่สำคัญของครัวเรือนเกษตรกรในระบบการผลิตมากที่สุดคือรายจ่ายจากการเพาะปลูก (ค่าปุ๋ยและสารเคมีจำกัดศัตรูพืช) และการดำรงชีพมีรายจ่ายค่าอาหารและเครื่องดื่มมากที่สุดจึงมีข้อเสนอแนะว่าเกษตรกรควรดำเนินการลดต้นทุนการผลิตที่เป็นปัจจัยการผลิตเช่นปุ๋ยและยาปราบศัตรูพืชโดยปรับเปลี่ยนมาใช้ปุ๋ยอินทรีย์และปรับเปลี่ยนยาปราบศัตรูพืชมาเป็นพัฒนาสูตรยาจากใบพืชที่มีอยู่ในท้องถิ่นเพื่อลดต้นทุน หน่วยงานที่เกี่ยวข้องควรดำเนินการอบรมให้ความรู้เกษตรกรเพื่อให้เกษตรได้ปรับเปลี่ยนวิธีการในการลดต้นทุนการผลิตและยังเป็นผลดีต่อสุขภาพ

5.2.3 ประเด็นสำคัญในงานวิจัยที่พบว่า แนวทางการปรับตัวของครัวเรือนเกษตรกรเพื่อสร้างสมดุลในการดำรงชีพมีหลายวิธีเช่น การทำไร่นาสวนผสมและการปลูกพืชผักเศรษฐกิจ การเน้นใช้แรงงานในครัวเรือนสามารถปรับวิธีการหารายได้เพิ่มและการลดรายจ่าย ตามความจำเป็นของแต่ละครัวเรือนบนพื้นฐานของความมีเหตุผลและปัจจัยที่เกี่ยวข้องไม่เหมือนกันโดยทดลองทำแต่ละวิธี เพื่อให้เกิดความสมดุล โดยเฉพาะควรลงมือปฏิบัติตามแนวทางปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงอย่างเป็นรูปธรรม หน่วยงานที่เกี่ยวข้องควรดำเนินการรณรงค์และประชาสัมพันธ์อย่างต่อเนื่องเพื่อยกระดับการปฏิบัติให้ครัวเรือนตระหนักและปรับเปลี่ยนวิถีชีวิตตามแนวทางเศรษฐกิจพอเพียง

5.2.4 ประเด็นสำคัญในงานวิจัยที่พบว่า ปัจจัยที่มีอิทธิพลต่อแบบแผนรายได้และการใช้จ่ายของครัวเรือนเกษตรกร คือเพศของหัวหน้าครัวเรือน คือหัวหน้าครัวเรือนที่เป็นเพศหญิงมีแผนการใช้จ่ายมากกว่าครัวเรือนที่มีหัวหน้าครัวเรือนเป็นเพศชาย และครัวเรือนเกษตรกรที่มีรายได้เพิ่มขึ้นส่งผลต่อสัดส่วนการใช้จ่ายของครัวเรือนต่อรายได้รวมของเกษตรกรลดลง เพื่อให้เกิดความสมดุล หน่วยงานที่เกี่ยวข้องควรเพื่อแลกเปลี่ยนเรียนรู้ในกระบวนการวางแผนการใช้จ่ายที่สามารถสร้างสมดุลในการดำรงชีพด้านเศรษฐกิจได้

5.2.5 ประเด็นสำคัญในงานวิจัยที่พบว่า เกษตรกรมีข้อจำกัดในด้านการศึกษา คือจบการศึกษาขั้นต่ำระดับประถมศึกษา ทำให้เกิดข้อจำกัดทางด้านการเรียนรู้ต่อเนื่องตลอดชีวิต โดยเฉพาะการเรียนรู้จากประสบการณ์ในวิถีการผลิตและการบริโภคที่พอเพียง ส่งผลต่อแบบแผน

รายได้และการใช้จ่ายในครัวเรือนที่ไม่สมดุล ภาครัฐควรสร้างกลไกสนับสนุนให้เกษตรกรตระหนักในการพึ่งพาตนเอง เช่น ความรู้และเทคนิควิธีการผลิต โครงสร้างพื้นฐานที่สำคัญในด้านน้ำ การใช้เทคโนโลยีที่เหมาะสมในการผลิต การใช้แรงงานแลกเปลี่ยนระหว่างครัวเรือนของเกษตรกร ซึ่งจะช่วยลดการพึ่งพาจากภาครัฐ การช่วยเหลือควรเน้นให้เกษตรกรปรับพฤติกรรม รู้จักวิธีการนำทรัพยากรไปใช้ในการสร้างอาชีพ สร้างทักษะในการพึ่งตนเองให้ได้

5.3 ข้อเสนอแนะในการวิจัยต่อไป

การมีแบบแผนรายได้และการใช้จ่ายที่ดี การวิจัยทางด้านพฤติกรรมของเกษตรกรเพื่อให้กับเกษตรกรได้ปรับแนวคิด ควรดำเนินการ เนื่องจากการวิจัยนี้เพื่อหาแนวทางการเพิ่มประสิทธิภาพการผลิตข้าวในลักษณะการลดต้นทุนและการใช้ประโยชน์จากแรงงานที่มีอยู่ในครัวเรือนให้เกิดประสิทธิภาพสูงสุดเพื่อลดข้อจำกัดในการขาดแคลนแรงงาน ตลอดจนการปลูกพืชผักเศรษฐกิจในวงรอบการผลิตเพื่อให้เกษตรกรมีรายได้อย่างต่อเนื่องทั้งปี เพื่อสร้างความเข้มแข็งให้กับเกษตรกรในลักษณะที่ให้เกิดผลิตภาพที่มากขึ้นไปไปในแนวทางการลดต้นทุนแต่ยังคงไว้ซึ่งคุณภาพข้าว โดยศึกษาเกษตรกรเป็นรายกรณี ที่เน้นการปรับพฤติกรรมที่สอดคล้องกับปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงเพื่อนำมาเป็นแบบอย่างและถ่ายทอดความรู้ให้กับเกษตรกรรายอื่นๆ

5.4 ข้อเสนอแนะเชิงนโยบาย

ต้นเหตุของปัญหาคือข้อจำกัดในด้านคุณวุฒิของเกษตรกรผู้ปลูกข้าว ที่ต่ำกว่าอาชีพทั่วไป สิ่งนี้จะส่งผลต่อวิธีคิด แล้วนำไปสู่พฤติกรรมที่เป็นปัญหาต่อเนื่องกันได้แก่ การวางแผน ภาระหนี้สิน ความสามารถในการพึ่งพาตนเองลดน้อยลง อันจะเป็นอุปสรรคต่อแบบแผนในการดำรงชีวิต โดยเฉพาะแบบแผนการใช้จ่าย การนำเสนอข้อเสนอแนะในเชิงนโยบายนี้ผู้วิจัย จึงเสนอในลักษณะของตอบคำถามว่า ทำอย่างไรจะทำให้เกษตรกรสามารถบริหารจัดการรายได้ที่หามาได้ให้เกิดสมดุลในการดำรงชีพ ให้มีศักยภาพในการทำงานได้หลากหลายและเกิดเป็นรายได้เพื่อดำรงชีพภายใต้ปัจจัยแวดล้อมที่มาจากสภาพทางเศรษฐกิจและสังคมเพื่อลดการพึ่งพาของรัฐ การศึกษาของเกษตรกรตลอดชีวิตเพื่อเป็นทักษะในการประกอบอาชีพเพื่อช่วยให้เกษตรกรมีผลิตภาพแรงงานเพิ่มขึ้น สามารถทำงานทางด้านการเกษตรให้มีคุณภาพควรจะได้รับการส่งเสริมและช่วยเหลืออย่างต่อเนื่อง ส่วนการดำรงชีวิตนั้นมุ่งให้เกษตรกรปรับพฤติกรรมของเกษตรกรเอง ให้สามารถปรับตัวได้มากขึ้นเพื่อรองรับกระแสการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นในปัจจุบันและในอนาคตที่ไม่มีแนวโน้มว่าจะลดลงได้

สภาพสังคมของเกษตรกรที่ได้ขึ้นชื่อว่าเป็นกระดูกสันหลังของชาติ แต่เต็มไปด้วยปัจจัยเสี่ยงต่างๆ ทั้งทางเศรษฐกิจคือกระแสทุนนิยม การบริโภคจนเกินตัว การมีอุปกรณ์เครื่องใช้ที่ทันสมัยแต่ไม่จำเป็น และทางธรรมชาติคือความเสี่ยงในการผลิต ขาดปัจจัยการผลิต กระดูกสันหลังของชาติก็ย่อมจะผุพังได้หากไม่มีภูมิต้านทานที่เพียงพอต่อสิ่งต่างๆ ที่เข้ามากระทบทั้ง

ทางตรงและทางอ้อม ปัญหาที่ท้าทายคือจากผลการวิจัยที่ได้จะทำให้เกิดแนวทางใดที่ครัวเรือนเกษตรกรจะมีการปรับตัวต่อการเปลี่ยนแปลงภายใต้ ปัจจัยเหล่านี้ ที่เป็นเงื่อนไขสำคัญที่มีอิทธิพลต่อการดำรงชีพที่เข้ามาเกี่ยวข้องโดยที่เกษตรกรไม่สามารถหลีกเลี่ยงได้ ทำให้รูปแบบการดำรงชีวิตของเกษตรกรต้องต่อสู้ดิ้นรนอยู่ภายใต้สภาวะการณ์และแนวโน้มที่ไม่มีวันจะลดลง สิ่งต่างๆ เหล่านี้ต้องอาศัยการปรับตัวของเกษตรกรเอง นำมาใช้เป็นยุทธวิธีในการทำกิจกรรมและดำเนินชีวิตภายใต้ปัจจัยเสี่ยงที่เกษตรกรมีอยู่ และการเรียนรู้จากประสบการณ์ตรงและประสบการณ์ของคนอื่นในการหาแนวทางที่ดีที่สุดให้ตนเอง แต่เกษตรกรฝ่ายเดียวย่อมไม่สามารถดำเนินการตามลำพังได้ด้วยข้อจำกัดที่มีอยู่มากมาย จำเป็นต้องอาศัยภาคส่วนอื่นๆ โดยเฉพาะระบบการสนับสนุนจากรัฐ โดยระบบสนับสนุนจากรัฐควรเป็นไปดังนี้

5.4.1 ภายใต้เงื่อนไขจำกัดของเกษตรกรคือได้รับการศึกษาเพียงขั้นพื้นฐาน เนื่องจากส่วนใหญ่จบการศึกษาในระดับประถมศึกษา เกิดข้อจำกัดในการประกอบอาชีพเสริมเพื่อเพิ่มรายได้ ในสภาพเศรษฐกิจและสังคมปัจจุบัน และเกิดข้อจำกัดในการต่อยอดที่จะเรียนรู้และพัฒนาตนเองต่อเนื่องตลอดชีวิตนั้น จะพัฒนาเกษตรกรต่อในรูปแบบการศึกษาตลอดชีวิตของเกษตรกรควรจะเป็นอย่างไร รัฐบาลจะเอื้ออย่างไร เพื่อส่งผลให้เกษตรกรมีการปรับตัวและอยู่รอดอย่างมั่นคง ส่งผลต่อการเพิ่มผลิตภาพแรงงานในภาคการเกษตร หน้าที่ในการเตรียมศักยภาพของเกษตรกรให้มีทางเลือกมากขึ้น เพราะหากเกษตรกรประกอบอาชีพเดียวตลอดชีวิตย่อมมีปัญหาทางด้านเศรษฐกิจในระยะยาวเช่น การกำหนดหลักสูตรการฝึกอบรมที่เข้ากับช่วงชีวิตสถานการณ์การผลิต การดำเนินชีวิตของเกษตรกรอย่างต่อเนื่องในลักษณะศูนย์การเรียนรู้ของเกษตรกร โดยอาศัยบุคลากรภาครัฐ นักวิชาการเกษตร อาจารย์ในมหาวิทยาลัยที่ประจำในจังหวัดและตัวอย่างเกษตรกรที่มีแนวปฏิบัติที่ดี

5.4.2 ให้เกษตรกรมีการเรียนรู้ จากแหล่งเรียนรู้ที่เข้าถึงได้ง่ายที่สุดในการบริหารจัดการรายรับรายจ่ายโดยเฉพาะการจัดทำบัญชีครัวเรือนอย่างง่ายยังคงมีความจำเป็นอย่างมากเพื่อให้เกิดการเรียนรู้ การรู้จักวางแผนในการใช้จ่ายใน 2 หมวดที่สำคัญคือ รายจ่ายในภาคการเกษตร กับรายจ่ายนอกภาคการเกษตร ซึ่งเป็นหัวใจสำคัญในการตั้งรับสถานการณ์ทางเศรษฐกิจให้อยู่รอดที่เกิดการเปลี่ยนแปลงอยู่ตลอดเวลา สถาบันการศึกษาที่เป็นหลักเพื่อชุมชนที่อยู่ในจังหวัดควรจัดบริการวิชาการ เป็นผู้ดำเนินการจัดฝึกอบรมให้เป็นหลักสูตรประจำในการบริหารรายรับและรายจ่ายของเกษตรกร หากเกษตรกรผ่านการอบรมจะได้รับวุฒิบัตร และการจัดอบรมต้องเข้าถึงเกษตรกรเพราะการที่จะให้เกษตรกรเดินทางเข้าฝึกอบรมตามสถานที่ราชการเป็นไปได้ค่อนข้างลำบาก

5.4.3 เพื่อให้เกิดสภาพแวดล้อมที่เอื้อต่อการทำการเกษตรเช่น ปัจจัยพื้นฐานที่ควรสนับสนุน เทคโนโลยีที่เหมาะสม ข่าวสารความรู้ทางด้านการตลาด การวางแผนการผลิต การอบรมและพัฒนาในการทำการผลิต การจัดทำคลินิกชาวนา โดยให้เกษตรอำเภอ เกษตรจังหวัดให้มีบทบาทในส่วนนี้มากยิ่งขึ้นในการช่วยเหลือเกษตรกรก็จะเป็นอีกหนทางหนึ่งในการเพิ่มพูน

ทักษะทางด้านการผลิตและความรู้ด้านการผลิต รวมทั้งเทคโนโลยีที่ถูกหลักวิชาการเหมาะสมในการผลิตในแต่ละพื้นที่และพื้นฐานความรู้ของเกษตรกร

5.4.4 ทรัพยากรทางการเงินถึงแม้จะเป็นปัจจัยสำคัญในการดำรงชีวิต แต่หากรู้จักบริหารจัดการรายจ่ายให้พอกับรายได้ เกษตรกรก็ยังคงมีทางเลือกในการไม่เป็นหนี้ได้ เพราะปัญหาหนี้ของเกษตรกรมาจากการมีรายได้น้อยหรือการไม่มีเงิน จำเป็นต้องกู้ยืมซึ่งส่งผลผูกพันต่ออนาคต เพราะต้องส่งทั้งเงินต้นและดอกเบี้ย นอกจากนี้หนี้สินที่พบส่วนใหญ่เป็นหนี้เพื่อการใช้จ่ายในชีวิตประจำวัน โดยนำเงินในอนาคตมาใช้จ่ายล่วงหน้า หากพิจารณาจากปัญหาย่อย การที่เกษตรกรมีรายได้น้อย มีรายจ่ายมากกว่ารายได้ นั้นสาเหตุจากการขาดทุนทางปัญญาที่จะนำไปใช้ในการประกอบอาชีพ และสาเหตุของการขาดทุนทางปัญญาคือการขาดโอกาสทางการศึกษาและการเรียนรู้ ซึ่งเป็นวัฏจักรที่หมุนวนไม่รู้จบสิ้น การตัดวงจรนี้ ต้องมาจากนโยบายของรัฐที่จะจัดการแก้ปัญหาหนี้สินต้องแก้ปัญหาในระยะยาว จึงจะหลุดวงโคจรหนี้ มีระบบการติดตามตรวจสอบให้คำแนะนำในการปลดหนี้ เช่นจัดโครงการค้นหาเกษตรกรที่มีแนวทางในการลดหนี้เพื่อเป็นตัวอย่างที่ดีหรือ (best practices) ในการบริหารจัดการหนี้ ให้กับเกษตรกรรายอื่นๆ

การเสริมสร้างยุทธวิธีในการปรับตัวเพื่อการอยู่รอดจากภาครัฐและหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง โดยการสร้างงาน สร้างอาชีพ กิจกรรม หรือสร้างรูปแบบวิธีการต่าง ๆ อันหลากหลายโดยอาศัยทรัพย์สินหรือทุนที่มีอยู่นั้น มาสนับสนุนในการประกอบอาชีพ ซึ่งยุทธศาสตร์การดำรงชีพของครัวเรือนเกษตรกรหรือชุมชนนี้ จะก่อให้เกิดผลลัพธ์ในการดำรงชีพต่าง ๆ ตามมา คือ การมีรายได้เพิ่มขึ้น การมีความเป็นอยู่ที่ดีขึ้น การลดความอ่อนแอลง การเพิ่มความมั่นคงด้านอาหาร และการเกิดความยั่งยืนในการใช้ทรัพยากรธรรมชาติ อันก่อให้เกิดความอยู่รอดและความยั่งยืนของเกษตรกรผู้ปลูกข้าว ที่ผ่านมาพบแล้วว่าการให้เงินกู้ล่วงหน้าแก่เกษตรกรมาทำการเกษตรนั้นยังไม่สามารถแก้ไขปัญหาได้ตรงจุด เกษตรกรต้องปรับตัวเองให้มากโดยเฉพาะการปรับพฤติกรรมการใช้เงินเป็นตัวตั้งในระบบการผลิตและการบริโภค แต่ควรใช้เงินเป็นเครื่องมือเพื่อให้การผลิตและการบริโภคอยู่ในระดับที่พอดี ไม่เกิดความกดดันกับตนเองและคนรอบข้าง

การพัฒนาครัวเรือนแรงงานในภาคการเกษตรที่อยู่ในพื้นที่เศรษฐกิจหลักการปลูกข้าว การพัฒนาแรงงานที่อยู่ในภาคการผลิตโดยเฉพาะการเกษตรกรรมที่เชื่อมโยงกับอุตสาหกรรม หากส่งเสริมให้เกษตรกรสามารถพึ่งพาตนเองโดยใช้ทุนที่มีอยู่อย่างจำกัดให้เกิดประโยชน์สูงสุด ก็จะแข่งขันได้ภายใต้ความเสี่ยงในวิถีชีวิตและวิถีการผลิตที่ลดลง แต่การพึ่งพาตนเองได้ของเกษตรกรภายใต้การมีทรัพยากรจำกัด มีปัจจัยหลายอย่างเข้ามาเกี่ยวข้องเช่น ความสามารถในการหารายได้ อย่างไรก็ตามถึงแม้ระบบการสนับสนุนจากรัฐจะดีเพียงไร หากเกษตรกรมีนิสัยหรือพฤติกรรม ทัศนคติ ความเชื่อ ค่านิยม หรือแม้แต่บุคลิกภาพ ที่อยู่ในตัวเกษตรกรเองก็อาจจะเป็นเงื่อนไขที่เป็นข้อจำกัดในการปรับตัวเพราะสภาพแวดล้อมที่อยู่ภายในและรอบ ๆ เกษตรกรเองจำเป็นต้องดูแลตนเอง ความสำเร็จหรือความล้มเหลวในการปรับตัวมาจากพฤติกรรมของเกษตรกรเป็นสำคัญ ถึงแม้จะมีความซับซ้อนในหลายมิติที่เกษตรกรไม่สามารถรับมือได้เพราะมีข้อจำกัดหลายด้านนั้น หน่วยงานที่เกี่ยวข้องจะต้องเป็นพี่เลี้ยงให้คำปรึกษาโดยเฉพาะเกษตร

จังหวัดและเกษตรอำเภอที่ใกล้ชิดกับเกษตรกรต้องส่งเสริมให้เกษตรกรมีการปรับพฤติกรรมทั้งในระบบการผลิตและการดำรงชีพ เพราะการปรับพฤติกรรมของเกษตรกรอย่างน้อยก็เป็นการลดความเสี่ยงจากตัวเกษตรกรเองที่สามารถทำได้ทันทีโดยที่ไม่ต้องรอคอยการพึ่งพาจากส่วนอื่น โดยการเพิ่มทุนและความรู้ทางวิชาการ อันจะนำไปสู่การมีพฤติกรรมในวิถีเศรษฐกิจพอเพียงระดับที่หนึ่งดังที่พิพัฒน์ ยอดพฤติการ ได้กล่าวไว้ว่า เป็นเศรษฐกิจพอเพียงแบบพื้นฐาน ที่เน้นความพอเพียงในระดับบุคคลและครอบครัวคือสมาชิกในครอบครัวมีความเป็นอยู่ในลักษณะที่สามารถพึ่งตนเองได้ สามารถสนองความต้องการขั้นพื้นฐานในปัจจัยสี่ของตนเองและครอบครัวได้ดำเนินชีวิตด้วยการประหยัดและลดค่าใช้จ่ายที่ไม่จำเป็น

ข้อเสนอเชิงนโยบายแทบจะทุกงานวิจัยที่ผ่านมามุ่งเน้นให้ภาครัฐให้ความช่วยเหลือเกษตรกรจนลืมไปว่าเกษตรกรก็ต้องช่วยเหลือตนเองด้วยโดยเฉพาะการปรับวิธีคิดที่จะนำไปสู่การการปรับพฤติกรรมที่ส่งผลต่อแบบแผนรายได้และการใช้เพื่อให้เกษตรกรได้ตระหนักในการผลิตสินค้าและบริการที่ผลิตได้เองก่อน ก็คือปลูกข้าว เพื่อลดต้นทุนในการซื้อและการขนส่ง โดยส่วนหนึ่งใช้บริโภคในครัวเรือนให้เพียงพอ และแบ่งขายเพื่อให้มีรายได้ซึ่งเป็นสิ่งที่ถูกต้องแล้ว สิ่งที่ควรระวังคือ การลงทุนในวิถีการผลิตเกษตรกรลืมคำนึงถึง การให้ความสำคัญกับปัจจัยการผลิตที่ตนเองมีก่อน แต่กลับไปกู้ยืมจนเกิดเป็นหนี้สินมาใช้ในระบบการผลิตโดยมุ่งขายเป็นหลักนั่นเป็นวิธีการที่นำไปสู่ความไม่สมดุลในการดำรงชีพ

เอกสารอ้างอิง

เอกสารอ้างอิง

กรมการข้าว. (2557). **องค์ความรู้เรื่องข้าว**. สืบค้นเมื่อ 12 พฤษภาคม 2557 จาก www.brrd.in.th.

โครงการสหวิชาบัณฑิตศึกษาสาขาพัฒนาสังคม บัณฑิตวิทยาลัยมหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์. (2549). **การศึกษาภาวะความยากจนของครัวเรือนเกษตร.** รายงานการวิจัย ส่วนวิจัยเศรษฐกิจและสังคมครัวเรือนเกษตร สำนักวิจัยเศรษฐกิจการเกษตร.

ไชยรัตน์ ปราณีและคณะ. (2550**). เดินตามพ่อ: การจัดการเครือข่ายเกษตรกรตามแนวพระราชดำริเศรษฐกิจพอเพียง เพื่อแก้ปัญหาความยากจนอย่างยั่งยืน**. รายงานการวิจัย สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย.

นคร ยิ้มศิริวัฒนะ. (2541). **รายงานการวิจัยการวิเคราะห์พฤติกรรมการบริโภคของครัวเรือนเกษตรกรภาคกลาง**. มหาวิทยาลัยรามคำแหง.

นราศรี ไววนิชกุล และชูศักดิ์ อุดมศรี. (2547). **ระเบียบวิธีวิจัยธุรกิจ**. พิมพ์ครั้งที่ 14. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2547.

บัญชา ไตรวิทยาคุณ. (2532). **เศรษฐศาสตร์มหภาค**. เชียงใหม่ : มหาวิทยาลัยแม่โจ้.

ปราณี โนนจันทร์ และคณะ. (2551). **วิถีชีวิตและความมั่นคงทางอาหาร: กระบวนการมีส่วนร่วมของชุมชนบ้านปากบุ่งและชุมชนใกล้เคียงในตำบลคันไร่ อำเภอสิรินธร จังหวัดอุบลราชธานี.** สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย สกว.

พระมหาโสภณ มูลหา. (2554). **ยุทธศาสตร์การดำรงชีพของครัวเรือนเกษตรกรในชุมชนบริเวณเขื่อนอุบลรัตน์.** วิทยานิพนธ์หลักสูตรศิลปศาสตรมหาบัณฑิต แขนงวิชาสังคมวิทยาการพัฒนา สาขาวิชาสังคมวิทยาการพัฒนา มหาวิทยาลัยขอนแก่น.

พิพัฒน์ ยอดพฤติการ. (2550). **เศรษฐกิจพอเพียงหมายถึงอะไร.** กรุงเทพมหานคร : สถาบันไทยพัฒน์.

พิพัฒน์ ยอดพฤติการ. (2556). **เศรษฐกิจพอเพียง.** สืบค้นเมื่อ 18 ธันวาคม 2556 จาก www.sufficiencyeconomy.com/2011/07/blog-post.html.

ภัทธนันท์ ไชยประภา. (2542). **การเปลี่ยนแปลงเศรษฐกิจในตำบลเกาะนางคำ อำเภอปากพะยูนจังหวัดพัทลุง**. วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต. สงขลา มหาวิทยาลัยทักษิณ

มณีมัย ทองอยู่. (2546**). การเปลี่ยนแปลงของเศรษฐกิจชาวนาอีสานกรณีชาวนาลุ่มน้ำพอง.** กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์สร้างสรรค์ จำกัด.

มูลนิธิชัยพัฒนา. (2556). **เศรษฐกิจพอเพียง.** สืบค้นเมื่อ 22 มกราคม 2557 จาก http://www.chaipat.or.th/chaipat/content/porpeing/porpeing.html.

เอกสารอ้างอิง (ต่อ)

ราชบัณฑิตยสถาน. (2546). พจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2542. กรุงเทพมหานคร : นานมีบุ๊คส์พับลิเคชั่นส์.

วิดาวรรณ เพ็งแก้ว. (2549). **ศึกษาพฤติกรรมการใช้จ่ายและการออมของเกษตรกรชาวสวนยางในพื้นที่ กิ่งอำเภอศรีนครินทร์ จังหวัดพัทลุง.** วิทยานิพนธ์ หลักสูตรบริหารธุรกิจมหาบัณฑิต การจัดการธุรกิจเกษตร มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์

วิทยา เจียรพันธ์ และคณะ. (2551). **โครงการวิจัยหนี้สินครัวเรือนของเกษตรกรในชนบทไทย.** รายงานวิจัย สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย สกว.

สมประวิณ มันประเสริฐ. (2553). **การศึกษาผลกระทบจากการเปลี่ยนแปลงโครงสร้างประชากรที่มีต่อแบบแผนการบริโภคของครัวเรือนไทย.** รายงานการวิจัย สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย สกว.

สมพร อิศวิลานนท์. **นโยบายรัฐด้านการเกษตรและผลกระทบต่อเกษตรกร** นำเสนอในการประชุมวิชาการ“ขับเคลื่อนประเทศด้วยพลัง จากพื้นที่: ประเด็นเชิงนโยบายและโครงสร้าง” วันที่ 26 มีนาคม 2554 ณ โรงแรมมิราเคิลแกรนด์ กรุงเทพมหานคร.

สมาคมผู้ส่งออกข้าวไทย. (2557). **ปริมาณการส่งออกข้าวของไทย**. สืบค้นเมื่อ 20 สิงหาคม 2557 จากwww.thairiceexporters.or.th.

สัญญา ศรีคงทอง. (2546). **การเปลี่ยนแปลงเศรษฐกิจของชุมชนสทิ้งหม้อ ตำบลสทิ้งหม้อ อำเภอสิงหนคร จังหวัดสงขลาตั้งแต่สมัยเรือเมล์ถึง ปัจจุบัน (พ.ศ. 2465-2546).** วิทยานิพนธ์ หลักสูตรศิลปศาสตรมหาบัณฑิต. สงขลา มหาวิทยาลัยทักษิณ.

สำนักงานเกษตรจังหวัดอุบลราชธานี. (2557). **วิถีการปลูกข้าว**. สืบค้นเมื่อ 22 มกราคม 2557 จาก www.moac-info.net/UbonRatchathani.

สำนักงานจังหวัดอุบลราชธานี. (2557). **ข้อมูลพื้นฐานครัวเรือนจังหวัดอุบลราชธานี**. สืบค้นเมื่อ 20 สิงหาคม 2557 จาก www.ubonratchathani.go.th.

สำนักงานสถิติจังหวัดอุบลราชธานี. (2553) .**สถิตสำคัญ.** สืบค้นเมื่อ 20 สิงหาคม 2557 จาก thailocal.nso.go.th/demopic/ubon/index.php?option=com_content.

สำนักงานวัฒนธรรมจังหวัดอุบลราชธานี. (2557). **ศาสนาศิลปะและวัฒนธรรม**. สืบค้นเมื่อ 12 พฤษภาคม 2557 จาก http://province.m-culture.go.th/ubonratchathani.

สำนักวิจัยเศรษฐกิจการเกษตร. (2554). **การศึกษาโครงสร้างอาชีพและการปรับตัวของครัวเรือนเกษตรกรในพื้นที่น้ำท่วมซ้ำซากภาคเหนือตอนล่าง.** รายงานวิจัย.

สำนักวิจัยและพัฒนาข้าว กรมการข้าว กระทรวงเกษตรและสหกรณ์. (2556) **แผนที่เขตศักยภาพการผลิตข้าว**. สืบค้นเมื่อ 12 พฤษภาคม 2556 จาก www.brrd.in.th.

เอกสารอ้างอิง (ต่อ)

สำนักส่งเสริมการค้าสินค้าเกษตร กรมการค้าภายใน กระทรวงพาณิชย์. (2556) **ราคาสินค้าเกษตร**. สืบค้นเมื่อ 22 มกราคม 2557 จาก www.dit.go.th

สำราญ สรุโณ. (2545). รายงานการวิจัย **กระบวนการปรับปรุงการผลิตเพื่อการดำรงชีพอย่างมั่นคงของเกษตรที่ทำนาเป็นอาชีพหลัก พื้นที่บ้านพรวน ตำบลท่าหิน อำเภอสทิงพระ จังหวัดสงขลา** สารนิพนธ์พัฒนาการเกษตร มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์.

สุดใจ จงวรกิจวัฒนา. (2554). **รายได้และความโน้มเอียงในการใช้จ่ายของครัวเรือนเกษตรกรกับความพอเพียงทางเศรษฐกิจ.**

สุภาวดี ขุนทองจันทร์. (2553). **การศึกษาประเภทธุรกิจและคุณลักษณะของผู้ประกอบการวิสาหกิจขนาดกลางและขนาดย่อมที่เอื้อต่อการขับเคลื่อนเศรษฐกิจพอเพียง.** ดุษฎีนิพนธ์ หลักสูตรปรัชญาดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาพัฒนบูรณาการศาสตร์ มหาวิทยาลัยอุบลราชธานี.

สุเมธ ตันติเวชกุล. (2556). **การดำเนินชีวิตตามพระราชดำริเศรษฐกิจพอเพียง.** สืบค้นเมื่อ 22 มกราคม 2557 จาก http://www.chaipat.or.th/chaipat/content/porpeing/porpeing.html.

สุริชัย หวันแก้ว. (2553). **การเปลี่ยนแปลงทางสังคมและวัฒนธรรมในสังคมและวัฒนธรรมในสังคมและวัฒนธรรม**. กรุงเทพมหานคร : จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

หัทยา ทับสวัสดิ์. (2550**). การศึกษาภาวะเศรษฐกิจ สังคม และผลตอบแทนการผลิตหญ้าเลี้ยงสัตว์ของครัวเรือนเกษตรในจังหวัดร้อยเอ็ด.** รายงานวิจัย สำนักงานเศรษฐกิจการเกษตร.

อานันท์ชนก สกลธวัฒน์. (2555). **พลวัตความยากจนกรณีศึกษาครัวเรือนชาวนาในพื้นที่เขตชนบทภาคตะวันออกเฉียงเหนือและภาคกลางของไทย.** สถาบันคลังสมองของชาติ (สคช.) กรุงเทพมหานคร : บริษัท ซีโน พับลิชชิ่ง.

อารี วิบูลย์พงศ์. (2549). **เศรษฐมิติประยุกต์สำหรับการตลาดเกษตร.** พิมพ์ครั้งที่ 2. เชียงใหม่ : ภาควิชาเศรษฐศาสตร์เกษตร คณะเกษตรศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.

_____. (2013).Enabling poor rural people to overcome poverty. **The Sustainable Livelihoods Approach**. Available on 25 September 2013 from www.ifad.org/sla

Krejcie, R. V. & Morgan, D. W. (1970). **Determining Sample Size for Research Activities. Educational and Psychological Measurement**, 30(3).

Ellis, F. and ha Freeman (eds), (2005). **Rural Livelihoods and Poverty Reduction Policies,London:** Rout ledge.

Roy, C. & Heather, A. A. (1999). *The Roy Adaptation Model.* Stamford: Appletion & Lange.

Ilbery, Brian. 1985. *Agricultural Geography*. New York: Oxford University Press.

ภาคผนวก

ภาคผนวก ก
ผลการวิเคราะห์แบบจำลองโทบิท

ผลการวิเคราะห์แบบจำลองโทบิท
ภายใต้เงื่อนไขที่แตกต่างกันของตัวแปร 3 แบบจำลองที่มีรายละเอียดดังนี้

การวิเคราะห์แบบจำลองที่ 1

$$y_i^* = \beta_0 + \beta_1 (\text{Gender}) + \beta_2 (\text{Age}) + \beta_3 (\text{Member}) + \beta_4 (\text{Education}) + \beta_5 (\text{Aggregation}) + \beta_6 (\text{Household account}) + \beta_7 (\text{Income1}) + \beta_8 (\text{Saving}) + \beta_9 (\text{Debt})$$

ภายใต้เงื่อนไขที่วิเคราะห์จาก รายได้รวมของครัวเรือนคำนวณจากผลรวมของรายได้จากอาชีพหลักและอาชีพรองของครัวเรือน ส่วนรายจ่ายรวมของครัวเรือนคำนวณจากผลรวมของรายจ่ายของครัวเรือนในภาคเกษตร(รายจ่ายจากการเพาะปลูก + รายจ่ายจากการปศุสัตว์ + รายจ่ายจากการปลูกพืช) และรายจ่ายของครัวเรือนนอกภาคเกษตร

```
--> RESET
Initializing NLOGIT Version 4.0.3 (March 1, 2008).
--> READ;FILE="C:\Documents and Settings\Administrator\Desktop\P'max\data1.xls"$
--> DSTAT;Rhs=Y1,GEN,AGE,MEM,EDU,AGG,ACC,INCOME1,SAV,DEBT;Output=2$
Descriptive Statistics
All results based on nonmissing observations.
=================================================================================
Variable     Mean        Std.Dev.     Minimum      Maximum        Cases Missing
=================================================================================
All observations in current sample
---------+-----------------------------------------------------------------------
Y1       |  1.16497      1.88567      .600000E-01  28.7800          384       0
GEN      |  .385417      .487329      .000000      1.00000          384       0
AGE      |  50.0495      11.9800      20.0000      100.000          384       0
MEM      |  4.64844      1.73697      1.00000      15.0000          384       0
EDU      |  2.37500      .858075      .000000      5.00000          384       0
AGG      |  .986979      .113511      .000000      1.00000          384       0
ACC      |  .190104      .392895      .000000      1.00000          384       0
INCOME1  |  121367.      105247.      3000.00      880000.          384       0
SAV      |  .479167      .586696      .000000      6.00000          384       0
DEBT     |  81374.4      188416.      .000000      .312000E+07      384       0

Correlation Matrix for Listed Variables

               Y1      GEN      AGE      MEM      EDU      AGG      ACC  INCOME1
      Y1  1.00000  -.10376   .06199  -.01599  -.01728   .03048  -.03019  -.28335
     GEN  -.10376  1.00000   .06783   .01860  -.00312  -.05064  -.00185   .03757
     AGE   .06199   .06783  1.00000   .01251  -.36603   .02352  -.10740  -.15054
     MEM  -.01599   .01860   .01251  1.00000  -.01467   .04293   .07141   .12875
     EDU  -.01728  -.00312  -.36603  -.01467  1.00000   .02346   .02033   .06876
     AGG   .03048  -.05064   .02352   .04293   .02346  1.00000  -.00290   .03668
     ACC  -.03019  -.00185  -.10740   .07141   .02033  -.00290  1.00000   .09116
 INCOME1  -.28335   .03757  -.15054   .12875   .06876   .03668   .09116  1.00000

               Y1      GEN      AGE      MEM      EDU      AGG      ACC  INCOME1
     SAV  -.10025   .02816  -.02641   .01970   .01037  -.02369   .12483   .15568
    DEBT   .01462   .04699  -.07907   .04650   .10872   .01366   .09344   .06999
```

```
            SAV     DEBT
     SAV  1.00000   .00530
     DEBT   .00530  1.00000

--> TOBIT;Lhs=Y1;Rhs=ONE,GEN,AGE,MEM,EDU,AGG,ACC,INCOME1,SAV,DEBT;Margin$
Normal exit from iterations. Exit status=0.

+----------------------------------------------+
| Limited Dependent Variable Model - CENSORED  |
| Maximum Likelihood Estimates                 |
| Dependent variable                    Y1     |
| Weighting variable                  None     |
| Number of observations               384     |
| Iterations completed                   3     |
| Log likelihood function        -768.6071     |
| Number of parameters                  11     |
| Info. Criterion: AIC =           4.06045     |
|   Finite Sample: AIC =           4.06230     |
| Info. Criterion: BIC =           4.17362     |
| Info. Criterion:HQIC =           4.10534     |
| Model estimated: Feb 09, 2014, 01:44:58PM    |
| Threshold values for the model:              |
| Lower=     .0000     Upper=+infinity         |
| LM test [df] for tobit=    531.207[ 10]      |
| Normality Test, LM    =    348.030[  2]      |
| ANOVA  based fit measure =    .013874        |
| DECOMP based fit measure =    .090578        |
+----------------------------------------------+
+--------+--------------+----------------+--------+--------+----------+
|Variable| Coefficient  | Standard Error |b/St.Er.|P[|Z|>z]| Mean of X|
+--------+--------------+----------------+--------+--------+----------+
+---------+Primary Index Equation for Model                            |
|Constant|    1.04359         1.00030785     1.043   .2968            |
|GEN     |    -.36591*         .18904353    -1.936   .0529    .3854167|
|AGE     |     .00486          .00836319      .582   .5608   50.049479|
|MEM     |     .02023          .05334122      .379   .7045   4.6484375|
|EDU     |     .01850          .11517165      .161   .8724   2.3750000|
|AGG     |     .53482          .80970347      .661   .5089    .9869792|
|ACC     |    -.00189          .23779931     -.008   .9937    .1901042|
|INCOME1 | -.49014D-05***     .901445D-06    -5.437   .0000   121366.56|
|SAV     |    -.17366          .15903151    -1.092   .2748    .4791667|
|DEBT    | .38788D-06        .492519D-06      .788   .4310   81374.375|
+---------+Disturbance standard deviation                               |
|Sigma   |    1.79076***       .06461864    27.713   .0000            |
+--------+-------------------------------------------------------------+
| Note: nnnnn.D-xx or D+xx => multiply by 10 to -xx or +xx.            |
| Note: ***, **, * = Significance at 1%, 5%, 10% level.                |
+----------------------------------------------------------------------+
+-------------------------------------------+
| Partial derivatives of expected val. with |
| respect to the vector of characteristics. |
| They are computed at the means of the Xs. |
| Observations used for means are All Obs.  |
| Conditional Mean at Sample Point   1.4430 |
| Scale Factor for Marginal Effects   .7423 |
+-------------------------------------------+

+--------+--------------+----------------+--------+--------+----------+
|Variable| Coefficient  | Standard Error |b/St.Er.|P[|Z|>z]| Mean of X|
+--------+--------------+----------------+--------+--------+----------+
|Constant|     .77468          .74436690     1.041   .2980            |
|GEN     |    -.27163*         .14048923    -1.933   .0532    .3854167|
|AGE     |     .00361          .00620886      .582   .5609   50.049479|
|MEM     |     .01502          .03959841      .379   .7045   4.6484375|
|EDU     |     .01373          .08549587      .161   .8724   2.3750000|
|AGG     |     .39702          .60114431      .660   .5090    .9869792|
|ACC     |    -.00140          .17652523     -.008   .9937    .1901042|
|INCOME1 | -.36384D-05***     .675046D-06    -5.390   .0000   121366.56|
|SAV     |    -.12891          .11809564    -1.092   .2750    .4791667|
|DEBT    | .28794D-06        .365678D-06      .787   .4310   81374.375|
```

```
|Sigma    |        .000        ......(Fixed Parameter).......            |
+---------+-------------------------------------------------------------+
| Note: nnnnn.D-xx or D+xx => multiply by 10 to -xx or +xx.             |
| Note: ***, **, * = Significance at 1%, 5%, 10% level.                 |
+-----------------------------------------------------------------------+
|Fixed Parameter... indicates a parameter that is constrained to equal|
|a fixed value (e.g., 0) or a serious estimation problem. If you did   |
|not impose a restriction on the parameter, check for previous errors.|
+-----------------------------------------------------------------------+
```

การวิเคราะห์แบบจำลองที่ 2

$$y_i^* = \beta_0 + \beta_1 \text{(Gender)} + \beta_2 \text{(Age)} + \beta_3 \text{(Member)} + \beta_4 \text{(Education)}$$
$$+ \beta_5 \text{(Aggregation)} + \beta_6 \text{(Household account)} + \beta_7 \text{(Income2)}$$
$$+ \beta_8 \text{(Saving)} + \beta_9 \text{(Debt)}$$

ภายใต้เงื่อนไขที่วิเคราะห์ผลจาก รายได้รวมของครัวเรือนคำนวณจากผลรวมของรายได้จากการปลูกข้าว รายได้จากการปศุสัตว์ รายได้จากการประมง รายได้ที่หามาได้เองและรายได้บุคคลอื่นส่งให้ ส่วนรายจ่ายรวมของครัวเรือนคำนวณจากผลรวมของรายจ่ายของครัวเรือนในภาคเกษตรโดยจำแนกตามประเภทของค่าใช้จ่าย (ค่าจ้างแรงงาน ค่าวัสดุ/อุปกรณ์การเกษตร ค่าปุ๋ยและสารเคมีกาจัดศัตรูพืช ค่าแปรรูปผลผลิตทางการเกษตร ค่าขนส่งและการตลาด และค่าใช้จ่ายอื่นๆ) และรายจ่ายของครัวเรือนนอกภาคเกษตร

```
--> READ;FILE="C:\Documents and Settings\Administrator\Desktop\P'max\data2.xls"$
--> DSTAT;Rhs=Y2,GEN,AGE,MEM,EDU,AGG,ACC,INCOME2,SAV,DEBT;Output=2$
Descriptive Statistics
All results based on nonmissing observations.
=================================================================================
Variable      Mean        Std.Dev.      Minimum       Maximum         Cases Missing
=================================================================================
All observations in current sample
---------+-----------------------------------------------------------------------
Y2       |  1.43445      2.73293       .600000E-01  39.9120          384       0
GEN      |  .385417      .487329       .000000      1.00000          384       0
AGE      |  50.0495      11.9800       20.0000      100.000          384       0
MEM      |  4.64844      1.73697       1.00000      15.0000          384       0
EDU      |  2.37500      .858075       .000000      5.00000          384       0
AGG      |  .986979      .113511       .000000      1.00000          384       0
ACC      |  .190104      .392895       .000000      1.00000          384       0
INCOME2  |  104602.      84541.3       2000.00      500000.          384       0
SAV      |  .479167      .586696       .000000      6.00000          384       0
DEBT     |  81374.4      188416.       .000000      .312000E+07      384       0

Correlation Matrix for Listed Variables

               Y2       GEN       AGE       MEM       EDU       AGG       ACC   INCOME2
      Y2  1.00000  -.05285  -.07674  -.03156  -.00348   .03576   .05950  -.28096
     GEN  -.05285  1.00000   .06783   .01860  -.00312  -.05064  -.00185  -.00159
     AGE  -.07674   .06783  1.00000   .01251  -.36603   .02352  -.10740  -.06368
     MEM  -.03156   .01860   .01251  1.00000  -.01467   .04293   .07141   .15585
     EDU  -.00348  -.00312  -.36603  -.01467  1.00000   .02346   .02033   .04747
     AGG   .03576  -.05064   .02352   .04293   .02346  1.00000  -.00290   .00245
     ACC   .05950  -.00185  -.10740   .07141   .02033  -.00290  1.00000   .10379
 INCOME2  -.28096  -.00159  -.06368   .15585   .04747   .00245   .10379  1.00000
```

```
              Y2      GEN      AGE      MEM      EDU      AGG      ACC  INCOME2
     SAV  -.09536   .02816  -.02641   .01970   .01037  -.02369   .12483   .15697
    DEBT  -.01599   .04699  -.07907   .04650   .10872   .01366   .09344   .09707

             SAV     DEBT
     SAV  1.00000   .00530
    DEBT   .00530  1.00000
```

--> TOBIT;Lhs=Y2;Rhs=ONE,GEN,AGE,MEM,EDU,AGG,ACC,INCOME2,SAV,DEBT;Margin$

```
Normal exit from iterations. Exit status=0.
+---------------------------------------------+
| Limited Dependent Variable Model - CENSORED |
| Maximum Likelihood Estimates                |
| Dependent variable                    Y2    |
| Weighting variable                  None    |
| Number of observations               384    |
| Iterations completed                   3    |
| Log likelihood function       -909.7313     |
| Number of parameters                  11     |
| Info. Criterion: AIC =          4.79548      |
|   Finite Sample: AIC =          4.79732      |
| Info. Criterion: BIC =          4.90865      |
| Info. Criterion:HQIC =          4.84036      |
| Model estimated: Feb 09, 2014, 01:54:46PM    |
| Threshold values for the model:             |
| Lower=     .0000     Upper=+infinity        |
| LM test [df] for tobit=    651.989[ 10]     |
| Normality Test, LM    =    350.467[  2]     |
| ANOVA  based fit measure =    .010227       |
| DECOMP based fit measure =    .112845       |
+---------------------------------------------+

+--------+--------------+----------------+--------+--------+----------+
|Variable| Coefficient  | Standard Error |b/St.Er.|P[|Z|>z]| Mean of X|
+--------+--------------+----------------+--------+--------+----------+
+--------+Primary Index Equation for Model                             |
|Constant|    2.90142**       1.44384587     2.010   .0445            |
|GEN     |    -.24358          .27277612     -.893   .3719    .3854167|
|AGE     |    -.02168*         .01198036    -1.809   .0704   50.049479|
|MEM     |     .01287          .07730332      .166   .8678   4.6484375|
|EDU     |    -.08503          .16635706     -.511   .6093   2.3750000|
|AGG     |     .85610         1.16834973      .733   .4637    .9869792|
|ACC     |     .60265*         .34375128     1.753   .0796    .1901042|
|INCOME2 |-.92639D-05***     .161500D-05    -5.736   .0000   104602.24|
|SAV     |    -.28657          .22969174    -1.248   .2122    .4791667|
|DEBT    | .90975D-08        .712787D-06      .013   .9898   81374.375|
+--------+Disturbance standard deviation                                |
|Sigma   |    2.58611***       .09331808    27.713   .0000            |
+--------+-------------------------------------------------------------+
| Note: nnnnn.D-xx or D+xx => multiply by 10 to -xx or +xx.            |
| Note: ***, **, * = Significance at 1%, 5%, 10% level.                |
+----------------------------------------------------------------------+
+-------------------------------------------+
| Partial derivatives of expected val. with |
| respect to the vector of characteristics. |
| They are computed at the means of the Xs. |
| Observations used for means are All Obs.  |
| Conditional Mean at Sample Point   1.9037 |
| Scale Factor for Marginal Effects   .7104 |
+-------------------------------------------+
+--------+--------------+----------------+--------+--------+----------+
|Variable| Coefficient  | Standard Error |b/St.Er.|P[|Z|>z]| Mean of X|
+--------+--------------+----------------+--------+--------+----------+
|Constant|    2.06129**       1.03182270     1.998   .0457            |
|GEN     |    -.17305          .19384542     -.893   .3720    .3854167|
|AGE     |    -.01540*         .00852105    -1.807   .0707   50.049479|
|MEM     |     .00914          .05492005      .166   .8678   4.6484375|
|EDU     |    -.06041          .11819779     -.511   .6093   2.3750000|
|AGG     |     .60821          .83019990      .733   .4638    .9869792|
|ACC     |     .42815*         .24447662     1.751   .0799    .1901042|
```

```
|INCOME2 |-.65815D-05***     .116044D-05    -5.672   .0000   104602.24|
|SAV     |    -.20359          .16327109    -1.247   .2124    .4791667|
|DEBT    | .64632D-08        .506394D-06      .013   .9898   81374.375|
|Sigma   |       .000       ......(Fixed Parameter)........           |
+--------+-------------------------------------------------------------+
| Note: nnnnn.D-xx or D+xx => multiply by 10 to -xx or +xx.            |
| Note: ***, **, * = Significance at 1%, 5%, 10% level.                |
+----------------------------------------------------------------------+
|Fixed Parameter... indicates a parameter that is constrained to equal|
|a fixed value (e.g., 0) or a serious estimation problem. If you did  |
|not impose a restriction on the parameter, check for previous errors.|
+----------------------------------------------------------------------+
```

```
--> READ;FILE="C:\Documents and Settings\Administrator\Desktop\P'max\data3.xls"$
--> DSTAT;Rhs=Y3,GEN,AGE,MEM,EDU,AGG,ACC,INCOME3,SAV,DEBT;Output=2$
Descriptive Statistics
All results based on nonmissing observations.
=============================================================================
Variable     Mean       Std.Dev.     Minimum      Maximum        Cases Missing
=============================================================================
All observations in current sample
--------+----------------------------------------------------------------------
Y3      |  .691820      .715169      .500000E-01  8.05840          384       0
GEN     |  .385417      .487329      .000000      1.00000          384       0
AGE     |  50.0495      11.9800      20.0000      100.000          384       0
MEM     |  4.64844      1.73697      1.00000      15.0000          384       0
EDU     |  2.37500      .858075      .000000      5.00000          384       0
AGG     |  .986979      .113511      .000000      1.00000          384       0
ACC     |  .190104      .392895      .000000      1.00000          384       0
INCOME3 |  223575.      173750.      3000.00      .110000E+07      384       0
SAV     |  .479167      .586696      .000000      6.00000          384       0
DEBT    |  81374.4      188416.      .000000      .312000E+07      384       0

Correlation Matrix for Listed Variables

               Y3      GEN      AGE      MEM      EDU      AGG      ACC  INCOME3
      Y3  1.00000  -.09473  -.01616  -.03555   .00602   .03429  -.01040  -.35673
     GEN  -.09473  1.00000   .06783   .01860  -.00312  -.05064  -.00185   .01548
     AGE  -.01616   .06783  1.00000   .01251  -.36603   .02352  -.10740  -.11993
     MEM  -.03555   .01860   .01251  1.00000  -.01467   .04293   .07141   .15838
     EDU   .00602  -.00312  -.36603  -.01467  1.00000   .02346   .02033   .06904
     AGG   .03429  -.05064   .02352   .04293   .02346  1.00000  -.00290   .04354
     ACC  -.01040  -.00185  -.10740   .07141   .02033  -.00290  1.00000   .10613
 INCOME3  -.35673   .01548  -.11993   .15838   .06904   .04354   .10613  1.00000

               Y3      GEN      AGE      MEM      EDU      AGG      ACC  INCOME3
     SAV  -.12735   .02816  -.02641   .01970   .01037  -.02369   .12483   .17135
    DEBT  -.02644   .04699  -.07907   .04650   .10872   .01366   .09344   .09498

              SAV     DEBT
     SAV  1.00000   .00530
    DEBT   .00530  1.00000
```

การวิเคราะห์แบบจำลองที่ 3

$$y_i^* = \beta_0 + \beta_1 \text{(Gender)} + \beta_2 \text{(Age)} + \beta_3 \text{(Member)} + \beta_4 \text{(Education)}$$
$$+ \beta_5 \text{(Aggregation)} + \beta_6 \text{(Household account)} + \beta_7 \text{(Income3)}$$
$$+ \beta_8 \text{(Saving)} + \beta_9 \text{(Debt)}$$

ภายใต้เงื่อนไขการวิเคราะห์จาก รายได้รวมของครัวเรือนคำนวณจากผลรวมของรายได้จากอาชีพหลัก อาชีพรอง รายได้จากการปลูกข้าว รายได้จากการปศุสัตว์ รายได้จากการประมง รายได้ที่หามา

ได้เองและรายได้บุคคลอื่นส่งให้ ส่วนรายจ่ายรวมของครัวเรือนคำนวณจากผลรวมของรายจ่ายของครัวเรือนในภาคเกษตร (รายจ่ายจากการเพาะปลูก รายจ่ายจากการปศุสัตว์ รายจ่ายจากการปลูกพืช ค่าจ้างแรงงาน ค่าวัสดุและอุปกรณ์การเกษตร ค่าปุ๋ยและสารเคมีกำจัดศัตรูพืช ค่าแปรรูปผลผลิตทางการเกษตร ค่าขนส่งและการตลาด และค่าใช้จ่ายอื่นๆ) และรายจ่ายของครัวเรือนนอกภาคเกษตร

```
--> TOBIT;Lhs=Y3;Rhs=ONE,GEN,AGE,MEM,EDU,AGG,ACC,INCOME3,SAV,DEBT;Margin$
Normal exit from iterations. Exit status=0.

+---------------------------------------------+
| Limited Dependent Variable Model - CENSORED |
| Maximum Likelihood Estimates                |
| Dependent variable                    Y3    |
| Weighting variable                  None    |
| Number of observations               384    |
| Iterations completed                   3    |
| Log likelihood function       -385.3859     |
| Number of parameters                  11     |
| Info. Criterion: AIC =          2.06451     |
|   Finite Sample: AIC =          2.06636     |
| Info. Criterion: BIC =          2.17768     |
| Info. Criterion:HQIC =          2.10940     |
| Model estimated: Feb 09, 2014, 02:18:58PM   |
| Threshold values for the model:             |
| Lower=     .0000     Upper=+infinity        |
| LM test [df] for tobit=    311.027[ 10]     |
| Normality Test, LM    =    242.429[  2]     |
| ANOVA  based fit measure =    .044372       |
| DECOMP based fit measure =    .072240       |
+---------------------------------------------+
+--------+--------------+----------------+--------+--------+----------+
|Variable| Coefficient  | Standard Error |b/St.Er.|P[|Z|>z]| Mean of X|
+--------+--------------+----------------+--------+--------+----------+
+--------+Primary Index Equation for Model                             |
|Constant|     .90665**        .36830205     2.462   .0138            |
|GEN     |    -.12049*         .06963233    -1.730   .0836    .3854167|
|AGE     |    -.00294          .00306975     -.956   .3389   50.049479|
|MEM     |     .00860          .01974021      .436   .6630   4.6484375|
|EDU     |     .00973          .04246364      .229   .8187   2.3750000|
|AGG     |     .27840          .29852212      .933   .3510    .9869792|
|ACC     |     .05264          .08772053      .600   .5484    .1901042|
|INCOME3 |-.14779D-05***     .202282D-06    -7.306   .0000   223575.32|
|SAV     |    -.08279          .05876944    -1.409   .1589    .4791667|
|DEBT    | .93051D-08        .181838D-06      .051   .9592   81374.375|
+--------+Disturbance standard deviation                               |
|Sigma   |     .66012***       .02382013    27.713   .0000            |
+--------+-----------------------------------------------------------------+
| Note: nnnnn.D-xx or D+xx => multiply by 10 to -xx or +xx.             |
| Note: ***, **, * = Significance at 1%, 5%, 10% level.                 |
+-----------------------------------------------------------------------+
+-----------------------------------------+
| Partial derivatives of expected val. with |
| respect to the vector of characteristics. |
| They are computed at the means of the Xs. |
| Observations used for means are All Obs.  |
| Conditional Mean at Sample Point    .7420 |
| Scale Factor for Marginal Effects   .8527 |
+-----------------------------------------+
+--------+--------------+----------------+--------+--------+----------+
|Variable| Coefficient  | Standard Error |b/St.Er.|P[|Z|>z]| Mean of X|
+--------+--------------+----------------+--------+--------+----------+
|Constant|     .77309**        .31529804     2.452   .0142            |
|GEN     |    -.10274*         .05940059    -1.730   .0837    .3854167|
|AGE     |    -.00250          .00261788     -.956   .3390   50.049479|
|MEM     |     .00733          .01683265      .436   .6630   4.6484375|
|EDU     |     .00830          .03620838      .229   .8187   2.3750000|
```

AGG	.23739	.25457783	.932	.3511	.9869792
ACC	.04489	.07480191	.600	.5485	.1901042
INCOME3	-.12602D-05***	.173833D-06	-7.250	.0000	223575.32
SAV	-.07059	.05012644	-1.408	.1590	.4791667
DEBT	.79343D-08	.155051D-06	.051	.9592	81374.375
Sigma	.000	.....(Fixed Parameter).....			

Note: nnnnn.D-xx or D+xx => multiply by 10 to -xx or +xx.
Note: ***, **, * = Significance at 1%, 5%, 10% level.

Fixed Parameter... indicates a parameter that is constrained to equal a fixed value (e.g., 0) or a serious estimation problem. If you did not impose a restriction on the parameter, check for previous errors.

ภาคผนวก ข

แบบสอบถาม

แบบสำรวจเกษตรกรผู้ปลูกข้าวจังหวัดอุบลราชธานี

โครงการวิจัย **"แบบแผนรายได้และค่าใช้จ่ายของครัวเรือนเกษตรกรผู้ปลูกข้าวกับการสร้างสมดุลในการดำรงชีพ: กรณีศึกษาจังหวัดอุบลราชธานี"** ได้รับการสนับสนุนจากสำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย สกว. และสถาบันคลังสมองของชาติ ที่มีจุดมุ่งหมายเพื่อศึกษาปัจจัยที่มีอิทธิพลต่อการปรับตัวของครัวเรือนเกษตรกรเพื่อสร้างสมดุลในการดำรงชีพ ตลอดจนวิเคราะห์แบบแผนการใช้จ่ายของครัวเรือน เพื่อนำไปสร้างแนวทางการปรับตัวของเกษตรกรรายอื่นๆ โดยประยุกต์แบบแผนนี้ให้เกิดประโยชน์ โดยรายละเอียดของครัวเรือนของท่าน จะถูกเก็บเป็นความลับ ขอขอบคุณอย่างยิ่งที่ท่านสละเวลาและอนุเคราะห์ข้อมูลในครั้งนี้เป็นอย่างมาก

ดร.สุภาวดี ขุนทองจันทร์
หัวหน้าโครงการ

คำชี้แจง

1. แบบสอบถามแบ่งออกเป็น 6 ส่วน ประกอบด้วย
   - ส่วนที่ 1 ข้อมูลทั่วไปของเกษตรกรผู้ปลูกข้าว
   - ส่วนที่ 2 สภาพทางเศรษฐกิจสังคม และรายได้ของเกษตรกรผู้ปลูกข้าว
   - ส่วนที่ 3 รายจ่าย และภาระหนี้สินของเกษตรกรผู้ปลูกข้าว
   - ส่วนที่ 4 ความสามารถในการออมของครัวเรือนเกษตรกรผู้ปลูกข้าว
   - ส่วนที่ 5 วิธีการปรับตัวของครัวเรือนเกษตรกรผู้ปลูกข้าว

2. โปรดทำเครื่องหมาย / ลงใน ( ) และเพิ่มข้อความลงในช่องว่างของแต่ละคำถามตามที่เกษตรกรตอบและแสดงความคิดเห็น

ชื่อผู้สัมภาษณ์.....วันที่สัมภาษณ์.....
ชื่อผู้ให้สัมภาษณ์..... โทรศัพท์ติดต่อ.....
ชื่อหมู่บ้าน..... บ้านเลขที่..... หมู่ที่.....ตำบล.....
อำเภอ.....จังหวัด……..

ส่วนที่ 1 ข้อมูลทั่วไปของเกษตรกร

โปรดทำเครื่องหมาย ✓ ลงในช่องว่าง ( ) หน้าข้อความที่ท่านเลือกหรือตอบคำถามในช่องว่าง

1 เพศ ( ) 1. ชาย ( ) 2. หญิง

2 อายุ……..... ปี

3 ระดับการศึกษา

( ) 1. ไม่ได้เรียนหนังสือ ( ) 2. ประถมศึกษา

( ) 3. มัธยมศึกษาตอนต้น ( ) 4. มัธยมศึกษาตอนปลาย/ปวช.

( ) 5. อนุปริญญา/ปวส.ขึ้นไป

ส่วนที่ 2 สภาพทางเศรษฐกิจสังคม

1. สมาชิกในครอบครัว

1.1 จำนวนสมาชิกทั้งหมด (นับรวมตัวท่านด้วย) จำนวน .....คน

ชาย ..... คน หญิง ..... คน

1.2 จำนวนวัยแรงงาน (อายุ 15 ปีขึ้นไป) จำนวน .....คน

ชาย ..... คน หญิง ..... คน

1.3 จำนวนคนในครอบครัวที่ - ประกอบอาชีพเกษตรกรรม ..... คน

- เรียนหนังสือ ..... คน

- ประกอบอาชีพอื่นๆ ..... คน

2. อาชีพหลักของครอบครัว[1] (ตอบได้มากกว่า 1 คำตอบ)

( ) 1. ปลูกข้าว ( ) 2.พืชผักเศรษฐกิจ ( ) 3.รับจ้างทั่วไป

( ) 4. เลี้ยงสัตว์ ( ) 5.ประมง ( ) 6.อื่นๆระบุ.....

3. อาชีพรองของครอบครัว (ตอบได้มากกว่า 1 คำตอบ)

( ) 1.ประมง ( ) 2. พืชผักเศรษฐกิจ ( ) 3.รับจ้างทั่วไป

( ) 4.ค้าขาย/ธุรกิจส่วนตัว ( ) 5.พนักงาน/ลูกจ้าง ( ) 6.ไม่มีหรือระบุ.....

4. รายได้รวมของครัวเรือน แยกเป็น

4.1 จำแนกตามประเภทของรายได้ แยกเป็น

4.1.1 รายได้จากอาชีพหลักของครัวเรือน ..... บาทต่อปี

4.1.2 รายได้จากอาชีพรองของครัวเรือน ..... บาทต่อปี

4.2 จำแนกตามแหล่งที่มาของรายได้ แยกเป็น

4.2.1 รายได้จากการเพาะปลูก (เช่นจากการทำนา-ไร่) .....บาทต่อปี

4.2.2 รายได้จากการปศุสัตว์ (เช่นจากการเลี้ยงสัตว์) .....บาทต่อปี

4.2.3 รายได้จากการประมง (เช่นจากการจับ-เลี้ยงปลา) .....บาทต่อปี

4.2.4 รายได้ที่หามาได้เอง (เช่นจากการรับจ้าง) .....บาทต่อปี

4.2.5 รายได้บุคคลอื่นส่งให้ (เช่นบุตรส่งให้) .....บาทต่อปี

---

[1] อาชีพหลักคือ อาชีพที่เกษตรกรให้เวลามากที่สุดและถือเป็นแหล่งรายได้หลัก (แม้จะทำเงินไม่ได้สูงสุด)

5. ลักษณะของรายได้ของครอบครัว

5.1 รายได้ในภาคเกษตร ( ) 1. ไม่ต่อเนื่องตลอดทั้งปี ( ) 2. ต่อเนื่องตลอดทั้งปี

5.2 รายได้นอกภาคเกษตร ( ) 1. ไม่ต่อเนื่องตลอดทั้งปี ( ) 2. ต่อเนื่องตลอดทั้งปี

5.3 รายได้อื่น..... ( ) 1. ไม่ต่อเนื่องตลอดทั้งปี ( ) 2. ต่อเนื่องตลอดทั้งปี

6. รายจ่ายของครัวเรือนในภาคเกษตร

6.1. จำแนกตามด้านที่ใช้จ่ายในภาคเกษตร

6.1.1 รายจ่ายจากการเพาะปลูก (การทำนา) .....บาทต่อปี

6.1.2 รายจ่ายจากการปศุสัตว์ (การเลี้ยงสัตว์) .....บาทต่อปี

6.1.3 รายจ่ายจากการปลูกพืช (พืชผักเศรษฐกิจ) .....บาทต่อปี

6.2. จำแนกตามประเภทรายจ่ายในภาคเกษตร

6.2.1 ค่าจ้างแรงงาน .....บาทต่อปี

6.2.2 ค่าวัสดุ/อุปกรณ์การเกษตร .....บาทต่อปี

6.2.3 ค่าปุ๋ยและสารเคมีกาจัดศัตรูพืช .....บาทต่อปี

6.2.4 ค่าแปรรูปผลผลิตทางการเกษตร .....บาทต่อปี

6.2.5 ค่าขนส่งและการตลาด .....บาทต่อปี

6.2.6 อื่นๆ ระบุ.....บาทต่อปี

7. รายจ่ายของครัวเรือนนอกภาคเกษตร

7. 1 รายจ่ายค่าอาหารและเครื่องดื่ม ..... บาทต่อปี

7.2 รายจ่ายค่าน้ำ/ค่าไฟฟ้า/ค่าโทรศัพท์(สาธารณูปโภค)..... บาทต่อปี

7.3 รายจ่ายค่าเครื่องนุ่งห่ม ..... บาทต่อปี

7.4 รายจ่ายค่าเล่าเรียนบุตร ..... บาทต่อปี

7.5 รายจ่ายค่ารักษาพยาบาล ..... บาทต่อปี

7.6 รายจ่ายค่าสันทนาการ/ท่องเที่ยว ..... บาทต่อปี

7.7 รายจ่ายค่าสุรา/บุหรี่/การพนัน ..... บาทต่อปี

7.8 รายจ่ายเพื่อกิจกรรมทางสังคม.....บาทต่อปี

7.9 รายจ่ายอื่นๆ ระบุ .....บาทต่อปี

8. ครัวเรือนของท่านมีการจัดทำบัญชีครัวเรือนหรือไม่ เพราะเหตุใด

( ) มี ( ) ไม่มี เพราะ.....

9. ครอบครัวทำการทำการเกษตร (ทำนา) มาแล้วประมาณ.....ปี

10. ท่านได้รับการอบรมความรู้ทางการเกษตร จานวน.....ครั้ง หากท่านได้เข้าอบรมกรุณาเลือกตอบเนื้อหาความรู้ที่เข้าอบรม (ตอบได้มากกว่า 1 ข้อ)

( ) 1. การผลิตพืช ปศุสัตว์ และประมง

( ) 2. การแปรรูปผลผลิตทางการเกษตร

( ) 3. การตลาดผลผลิตทางการเกษตร

( ) 4. อื่นๆ ระบุ.....

11. ท่านหรือคนในครัวเรือนของท่านได้มีการรวมกลุ่มหรือเป็นสมาชิกของกลุ่มทางเศรษฐกิจ (เช่น กลุ่มออมทรัพย์ กลุ่มอาชีพ) หรือไม่

( ) 1. ไม่มีหรือไม่ได้เป็น

( ) 2. มีหรือได้เป็น ระบุกลุ่ม.....ระยะเวลาการเป็นสมาชิกกลุ่ม.....ปี

12. สมาชิกในครัวเรือนของท่านได้มีการรวมกลุ่มหรือเป็นสมาชิกของกลุ่มทางสังคม (เช่น กลุ่มฌาปนกิจ กลุ่มผู้สูงอายุ) หรือไม่

( ) 1. ไม่มีหรือไม่ได้เป็น ( ) 2. มีหรือได้เป็น ระบุกลุ่ม.....

13. ทรัพย์สินในครัวเรือนของท่าน ณ ปัจจุบัน (พฤษภาคม ปี 2556)

รายการ	จำนวน(หน่วย)	ราคาซื้อ/หน่วย	ปีที่ได้มา	ใช้การได้/ไม่ได้	หมายเหตุ
ก.อุปการณ์การเกษตร					
รถไถขนาดเล็ก					
รถไถขนาดกลาง					
รถไถขนาดใหญ่					
เครื่องสูบน้ำ					
เครื่องพ่นยา					
เครื่องตัดหญ้า					
เครื่องเกี่ยวข้าว					
อื่นๆ.....					
อื่นๆ.....					
อื่นๆ.....					
อื่นๆ.....					
อื่นๆ.....					
อื่นๆ.....					
ข. ทรัพย์สินในครัวเรือน					
บ้าน					

รายการ	จำนวน(หน่วย)	ราคาซื้อ/หน่วย	ปีที่ได้มา	ใช้การได้/ไม่ได้	หมายเหตุ
ก.อุปการณ์การเกษตร					
ตู้เย็น					
ทีวี					
เครื่องเสียง					
เครื่องซักผ้า					
เครื่องปรับอากาศ					
เงินฝากธนาคาร/กลุ่ม/กองทุน					
อัญมณี/เครื่องประดับ					
ทองคำ (บาท)					
รถยนต์ 1					
รถยนต์ 2					
มอเตอร์ไซต์ 1					
มอเตอร์ไซต์ 2					
อื่นๆ.....					
อื่นๆ.....					
อื่นๆ.....					
อื่นๆ.....					
อื่นๆ.....					
ค.ที่ดิน					
- ที่อยู่อาศัย					
- ที่ดินเกษตร					
- ให้เช่า					
- ที่ว่างเปล่า					
อื่นๆ.....					

หมายเหตุ: 1. มูลค่าที่ดินตามราคาตลาด 2. มูลค่าทองตามน้ำหนักและใช้ราคาตลาดปัจจุบัน (วันที่ 31 มกราคม 2556 บาทละ 19,965.72)

14. แหล่งจำหน่ายผลผลิตข้าว (ใส่เครื่องหมาย ✓)

( ) โครงการ.....

( ) พ่อค้าคนกลาง/นายหน้า

( ) อื่นๆ.....

ส่วนที่ 3 ภาระหนี้สินของครัวเรือนเกษตรกร

1. ภาระหนี้สินของครัวเรือนหนี้สินในระบบ

1.1 ธนาคารเพื่อการเกษตรและสหกรณ์การเกษตร .....บาท

1.2 ธนาคารพาณิชย์/ธนาคารออมสิน .....บาท

1.3 สหกรณ์ .....บาท

1.4 กองทุนในหมู่บ้าน .....บาท

1.5 อื่นๆ ระบุ.....บาท

2. ภาระหนี้สินของครัวเรือนหนี้นอกระบบ

2.1 นายทุนเงินกู้ .....บาท ดอกเบี้ยร้อยละ.....ต่อปี

2.2 ญาติ เพื่อนบ้าน .....บาท ดอกเบี้ยร้อยละ.....ต่อปี

2.3 อื่นๆ ระบุ..... บาท ดอกเบี้ยร้อยละ.....ต่อปี

3. สาเหตุของการมีภาระหนี้สิน (ตอบได้มากกว่า 1 ข้อ)

( ) 1. มีภาระค่าใช้จ่ายเพิ่มขึ้นและรายได้ไม่เพียงพอ

( ) 2. มีค่าใช้จ่ายฉุกเฉินเกิดขึ้นในครัวเรือน

( ) 3. มีพฤติกรรมไม่ดีชอบเล่นการพนันติดยาเสพติด

( ) 4. ไม่ได้ใช้เงินกู้ตามวัตถุประสงค์

( ) 5. ผลผลิตได้รับความเสียหาย

( ) 6. ขายผลผลิตไม่ได้/ได้น้อย/ราคาต่ำ

( ) 7. อื่นๆ ระบุ.....

4. ลักษณะของการเปลี่ยนแปลงของภาระหนี้สิน

( ) 1. ลดลงเรื่อยๆ ( ) 2. ไม่เปลี่ยนแปลง ( ) 3. เพิ่มขึ้นเรื่อยๆ

5. วัตถุประสงค์การกู้ (ตอบได้มากกว่า 1 ข้อ)

( ) 1.สร้างบ้าน ( ) 2.ค้าขาย ( ) 3.ทำการเกษตร

( ) 4.ชำระหนี้สิน ( ) 5.ใช้จ่ายในครัวเรือน ( ) 6.ค่าเล่าเรียนบุตร

( ) 7. อื่นๆ ระบุ.....

6. การใช้ไปของเงินกู้

( ) 1. ไม่ได้ใช้เงินกู้ไปตามวัตถุประสงค์การกู้ทั้งหมด

( ) 2. ใช้เงินกู้ไปตามวัตถุประสงค์การกู้บางส่วน โดยใช้ตามวัตถุประสงค์ คิดเป็นร้อยละ.....

( ) 3. ใช้เงินกู้ไปตามวัตถุประสงค์การกู้ทั้งหมด

7. ระยะเวลาในการเป็นหนี้ของครัวเรือนท่าน.....ปี

8. อัตราดอกเบี้ยเงินกู้ในระบบเฉลี่ยร้อยละ.....ต่อปี อัตราดอกเบี้ยเงินกู้นอกระบบเฉลี่ยร้อยละ..... ต่อเดือน

ส่วนที่ 5 ความสามารถในการออมของครัวเรือน

( ) 1. ไม่มีเงินออม (ข้ามไปตอบส่วนที่ 6) ( ) 2. มีเงินออม

2. ปริมาณเงินออมของครัวเรือน.....บาท

3. ระยะเวลาในการออม

( ) 1. มีระยะเวลาการออมไม่แน่นอน

( ) 2. มีระยะเวลาการออมแน่นอน ออมต่อเดือน.....บาท

4. รูปแบบในการออม (ตอบได้มากกว่า 1 ข้อ)

( ) 1. เงินฝากธนาคาร ( ) 2. เงินฝากสหกรณ์ ( ) 3. เงินฝากกลุ่มออมทรัพย์

( ) 4. ซื้อที่ดิน ( ) 5. อื่นๆ ระบุ.....

ส่วนที่ 6 การปรับตัวของครัวเรือนเกษตรกรเพื่อดำรงชีพ

โปรดให้ ✓ ในช่องระดับคะแนนที่ตรงตามแนวทางการปฏิบัติของครัวเรือน

1. แนวทางการปรับตัว

แนวทางหรือวิธีการปรับตัวของเกษตรกรเพื่อการดำรงชีพ	ระดับ				
	มากที่สุด	มาก	ปานกลาง	น้อย	น้อยที่สุด
การหารายได้					
1. การทำไร่นาสวนผสม เช่น.....					
2. การเลี้ยงสัตว์เสริม เช่น.....					
3. การปลูกพืชเศรษฐกิจ เช่น.....					

แนวทางหรือวิธีการปรับตัวของเกษตรกรเพื่อการดำรงชีพ	ระดับ				
	มากที่สุด	มาก	ปานกลาง	น้อย	น้อยที่สุด
4. การเพิ่มมูลค่าผลผลิต เช่น.....					
5. ขายพืชหรือสัตว์ที่หาได้จากธรรมชาติ เช่น.....					
6. เงินที่ลูกหลานส่งมาให้					
การลดรายจ่าย					
1. การตัดรายจ่ายที่ไม่จำเป็นออก เช่น.....					
2. การลดรายจ่ายที่จำเป็นลง สร้างนิสัยการประหยัด เช่น.....					
3. การหารายได้นอกภาคการเกษตร เช่น.....					
4. ปลูกพืชผักไว้รับประทานเอง เช่น.....					
5. หาอาหารตามแหล่งอาหารธรรมชาติ เช่น.....					
6. เน้นใช้แรงงานในครัวเรือนเพื่อลดการจ้างแรงงาน					
7. ผลิตปุ๋ยเพื่อใช้ในการเกษตรเอง เช่น.....					

2. ข้อเสนอแนะอื่นๆ ในการเพิ่มรายได้และการปรับตัวในสภาพเศรษฐกิจและสังคมปัจจุบัน

.....

.....

.....

.....

.....

3. ข้อเสนอแนะอื่นๆ ในการลดรายจ่ายและการปรับตัวในสภาพเศรษฐกิจและสังคมปัจจุบัน

.....

.....

.....

.....

.....

ขอขอบคุณที่ท่านเสียสละเวลาในการตอบแบบสัมภาษณ์

ประวัตินักวิจัย

ประวัตินักวิจัย

1.ชื่อ-สกุล (ภาษาไทย) นางสุภาวดี ขุนทองจันทร์
ภาษาอังกฤษ (Mrs. Supawadee Khunthongjan)
เพศ หญิง วันเดือน ปี เกิด 26 กรกฎาคม 2514
ตำแหน่งปัจจุบัน อาจารย์
สถานที่ติดต่อ (ที่ทำงาน) คณะบริหารธุรกิจและการจัดการ มหาวิทยาลัยราชภัฏอุบลราชธานี เลขที่ 2 ถ.ราชธานี ต.ในเมือง อ.เมือง จ.อุบลราชธานี 34000
โทร. 045-352000-29 ต่อ 1303 โทรสาร 045-355250
ที่อยู่ (ที่บ้าน) 223 หมู่ 9 บ้านเหรียญทองซอย 2 ต.โนนผึ้ง อ. วารินชำราบ จ. อุบลราชธานี 34190
โทรศัพท์ 045-267658, 086-2576790

<u>ประวัติการศึกษา</u> (ปริญญาตรี – เอก ; สาขา และสถาบัน)

ครุศาสตรบัณฑิต (สาขาวิชาการประถมศึกษา) สถาบันราชภัฏลำปาง 2538

บริหารธุรกิจมหาบัณฑิต (สาขาวิชาบริหารธุรกิจ) มหาวิทยาลัยมหาสารคาม 2548

ปรัชญาดุษฎีบัณฑิต (สาขาวิชาพัฒนบูรณาการศาสตร์) มหาวิทยาลัยอุบลราชธานี 2553

<u>ผลงานวิจัย</u>

ก. ผลงานวิจัยที่ตีพิมพ์ในวารสารระดับชาติและนานาชาติ

-**สุภาวดี ขุนทองจันทร์** อุทัย อันพิมพ์ และสุขวิทย์ โสภาพล. “ความคิดเห็นต่อการจัดการศึกษาในหลักสูตรเน้นการวิจัย คณะบริหารศาสตร์ มหาวิทยาลัยอุบลราชธานี” วารสารการศึกษาและพัฒนาสังคม. ปีที่ 12 ฉบับที่ 1 พฤศจิกายน 2558-เมษายน 2559

-**สุภาวดี ขุนทองจันทร์.** “การวิเคราะห์ต้นทุนและผลตอบแทนการผลิตกะหล่ำปลีของเกษตรกรลาวภายใต้ข้อตกลงการผลิตในระบบพันธะสัญญาไทย-ลาว” วารสารบริหารธุรกิจ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ปีที่ 36 ฉบับที่ 140 ตุลาคม-ธันวาคม 2556; หน้า 56-70

-วิริญญา ชูราษี และ**สุภาวดี ขุนทองจันทร์** “ความพึงพอใจในการปฏิบัติงานของบุคลากร คณะบริหารศาสตร์ มหาวิทยาลัยอุบลราชธานี” วารสารวิทยาการจัดการและสารสนเทศ มหาวิทยาลัยนเรศวร ฉบับที่ 1 ปีที่ 6 ตุลาคม 2553 - มีนาคม 2554

-**สุภาวดี ขุนทองจันทร์** อภิชัย พันธเสนและอารี วิบูลย์พงศ์. “การศึกษาผลลัพธ์ที่คล้ายคลึงกันของวิสาหกิจขนาดกลางและขนาดย่อมที่ดำเนินธุรกิจแนวเศรษฐกิจพอเพียง” วารสาร

มหาวิทยาลัยศรีน ครินทรวิโรฒวิจัยและพัฒนา ปีที่ 2 ฉบับที่ 2 ประจำเดือน กรกฎาคม-ธันวาคม 2553

-**สุภาวดี ขุนทองจันทร์.** "มูลเหตุจูงใจในการปรับใช้เศรษฐกิจพอเพียงของวิสาหกิจขนาดกลางและขนาดย่อม" วารสารวิชาการมหาวิทยาลัยอุบลราชธานี ปีที่ 12 ฉบับที่ 2 ประจำเดือน พฤษภาคม-สิงหาคม 2553

-**สุภาวดี ขุนทองจันทร์.** "การศึกษาประเภทธุรกิจของวิสาหกิจขนาดกลางและขนาดย่อมที่เอื้อต่อการขับเคลื่อนเศรษฐกิจพอเพียง" วารสารวิชาการมหาวิทยาลัยแม่ฟ้าหลวงปีที่ 2 ฉบับที่ 1 ประจำเดือน มกราคม-เมษายน พ.ศ. 2553

-**สุภาวดี ขุนทองจันทร์.** "ความสัมพันธ์ระหว่างการเรียนรู้องค์การกับปัจจัยที่มีผลต่อการดำเนินงานของคณะบริหารศาสตร์ มหาวิทยาลัยอุบลราชธานี" วารสารวิชาการมหาวิทยาลัยอุบลราชธานี ปีที่ 12 ฉบับที่ 1 ประจำเดือน มกราคม-เมษายน 2553

-**สุภาวดี ขุนทองจันทร์.** อภิชัย พันธเสนและอารี วิบูลย์พงศ์ "การศึกษาการทำกำไรและการเติบโตทางธุรกิจของวิสาหกิจขนาดกลางและขนาดย่อมในรูปแบบปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง" วารสารวิจัย มข. ฉบับมนุษย์ศาสตร์และสังคมศาสตร์ ปีที่ 14 ประจำเดือนเมษายน 2552

-**สุภาวดี ขุนทองจันทร์. "**ความสัมพันธ์ระหว่างคุณลักษณะบรรษัทภิบาลกับศักยภาพในการแข่งขันของผู้ประกอบการวิสาหกิจขนาดกลางและขนาดย่อมในเขตภาคตะวันออกเฉียงเหนือ" วารสารวิชาการมหาวิทยาลัยอุบลราชธานี ปีที่ 10 ฉบับที่ 2 ประจำเดือน มิถุนายน-สิงหาคม 2551

-**สุภาวดี ขุนทองจันทร์** และปพฤกษ์ อุตสาหะวาณิชกิจ. "บรรษัทภิบาลกับความสามารถในการแข่งขันของวิสาหกิจขนาดกลางและขนาดย่อม" วารสารวิชาการมหาวิทยาลัยมหาสารคาม ฉบับพิเศษ 2549

-**สุภาวดี ขุนทองจันทร์** และปพฤกษ์ อุตสาหะวาณิชกิจ. "บรรษัทภิบาลกับความสามารถในการแข่งขันของวิสาหกิจขนาดกลางและขนาดย่อม" การประชุมทางวิชาการ "มหาสารคามวิจัย" ครั้งที่ 2 ระหว่างวันที่ 6-8 กันยายน พ.ศ. 2549 ณ คณะวิศวกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาสารคาม

-**สุภาวดี ขุนทองจันทร์** และพิพัฒน์ ยอดพฤติการ. "แนวทางการขับเคลื่อนและยกระดับความเป็นเศรษฐกิจพอเพียงของวิสาหกิจขนาดกลางและขนาดย่อม" การประชุมทางวิชาการ "ศาสตร์ด้านการบริหารและการจัดการทรัพยากร" ระหว่างวันที่ 20-21 สิงหาคม พ.ศ. 2552 ณ โรงแรมลายทอง จังหวัดอุบลราชธานี

-**Khunthongjan S.** and Wiboonpongse A**.** "A Study of Performance of SMEs in their Application of Sufficiency Economy Philosophy" GMSARN International Journal Vol. 4, No. 4 December 2010.

-**Khunthongjan Supawadee.** "A Study of Characteristics Sufficiency Economy Leader Style of Small and Medium Size Enterprises" Journal of Global Management Research Vol 5, No.1 June 2009.

-**Khunthongjan, Supawadee.** “Benefit and Efficiency of Cabbage Production of Lao Farmer Under Thai-Laos Contract Farming” Chaina-USA Business Review Vol.12 No.7 July 2013; Pgs 646-654

-**Khunthongjan**, **Supawadee.** “Human Resource Development By Work-Life Balance – A Case Study: Bathroom Design Co.,Ltd.” The 2014 Munich, Germany Clute International Academic Conference, 8-12 June 2014, Munich, Germany. *(accepted)*

-**Supawadee Khunthongjan**, Aree Wiboonponge, Thanongsai Soukkhamthad and Chadrudee Sirilamdaun “Cantract Farming Thai-Laos: Cabbage” APUGSM Conference 2013 International Winter Conference on Business & Economic Research,18-19 January 2013, Ritsumeikan Asia Pacific University, Beppu, Oita, Japan

-Michel Plaisent, Prosper Bernard and **Supawadee Khunthongjan.** “Managing with Western Proverbs and Asian Theories” 2nd Bangkok International Forum on Indigenous Management Practices, 28-31 August 2011, Kasetsart University Bangkok, Thailand

-**Khunthongjan Supawadee.** “Potentiality of Medium Enterprises Who Adopting two Different Approach in order to Achieve Different Levels of Sufficiency Economy : Employee Oriented Approach and Job Oriented” Toward Knowledge Networks for the Economy, Society, Culture, Environment and Health for the GMS and Asia-Pacific, 6-10 September 2009, at the University of Mumbai, India.

-**Khunthongjan Supawadee** and Aree Wiboonpongse. “A Study of Performance of SMEs in their Application of Sufficiency Economy Philosophy” The Fourth GMSARN International Conference 2009 “Energy Security and Climate Change: Problems and Issues in GMS”, 25-27 September 2009 in Ha long City, Vietnam.

ข. ผลงานอื่นๆ เช่น ตำรา บทความ สิทธิบัตร ฯลฯ

- สุภาวดี ขุนทองจันทร์. 2553 **“ลักษณะธุรกิจและผู้ประกอบการวิสาหกิจขนาดกลางและขนาดย่อมที่เอื้อต่อการขับเคลื่อนเศรษฐกิจพอเพียง”** กรุงเทพมหานคร : ห้างหุ้นส่วนจำกัด ไอเดียสแควร์

ค. รางวัลผลงานวิจัยที่เคยได้รับ

-ได้รับคัดเลือกให้เป็นนักวิจัยระดับดี ประจำปีงบประมาณ 2557 ตามโครงการ **“การพัฒนาศักยภาพนักวิจัย”** จากสถาบันวิจัยและพัฒนา มหาวิทยาลัยราชภัฏอุบลราชธานี

- รางวัลสภาวิจัยแห่งชาติ: รางวัลวิทยานิพนธ์ระดับดี ประจำปี 2554 เรื่อง **“การศึกษา**

ประเภทธุรกิจและคุณลักษณะของผู้ประกอบการที่เอื้อต่อการขับเคลื่อนเศรษฐกิจพอเพียง” สาขาเศรษฐศาสตร์ จากสำนักงานคณะกรรมการวิจัยแห่งชาติ (วช.)

- รางวัลบทความวิชาการดี ประจำปี 2553 ด้านพัฒนบริหารศาสตร์ สาขาบริหารธุรกิจเรื่อง **“ปัจจัยที่มีผลกระทบต่อระดับความเป็นเศรษฐกิจพอเพียงของธุรกิจ SMEs”** จากโครงการประกวดผลงานทางวิชาการ จัดโดยสถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์ (NIDA)

จ. สาขาวิชาที่เชี่ยวชาญ (สามารถตอบได้มากว่า 1 สาขา)
การพัฒนาสังคม นโยบายสาธารณะ

ฉ. ภาระงานในปัจจุบันงานประจำ งานสอน